

ספר

פסקים והלכות

❧ ירח האיתנים ❧

עם שימת ההבדלים לבני ספרד ולבני אשכנז

בעזה"י החונן לאדם דעת

יוסף (בלאמו"ר חיים בנימין שליט"א) אביטבול

מהדורא בתרא - אלול ה'תשפ"ו

בני ברק

© כל הזכויות שמורות

יו"ל ע"י מכון

"יד יוסף"

לע"נ רבי יוסף בן עיזא זצ"ל

בית המדרש

פסקים והלכות

להערות והוספות ושאלות בהלכה

a921434567@gmail.com

058-3233587

לתרומות והנצחות להדפסת הספרים

ולהשגת הספרים והקבצים

053-3164570

יוצא לאור בסיוע

הסכמת

מרן הגאון הגדול רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א

גאב"ד קהילות יעקב ובעהמ"ס אמרי יעקב

יעקב מאיר שטרן

דומ"צ בב"ד דפרן הגר"ש ואזנר זצ"ל
דיין ומורה צדק דקהילת ויזניץ
מח"ס משנת הסופר ואמרי יעקב
רב אב"ד קהילות יעקב - בני ברק

ב"ה כ"ג תשרי תשפ"ו

בס"ד

כ"ד תשרי תשפ"ו לפ"ק

הן הובא לפני ספר נכבד בשם שערי יוסף, תשובות ובירורי הלכה מאת המופלג ואב בחכמה הרב הגאון יקר הערך בקי עצום בחדרי תורה והלכה כש"ת מוה"ר יוסף אביטבול שליט"א רב ומו"צ כאן בעירנו ב"ב, ומהבטה קלה בדבריו ניכר מיד גודל ידיעותיו בש"ס ופוסקים והדברים נכתבים בטוב שכל כשרון ודעת, יורד לעומק הדברים כיד ה' הטוב עליו, ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, והנני בברכה יעזרו השי"ת להפיץ מעיינותיו הברוכות חוצה לשמחת ותועלת עוסקי הלכה מתוך הרחבת הדעת.

וע"ז בעה"ח מצפה לרחמי ה'

יעקב מאיר שטרן

וידעתי מזה מזה אמת
י. מאיר שטרן

מכתב ברכה
ממרן הגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א
גאב"ד שערי הוראה

ג' תמוז תשפ"ו

כבוד הרה"ג המפואר רבי יוסף אביטבול שליט"א
מוסיף והולך כיד ה' הטובה עליו, ועורך ומוציא לאור ספרי הלכה,
אשר בהם מובאים פסקי הלכות בטוב טעם ודעת, לקט נפלא אשר
יכיל בקרבו את ההלכות הנחוצות לכל דורשי ה', זו הלכה ברורה,
וחפץ ה' בידו מצליח להאיר עיני המעיינים בהלכות חג בחג למיחת
לעומקם של הלכות, לדעת את הדרך ילכו בה, והמעשה אשר
יעשון.

ביקרא דאורייתא
שמואל אליעזר שטרן

מרן הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א

במח"ס שו"ת שבט הקהתי וחבר הבד"ץ מחזיקי הדת, ומגדולי פוסקי דורינו שליט"א

၇၀၂

רח' דברי חיים 7 קרית בעלזא ירושלים תובב"א

רח' דברי חיים 7 קרית בעלזא ירושלים תובב"א

[illegible]

הסכמת

ממרן הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א

במח"ס שו"ת שבט הקהתי וחבר הבד"ץ מחזיקי
הדת, ומגדולי פוסקי דורינו שליט"א

בס"ד

ער"ח מנ"א תשפ"ה בין המצרים יזרח ה' אור לישרים.

באתי להסכים עם כל הקונ' הנפלאים ששלח לי הרב הגאון בקי
נפלא כמה"ר יוסף אביטבול שליט"א רב ומו"צ בב"ב.

נהנתי מכל הקונ' הן על מעשר כספים הן על מועדים בשכל ישר,
ומכוין לאמיתה של תורה בטוב טעם ודעת בבקיאות נפלאה,
ואפשר לסמוך על הבירורים שמברר וראוי להדפיס לזכות בני
ישראל בהרבה מקצועות התורה, וחילו לאורייתא לברר שמעתתא
אליבא דהלכתא.

ויה"ר שלא יצא שום תקלה מתחת ידו, וכבר הסכימו על ספריו
גדולי הוראה.

הכותב והחותם ללומדי תורה ביגיעה להסיק שמעתא אליבא
דהלכתא.

מנאי שמאי קהת גרוס הכהן

הסכמת

מרן הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א הראשון לציון, בעל הילקוט יוסף

Yitzchak Yosef
The Rishon Lezion
Council of Torah Sages
Jerusalem

יצחק יוסף
הראשון לציון
מועצת חכמי התורה
ירושלים

בס"ד, ח' שבט תשפ"ו, 209/פ"ו

דברי ברכה

הובא לפני גליונות הספר הנכבד **"שערי יוסף"** פורים, סובב והולך על כל דיני ומנהגי תענית אסתר וימי הפורים, מעשה ידי אמן, נטע נאמן, יראת ה' היא אוצרו, טעמו ונימוקו עמו, שוקד באהלה של תורה, לילה כיום יאיר כחשכה כאורה, שמו מפארים, גן של ורדים, חובר חברים מחוכם שמן תורק שמו, כבוד שם תפארתו, הרה"ג ר' **יוסף אביטבול** שליט"א, רב ומר"ץ בני ברק, חתנו של כבוד הרב המופלא וכבוד ה' מלא, הרה"ג רבי שמואל יאיר שליט"א, ומחבר סדרת הספרים שערי יוסף.

ראיתי שקיבץ ואסף כעמיר גורנה לבאר דעות הפוסקים, חדשים גם ישנים, בהלכות הפורים, והביא גם מספריו החשובים של מרן מלכא אאמו"ר זצוק"ל, והזכיר גם ממה שכתבו בס"ד בסדרת הספרים ילקוט יוסף, הלכות סוכה והלכות יו"ט ועוד, צלל במים אדירים והעלה פנינים נפלאים בידו, וכתב וסידר הכל בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, אשריו ואשרי חלקו שעמל בתורה ועושה נחת ליוצרו, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

וברכתי להרב המחבר שליט"א שיזכה לברך על המוגמר בקרב ימים, לחבר חיבורים טובים ומועילים לזכות את הרבים, ועוד יעלה מעלה מעלה בתורה וביראת ה' טהורה, אמן.

בברכת התורה,

יצחק יוסף
הראשון לציון

עין חיים היא למחזיקים בה

הדפסת הספר נתרמה

לע"נ

הורינו היקרים

יחזקאל בן שמחה ז"ל

פנינה פולין בת אהובה עזיזה

ז"ל

ולע"נ

זוהרה בת שודיה ז"ל

ולהצלחת האחים היקרים

ציון צדוק בן פנינה פולין

שמחה בן פנינה פולין

עזרא בן פנינה פולין

אביהו בן פנינה פולין

עין חיים היא למחזיקים בה

הדפסת הספר נתרמה לזכות ידידינו

התורם הנכבד

האי גברא אוהב תורה ולומדיה

רפאל בן רוזי

יתן לו השי"ת עוז ותעצומות, אושר

ועושר, ודורות ישרים ומבורכים

עוסקים בתורה ובמצוות, יראי אלוקים

ויזכה להגדיל תורה ולומדיה

וכל אשר יעשה יצליח כל הימים הוא

עם כל בני ביתו

לזכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמת מורי זקני זיע"א, איש האשכולות, צנוע
ומעלי, שייף עייל ושייף נפיק ולא מחזיק טיבותא
לנפשיה, ממית עצמו באהלה של תורה, יגע ועמל
בתורה וביראה, העמיד תלמידים הרבה בישיבת אור
יוסף – נובהרדוק שבצרפת, אוהב את חבריו
ומקרבן לתורה, אהוב למעלה ונחמד למטה.

הגה"צ רבי מכלוף יוסף (בן עישה)
אביטבול זצוק"ל

נתבקש לישיבה של מעלה ערב יום שנחרב בו בית

תפארתנו

ח' מנחם אב תשפ"ב

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים אמן סלה

עין חיים היא למחזיקים בה

עין חיים היא למחזיקים בה

נתרם לעילוי נשמת

סול בת אסתר (בינזרי)

ע"ה

ולהצלחת בנה

דוד בן אברהם

יתן לו השי"ת עוז ותעצומות אושר ועושר,

ודורות ישרים ומבורכים עוסקים בתורה

ובמצוות, ובכל אשר יעשה יצליח, הוא כל

ובני ביתו, אמן אמן

עין חיים היא למחזיקים בה

**הדפסת הספר נתרמה לזכות ידידינו התורם
הנכבד**

האי גברא אוהב תורה ולומדיה

**ליאור יוסף ומיכאל
בן חיים הכהן**

**יתן לו השי"ת עוז ותעצומות, אושר ועושר,
ודורות ישרים ומבורכים**

עוסקים בתורה ובמצוות, יראי אלוקים

ויזכה להגדיל תורה ולומדיה

**וכל אשר יעשה יצליח כל הימים הוא עם כל
בני ביתו**

עין חיים היא למחזיקים בה

הדפסת הספר נתרמה לזכות ידידינו התורם
הנכבד

האי גברא אוהב תורה ולומדיה

יצחק בן אפרים דריי

הוא וכל משפחתו

יתן לו השי"ת עוז ותעצומות, אושר ועושר,
ודורות ישרים ומבורכים

עין חיים היא למחזיקים בה

הדפסת הספר נתרמה לזכות ידידינו התורם
הנכבד שעושה ומעשה אחרים האי גברא אוהב
תורה ולומדיה

הנדיב הדגול

מיכאל אוזן בן שרה

ולעילוי נשמת אביו

חמוש רוז'ה אוזן ז"ל

יתן לו השי"ת עוז ותעצומות, אושר ועושר,
ודורות ישרים ומבורכים

עוסקים בתורה ובמצוות, יראי אלוקים

ויזכה להגדיל תורה ולומדיה

וכל אשר יעשה יצליח כל הימים הוא עם כל בני
ביתו אמן ואמן.

נתרם לזכות

משה בן שרה ברכה

אלינור בת רחל

להצלחה בכל הענינים בפרנסה

נתרם לזכות

גיא בן שושנה

להצלחתו הוא וכל משפחתו בפרנסה בכל הענינים

ונחת מהילדים.

נתרם לזכות

אליהו אלי בן פני

תמי חגית בת בתיה בת שבע

להצלחה בפרנסה בכל הענינים ולזש"ק

נתרם לזכות

ספיר בת פני

להצלחה בפרנסה ובכל הענינים

נתרם לזכות

עדן בן שמחה

רחל בת דניאלה

להצלחתם בפרנסה בכל הענינים

ולהצלחת ילדיהם

דוד בן רחל זוהר בת רחל

תוכן הענינים

תוכן הענינים.....א	פרק ג..... כא
פרק א.....ט	הלכות בקשת הסליחות..... כא
דיני עשיית תשובה.....ט	זמן בקשת הסליחות..... כא
בחודש אלול "חוזרים בתשובה".....ט	החייבים בבקשת הסליחות..... כא
כפרת התשובה.....י	סדר העדיפויות בזמן בקשת הסליחות..... כב
מהו תשובה.....י	דיני קדימה לסליחות..... כג
24 דברים שמעכבים את התשובה.....יא	אמירת סליחות קודם חצות לילה..... כג
תשובה בראש השנה.....יב	דיני אמירת הסליחות..... כד
פרק ב.....יג	דיני השליח ציבור..... כה
שאלות המצויות בחודש אלול.....יג	דיני אמירת סליחות ביחידות..... כה
חיוב אמירת לדוד ה' אורי וישעי בתפילה שלא נוהג לאומרה.....יג	השומע סליחות דרך הטלפון..... כו
אמירת לדוד ה' אורי וישעי עם הציבור.....טו	אמירת סליחות עם כלי נגינה..... כו
זמן אמירת ברכו כשאומרים לדוד.....טו	פרק ד..... כז
חיוב שמיעת תקיעת שופר בחודש אלול.....טו	דינים הנוהגים בערב ראש השנה..... כז
עמידה בתקיעות בחודש אלול.....טו	דינים הנוהגים בתפילת שחרית בערב ראש השנה..... כז
אמירת תהילים בחודש אלול.....טז	דיני תענית בערב ראש השנה..... כז
נתינת צדקה בחודש אלול.....טז	דיני התרת נדרים..... כח
בדיקת תפילין בחודש אלול.....טז	דיני ערב ראש השנה..... ל
בדיקת מזוזות בחודש אלול.....יז	דיני קביעות וקניית מקום לתפילה בימים נוראים..... ל
לשים מזוזה אחרת ששולחים לבדיקה.....יז	הכנות לראש השנה מבעוד יום..... לא
האם יש מפני החשד במזוזה.....יח	דיני הדלקת נרות..... לא
ברכה לאחר בדיקת מזוזות.....יח	דיני הברכה וברכת שהחיינו על נרות יו"ט..... לא
בדיקת מזוזה במומחה.....יח	פרק ה..... לב
ברכה על החלפת מזוזות.....יט	דיני ראש השנה שחל בשבת..... לב
העברת מזוזות מחדר לחדר.....יט	תקיעה בשופר בער"ה..... לב
כתיבה במכתב שנה טובה.....כ	הכנות בערב שבת וערב ראש השנה..... לב

פסקים תוכן הענינים והלכות

דיני הברכה על האבוקה.....מג	נוסח הברכה בהדלקת נרות.....לב
אמור המבדיל בין קודש לחול.....מג	דינים המצויים בתפילה.....לב
שכח לעשות הברכה בקידוש.....מג	חתימת מקדש השבת ויום הזכרון.....לג
ממתי אפשר לקרוא שמו"ת פרשת האזינו.....מג	מסופק אם אמר המלך הקדוש.....לד
פרק ו.....מד	דיני טעויות בקידוש.....לה
דיני תפילת ערבית בראש השנה.....מד	אכילת דגים בראש השנה שחל בשבת.....לה
דיני תפילת ליל ראש השנה.....מד	אמירת יהי רצון בר"ה שחל בשבת.....לה
עניני תפילה כללים המצויים בראש השנה....מד	שכח לומר רצה בראש השנה שחל בשבת.....לה
פרק ז.....מו	דינים המצויים קידוש בר"ה שחל בשבת.....לו
דיני סעודת ראש השנה והסימנים.....מו	דיני תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת.....לו
דיני הסעודה.....מו	אמירת למנצח.....לז
דיני אכילת הסימנים.....מו	טלטול השופר.....לז
הסימנים שנוהגים לאוכלם.....מו	לימוד הלכות שופר.....לז
דיני אכילת דברים חמוצים/חריפים.....מח	שמיעת תפילת מוסף.....לח
דיני אכילת אגוזים ופיצוחים.....מח	שינה בר"ה שחל בשבת.....לח
דיני הזכרת יעלה ויבוא בברכת המזון.....מח	זמן אמירת התשליך בר"ה שחל בשבת.....לח
פרק ח.....ג	דיני סעודה שלישית.....לח
דיני תפילת שחרית ותקיעת שופר.....ג	תפילת מנחה לפני סעודה שלישית.....לח
תפילת שחרית.....ג	תפילת מנחה לפני סעודת הבוקר.....לט
דיני קידוש לפני התקיעות.....ג	סעודה שלישית אחרי מנחה או לפני שעה עשירית.....לט
דיני תקיעת שופר.....נא	דיני איסור הכנה משבת ליום טוב.....מ
דיני הפסק בשעת שמיעת התקיעות.....נב	אופנים שאין איסור הכנה.....מ
דיני הפסק בדיבור באמצע התקיעות.....נב	זמן ההיתר להכין מיו"ט לשבת.....מא
דינים המצויים בתקיעות בתפילת הלחש.....נב	לקיחת מחזור לבית הכנסת.....מא
דיני תקיעת שופר ביום השני.....נג	איסור הכנה על ידי גוי.....מא
דיני תקיעות לנשים ולחולים.....נד	אמירת ברוך המבדיל.....מא
פרק ט.....נה	עשיית מלאכות קודם ר"ת.....מא
דינים המצויים ביום ראש השנה.....נה	דיני הדלקת נרות בליל יו"ט שני בר"ה.....מא
	דיני אמירת ותודיענו בליל ב' בראש השנה....מב
	דיני יקנה"ז.....מב

דיני שינה ביום ראש השנה.....נה	אכילת פת בעשי"ת.....סג
דיני אמירת תשליך.....נה	תפילה ביחידות ובארמית ובעשרת ימי תשובה סג
פרק י.....נו	פרק י"ד.....סד
דיני ליל שני של ר"ה.....נו	דיני בקשת מחילה בן אדם לחבירו.....סד
דיני הדלקת נרות ביום ב' דר"ה.....נו	חיוב פיוס חבירו.....סד
דיני ברכת שהחיינו ביום שני של ראש השנה..נו	לא פייס את חבירו.....סד
פרק י"א.....נו	חיוב פיוס כל השנה.....סד
דיני התפילות בעשרת ימי תשובה.....נו	בקשת מחילה מחבירו ואח"כ לבקש מחילה מבין אדם למקום.....סד
דיני אמירת אל הקדוש והמלך המשפט.....נו	בקשת מחילה מפי שפגעו.....סה
שכח רצה בשבת שובה.....נח	בקשת מחילה מאביו ומאשתו.....סה
פרק י"ב.....נט	בקשת מחילה מהסביבה.....סה
דיני צום גדליה.....נט	בקשת מחילה כללית.....סה
החייבים והפטורים בצום גדליה.....נט	בקשת מחילה מכל הציבור.....סה
דיני חולים בצום.....נט	בקשת מחילה שחבירו כועס עליו.....סה
דיני חיוב מעוברות/מניקות/יולדת בצום.....ס	בקשת מחילה על כל מזה שחטא כנגדו.....סה
דיני וסדר אמירת סליחות בצום גדליה.....ס	בקשת מחילה שחבירו לא יודע שפגע בו.....סה
פרק י"ג.....סב	פיוס ע"י שליח.....סו
דיני עשרת ימי תשובה.....סב	פיוס דרך הטלפון או מכתב.....סו
מהות עשרת ימי תשובה.....סב	אם אינו משיג את מי שפגע בו.....סו
להרבות בתפילה ותחנונים.....סב	אם חבירו אינו מתפייס.....סו
מעלת עשי"ת כחול המועד.....סב	אם אינו מתפייס לאחר ג' פעמים.....סו
לימוד אגרת התשובה.....סב	פיוס לרבו.....סו
לימוד ספרי מוסר.....סב	בקשת מחילה על חבירו שהקפיד עליו שעשה כדין.....סו
וידוי על החטאים.....סב	בקשת מחילה שיודע שחבירו כבר מחל לו.....סו
עשיית תשובה לפי הימים.....סג	בקשת מחילה בפה.....סז
עלייה לתורה בעשי"ת.....סג	הסרת קפיצת מהלב.....סז
אמירת תהילים בלילה בעשי"ת.....סג	בקשת מחילה מקטן.....סז
חומרות בעשי"ת.....סג	בקשת מחילה שפגע בחבירו בפני רבים.....סח
	פגע באדם שנפטר.....סח

פסקים תוכן הענינים והלכות

בחור ישיבה ששבר כסא בישיבה.....עג
 בחור ישיבה שהזיק דלת בישיבה.....עג
 פרק ט"ז.....עד
 הלכות מנהג עשיית כפרות.....עד
 פרק י"ז.....עו
 דיני החולים והחייבים בצום יום כיפור.....עו
 חיוב צום לחולי סכרת.....עז
 דיני נשים מעוברות.....עז
 דיני הכנה לצום למעוברת.....עח
 דיני יולדת.....עח
 דיני מפלת.....עט
 דיני מינקת.....פ
 דיני קטנים בצום יום כיפור.....פ
 פרק י"ח.....פא
 דיני חולה האוכל ביום כיפור.....פא
 שיעור אכילה פחות מכשיעור.....פא
 דוגמאות למיני מאכל שיש בהם פחות מכשיעור.....פא
 מהו שיעור פחות מכשיעור.....פב
 כמה זמן צריך להפסיק בין אכילה לאכילה ושתייה.....פב
 לשתייה.....פב
 סוג השתייה שמותר לשתות.....פב
 כמות השתייה והאכילה שצריך לאכול ולשתות.....פב
 חולים וקטנים האם יכולים לאכול בשר וממתקים.....פג
 קידוש לחולים.....פג
 לחם משנה.....פג
 ברכה ראשונה לחולים.....פג
 ברכה אחרונה לחולים.....פג

פגע באדם שחלה בנפשו.....סח
 לא יהא אכזרי למחול.....סח
 חיוב מחילה על שם רע.....סח
 בקשת מחילה על לשון הרע בפני רבים.....סח
 מחילה על עזיבת שידוך.....סח
 פרק ט"ו.....סט
 דיני השבת גזילה ונזקין.....סט
 השבת גזילה מעכבת את התשובה.....סט
 מחילה לחבירו על גזילה.....סט
 סידור השבת הגזילה אצל מורה הוראה.....סט
 חיוב השבת גזילה.....סט
 בקשת מחילה.....סט
 פיוס על החזרת הגזילה שחבירו לא יודע.....סט
 מצות והשיב את הגזילה לקטן.....סט
 תשלום נזקים של קטן.....ע
 גנב ולא יודע מהיכן גנב.....ע
 הגוזל דבר איסור.....ע
 דוגמאות מעשיות של גזל וספק גזל.....עא
 השבת גזילה על דברים שלקח ממטבח הישיבה.....עא
 לקח בטעות דבר שאינו סכום גבוה.....עב
 והשיב על גניבת דעת.....עב
 והשיב על גזילת גוי.....עב
 ומצות והשיב לחולק עם הגנב.....עב
 לשלם חובות לפני יום כיפור.....עב
 הלוואה שלא יודע למי להשיבה.....עב
 לשלם נדרי צדקה בערב יו"כ.....עב
 מצות והשיב למי שנסע באוטובוס בלא תשלום.....עג
 האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה.....עג
 ראה אכידה ולא הרימה.....עג

פסקים תוכן הענינים והלכות

איסור נעילת הסנדל (ד)..... צח	נטילת ידיים לחולה ביו"כ..... פג
איסור תשה"מ (ה)..... צח	מים אחרונים..... פד
פרק כ"ב..... צט	יעלה ויבוא בברכת המזון..... פד
דיני תפילת ערבית הברכה וצאת הצום..... צט	הזכרה בעל המחיה..... פד
דינים הנוהגים במוצאי יו"כ..... ק	תפילה לחולה שאוכל ביו"כ..... פה
פרק כ"ג..... קא	דיני לקיחת תרופות ביום כיפור..... פה
הדרכה עשית לקניית ארבעת המינים..... קא	פרק י"ט..... פו
לולב..... קא	דינים הנוהגים בערב יום כיפור..... פו
הדס..... קב	דינים הנוהגים בערב יום כיפור..... פו
ערבה..... קב	דיני הטבילה בערב יום כיפור..... פו
אתרוג..... קג	דיני מצוות אכילה בערב יו"כ..... פז
פרק כ"ד..... קה	דיני סעודה מפסקת..... פח
דיני לולב..... קה	דיני תוספת יום הכיפורים..... פט
נחלקה תיומת..... קה	דיני הבגדים ובתכשיטים ביו"כ..... פט
לולב המכוסה עם קורא..... קה	דיני השחיית אוכל והטמנה בערב יו"כ..... צ
נסדק כהימנק..... קו	דיני הדלקת נרות בערב יו"כ..... צ
נחלק העלה העליון..... קו	פרק כ..... צב
נחלק אחד מהעלים העליונים..... קו	דיני התפילות ביו"כ..... צב
נקטם הלולב..... קו	דיני הטלית ביו"כ..... צב
נקטמו העלים העליונים..... קז	דיני כל נדרי..... צב
בדיקת הקטימה בזכוכית מגדלת..... קז	דיני הכריעה וההשתחויות בתפילת מוסף..... צג
נקטם הקוץ שמעל הלולב..... קז	דיני אמירת הוידוי..... צג
לולב יבש..... קז	דיני ברית מילה ביו"כ..... צד
לולב שעליו למעלה שרופים ולא ידוקים..... קז	דיני תפילת נעילה..... צה
לולב עקום..... קז	פרק כ"א..... צו
לולב כפוף בראשו..... קז	דיני חמשה עינניים..... צו
לולב שיש בו קנעפי"ל..... קז	איסור אכילה ושתייה (א)..... צו
לולב שעליו נפרדים זה מזה..... קח	איסור רחיצה (ב)..... צו
לולב דסליק בחד הוצא..... קח	איסור סיכה (ג)..... צח

גודל הלולב	קח	גודל הלולב	קח
זן הלולב	קח	זן הלולב	קח
חיוב בדיקת הלולב שאינו קנרי	קח	חיוב בדיקת הלולב שאינו קנרי	קח
פרק כ"ה	קט	פרק כ"ה	קט
דיני הדס	קט	דיני הדס	קט
דיני שילוש ההדס	קט	דיני שילוש ההדס	קט
שיעור רוב ההדס	קט	שיעור רוב ההדס	קט
שיעור רוב בהדס גדול מג' טפחים	קט	שיעור רוב בהדס גדול מג' טפחים	קט
הדס שנקטם ראשו	קי	הדס שנקטם ראשו	קי
הדס שנקטמו עליו העליונים	קי	הדס שנקטמו עליו העליונים	קי
הדס שנתלשו עליו	קי	הדס שנתלשו עליו	קי
דיני נתלש רובו שפוסל	קי	דיני נתלש רובו שפוסל	קי
צורת מדידת שיעור רוב ההדס	קי	צורת מדידת שיעור רוב ההדס	קי
ענבים בהדס	קי	ענבים בהדס	קי
ענפים קטנים בהדס	קי	ענפים קטנים בהדס	קי
עלים קטנים בין שורות העלים	קיא	עלים קטנים בין שורות העלים	קיא
הדס עם שבעה או תשעה עלים	קיא	הדס עם שבעה או תשעה עלים	קיא
הדס שעליו רחבים	קיא	הדס שעליו רחבים	קיא
הדס שעליו קטנים	קיא	הדס שעליו קטנים	קיא
הדס שהתייבש	קיא	הדס שהתייבש	קיא
עבות בהדס שעליו חופים את עצו	קיא	עבות בהדס שעליו חופים את עצו	קיא
עלי ההדס צמודים לענף/ הדס תימני	קיא	עלי ההדס צמודים לענף/ הדס תימני	קיא
גודל ההדס	קיא	גודל ההדס	קיא
פרק כ"ו	קיג	פרק כ"ו	קיג
דיני ערבה	קיג	דיני ערבה	קיג
ג' סימני ערבה כשרה	קיג	ג' סימני ערבה כשרה	קיג
ערבה שעלה שלה משוך כנחל (סימן א')	קיג	ערבה שעלה שלה משוך כנחל (סימן א')	קיג
עלי ערבה המשוכים כלפי מטה	קיג	עלי ערבה המשוכים כלפי מטה	קיג
ערבה שפיה חלק (סימן ב')	קיג	ערבה שפיה חלק (סימן ב')	קיג
ערבה שקנה שלה אדום (סימן ג')	קיג	ערבה שקנה שלה אדום (סימן ג')	קיג
ערבות שגדלים על הנחל	קיג	ערבות שגדלים על הנחל	קיג
ערבות שאעצער	קיד	ערבות שאעצער	קיד
ערבה בוכיה	קיד	ערבה בוכיה	קיד
ערבה שנקטם ראשה	קיד	ערבה שנקטם ראשה	קיד
ערבה עם לבלוב	קיד	ערבה עם לבלוב	קיד
ערבה שנשרו עליה	קיד	ערבה שנשרו עליה	קיד
ערבה חסרה	קיד	ערבה חסרה	קיד
ערבה יבשה	קטז	ערבה יבשה	קטז
ענפים קטנים שיוצאים מהערבה	קטז	ענפים קטנים שיוצאים מהערבה	קטז
ערבה עם כתמים חומים או שחורים	קטז	ערבה עם כתמים חומים או שחורים	קטז
החלפת הערבות	קטז	החלפת הערבות	קטז
גודל הערבה	קטז	גודל הערבה	קטז
פרק כ"ז	קטז	פרק כ"ז	קטז
דיני אתרוג	קטז	דיני אתרוג	קטז
צורת האתרוג	קטז	צורת האתרוג	קטז
בדיקת האתרוג בזכוכית מגדלת [מפסולי חסד/ שינוי מראה]	קטז	בדיקת האתרוג בזכוכית מגדלת [מפסולי חסד/ שינוי מראה]	קטז
דיני שינוי מראה	קטז	דיני שינוי מראה	קטז
נקודות שחורות	קטז	נקודות שחורות	קטז
גודל נקודה הפוסלת	קיז	גודל נקודה הפוסלת	קיז
נקודות השחורות הכשרות	קיז	נקודות השחורות הכשרות	קיז
הנקודות שהם ספק או משתנות	קיז	הנקודות שהם ספק או משתנות	קיז
נקודות לבנות	קיא	נקודות לבנות	קיא
נקודות חומות	קיא	נקודות חומות	קיא
אתרוג שנעשה חום מחמת המשמוש	קיא	אתרוג שנעשה חום מחמת המשמוש	קיא
שימוש בעט הדר	קיט	שימוש בעט הדר	קיט
דיני אתרוג שנקלף/ חסר	קיט	דיני אתרוג שנקלף/ חסר	קיט
שיעור החסרון	קיט	שיעור החסרון	קיט
דיני ספק חסר	קיט	דיני ספק חסר	קיט
חסר שנעשה מתולעים וכדו'	קיט	חסר שנעשה מתולעים וכדו'	קיט
גודל האתרוג	קיט	גודל האתרוג	קיט

אתרוג שניקב..... קב
 נקב באתרוג הנעשה מקוצים [-הוגלד האתרוג] . קב
 נקב במקום הפיטם..... קב
 אתרוג שיש בו סדק [-בקיעה/חריץ]..... קב
 דיני בלעטלך באתרוג..... קב
 דיני אתרוג בלי פיטם..... קכא
 אתרוג שהפיטם נפל באילן..... קכא
 סימני הזיהוי לאתרוג שהיה בו פיטם..... קכא
 הידור בלקיחת אתרוג עם פיטם..... קכב
 ספק מתי נפל הפיטם..... קכב
 אתרוג בלא עוקץ..... קכב
 צבע האתרוג..... קכב
 אתרוג רקוב או ישן..... קכב
 אתרוג מורכב - זן האתרוג..... קכב
 זהירות מאתרוג מחשש טבל/ערלה..... קכג
 פרק כ"ח..... קכד
 שו"ת בדיני קניית ארבעת המינים..... קכד
 להראות את ארבעת המינים למורה הוראה... קכד
 קניית ד' מינים ללא הכשר..... קכד
 קניית אתרוג באשראי או בצ'ק..... קכד
 קניית ארבעת המינים לבחור ישיבה..... קכה
 קניית ארבעת המינים מהודרים ממעשר..... קכה
 קניית ארבעת המינים לבניו ממעשרות..... קכה
 קניית קופסא יפה לאתרוג..... קכו
 קניית ד' מינים ברגע האחרון..... קכו
 חשש כבוש בארבעת המינים..... קכו
 פרק כ"ט..... קכח
 דיני ד' מינים בשאר ימים..... קכח
 הפסולים שפסולים רק ביום הראשון..... קכח
 פסולים שפסולים בכל הימים..... קל
 דיני מוקצה בד' מינים..... קל
 פרק ל..... קלב
 הלכות בניית הסוכה..... קלב
 דיני עשיית סוכה בפרגולה..... קלג
 דיני דפנות הסוכה..... קלד
 דיני עובי הסכך..... קלז
 דיני הסכך המצויים בזמנינו..... קלז
 דיני מעמיד לסכך..... קלז
 דיני קשירת הסכך..... קלז
 דיני סכך פסול שנמצא מעל/מתחת הסכך..... קלח
 דיני שיעור הסוכה..... קלט
 סוכה קטנה עם מוזאיקה..... קמ
 דיני קישוטי הסוכה..... קמ
 פרק ל"א..... קמא
 דינים הנוהגים בערב יו"ט דסוכות..... קמא
 דיני אגידת ד' מינים..... קמא
 דיני הדלקת נרות..... קמב
 פרק ל"ב..... קמג
 דיני הישיבה בסוכה בלילה ראשון..... קמג
 סדר הכניסה לסוכה והקידוש ביו"ט ראשון..... קמג
 דיני מצוות אכילת כזית לחם ביום הראשון..... קמג
 דיני הזכרת יעלה ויבוא ביו"ט א' דסוכות..... קמד
 פרק ל"ג..... קמה
 דיני הפטורים והחייבים בסוכה..... קמה
 שמונה פטורים מישיבה בסוכה..... קמה
 מצטער (א)..... קמה
 דיני מצטער מחמת רעש..... קמו
 חולים (ב)..... קמז

אתרוג שניקב..... קב
 נקב באתרוג הנעשה מקוצים [-הוגלד האתרוג] . קב
 נקב במקום הפיטם..... קב
 אתרוג שיש בו סדק [-בקיעה/חריץ]..... קב
 דיני בלעטלך באתרוג..... קב
 דיני אתרוג בלי פיטם..... קכא
 אתרוג שהפיטם נפל באילן..... קכא
 סימני הזיהוי לאתרוג שהיה בו פיטם..... קכא
 הידור בלקיחת אתרוג עם פיטם..... קכב
 ספק מתי נפל הפיטם..... קכב
 אתרוג בלא עוקץ..... קכב
 צבע האתרוג..... קכב
 אתרוג רקוב או ישן..... קכב
 אתרוג מורכב - זן האתרוג..... קכב
 זהירות מאתרוג מחשש טבל/ערלה..... קכג
 פרק כ"ח..... קכד
 שו"ת בדיני קניית ארבעת המינים..... קכד
 להראות את ארבעת המינים למורה הוראה... קכד
 קניית ד' מינים ללא הכשר..... קכד
 קניית אתרוג באשראי או בצ'ק..... קכד
 קניית ארבעת המינים לבחור ישיבה..... קכה
 קניית ארבעת המינים מהודרים ממעשר..... קכה
 קניית ארבעת המינים לבניו ממעשרות..... קכה
 קניית קופסא יפה לאתרוג..... קכו
 קניית ד' מינים ברגע האחרון..... קכו
 חשש כבוש בארבעת המינים..... קכו
 פרק כ"ט..... קכח
 דיני ד' מינים בשאר ימים..... קכח
 הפסולים שפסולים רק ביום הראשון..... קכח
 פסולים שפסולים בכל הימים..... קל

פסקים תוכן הענינים והלכות

דיני התפילה והושענות בהושענא רבא..... קסא	משמשי חולה (ג)..... קמח
דיני חיבוט הערכה ביום הושענא רבא..... קסא	שלוחים/עוסקים במצוה (ד)..... קמח
פרק ל"ח..... קסג	הולכי דרכים (ה')..... קמט
שאלות ותשובות בהלכות שמחת תורה..... קסג	במקום מצוה (ו)..... קמט
קידוש בליל שמחת תורה..... קסג	טרודים בטרדת מצווה (ז)..... קמט
ישיבה בסוכה בליל שמחת תורה..... קסג	תשבו כעין תדורו (ח)..... קמט
עליית כל הציבור לתורה בשמחת תורה..... קסג	דיני ירידת גשמים בסוכה (ט)..... קג
עליה לתורה לשני אחים..... קסג	פרק ל"ד..... קנב
עליה לתורה לקטנים..... קסג	דיני אכילה ושינה החייבת בסוכה..... קנב
כהן כחתן תורה או בראשית..... קסד	דיני אכילה החייבת בסוכה..... קנב
קידוש לפני קריאת התורה..... קסד	דיני ברכת לישב בסוכה..... קנב
חיוב ההקפות בשמחת תורה..... קסד	זמן ברכת לישב בסוכה..... קנג
מחיית כפים בסעודת שמחת תורה..... קסד	דיני חיוב שינה בסוכה..... קנג
עמידה בפני ספר תורה בזמן ההקפות..... קסד	דיני מצות ישיבת הסוכה..... קנד
פרק ל"ט..... קסה	פרק ל"ה..... קנה
שאלות המצויות לאחר חג הסוכות..... קסה	דיני דברים האסורים משום כבוד הסוכה..... קנה
זריקת הד' מינים לאשפה..... קסה	פרק ל"ו..... קנז
שמירת הד' מינים לסגולה ושמירה..... קסה	דיני זמן נטילת הלולב וסדר הנענועים..... קנז
סגולת האתרוג של צדיק..... קסה	סדר הנענועים..... קנז
הנחת ערבות מעל הארון קודש..... קסו	דיני הקפות והושענות..... קנח
זריקת הסכך לאחר סוכות..... קסו	פרק ל"ז..... קנט
זמן קריאת שמו"ת פרשת בראשית..... קסו	דיני הושענא רבא..... קנט
פרק מ..... קסז	מהות יום הושענא רבא..... קנט
דיני אמירת משיב הרוח ומוריד הגשם..... קסז	דיני ומנהגי הלילה..... קס

פרק א

דיני עשיית תשובה

אל הקוצים, אם אדם עושה ניר תחילה אז יצוה לזרוע, כך אם אדם מרגיל עצמו בתשובה אז בר"ה ובי' ימי תשובה יכול לקבל ואל יאמר כשיבא ר"ה אז יקבל. עכ"ל.

וכ"כ לעורר בלקט יושר (או"ח עמ' 120) וז"ל: נחזור לתשובה, **ומר"ח אלול ואילך יתחיל בזריזות ובזהירות**, כי אז ל' יום קודם יום הדין, זמן בי"ד ל' יום, ותוקעים כדי להזהיר בתשובה לבקש זכויותיו ליום הדין".

וכן כתב המהרח"ו בשער הפסוקים (פרשת משפטים) בשם האריז"ל, "ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתי לך ר"ת אלול, לרמוז כי הקב"ה בחסדו אנה **וזימן את חודש אלול לכל מי שחטא בתוך השנה, שישב אז בתשובה ויקבלוהו**, ובחודש הזה נאמר קרוב ה' לכל קוראיו וכו' והכל צריכים לשוב בתשובה בחודש הזה, אף מי שחטא שלא במתכוין". וסיי שם "ולכן הירא דבר ה' יישב בכל החודש הזה קודם סעודתו וקודם שינתו, וישתומם ויפשפש במעשיו ולהתוודות עליהם ושב ורפא לו".

ומבואר שעיקר הטעם, כיון שהם ימי רחמים, כיון שהם ימי רצון לתשובה, וכמ"ש בתנא דבי אליהו (רבה, יז יד) כיון שהיו ימים אלו ימי רצון מאז לכן כל שנה ושנה מתעורר עוד ברחמים למעלה לכן כל שנה ושנה מתעורר עוד הרחמים למעלה והם ימי רצון עכ"ד, [ובחיי אדם (כלל קלח ס"א), ובסדר היום (סדרי אלול) ובב"ח (סי' תקפ"א) ובראשית חכמה (שער התשובה פ"ד)].

ועוד כדי שלא יכנס לראש השנה שהוא יום הדין שהוא מתועב ממעשיו הרעים. (של"ה הקדוש מסכת ר"ה פרק נר מצוה).

בחודש אלול "חוזרים בתשובה"

יש להקדים לעשות תשובה בחודש אלול, וזה הטעם של תקיעת שופר בחודש אלול, כדי להזהיר את ישראל שיעשו תשובה. וכמ"ש בטור (או"ח ריש סי' תקפ"א).

ולא כמו שטועים העולם שרק עשרת ימי תשובה, מסוגלים לתשובה, ואמירת סליחות בכל חודש אלול בלא תשובה אינה מועילה הרבה.

ואע"פ שמצוות תשובה מיד על כל עבירה שעשה, בחודש אלול לפני יום הדין, זה הזמן להתעורר ולעשות תשובה על כל העוונות שלא שמים לב, ומצוות שאדם דש בעקביו, [וכמ"ש ברמב"ם בפ"ב מהלכות תשובה ה"ו, שאע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם, **בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת מיד**, שנאמר דרשו בה' בהמצאו, במה דברים אמורים ביחיד, אבל ציבור כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם, הם נענין שנאמר כה' אלוקינו בכל קראנו אליו"].

וכ"כ לעורר רבי יהודה אבן שועיב תלמיד הרשב"א בדרשותיו (שופטים ד"ה הנה) "אף שצריך כל אדם לשים לב אליהם ולשוב אל בוראו בכל עת, ובכל זמן, **כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כי' אלוקינו ישתדל לעשות כן ביותר בימי הסליחות והתחנונים שהם ימי רצויים לפני השם יתברך, כי אע"פ שבכל עת ובכל שעה קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת**".

וכ"כ לעורר גם בדרשות מהר"ח אור זרוע (סימן לב) וז"ל: **ומר"ח אלול צריך אדם לזהר לקבל תשובה** שנאמר, נירו לכם ניר ואל תזרעו

ובזמנינו שאין מקדש קיים, כתב ברמב"ם (שם ה"ג) "בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה **אין שם אלא תשובה**, התשובה מכפרת על כל העבירות, אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום דבר מרשעו שנאמר רשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו, **ועצמו של יום הכפורים מכפר לשבים** שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם".

ואף שתשובה מכפרת ביום הכיפורים, כתב ברמב"ם (שם ה"ד) שישנם עבירות שהתשובה ויום הכיפורים אינם מכפרים. א]. מצות עשה שאין בכרת ועשה, די בדבר א', בתשובה. ב]. מצוות לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת בי"ד, צריך שני דברים, תשובה, ויו"כ מכפר. ג]. כריתות או מיתות בי"ד ועשה תשובה, צריך שלושה דברים, תשובה ויום הכיפורים תולין, והיסורין גומרים לו את הכפרה. ד]. המחלל את השם, צריך ארבע דברים, א' תשובה, ב' יסורין ג', יום הכיפורים, מיתה.

מהו תשובה

כדי לקיים מצות תשובה, צריך לעשות כמה דברים.

עיקרי התשובה

- א. תשובה - לשוב מהחטא.
- ב. וידוי על החטא. (רמב"ם פ"א מתשובה ה"א). **וּכְכַל דִּינֵי הַיָּדוּי עַל הַחֲטָא** וידוי בפה, בפירוט החטא על כל החטאים, נתבארו להלן בדיני יום הכיפורים].
- ג. עזיבת החטא במעשה ובמחשבה, שיגמור בלבו שלא יעשה כן יותר. (רמב"ם פ"ב מתשובה ה"ב). ואם לא עזב החטא במחשבה, הרי הוא כטובל ושרץ בידו. (רמב"ם שם ה"ג).

מעלות התשובה

ובודאי לפני ר"ה כדי לבוא מוכנים לדין ולהיות צדיקים ולזכות בדין כדי לזכות בדין, ולכן יש אף מעלה לקבל קבלה בערב ר"ה, כדי שיהיה כצדיק, וירבו זכותיו. ואינו שייך רק לדיני תשובה.

וכבר כתב בחמדת ימים (ח"ד פ"א חודש אלול) ע"פ מה דאיתא בגמ' בברכות (דף סא ע"ב) "אחורי ארי ולא אחרי אשה", שיש לשוב אחר מזל אריה חודש אב, ולא אחורי אשה מזל בתולה, אחר חודש אלול שמזלו בתולה. [וכתב עוד בשם האריז"ל שדרש רמז בה בפרשת כי תצא "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים", כי אלה מקראי קדש שם רמז אל התשובה, ע"ש, ויש שכתבו הדרש הנ"ל בשם האריז"ל].

ומסופר על רבי אהרן מקרלין זיע"א שפעם אחת עלה לפני העמוד בראש השנה, וכשאמר מילת "המלך" שאג שאגה גדולה והתעלף, וכששאלוהו תלמידיו מדוע התעלף, ביאר להם שנזכר במה דאיתא בגמ' בגיטין (דף נו ע"א) על אספינוס קיסר שאמר לרבי יוחנן בן זכאי, "אי מלכא אנא עד השתא אמאי לא אתית לגבאי", פירוש אם אני המלך מדוע עד עכשיו לא באת לפני, ולכן מאמר זה עורר בו חלחלה אם מלך בשר ודם תובע כן, מלך מלכי המלכים הקב"ה בודאי שיתבע ממנו תביעה זו. עכת"ד.

כפרת התשובה

כתב ברמב"ם (פ"א מהל' תשובה ה"ב) שבזמן שהי בית מקדש קיים שעיר המשתלח היה כפרה לכל ישראל, על עבירות הקלות והחמורות, בין בשוגג ובין במזיד, בתנאי שעשה תשובה, אבל אם לא עשה תשובה, שעיר המשתלח מכפר רק על עבירות הקלות, ומהם עבירות קלות או חמורות, "**החמורות הן** שחייבין עליהם מיתת בית דין או כרת, ושבועת שוא ושקר אף על פי שאין בהן כרת הרי הן מן החמורות, **ושאר מצות לא תעשה ומצות עשה שאין בהן כרת הם הקלות**".

פסקים דיני עשיית תשובה והלכות

א. מדרכי התשובה, לצעוק לה' בתפילה בבכיה ותחנונים שיכפר לו על חטאו. (רמב"ם שם ה"ד).

ב. לתת צדקה כפי כוחו. (רמב"ם שם).

ג. לא לבוא לידי נסיון החטא. (רמב"ם שם).

ד. שבח גדול להודיע לרבים על פשעיו, על עבירות שבין אדם לחבירו, אבל לא בעבירות שבין אדם למקום. (רמב"ם שם ה"ה, ובראב"ד שם נחלק ע"ד, וראה במנ"ח מצוה שסד

סק"י). ובזמנינו לא נהגו.

תשובה בעשרת ימי תשובה

אף שכנתבאר שיש חובת תשובה בחודש אלול, מ"מ כיון שבעשרת ימי תשובה הם ימים מסוגלים לתשובה, יתעורר ביותר לתשובה, לכל העוונות, וימעט בעסקיו. (עי' שערי תשובה שער ב' אות יד). והם כימי חול המועד (הרמ"ק, אור צדיקים סימן לו אות ג') שאף מי שהוא בעל משא ומתן נכון שבימים אלה ימעט במשא ומתן (מט"א סי' תרב סקכ"א ואלף המגן שם סקי"ג).

רשימת העוונות

ראוי לרשום העוונות שנכשל בהם, ולקרוא בהם מידי יום, (שערי תשובה שער א' אות ח'), ואף ראוי להתוודות עליהם ביו"כ, מלבד נוסח הוידוי הרגיל, וכמו שיתבאר להלן בדיני וידוי. [וכן נראה מדברי השו"ע (סי' תר"ז ס"ד) ע"ש].

24 דברים שמעכבים את התשובה

ישנם עשרים וארבע דברים שמעכבים את התשובה, ויש בהם דרגות שונות. שיש שמעכבים ממש, ויש עוונות שאינם מעכבים אך החוטא אינו יודע שצריך לשוב עליהם בתשובה. [ולתועלת הרבים, נכתוב כאן הדברים בקצרה מדברי הרמב"ם בפרק ד' מהלכות תשובה, וציין לזה במשנ"ב סו"ס תר"ג].

ויש בזה חמשה חלוקות.

א. הקב"ה לא נותן לעשות תשובה.

א. המחטיא את רבים.

ב. המטה את חבירו, ומסית ומדיח.

ג. הרואה את בנו או בתו יוצא לתרבות

רעה, ואינו מוחה בידו.

ד. האומר אחטא ואשוב או אחטא ויו"כ

מכפר.

ב. דברים הנועלים דרכי התשובה בפני

עושיהן, כיון שלא ידע לעשות תשובה

[אלא א"כ יחזור בו].

ה. הפורש מהציבור.

ו. החולק על דברי חכמים.

ז. המעליג על המצוות.

ח. המבזה את רבותיו.

ט. השונא את התוכחות.

ג. דברים שהעושה אותם, אינו יכול לשוב

בתשובה גמורה.

י. המקלל את הרבים.

יא. החולק עם גנב.

יב. המוצא אבידה ואינו מכריז עליה.

יג. האוכל שור עניים ויתומים ואלמנות.

יד. המקבל שוחד להטות דין.

ד. חטאים שקלים בעיני בני אדם, ואינו יודע

לחזור עליהם בתשובה.

טו. האוכל מסעודה שאינה מספקת

לבעליה.

טז. המשתמש בעבוטו של עני.

יז. המסתכל בעריות.

יח. המתכבד בקלון חבירו.

יט. החושד בכשרים.

ה. עוונות שקשה לפרוש מהם כדי לעשות

תשובה.

פסקים דיני עשיית תשובה והלכות

גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בדעתו",
ונפסק ברמב"ם (פ"ח מאישות ה"ה).

ואף שאין וידוי בפה, אמנם ע"פ הקבלה כיון
שיש להתוודות בין התקיעות, א"כ יש
כאן סדר עשיית תשובה גמורה.

וע"פ מש"כ במנ"ח (מצוה שסד סוף סק"א) בביאור
דברי הגמ' בקידושין שם, שאף בידוי
צריך בפה, מ"מ אם מהרהר בתשובה, **נחשב**
כצדיק, אף בלא וידוי, ע"פ דברי הגמ' שם, וכיון
שנחשב כצדיק **אף שאין לו כפרה**, הרי נקרע
גזר דינו לחיים עכת"ד, וכן כתב בחלקת
מחוקק (אה"ע סי' לח סקמ"ד) שאע"פ שאנו רואים
הגזילה בידו, ולא נקרא בעל תשובה עד
שישליך השרץ בידו, מ"מ נקרא צדיק. עכת"ד.
[ולפי"ז לאחר ר"ה צריך לעשות כל סדר התשובה, כדי
שיהיה לו כפרה].

כ. רכילות.

כא. לשון הרע.

כב. בעל חימה - כעס.

כג. בעל מחשבה רעה.

כד. המתחבר לרשע.

תשובה בראש השנה

בפלא יועץ (ערך ראש השנה ד"ה ולכן עת לחננה) כתב
בשם הרש"ש בנהר שלום, שהחושב
מחשבה של טהרה וחרטה בראש השנה אף
בהרהור תשובה יקרע רוע גזר דינו ויכתב
בספר החיים כיון שספרי חיים פתוחים.
עכת"ד.

וצ"ע הא צריך לכל דיני התשובה והחרטה, כדי
שיתכפר לו חטאו.

ובגמ' בקידושין (דף מט ע"ב) "המקדש את
האשה ע"מ שאני צדיק, אפילו רשע

פרק ב

שאלות המצויות בחודש אלול

א. כיון שאיתא במדרש שוחר טוב (פרק כ"ז, ויקרא רבה כג א', ובפסקיתא דרב כהנא פרשת אחרי מות) אורי, בראש השנה, וישעי, ביום הכיפורים, כי יצפנני בסכה, רמז לסוכות, (מטה אפרים סי' תקפ"א ס"ו, קיצור שו"ע סי' קכ"ח סק"ב). ואמנם בעל הערוך השולחן בספר ברוך שאמר (תפילה דף רא) כתב לתמוה ממה דאיתא במדרש (ויקרא רבה כא א') שפסוק זה נדרש על יציאת מצרים "אורי ביום שנאמר ויאיר את הלילה, וישעי, התציבו וראו את ישועות וכו' ". והקשה דמזמור זה צריך לתקנו לאומרו ביום שביעי של פסח, ועוד העיר בספר שער הכולל (דף יט סק"ז) שאטו כל הפסוקים שבתנ"ך שנמצאו מדרשים על ר"ה ויו"כ יקבעו לאומרו פעמיים ביום ע"ש. אך למעשה מצינו עוד טעמים, וכדלהלן.

ב. כיון שמוזכר בו י"ג שמות שם ה' כנגד י"ג מידות של רחמים שיש בויעבור, (חמדת ימים חודש אלול פ"ד, פנים יפות פרשת אחרי, סידור רבי שבתי מראשקוב, סדר כוונות ר"ח אלול דף כד).

ג. כיון שרמז בו אלול, במילים "לולא" (בעל הטורים פרשת נצבים, פרי צדיק ח"ה עמ' מד).

ד. כיון שבאלול מפחדים ויראים רק מהקב"ה, ולכן אומרים לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא, שאין שום יראה חוץ מהשי"ת (יסוד העבודה סלונים תורת אבות אלול). [וכן נראה בזוה"ק (במדבר דף קיט ע"א) דאיתא שם "ד' אורי וישעי ממי אירא וכו' כיון דבר נש אסתכל בנהירא דלעילא וקב"ה אינהר עליו לא דחיל מעילאין ותתאין כמה דאיתא (ישעיה ס' ב) ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה ה' מעוז חיי כיון דקב"ה אחיד ביה דבר נש לא מסתפי בההוא עלמא מכל מאריהון דדינא", ובסידור צלותא דאברהם (דף תב) כתב דמשו"ה הכי נאה לאומרו עד הו"ר, ע"ש].

חוב אמירת לדוד ה' אורי וישעי בתפילה שלא נוהג לאומרה

שאלה: המתפלל במקום שמתפללים בנוסח ספרד ואומרים לדוד ה' אורי וישעי, לאחר תפילת מנחה האם צריך לומר עמהם, וכן המתפלל במקום שאומרים לדוד ה' אורי וישעי לאחר תפילת מעריב, והוא נוהג לאומרו במנחה, האם יאמרו עמהם, וכן בן ספרד המתפלל אצל בני אשכנז שנוהגים לאומרו בתפילת שחרית ומעריב, האם צריך לאומרו.

תשובה: אם מתפלל במקום שאומרים לדוד אף שנמצא בתפילה דלא נוהג לאומרה, יאמר לדוד ה' אורי וישעי עם הציבור, אף אם כבר אמר לדוד ה' אורי וישעי בתפילת מנחה או שלא נוהג לאומרו. אך אם נוהג לאומרו בתפילת מעריב ואמרו בתפילת מנחה, ומתפלל תפילת מעריב במקום שלא נוהגים לאומרו, כיון שכבר אמרו ב' פעמים, אין צריך לחזור ולאומרו שוב. [אבל אם נמצא במקום שאומרים במעריב, ראוי שיאמר שוב]. **ואף הנוהגים שלא לומר לדוד ה' אורי וישעי,** ונמצאים במקום שאומרים לדוד, יאמרוהו עם הציבור, ממידת דרך ארץ, ובפרט במעלות הגדולות שיש באמירת מזמור זה.

מקור: בני אשכנז נהגו בחודש אלול לומר לדוד ה' אורי וישעי, פעמיים ביום, בבוקר לאחר תפילת שחרית, ובערב לאחר תפילת ערבית, ומנהג החסידים לאומרו לאחר תפילת מנחה, ולומר קדיש לאחריו, אף שלא מוזכר בש"ס ובראשונים. ומצינו לכך כמה טעמים.

אך מ"מ אף שאין לא תגודדו, מ"מ יש שלא לפרוש מהציבור, וכנ"ל מדברי המשנ"ב שם].

ומ"מ אם אמרו בתפילת מנחה, ומתפלל במקום שלא נוהגים לאומרו בתפילת מעריב, אינו צריך לחזור ולאומרו שוב, כיון שדי לאומרו ב' פעמים ביום וכמו שכתב במשנ"ב (סי' תקפ"א סק"ב) "ונוהגין במדינתנו מר"ח אלול עד יוה"כ לומר בכל יום אחר גמר התפלה מזמור לדוד ד' אורי וכו' בוקר וערב", ומ"מ כיון שאמרו בתפילת מנחה יצא יד"ח, [וכ"כ בקונ' עזרת אליעזר (ימים נוראים הערה מס' 1) בשם הגאון רבי יעקב אידלשטיין זצ"ל, וכן השיב הגרע"פ, ואינו שייך לחשבון יום ולילה, ובפרט שאין בזה חיוב לאומרו רק פעמיים ביום], אבל אם מתפללים במקום שאומרים יש לאומרו שוב, כדי שלא לפרוש מן הציבור, [וכן השיב הגר"ח בקונ' עזרת אליעזר שם, ואמנם בספר באר ישראל (ימים נוראים עמ' יח) כתב בשם הגר"ש א' שאינו צריך לחזור ולומר שוב בערבית, ואף אם מתפלל כעת עם הציבור שאומרים, וכן הו"ד המשנה הלכות בספר בנתיבות ההלכה (חלק 24 עמ' 38)].

ואף לבני ספרד, ראוי לומר לדוד ה' אורי וישעי, וכמ"ש החיד"א במורה באצבע (ל) ב) "מנהג טוב לומר אחר כל תפילה, מזמור לדוד ה' אורי וישעי, ובפרט מר"ח אלול עד הו"ר". [וכ"כ החיד"א בספרו סוף ספר סנסן ליאיר, שנהגו לאומרו לאחר עלינו לשבח בקול רם, וכן הובא המנהג הנ"ל בבא"ח (ש"א פרשת פקודי ה"ו). וכ"כ רבי אליהו מני בספר שיח יצחק (דף קסא ע"ב, אות ל'), אך לדברי החיד"א יש לאומרו כל תפילה, ולא נהגו כן ולכן אף לבני ספרד יש להשתדל לאומרו כיון שהוא סגולה גדולה כנ"ל, [וכן נראה מדברי החזו"ע (ימים נוראים עמ' כד) שהביא לסגולה הנ"ל]. **אך יש שנהגו שלא לאומרו, וכמו שנהג הגר"א והובא במעשה רב (אות נג, אות סו). וטעמו משום טירחא דציבורא וכמ"ש האדר"ת בספר תפילת דוד (עמ' קלט). ובתוספות מעשה רב (שם). וכן נהגו בצאנז ועוד.**

ה]. אומרים כן משום הבקשה שדוד המלך שם אומר "אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבת בבית ה' כל ימי חיי". ואנו אומרים שכל הבקשות שלנו בר"ה וביו"כ שנוכל לשבת ללמוד. (שאריית מנחם, וישווא, ח"ב עמ' ריד).

ובמעלת אמירתו, כתבו בספרים, שמעלתו גדולה מאוד, וראשונה כתב בזה בספר שם טוב קטן (שנת תסו) וז"ל: "הא לך סוד גודל, כל האומר רז מר"ח אלול עד אחר שמחת תורה, אפילו גזירה רעה נתונה על האדם מן השמים, יכולנה לבטלה, ומבטל ומעביר מעליו כל המקטריגים ושטנים ומארי תריסן, ומבטל מעליו כל גזירות רעות וקשות ויוצא בדימוס זכאי בדין", [וכן הובא גם בספר זכירה תס"ט, ובספר המוסר תפ"ד, שער המלך דרשות מוסר, שנת תקכב, ספר שערי רחמים דף כד. סידור רבי שבת מראשקוב שם, ספר דרך ישרה תקמ"ה, ובשמן ששון (קר"ש שעל המיטה) כתב שמצא כתוב בזה"ל: מי שיש לו ס"ת בביתו יפתח ההיכל ויעמוד נגד הס"ת ויאמר המזמור הזה ג"פ שכן צוו לחכם אחד בחלום שיאמר זה המזמור, כי הוא מועיל לעצור המגיפה גם יכתוב או כולו בגויל ס"ת בכתיבת אשורית ובתגין כס"ת", ושכן מצא מכתיבת הרב הקדוש אבא מארי זלה"ה]. **ולכן בודאי יש להשתדל לאומרו בכוונה. (עי' קצה המטה שם סקט"ו) וכן יש להשתדל לכיון בשמות הקודש, כיון שהם כנגד י"ג מידות של רחמים, וכנ"ל.**

ומ"מ אם מתפלל במקום שאומרים אותו יאמר עמהם, ולא יצא מבית הכנסת בסיום התפילה, כדי שלא לפרוש מן הציבור, וכמו שמצינו במשנ"ב (סי' ס"ה סק"ט) שכל דבר שהציבור אומרים כגון תהילה לדוד או עלינו קורא עמהם שכן דרך ארץ, עכת"ד, ונראה שה"ה לגבי אמירת לדוד אורי וישעי, [וכן הו"ד הגרשז"א (הליכו"ש מועדים פ"א הערה ג') והגר"ח (עזרת אליעזר ימים נוראים עמ' 4) ובספר אשי ישראל (פמ"ה הערה ו') ובספר שערי הימים הנוראים (עמ' כו אות ז)], אך יש אומרים שאין חיוב בזה, [אך אינו מזיק לומר וכמ"ש בשו"ת רבבות אפרים (ח"ו סימן ש). ויש אומרים שאין בזה משום לא תגודדו, וכמ"ש בשו"ת דברי משה (סימן לה) כיון שאינו אלא מנהג,

אמירת לדוד ה' אורי וישעי עם הציבור

שאלה: גמר תפילת מעריב, והציבור אומרים לדוד ה' אורי וישעי, או נמצא שבאמצע תחנון והציבור הגיע ללדוד האם יש עניין לומר עמהם לדוד ה' אורי וישעי.

תשובה: יאמר לדוד ה' אורי וישעי עם הציבור,

וכנ"ל שלא לפרוש מהציבור, (הגרנ"ק בספר ימי הרחמים עמ' ו), [אך הנוהג ע"פ הקבלה יאמר קודם כל יגמור התפילה, שלא לשנות בעולמות (ע"פ שער הכוונות דרוש עלינו לשבח דף ז' ע"א)].

זמן אמירת ברכו כשאומרים לדוד

שאלה: בחודש אלול אומרים לדוד ד' אורי וישעי, מתי אומרים ברכו לאחר התפילה, ויש שאומרים ברכו בתרא רק אחרי לדוד בגלל המאחרים, (חזו"א אורחות רבינו ח"א עמ' ע), האם זה לעיכובא כיון שיש במעריב כאלו שכבר אמרו לדוד והם יוצאים אחרי עלינו.

תשובה: נראה במקום שאין מנהג קבוע, כגון

בשטיבלאך וכדו', יאמרו ברכו לאחר התפילה, [מחמת החשש הנ"ל], אבל במקום שיש מנהג קבוע לאומרו לאחר לדוד יאמרוהו לאחר לדוד, ואין לחשוש במה שיש אנשים יוצאים לאחר עלינו. (עי' בדברי הגר"ח ק עזרת אליעזר ימים נוראים עמ' 4).

אך ישנם מקומות שנהגו לומר ברכו בתרא

לפני לדוד, [א' כדי שלא לשנות ממה שנוהגים כל השנה. (לוח אר"י), ב' כדי להראות שלדוד זה הוספת מיוחדת ואינו חלק מהתפילה, (ספר ישמח לב ימים נוראים בשם הגר"ש דבילצקי זצ"ל)].

חיוב שמיעת תקיעת שופר בחודש אלול

שאלה: בני אשכנז הנוהגים לתקוע בשופר בחודש אלול, לאחר תפילת שחרית, קודם אמירת לדוד ה' אורי וישעי, האם בבית

הכנסת שאין שם עתה שופר, צריכים לטרוח להשיג שופר, וכן מה הדין אם לא שמע תקיעת שופר, אם צריך אח"כ להשלימו האם יש חיוב לתקוע בשופר בחודש אלול, ואם אין שופר, האם צריך לחפש אחריו.

תשובה: תקיעת שופר בחודש אלול היא

מנהג, ולכן אם אין שופר בבית הכנסת אף בבית הכנסת שיש בו כמה בתי תפילה אי"צ לחפש שופר אחר] או שלא שמע תקיעת שופר בבית הכנסת, אין צריך לחזור או לחפש מקום שתוקעים בו בשופר. אך לכתחילה ראוי לשמוע תקיעת שופר, ועכ"פ בואתו יום. [ובני ספרד נהגו לשמוע תקיעת שופר בזמן הסליחות שאומרים י"ג מידות ובקדיש שבסוף הסליחות].

מקור: בטור (או"ח סי' תקפא) בשם הפרקי דרבי

אליעזר (פרק נו) שנהגו לשמוע תקיעת שופר, כדי לעורר את העם לחזור בתשובה, [ונאמרו בכך עוד טעמים, ואכמ"ל], וכ"כ כטעם הנ"ל לדינא, בחיי אדם (כלל קלח ס"א) "ועיקר התקיעות הוא לעורר לב העם ולהחריד לבותם שיעוררו לבותם לתשובה, כי כן טבע קול השופר להחריד, כמו שכתוב (עמוס ג, ו) אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו". ובני ספרד לא נהגו לתקוע בשופר לאחר התפילה, (עי' כה"ח סי' תקפ"א סק"ז). ונהגו לתקוע בשופר בסליחות. ואף שחובת תקיעת שופר היא חובת ציבור, [וכ"כ בשו"ת צ"א (ח"ב סי' מה)] ומ"מ אם יש עניין לשמוע בתפילת מנחה אם לא תקעו בשחרית, [וכמ"ש בשו"ת אג"מ (או"ח ח"ד סי' כא אות ה')] שיש חיוב השלמה כקריאת התורה. ומ"מ כיון שיש עניין של תשובה, נראה שיש מעלה לחזר אחר השופר או מי שידע לתקוע, ובפרט לפי דברי הטור הנ"ל שהוא לעורר את העם לתשובה, וכן השיב הגר"ח ק (דולה ומשקה עמ' 245).

עמידה בתקיעות בחודש אלול

שאלה: האם צריך לעמוד בתקיעות בחודש אלול.

מקור: בגמ' בר"ה (דף טז ע"ב) איתא "ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם ואלו הן צדקה וכו', ", וכתב בחיי אדם (כלל קלח ס"א) "ולכן ירבה בכל החודש בתשובה ותפלה וצדקה". [ובמועד לכל חי (סי' י"א אות יד) כתב שיש להפריש מעשר כספים של כל השנה בחודש אלול כדי שיזכה בדיון, ע"ש, וכתב שם עוד בסט"ו שלא יראה כפוי טובה וקמצן בחודש אלול כי מסתכלים בשמים לראות איך מתנהג ולדעת כמה ליתן לו]. ועוד שחטא"ך בצדקה פרוק. (דניאל ד' כ"ד, ובגמ' בסוטה דף כ' ע"ב). [וכן כתב החיד"א במורה באצבע (סימן ח' אות רמח) וז"ל: אשר חנן לו אלהים עושר חטאיה בצדקה יפרוק, וירבה בימים אלו בצדקה ובלימוד זהר תקונין משניות ותהילים. עכ"ל, אך אינו חיוב מדינא. וכן כתב המט"א (סי' תקפ"א) שמרומז בר"ת אלול איש לרעהו ומתנות לאביונים].

בריקת תפילין בחודש אלול

שאלה: האם יש חיוב לבדוק את התפילין בחודש אלול.

תשובה: אף שאין חיוב לבדוק את התפילין לעולם, אלא א"כ יש ריעותא וכדלהלן [אף שמצינו שי"א לבדוק פעם בשנה, ויש מחמירים לבדוק מדי פעם כיון שהדיו אינו חזק ויש חשש שהדיו קופץ], אך אנשי מעשה נהגו בחודש אלול לבדוק את התפילין. **ובזמנינו שהתפילין חזקות ועשויות מעור בהמה גסה, עדיף שלא לפותחן ולבודקן, כיון שהתפילין עשויים להתקלקל, אלא א"כ עבר זמן רב מאז שקנה אותם, [וכן יש נוהגים לבדוק מדי תקופה ארוכה כגון לאחר החתונה]. אך אם יש ריעותא, אם הניח התפילין בשמש מחוץ לבית הכנסת או ברכב, או שמזיע עם התפילין, ובפרט במצוי בתפילין של ראש, [או לאחר טבילה במקווה]. אך אפשר לקיים את המנהג של בדיקת תפילין בחודש אלול, בבדיקת שחרות הבתים והרצועות, לבדוק את ריבוע הבתים. [נתבאר בארוכה בקובץ באר התורה מס' רכ"ו].**

תשובה: אין חיוב לעמוד, אך ראוי לעמוד. ובמקום שכולם עומדים לא ישב, משום מנהג דרך ארץ שלא ישב בין העומדים.

מקור: ע"פ מש"כ הריטב"א (ר"ה כו:) שאין מדקדקים בתקיעות בחודש אלול כדין ר"ה, ואף בר"ה יש יושבים, וכ"כ לדינא בשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סי' קפ"א) שאין חיוב לעמוד, אך יש שנהגו לעמוד, כיון שבלאו הכי עומדים עכ"ל. וכן השיב הגר"ק (ספר אשיחה עמ' שמ), ואולם כבר בשל"ה הקדוש (מס' ר"ה פרק תורה אור אות נ"ד-נ"ה) כתב שבתקיעות של חודש אלול ויעמוד באימה וביראה ורתת וזיע בשעת התקיעות, ויתודה וישוב אל ה' אלקיננו". אך למעשה אין חיוב בזה.

אמירת תהילים בחודש אלול

שאלה: האם יש חיוב לומר תהילים בחודש אלול.

תשובה: יש שנוהגים בכל יום ביום חול מר"ח אלול לומר אחרי תפילת שחרית עשרה פרקי תהילים בציבור. ובכך גומרים פעמיים את ספר התהילים לפני ראש השנה, ובעשרת ימי תשובה אומרים כט"ו מזמורים בכל יום כדי לגמור עוד פעם את הספר התהילים, (מט"א סי' תקפ"א סק"ז, ומשנ"ב שם סק"ג, והחזו"א באורחות רבינו ח"ב עמ' קצה, שנשאל אם נוהגין כן, השיב בוודאי). [ויש נוהגים לומר בחודש אלול תיקוני זוהר. (מטה אפרים סי' תקפ"א ס"ח מורה באצבע אות רמח, כה"ח שם סק"ז) ואע"פ שאינו מבין מה שאומר, מ"מ מקיים בזה מצוות תלמוד תורה].

נתינת צדקה בחודש אלול

שאלה: האם יש חיוב לתת צדקה בחודש אלול.

תשובה: יש עניין בחודש אלול להרבות בצדקה אף שאין מתחייב בה כדי שיזכה בדיון.

בדיקת מזוזות בחודש אלול

לשים מזוזה אחרת ששולחים לבדיקה

שאלה: האם יש חיוב לבדוק את המזוזות בחודש אלול.

שאלה: כששולחים את המזוזה לבדיקה, האם צריך לשים מזוזה אחרת במקום.

תשובה: אף שיש חיוב לבדוק את המזוזה בביתו כל ג' וחצי שנים, אנשי מעשה נהגו לבדוק את המזוזה כל חודש אלול. [במטה אפרים (סי' תקפ"א סק"י) כתב שאנשי מעשה נוהגים לבדוק את התפילין והמזוזות בכל חודש אלול, וכ"כ בקיצור שו"ע (סי' קכ"ח ס"ג) ובשער המלך שער הראשון (פ"א דרוש א') ובספר צוואה מחיים ועולת החודש (ח"א סוף דרוש ה'), מ"מ אינו חיוב מדינא, ואף לא הוזכר במשנ"ב]. ומ"מ גם כאשר בודק אחת לג' וחצי יש ענין לבדוק באלול כדי לקיים מנהג אנשי מעשה ולכן יבדוק כל שלוש שנים בחודש אלול. (שו"ת אול"צ ח"ד פ"א תשובה ו').

אמנם יש כמה וכמה אופנים, שיש חיוב לבדוק את המזוזה.

א. אם מעביר את המזוזה מבית לבית אחר צריך לבדוקם, [כדאיתא במסכת מזוזה (פ"ב משנה ט"ו) ופרשה סדורה (סקע"א) שמצוי שמעבירה ממקום למקום צריכה בדיקה, וכ"כ במזוזות ביתך (סי' רצ"א סק"ג) ובשו"ת שבט הקהתי ח"א סימן רע"ה)].

ב. אם נפלה המזוזה, נהגו לבדוקה, אף שלא הגיע זמן הבדיקה, [אוצר יד החיים (אות תתקצ"ג) עי"ש, ובשו"ת שבט הקהתי (שם)].

ג. העובר דירה או שוכר דירה שיש בה מזוזות, צריך לבדוק את כשרותם, [קונטרס היחיאלי (פ"ה סכ"ו) וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן תרמ"ה)].

ד. נהגו שיש צרה או חולי לבדוק את המזוזות. [עי' מזוזות מלכים (טעם הצבי סק"א) וכ"כ בקונ' היחיאלי (פ"ה סל"ג) שסגולה לחולי או מקשה לילד לבדוק המזוזות].

תשובה: מעיקר הדין אם שולח את המזוזה לזמן קצר לבדוק [או שבדק בבית] אין צריך לשים מזוזות אחרות במקומן אם מדובר לזמן קצר, אף אם לוקח את המזוזות לסופר, אבל אם יש חשש שנפסלו המזוזות צריך לדאוג בינתיים למזוזות כשרות מגמ"ח וכדו', ויקבע את המזוזה. [ולגבי הברכה תלוי במה שיתבאר להלן במחליף מזוזה ממזוזה פסולה למזוזה כשרה]. אמנם לכתחילה ראוי בכל אופן לשים מזוזה אף אם מחזיר את המזוזה בתוך שעה, כדי שלא לבטל מצוות עשה בכל רגע ורגע.

מקור: נח' הפוסקים האם חיוב מזוזה הוא בכל רגע ורגע, וכמ"ש (בתוס' ב"ק נו: ד"ה בההיא), ובמרדכי (מנחות סי' תתקמ"ד), ובספר החינוך (מצוה תכג), ובמג"א (סי' כא סק"ב) או שחיוב מזוזה הוא כל יום ויום, כמו במצות מילה שכל יום ויום שלא מל עובר על מצוות עשה שיש בה כרת, וכמ"ש בספר יוסף אומץ (יוזפא סי' תעז) ומקורו בדברי הרמב"ם (פ"א מהל' מילה ה"ב), ולהלכה כיון שהוא דאורייתא, יש לחוש שחיוב מזוזה הוא כל רגע ורגע. וכן כתב בדעת קדושים (סימן רצ"א סק"א) שנכון לשים שם מזוזה אחרת ע"ש, [וכן כתב לדינא בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן עא) שיש חיוב לשים מזוזה והטעם כיון שבשעת הבדיקה מבטל מצות עשה של מזוזה ע"ש, וכן כתב בספר חובת הדר (פ"א ס"ח) שאם ע"י הבדיקה ישהה זמן רב ללא מזוזה אם הבית שלו יקבע מזוזה אחרת מיד ע"ש, וכן כתב לדינא בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן תרמג) אלא א"כ הוא בחו"ל ואינו בית שלו ע"ש].

ואמנם בעמק ברכה (מזוזה אות יא) כתב כיון שמוריד את המזוזה לבדיקה לא חייבו חז"ל לטרוח ולקבוע מזוזה אחרת בזמן הבדיקה ויש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה ולבטל עשה לשעה מועטת ע"ש. וכן כתב בחוט שני (מזוזה עמ' קלה) שאף מי שמתעורר לבדוק את המזוזה שלא

ברכה לאחר בדיקת מזוזות

שאלה: לאחר שבודקים את המזוזה, האם צריך לברך על המזוזה.

תשובה: אם הוריד את המזוזה לזמן קצר, אינו צריך לחזור ולברך, כיון שהוא בכלל אותו קיום מצות מזוזה, אבל אם הוריד את המזוזה ליום אחד או היסח הדעת גדול, צריך לחזור ולברך אף שהוא אותו מזוזה.

מקור: בברכ"י (יו"ד סו"ס רפ"ו) כתב בשם שו"ת לשון לימודים (או"ח סימן ט') להסתפק אם הסיר את המזוזה לבדוק אם אח"כ שקובעה צריך לחזור ולברך, ובפת"ש (סי' רפ"ט סק"א) כתב להעיר בדבריו מדוע אינו דומה לפשט טליתו ע"ד לחזור ולהתעטף בו או בתפילין, שאינו צריך לחזור ולברך, וכמ"ש ברמ"א (סימן ח' ס"ד סי' כ"ה ס"ב), וכתב ליישב שמא אינו ע"ד לחזור ולקבוע את המזוזה שמא ימצא בה פסול, ולפי"ז צריך לברך, ונשאר בפת"ש בספק.

ולמעשה בערוך השולחן (שם סק"ד) כתב שאין לברך כיון שהדרך להוריד ולהחזיר, אלא א"כ היה הפסק של יום אחד [וכן הסכימו הפוסקים, הגריש"א (שבות יצחק ח"ח עמ' רנה) והגר"ח (מסכת מזוזה סי' רפ"ט סק"ו) ושו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' תקנ"א)] או שהיה היסח הדעת והפסק גמור, וכ"כ באמרי יעקב (אר"י עמ' פג בביאורים).

בדיקת מזוזה במומחה

שאלה: כשבודקים מזוזה האם צריך להביא אותו לבדיקת מומחה.

תשובה: אם המזוזה עברה הגהת מחשב שקנה אותה, די לבדוק שהאותיות שלמות ולא נרקבו או נטשטשו [ואם אינו בקי בכך יביא למומחה], אבל אם אינו יודע אם

בזמן חיוב בדיקת מזוזה מותר לו להורידה אף שבו בזמן אינו מקיים את המצוה משום שהיה עושה כן כדי לקיים את המצוה ע"ש. [ועי"ש בהנהגת החזו"א]. ולכן במקום צורך אפשר להקל שחיוב מזוזה הוא כל יום ויום, ולכן אם באותו יום, ולזמן קצר שאין היסח הדעת, נראה שאין חייב לקבוע מזוזה, אבל אם הוא יותר מיום אחד, חייב לשים מזוזה, ויוקח מגמ"ח וכדו'.

האם יש מפני החשד במזוזה

שאלה: יש מפני החשד במזוזה שמוריד את המזוזה לבדיקה.

תשובה: אין חשש מפני החשד.

מקור: שמעתי שהגר"י זילברשטיין שליט"א אמר שצריך לתלות מודעה, ויל"ע אם אכן יש מפני החשד במזוזה, ולמעשה נראה כיון שלא תקנו בזה אין בזה משום מפני החשד. ומצינו כמה טעמים.

א. כדין כבתה אין זקוק לה, שאי"צ לחזור ולהדליק, וכמ"ש בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ב סו"ס ע"א) ואף שיש חולקים, וכמו שהאריך בספר מעדני יו"ט (יו"ד עמ' שכ) וכתב שלא שמענו מי שמוריד את המזוזה ממקומה צריך לשים מזוזה משום החשד עכת"ד, ויכול להשאיר את הבית מזוזה.

ב. בספר משא בני קהת (עמ' נו) כתב שבנרות חנוכה רואים מרחקו שהנרות דולקים ולכן יש חשד משא"כ במזוזה שאין חסרונה ניכר מרחוק, ובפרט שמבואר בשו"ע (יו"ד סי' רפ"ט ס"ד) שיכול לחפור חפירה במזוזה עד טפח ויקבענה שם.

ג. ועוד כתב בספר בני קהת כיון שנפסק בשו"ע (יו"ד סי' רפ"ה ס"א) לגבי מצוה זמזומה שכל הזהיר בה יאריכו ימיו וימי בניו ואם אינו זהיר בה יתקצרו א"כ לא יבואו לחשדו שאין שם מזוזה, דמי לא בעי חיי עכת"ד.

פסקים שאלות המצויות בחודש אלול והלכות

חדשה. [כמ"ש בספר האשכול הל' מזוזה כיון שיש כאן מצוה חדשה, בשדי חמד כללים מערכת המ"ם כלל קכג, וכן נראה בהליכות עולם ח"ח עמ' רסא, ובעמ' רסה, וכ"כ לדינא בשו"ת שבט הלוי ח"ב סי' קנ"ח אות ד', וכן הו"ד הגריש"א לדינא, שמאחר בספר האשכול כתב לברך צריך לברך, (וחזר בו ממה שהו"ד בקונ' שאלות המצויות במזוזה פ"ד שאלה ב' ובשבות יצחק שם), ולכן אף לבני אשכנז יכולים לברך, ואין בזה סב"ל, כיון שהוא ספק במצוה וכמ"ש בשו"ת הרדב"ז כנודע, ואכמ"ל].

ב. אם מחליף ממזוזה שכשרה בדיעבד [וכ"ש אם היא פסולה] למזוזה כשרה, לכו"ע צריך לברך. [אף אם כבר בירך על קביעת המזוזות בביתו]. (עי' ביה"ל ס' כה ד"ה מהדק ומברך, ובערוך השולחן סי' רפ"ט סק"ד).

אם המזוזה נפלה מעצמה, צריך לחזור ולקובעה בברכה, כמו נפל טליתו. [פת"ש (שם סק"א) וערוך השולחן (שם סק"ד)]. אך היינו דוקא אם היה בהיסח הדעת גמור, אבל אם שם לב בשעת הנפילה כיון שלא היה היסח הדעת, אינו צריך לחזור ולברך על המזוזה, [ראה באמרי יעקב (אר"י עמ' פה) מה שהאריך להוכיח בכך שתליא בטעמים בדין נפילת טלית ע"ש].

העברת מזוזות מחדר לחדר

שאלה: אדם ששולח לבדיקה את מזוזות הבית, האם צריך לברך על קביעת המזוזה החדשה.

תשובה: יש בזה כמה פרטים.

א. אם מחליף ממזוזה כשרה, למזוזה מהודרת, לבני אשכנז: יש אומרים שאם כבר בירך על מזוזה בביתו בברכה אינו יכול לברך, [בשו"ת מהר"ם שיי"ק סימן רפה כתב שצריך לברך, ובשו"ת מהרש"ג ח"א יו"ד סימן נז כתב שלא יברך, וסב"ל, וכ"כ בחוט שני מזוזה עמ' קיד, וכן הורה הגרמ"מ לובין, ועוד]. **אבל אם לא אף פעם בירך מזוזות בביתו (שנשארו מהדייר הקודם) צריך לברך.** (שו"ת הר צבי חיו"ד סי' רל"ו והגריש"א).

לבני ספרד: וכן נוהגים רבים מבני אשכנז, שבכל אופן צריך לברך, כיון שיש כאן מצוה

המזוזה עברה בדיקת והגהצ מחשב, צריך לבדוקה ע"י אדם שבקי בחסירות ויתירות.

כמו כן צריך לבדוק את השרטוט של המזוזה, שקיים, [וכמ"ש בשו"ת רעק"א (סימן נ') ששירטוטו צריך להיות קיים לעולם].

מקור: כן נראה לפי מש"כ ברמב"ם (פ"ה הל' מזוזה ה"ט) בקול יעקב סי' רצ"א סק"ב שהחשש שמא נמחק מהמזוזה, וכן כתב לדינא בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רפ"ג) "אך פשוט דבדיקה בפנים בעינן לעי' האותיות אם לא ירקב אות א' אבל לא בעי מומחה הבקי בחסירות ויתירות אלא כל אדם יכול לבדוקן אבל עכ"פ צריך לפותחן ולעי' בכל אות אם לא נרקב כיון שעשוי להתרקב ולבלות באורך הימים ורמב"ן כ' בפסוק שמלתך לא בלתה שאם יכסה הקורה בבגד ארבעי' שנה יתבלה ע"ש מכ"ש מזוזה שמזיעת החומה והגשמים שמזלפים שם רגילות היא להתרקב". עכ"ל. וכ"כ במשמרת שלום (סי' רצ"א סק"א). ומ"מ אם יש חשש לא נבדקה יטב צריך לבדוקה ע"י מומחה, וכמ"ש בספר שערי המזוזה (עמ' תלג).

ברכה על החלפת מזוזות

שאלה: המחליף מזוזות באחד מחדרי הבית, האם צריך לברך על קביעת המזוזה החדשה.

תשובה: יש בזה כמה פרטים.

א. אם מחליף ממזוזה כשרה, למזוזה מהודרת, לבני אשכנז: יש אומרים שאם כבר בירך על מזוזה בביתו בברכה אינו יכול לברך, [בשו"ת מהר"ם שיי"ק סימן רפה כתב שצריך לברך, ובשו"ת מהרש"ג ח"א יו"ד סימן נז כתב שלא יברך, וסב"ל, וכ"כ בחוט שני מזוזה עמ' קיד, וכן הורה הגרמ"מ לובין, ועוד]. **אבל אם לא אף פעם בירך מזוזות בביתו (שנשארו מהדייר הקודם) צריך לברך.** (שו"ת הר צבי חיו"ד סי' רל"ו והגריש"א).

לבני ספרד: וכן נוהגים רבים מבני אשכנז, שבכל אופן צריך לברך, כיון שיש כאן מצוה

פסקים שאלות המצויות בחודש אלול והלכות

אדם אגרת שלום לחבירו צריך לרמוז בהתחלתו שמבקש עליו להשיבו לטוב השנה הבא עלינו לטובה, על דרך בשנה טובה תכתב ותחתם, או תולה ארץ על בלימה, יטיב לך כתיבה וחתימה, וכה"ג. וכן נהג מהר"י סג"ל. עכ"ד, [והו"ד בא"ר (סימן תקפ"א סק"א), ובמטה אפרים (שם סק"ט), ובקיצור שו"ע (סימן קכח סו"ס ב) ובכה"ח (שם סק"ח), ובחזו"ע (ימים נוראים עמ' כו), ואמנם ברמ"א ובמשנ"ב לא הזכירו דין זה, ונראה דהוא רק הנהגה ומידת חסידות ואין בזה חיוב].

ובכל כתיבה בין בכתיבה בפקס או שכותב באימייל מכתב לחבירו, או בהסכמה או מכתב ברכה לספר, ראוי לכתוב ברכה לחבירו. [אך בחתימה אוטמטית במייל אין מקיימים ברכה זו, כיון שסו"ס כעת אינו מברך לחבירו]. **ולגבי אם צריך לכתוב על כל מכתב, שכותב לחבירו או רק במכתב הראשון, די לכתוב בפעם אחת, כיון שהסיבה היא שיתפלל עליו (שו"ת משנה הלכות חלק יא סימן תעב), ועוד נראה שבזמנינו שפוגש את חבירו ומדבר עמו בפלאפון, ויאמר לו יותר קרוב לר"ה כתיבה וחתימה טובה, אין צריך לכתוב לו. ולכן נראה שמשו"ה רבים נהגו בזמנינו להקל בזה.**

אבל בשני חדרים שחיובם אינם שווה, כגון שפתח אחד חייב מדאורייתא, ופתח אחד חייב מדרבנן, וכ"ש פתח שמחמירים בו לקבוע מזוזה בלא ברכה כגון חדר שאין בו ד' על ד' וראוי לתשמישו [כשיטת החמודי דניאל, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף ענינים שונים ח"א] אין להעביר את המזוזה מצד זה לצד זה, כיון שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. (ע"פ הנ"ל, וכ"כ מנח"ש ח"ב סימן צז סימן כד).

כתיבה במכתב שנה טובה

שאלה: האם יש חיוב לכתוב במכתב לחבירו שנה טובה, והאם זה בכל מכתב, או באימייל ששולח לחבירו וכדו'.

תשובה: נהגו לכתוב "לשנה טובה תכתב ותחתם" או "כתיבה וחתימה טובה", ודי אף לרשום בראשי תיבות כוח"ט. אך אין בזה חיוב גמור.

מקור: כתב במהרי"ל (הל' ימים נוראים אות ג') אמר מהר"ש משנכנס אלול כשכותב

פרקג

הלכות בקשת הסליחות

יוסף הלכות חודש אלול). אך אם יאמרו סליחות באשמורת או בחצות לילה, [במשך כל חודש אלול] יהיה קשה להם ללמוד ביום, וכן מלמד בתלמוד תורה וכדו' שאם יהיה ניעור בלילה, יתבטל ממלאכתו (עי' שו"ע יו"ד סי' רמ"ה סי"ז ובערוך השולחן שם סי"ז). פטורים מאמירת סליחות.

אך מ"מ נהגו לומר סליחות רק בזמנים שאין בהם ביטול תורה כגון בימי שני וחמישי שהם ימי רצון, (כמבואר במאירי בחיבור התשובה עמ' רג, ועי' תוס' ב"ק פב: ד"ה כדי שלא, ובשו"ת אול"צ ח"ד פ"א ג') או ליל שישי ומוצאי שבת, עכ"פ בתחילת חודש אלול שהוא לזמן ולהתעוררות לתשובה.

וכן בחורי ישיבות או אברכי כולל שממשיכים בלימודם לאחר חצות לילה, טוב שיאמרו אז קצת סליחות אף ביחידות, (חזו"ע ימ"נ עמ' י').

ואף בחורי ישיבה בני ספרד שלומדים בישיבות אצל בני אשכנז, גם יאמרו סליחות, ויארגנו מנינים בפני עצמם, אף בימים שבני אשכנז אומרים סליחות, ואין בזה חשש לרפיון, (הגר"י זילברשטיין שליט"א בקובץ ווי העמודים וחשוקיהם מס' 128 עמ' סט).

במקום הצורך בחורי ישיבות ואברכי הכוללים יאמרו סליחות ביום [כפי זמני סדר העדיפויות יתבאר להלן]. (עי' שו"ת יבי"א ח"ב סי' כח אות ח' ובחזו"ע ימ"נ עמ' ט שכיון שיש בזה חשש ביטול תורה אין חיוב בזה, ובשו"ת יחו"ד ח"ג סי' מד כתב שאם אפשר יאמרו סליחות בחצות לילה, או בשעות הבוקר או בצהרים לפני תפילת המנחה).

אך מ"מ משבוע שחל בו ראש השנה וכן בעשרת ימי תשובה ראוי להשתדל לומר סליחות בכל יום. (וכעי' מש"כ במועד לכל חי סי' י"א סעיף נ' שאף מי שלא אמר סליחות בכל חודש אלול יאמר

זמן בקשת הסליחות

מנהג בני ספרד [ותימן] לבקש סליחות מב' אלול, (עי' מג"א סי' תקפ"א סק"ב ושו"ת רמ"ע מפאנו סימן ע'). **ומנהג בני אשכנז** לומר סליחות ממוצאי שבת שלפני ראש השנה, אם הוא חל ביום חמישי, אך כשהוא חל לפני כן כגון ביום שני או שלישי מתחילים לומר סליחות ממוצאי שבת שלפני שבוע זה. (שו"ע ורמ"א סי' תקפ"א ס"א ומשנ"ב שם). ובני אשכנז הרוצים לומר סליחות מר"ח אלול, יכולים לומר, ואין בזה שינוי ממנהגם. (עי' בפרי עץ חיים שער ר"ה פ"א שהאריז"ל היה אומר סליחות מר"ח אלול אף שהוא היה בן אשכנז). [ומקור אמירת סליחות, הובא כבר בגאונים ברבינו האי גאון בספר חמדה גנוזה (ח"ג סי' קכ"ט) ובתשובות גאוני ומזרח ומערב (סימן קכ"ב). והרי"ץ גיאות בספר שערי שמחה (הל' תשובות עמ' נח), ועוד].

תענית ביום שמתחילים לבקש סליחות -

בזמנינו לא נהגו להתענות ביום א' דסליחות. (עי' משנ"ב סי' תקפ"א סקט"ו שכתב שביום א' דסליחות נהגו רוב הקהל להתענות, ומ"מ בזמנינו אף בני אשכנז לא נהגו להתענות כיון שממעט בלימוד התורה, וכן בני ספרד לא נהגו וכן כתב בכה"ח שם סקט"ו) ובמקום זה טוב להרבות במעשים טובים ובתורה [שהיא גדולה יותר מכל התעניות], ובתשובה. (ברכ"י סק"ח).

החייבים בבקשת הסליחות

אף בחורי ישיבות ואברכים מבני ספרד [שנהגו לומר סליחות בכל חודש אלול] חייבים באמירת סליחות, (עי' בשער הכוונות דף פט שהאריז"ל היה אומר סליחות כל חודש אלול, ברכ"י יוסף שם סק"ו ובשע"ת שם סק"א ובכה"ח שם סק"ז, ובבא"ח בשלח ה"ז, ובמטה אפרים סי' תקפ"א סי"ב כתב וז"ל: אין לפרוש מהציבור בעת אמירת הסליחות ואפילו מי שחשקה נפשו בתורה והוא מתמיד בלימודו מאוד, בעת הזאת ישתתף עם הציבור השופכים לב כמים לפני אבינו שבשמים מלך חפץ בחיים. עכ"ל. ונתבאר בארוכה בשערי

וכשקמים מהשינה יזהרו לומר לפני הסליחות ברכות התורה. (עי' שו"ע סי' מ"ו סי"ג).

(ב.) בחצות לילה. (עי' בדגל מחנה אפרים, ובשו"ת אג"מ ח"ב סי' קה וציין שם ליבמות עב; ועדיף על הבוקר לאחר הנץ, הגריש"א והגר"ח"ק, ואמנם בחזו"ע ימים נוראים עמ' ב' נראה שמחצות לילה הוא הזמן הכי מובחר, וצ"ע מדברי השו"ע שבזמנינו שלא קמים בעלות השחר הזמן הכי מובחר, וצ"ע ממ"ש"כ בעמ' ו').

(ג.) מעלות השחר ועד נץ החמה. [עי' ברמב"ם (פ"ג מתשובה ה"ד) שבעשי"ת אומרים תחנונים ודברי כיבושין עד שיאור היום, ולכאורה הוא עד זמן נץ החמה, ובעלות השחר, עדיין אינו בכלל שיאור היום, עי' מועד לכל חי סימן י"א סכ"ו ערוך השולחן סי' תקפ"א סק"ד, ובהליכו"ש מועדים עמ' ג' ובבאר ישראל ימ"נ עמ' כ' בשם הגריש"א].

(ד.) אחרי הנץ קודם תפילת שחרית. (עי' מנהגי וורמזיא עמ' פח, אך יש לדון אם יש בזה משום תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ועוד שקימ"ל זריזין מקדימין למצוות, ובפרט לפי מש"כ בשו"ת התשב"ץ ח"ג ס"ט שהוא חיוב גמור, וכמו שנתבאר בארוכה בשערי יוסף ברית מילה ודיני זריזין מקדימין למצוות, עי"ש בעמ' קכט מה שנתבאר בזה בארוכה, ולמעשה עכ"פ המנהג בעולם הישיבות לומר סליחות קודם התפילה, ואפש"ל שסמכו עמ"ש"כ באו"ז הל' ר"ה ח"ב סי' ערה שאינו חיוב גמור אלא מצוה מן המובחר ונכתבאר שם בארוכה, ומשום תדיר ושאינו תדיר קודם, מצוה בשו"ת שאגת אריה סי' כב שתדיר ושאינו תדיר קודם, היינו דוקא בדבר ששניהם חובה, אבל אם אחד מרשות לא נאמר הכלל שתדיר ושאינו תדיר קודם ע"ש. והובא בשו"ת שואל ומשיב מהדורה רביעאה סי' רי"ט, ועוד י"ל ע"פ מש"כ בתלמידי רבינו יונה בברכות כח ע"א, אך יש לדון שהרי הוא גם תדיר ומקודש, וראה מה שהאריך בזה בשו"ת יחו"ד ח"א סי' מו, ועוד אפשר לומר כיון שהוא קרוב לאשמורת שהוא זמן של רחמים). אך עכ"פ המתפלל ביחידות יאמר סליחות לאחר התפילה, (שו"ת אור לציון ח"ד פ"א תשובה א').

ואם יעבור זמן קר"ש או תפילה יאמרו לאחר התפילה. (הגריש"א). ועדיף לקרוא קר"ש בברכותיה אף בזמן המג"א, ואח"כ יאמר סליחות, מאשר לקרוא קר"ש בברכותיה לפני זמן הגר"א. [ואף שמעיקר הדין רבים מהפוסקים נוקטים כשיטת הגר"א, מ"מ לכתחילה עדיף לקרוא קר"ש בברכותיה לפני סוף זמן קריאת שמע של המג"א].

סליחות מיום כ"ה אלול ע"ש, וכע"ז כתב בשו"ת אול"צ שם, וחזו"ע עמ' ח').

חתן בשבעת ימי המשתה - חייב באמירת הסליחות. (עי' שו"ת אול"צ ח"ד פ"א ג' ד"ה ואף).

אבל שיושב שבעה - יכול לומר סליחות במנין שבביתו, אך לא יאמרו שם וידוי. (עי' רמ"א ומשנ"ב שם, חזו"ע אבילות ח"ב עמ' שיג). ואם אין לו מנין בביתו יאמר את הסליחות ביחיד, ולא יצא מביתו, [וכדיני אמירת סליחות ביחידות וכדלהלן]. אך בני אשכנז נהגו שבערב ר"ה שמרבים בו בסליחות האבל יוצא לבית הכנסת. (פני ברוך עמ' רלג).

חיוב נשים באמירת סליחות - נשים אינם חייבות באמירת סליחות, כיון שאינו חיוב אלא מנהג, ואף מנהג רוב נשים שלא ללכת, אך נשים רבות נהגו ללכת סליחות, וראוי ללכת אם מתאפשר להם, ובתנאי שלא יבוא על חשבון הילדים או ביטול תורה של הבעל. [וכ"ש לכל מיני הופעות סליחות שאין רוח חכמים נוחה מהם] (עי' מג"א סי' פח סק"ג ובשו"ע הרב שם ס"ב ובמשנ"ב סו"ס פח, וכן נהגו בנות אשכנז לומר סליחות, וכן השיב הגר"ח"ק, וכן השיב הגר"ע"פ שנהגו לומר סליחות, ואשה שיש באפשרותה לומר סליחות תאמר בבית, ויש שנהגו שלא ללכת כיון שיש בזה חסרון בצניעות וכמו שכתב הגר"ח פלאגי בצוואה מחיים כח, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף אלול).

חינוך קטנים - נהגו לחנך קטנים ולהביאם לסליחות, (הגר"ח"ק מועדי הגר"ח ח"א עמ' קעז) אך יש להזהר שלא יהיו בעייפות הגורמת לביטול תורה, ובני ספרד שאומרים סליחות כל חודש אלול יאמרו סליחות בצהריים. (אשרי האיש סליחות עמ' כד).

סדר העדיפויות בזמן בקשת הסליחות

(א.) הזמן המובחר לומר סליחות הוא באשמורת הבוקר, לפני עלות השחר כיון שהוא עת רצון (כמבואר בשו"ע סימן א' ובסי' תקפ"א ס"א ובמג"א שם ובשעה"כ הקדמה לדרושי ר"ה).

ובילקו"י ח"א ס"א). ויאמר לאחר מכן סליחות.
[והכל לפי האדם].

אמירת סליחות קודם אשרי ובא לציון - אין

לומר סליחות לאחר אמירת אשרי
ובא לציון וכו', ולא אומרים תחנון, רק עם
הסליחות, (כמבואר בשו"ע סי' קל"א ס"א שאין להפסיק
בין התפילה לנפ"א, וא"כ אם דוחה את הנפילת אפים לאחר
מכן, אין לעשות כן, וכן שמעתי מהגרע"פ, ועי' לבוש סי'
תקפ"א מש"כ בזמן סדר הסליחות).

סליחות לאחר תפילת ערבית בפלג המנחה -

אינו ראוי כיון שאינו זמן רחמים. [עי'
זוה"ק פרשת פנחס דף רכו ע"ב "אלא לבתר צלותא
בצלותא דמנחה (בערב) קודם צלותא מ"ט בגין דעד
לא אשתכח דינא קשיא בעוד דאנפין דמלכא נהירין
יימא תהלה לדוד בהאי סדורא דמזונא דלבתר דדינא
שריא ותלי על עלמא לאו שעתא איהו", ובבא"ח (ש"א
משפטים ה"ט) שלאחר תפילת מנחה, אין לומר אשרי
ע"פ הסוד].

התרת נדרים למי שנהג לומר באשמורת - מי

שנהג לומר סליחות כל שנה כל חודש
אלול, או לקום באשמורת, וקשה לו לנהוג כן,
אינו צריך לעשות התרת נדרים אלא יכול
לסמוך על התרת נדרים בערב ראש השנה, כיון
שאינו אלא מנהג טוב.

אמירת סליחות קודם חצות לילה

מהשקיעה ועד חצות לילה, אין לומר סליחות,

(עי' ברכ"י שם סק"ב בשם האריז"ל, ובשו"ת
הרמ"ז ס"ל, ובשע"ת שם ובמשנ"ב סי' תקסה סק"ב
ובכה"ח שם, וכן הסכמת הפוסקים) ואף לא אומרים
סליחות בלא י"ג מידות, (כמבואר בלשון הפוסקים
שאין לומר סליחות כיון שאינו עת רצון), אך מ"מ
במקום שקשה לחכות עד חצות לילה, ואי
אפשר להגיד את הסליחות אח"כ או בבוקר
אפשר לומר כל הסליחות קודם חצות, ולאחר
חצות יאמרו פעם אחת י"ג מידות. (שמעתי
מהגרע"פ).

והאומרים י"ג מידות קודם חצות לילה לא

יענה עמהם, וכנ"ל. [ויש קהילות

ה). בבוקר לאחר תפילת שחרית, ועד חצות

היום. [כיון שמזמן חצות שבדיעבד אפשר
להתפלל אין לומר סליחות, וכן נראה ממש"כ בשו"ת
אור לציון (ח"ד פרק א' תשובה א')].

ו). מחצות ועד חצי שעה לאחר חצות, שהוא

זמן תפילת מנחה, כיון שעדיין לא הגיע זמן
מנחה, ואין דינים.

ז). בשעת הדחק לאחר חצות היום לפני

שהתפלל תפילת מנחה, [ילקו"י ימי"ג סי'
תקפ"א]. [ואין בזה חיסרון של תדיר ואינו תדיר, כיון
שע"פ הקבלה צריך להתפלל סמוך לשקיעה. (עי' כה"ח
סי' רל"ב סק"ז)]. ואמנם אינו לכתחילה, [וכן נראה
ממש"כ בשער הכוונות (דף נט סוף ע"ד) וכן נראה
בזוה"ק (שמות יתרו דף פח ע"ב) מבואר שיש דינים בזמן
שמגיע תפילת מנחה, וז"ל: תא חזי בכל שיתא יומי
דשבתא כד מטא שעתא דצלותא דמנחה דינא (קנו א)
תקיפא שלטא וכל דינין מתערין, אבל ביומא דשבתא
כד מטא עדן דצלותא דמנחה רעוא דרעוין אשתכח
ועתיקא קדישא גליא רצון דיליה וכל דינין מתכפיין
ומשתכח רעותא וחדו בכלא, ובהאי רצון אסתלק
משה נביאה מהימנא קדישא מעלמא בגין למנדע דלא
בדינא אסתלק וההיא שעתא, עכ"ל. ומבואר שיש
דינים עוד לפני שהתפללו תפילת
מנחה].

ח). בשעת הדחק לאחר שהתפלל תפילת

מנחה ועד השקיעה. [כיון שהוא זמן שיש בו
דינים]. (עי' חזו"ע עמ' ז', ופסק"ת שם הערה 19). ובשעת
הדחק יש מקילים עד י"ג וחצי דקות לאחר
השקיעה, (ראה מה שנתבאר בשערי יוסף דיני תפילת
מנחה מעריב).

דיני קדימה לסליחות

ערבית או סליחות בחצות - יקרא קרי"ש

ויתפלל ואח"כ יאמר סליחות.

תיקון חצות או סליחות - תיקון חצות עדיף

מסליחות. (ברכ"י סי' תקפ"א סק"ג ובכה"ח שם סק"ד).

סליחות בחצות/עלות השחר או תפילה בנץ -

תפילה בנץ החמה. (שו"ת אול"צ שם

שנהגו לומר סליחות וי"ג מידות, (שו"ת אג"מ חאו"ח ח"ב סי' קה) ואין למחות בידם, (הגרשז"א).

כשמתחילים סליחות בלילה גם האשרי והקדיש צריך להיות לאחר חצות, כיון שלא אומרים תהילים בלילה רק לאחר חצות. (עי' סי' רל"ט). אך יש מקילים בזה, ואפשר כיון שאי אפשר לצמצם את השעה בדיוק ויש שינויים בלוחות. (הגרי"י).

דיני אמירת הסליחות

השליח ציבור מתחיל באמירת אשרי וקדיש, ולאחר מכן אומרים סליחות ותחנונים וי"ג מידות ומסיימים בקדיש בתקבל, בני ספרד נהגו לומר בקדיש "תענו ותערתו" וכו' ותתקבל צלותא וכו', "אף אם מתפללים אח"כ תפילת שחרית.

תקיעה בשופר בסליחות - פשט המנהג בבני ספרד לתקוע בשופר בעת אמירת י"ג מידות, (כה"ח סי' תקפ"א סק"א). וגם בקדיש תתקבל. (כה"ח שם סק"ג, ובחזו"ע ימ"נ עמ' כד). אך צריך להזהר שלא לתקוע באמירת י"ג מידות ממש כי אז התוקע מפסיד אמירת י"ג מידות במנין, אלא יתקע אחר י"ג מידות, ויאמרם בזריזות קודם שיאמר השליח ציבור וסלחת ל"ועונינו". (הסכמת הפוסקים, ונתבאר בגם אני אודך מתשובתי ח"א סימן י"ב). [ומ"מ אם הבעל תוקע, תוקע שאומרים י"ג מידות, אי"צ לשותק ולשמוע התקיעת שופר]. ויש שנוהגים לתקוע לאחר הסליחות רק באמירת הקדיש.

אם אין עשרה אחר אשרי לומר קדיש - יתחילו לומר פסוקי לך ה' הצדקה וכשיהיה מנין יאמרו שלושה פסוקים שיש מנין, ואחר כך יאמר קדיש (משנ"ב שם סק"ד).

פסוקים שבין הסליחות - יש להזהר לומר את הפסוקים בין סליחה לסליחה לאחר הי"ג מידות שהם עיקר הסליחות. (מהרי"ל, ובמחצית השקל סי' ס"ח, והגריש"א).

סדר הסליחות במקום שאין לו זמן - במקום שאין זמן לציבור או לאומר סליחות ביחידות, לומר את כל הסליחות, יתחילו זכרון לפניו בשחק, ואמירת י"ג מידות והסליחה שלפניהם, וכן יאמרו את הפסוקים שבין סליחה לסליחה. ואם יש לו יותר זמן אליך ה' נשאתי עיני וכו', וידלג על שאר הפיוטים, כגון אם אפס רובע הקן, ובזכרי על משכבי, למתודה חטאתיו, אליך ה' נשאתי עיני, (עי' אול"צ שם, ועי' חזו"ע שם עמ' לג). ולבני אשכנז: יאמרו העיקר את הי"ג מידות, והיודי, וידלגו על הפיוטים.

המגיע מאוחר באמצע הסליחות - יתחיל לומר עם הציבור. ואח"כ אם ירצה ישלים אשרי שאר הסליחות והפיוטים והי"ג מידות כדין אמירת סליחות ביחידות וכמו שיתבאר להלן.

אמירת וידוי פ"א - נהגו לומר את הוידוי בסליחות, רק פעם אחת. [כמנהג האריז"ל והגר"א]. (הסכמת הפוסקים, ונתבאר להלן בדיני וידוי).

עמידה בסליחות - אין חיוב לעמוד בכל אמירת הסליחות, אך חייבים לעמוד שאומרים א-ל ארך אפים וכו', א-ל מלך יושב וכו', י"ג מידות ווידוי. (הסכמת הפוסקים).

אמירת "מחי ומסי" הנאמרים בארמית ביחידות - לבני אשכנז: אף כשהציבור כבר סיים את אמירתם, כיוון שהציבור עדיין קיים - מותר לאומרם. (עי' משנ"ב סי' קל"ד סק"ג לגבי בריך שמיא). **ולבני ספרד:** מחמירים שאם הציבור גמרו את הקטע לא יאמר קטע זה. (הגרי"י, וע"ע בספר צלותא דשמואל).

זהירות באמירת י"ג מידות עם הציבור - שהציבור אומרים י"ג מידות יפסיק אפילו אם אוחד באמירת הוידוי, ויאמר עמהם ויחזור למקום שפסק (שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' יב).

אין עשרה בסיום הסליחות - אם בתחילת אמירת סליחות היה עשרה שהתפללו ולפני סיום הסליחות יצאו מקצתם ונשארו פחות מעשרה מתפללים **לבני אשכנז**: יכול לומר קדיש תתקבל בסוף הסליחות. (משנ"ב סי' תקפ"א סק"ד עפ"י דברי הרמ"א סי' נ"ה ס"ג). **ולבני ספרד**: לא יאמרו את הקדיש. (ב"י סי' נה ובכה"ח שם סקל"ה וסקל"ט).

חתן או בעל ברית שמשותפים בסליחות - יש בכך כמה חלקים.

א. אין מדלגים מסדר הסליחות, אמנם בני אשכנז מסיימים כי לה' אלו קינו הרחמים והסליחות. [הליכות שלמה (פ"א ס"ה) וכן הובא הוראת החזו"א (מנהגי לדרמן פ"ב סי"ד)].

ב. החתן או בעלי הברית מדלגים הוידוי, [ויש נוהגים שגם החתן יכול לומר את הוידוי, (שו"ת אור לציון ח"ד עמ' יט בביאורים)].

ג. נפילת אפים, אם יש **חתן**, אין אומרים נפילת אפים. [קצה המטה (סי' תרב סקכ"ב) והליכו"ש (פ"א ס"ה)], ויש שנוהגים לומר נפילת אפים, כיון שהנפילת אפים היא חלק מהסליחות. (שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' נ"ד אות ה'). ואם יש **בעלי הברית**, יש בכך כמה חילוקים, **א.** אם אומרים סליחות לפני עלות השחר, בכל אופן אומרים נפילת אפים, ואף בעלי הברית, (פתחי תשובה סי' תקפ"א ס"א והליכו"ש שם) כיון שהוא עדיין אינו יום, ואף אם גמרו את הסליחות לאחר עלות השחר אומרים תחנון כיון שהתחילו לפני וכמו שמצינו בער"ה (משנ"ב שם סקכ"ג). **ב.** אם התחילו לאחר עלות השחר, אין אומרים תחנון, [הליכו"ש שם, ועי' פת"ש שמסתפק בכך].

אמירת הסליחות בכוונה - יש ליזהר לומר הסליחות בנחת ובמתניות, ולא במרוצה, וטוב מעט בכוונה בהרבה בלא כוונה. (כמבואר בשו"ע סימן א' סעיף ד', וראה עוד בדברי החיד"א במורה באצבע אות רמ"ד, ובאול"צ ח"ד פ"א ה"ג).

אמירת תחנון לאחר הסליחות - מנהג רבים מקהילות החסידים שלא לומר תחנון בימי הסליחות, כיון שכבר אומרים בסליחות. [ולכן המתפלל עמהם יאמר תחנון לאחר שמו"ע קודם חזרת הש"ץ אם אפשר לו, (וכנתבאר בסי' קל"א)].

דיני השליח ציבור

ש"ץ הגון - נהגו לקחת אף לסליחות ש"ץ הגון וירא שמים וגדול בתורה ובמעשים טובים. (עי' רמ"א סי' תקפ"א שם).

עליית ש"ץ אבל - מותר. (משנ"ב שם סק"ז).

התעטפות בטלית - נהגו שהשליח ציבור מתעטף בטלית בעת אמירת הסליחות, אך אינו חיוב. (ע"פ הגמ' בר"ה דף יג ע"ב, ונראה שהוא רק הש"ץ, ואמנם במג"א סי' תקפ"א סוף סק"ג וז"ל: צריך להתעטף בשעה שאומרים י"ג מדות (לבוש) עי' ס' י"ח וסי' מ"ו וסי' תקס"ה, עכ"ל, ובמשנ"ב שם לא הביאו לדינא, ומ"מ הש"ץ חייב להתעטף, ובחזו"ע ימ"נ עמ' ו', **שיש להתעטף בטלית רק ביום ולא בלילה**).

עליית הש"ץ לכל התפילות - מנהג בני אשכנז שהשליח ציבור בסליחות מתפלל כל התפילות היום (רמ"א שם, הטעם כתב בלבוש והו"ד במשנ"ב שם סקי"ד שנהגו שהחזן המתפלל סליחות מתענה ובכדי שלא יכבדו על הש"ץ הקבוע התעניות הנהיגו שבכל יום יהיו שליחי ציבור אחרים בסליחות והם יתענו כל אחד ביום שהוא ש"ץ בכדי להקל על הש"ץ וכיון שמתפלל שחרית מתפלל גם מנחה שהמתחיל במצווה אומרים לו גמור). אך מ"מ בזמנינו שאין הש"ץ מתענה לא מקפידים ע"ז. ובני ספרד לא נהגו בזה. (עי' חזו"ע ימים נוראים עמ' כג).

דיני אמירת סליחות ביחידות

אף שנכון וראוי לכתחילה לומר סליחות בציבור, מחמת כמה טעמים, **האומר סליחות ביחידות**, [בין אנשים ובין נשים] **צריך להזהר בג' דברים**. א. י"ג מידות אין לאומרם ביחידות אלא חייב לאומרם בציבור, ולכן

שיכול לענות דרך הרדיו י"ג מידות דרחמים וכן לענות קדיש בשידור חי, וכן הורה הגר"ק במים חיים (סיון תשע"ג), ועי' באשרי האיש (סליחות עמ' לב), ואמנם בשו"ת אור לציון ח"ד פרק א' תשובה ד' שאין לענות אמן דרך הטלפון או דרך הרדיו, אף בשידור חי כיון שיש לחוש שטינוף מפסיק].

אך אם אינו שומע דרך הטלפון אלא בשידור חי וכדו' שיש הפרש של כמה שניות, אינו יכול לומר י"ג מידות, ויאמר י"ג מידות עם טעמים, אך את הקטעים שבסליחות יכול לומר, כיון שבאותו זמן הציבור אומרים התפילות שבארמית. (ע"פ הנ"ל, וע"ע בספר צלותא דשמואל עמ' רנט, ובהוח"ק ר"ה עמ' כג).

אמירת סליחות עם כלי נגינה

מה שפשט בשנים האחרונות לעשות סליחות עם כלי נגינה, אסור לעשות כן, ואף אם יש מקומות שעושים כן אין להשתתף שם. (כתב בשו"ת חת"ס ח"ה סי' קצ"ב וח"ו סי' פ"ו שאין לנגן בזמן התפילה, ובשו"ת בית מרדכי ח"א סי' מ"ה, ובשדי חמד אסי"ד מערכת ו' אות ה', ובשו"ת אגרות משה ח"ב או"ח סי' ל' כתב שהחת"ס אסר אף שלא בשעת התפילה, וא"כ כ"ש בעת אמירת סליחות שיש לאסור בזה, ועפ"ז נראה שאם לא עושים כן בבית הכנסת אין לאסור, אם עושים כן לקרב יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות. ואמנם כבר הורו בשנים שעברו גדולי הפוסקים במכתבם שיש לעורר על מה שעושים ערבי סליחות בהשתתפות זמרים ותזמורות גם בבתי כנסיות וגם בחוצות קריה, שאין לעשות כן, והצטרף לזה מרן ראש הגרי"ג אדלשטיין זצ"ל, וכן שמעתי מהגרע"פ שאין מקום להתיר בזה).

המבקש סליחות ביחידות, ידלג את הי"ג מידות. (משנ"ב סי' תקפ"א סק"ד). **ולבני ספרד:** יכול לומר בטעמים ולא בדרך בקשה ותפילה. (עי' שו"ע סי' תקס"ה ס"ה, ובחזו"ע שם עמ' לא) **ובני אשכנז:** נוהגים שאף לא יאמר את הי"ג מידות בטעמים ביחידות. (עי' משנ"ב שם, והגרע"פ).

ב. ידלג את המחי ומסי והבקשות בלשון תרגום. (משנ"ב שם, ואף שבשו"ת תורה לשמה סי' מט ובכה"ח סי' תקפ"א סק"ו כתבו להתיר בזה, מ"מ הסכמת הפוסקים להחמיר בזה, עי' שו"ת יבי"א ח"א חאו"ח סי' לה). **ויש שנהגו לאומרם אף ביחידות, ואין למחות בידם.**

ג. בני אשכנז האומרים סליחות ביחידות, יאמרו את התחנון בלא נפ"א, אלא א"כ יש בביתו ספרי קודש. (משנ"ב סי' קל"א סקי"א).

השומע סליחות דרך הטלפון

עניית דברים שבקדושה דרך הטלפון - אם אומר את הסליחות דרך הטלפון כיון שאין הבדל של זמן, ויכול להשתתף ולומר עם הציבור כרגיל, וגם לומר י"ג מידות וגם דברים שבקדושה, ואף את הסליחות שבלשון ארמית. אך אין לזה מעלה של אמירת סליחות בציבור, ולכן לכתחילה אין לומר סליחות דרך הטלפון. [בשו"ת יביע אומר (ח"ח סימן לה אות יח), ובשו"ת יחו"ד (ח"ב סימן סח) ובחזו"ע (ימים נוראים עמ' כא)]

פרק ד

דינים הנוהגים בערב ראש השנה

נתינת צדקה לעניים - יתן צדקה לעניים
 שיהיה להם לסעודות החג, כדין נתינת
 צדקה בערב יו"ט. (עי' שו"ע סי' תקכ"ט ס"ב).

דיני תענית בערב ראש השנה

תענית בערב ר"ה - לבני ספרד: כתב בשו"ע
 "נוהגים להתענות בערב ר"ה", (שו"ע סי'
 תקפ"א ס"ב). ופשט המנהג בזמנינו שלא
 להתענות, כיון שהדורות חלשים ורק יחידי
 סגולה מתענים יום שלם בקבלת התענית עד
 צאת הכוכבים, [עי' שו"ע סי' תקס"ב ס"ב, עד שיצא
 מבית הכנסת, ובמשנ"ב שם סק"י, אמנם בכה"ח (שם
 סקס"ג) כתב בשם שו"ת מהרי"ל (סימן ל"ג) שצריך
 להשלים את התענית כדי לומר עגנו, וכ"כ בשו"ת
 אול"צ (ח"ד פרק ב' תשובה א')] **ויש שנהגו להתענות**
חצי יום ולא יאמר צום יום תעניתנו. [עי' שו"ע
 שם, וביה"ל (סי' תקס"ב ד"ה עד שהעולם) ובשו"ת
 שאילת יעב"ץ (ח"ב סימן קז) שיכול לאכול
 בחצות לפני מנחה]

ואף אין צריך לשמוע סיום מסכת, אלא א"כ
 נהג להתענות [ואפשר שטוב לשמוע סיום
 מסכת אם אפשר לו], (ונתבאר בארוכה בחלק בירורי
 הלכה).

ולבני אשכנז: המנהג להתענות חצי יום, עד
 מנחה גדולה, (עי' ביה"ל שם, ומטה אפרים סי'
 תקפ"א סקל"ה ובקיצור שו"ע סי' קכ"ח סקי"ד), אך כבר
 פשט המנהג בהרבה בתי כנסיות והישיבות
 לעשות סיום מסכת [או לפטור בסעודת מצוה, כגון
 ברית מילה או פדיון הבן] ולהפטר מהצום. [ויש
 להסתפק האם מהני בתור כפרה, והגר"ח השיב
 שמהני ככפרה, ויל"ע, וע' משנ"ב סי' תקס"ח סק"ט].

קבלת התענית - המתענה בערב ראש השנה
 אינו צריך לקבל את התענית, (משנ"ב שם
 סקט"ז), אך בזמנינו כיון שלא כולם נוהגים

דינים הנוהגים בתפילת שחרית בערב ראש השנה

תחנון - אין אומרים תחנון בערב ראש השנה
 בתפילה. (שו"ע סי' תקפ"א ס"ג). אך
 באמירת הסליחות אומרים תחנון אף אם
 נמשכו הסליחות אחר עלות השחר לפני הנץ
 החמה אומרים בהם וידוי ונפ"א. (כה"ח סי' תקפ"א
 סקע"ג ועוד). אך אם התחילו סליחות לאחר נץ
 החמה לא יאמרו תחנון, [וידוי וי"ג מידות מותר
 לומר], (עי' משנ"ב שם), ומ"מ המנהג לומר תחנון
 בסליחות אף לאחר נץ החמה.

למנצח - מנהג בני ספרד שלא לומר בתפילת
 שחרית בערב ראש השנה מזמור יענך
 וכו' ותפילה לדוד, אך **מנהג בני אשכנז** לומר
 למנצח. (כה"ח סי' תקפ"א סקע"ח).

תיקון חצות - בליל ערב ראש השנה אומרים
 תיקון חצות, [רחל/לאה] כרגיל, אלא א"כ
 הגיע חצות הלילה לאחר המולד. (כה"ח שם
 סקע"ה).

תקיעת שופר בערב ראש השנה - אין תוקעין
 בערב ראש השנה כדי להפסיק בין
 תקיעות דרשות לתקיעות דחובה, (רמ"א סי'
 תקפ"א ס"ג). **ונתבארו הדינים בהרחבה בספר.**

עלייה לקברים - יש נוהגים לעלות לקברים
 בערב ראש השנה, ואפילו אינם קברי
 צדיקים כגון קברי אבותיו, אך בודאי יש מעלה
 לעלות לקברי צדיקים, לאחר מכן נוהגים לתת
 צדקה לעניים, [וסגי בכמה פרוטות], (רמ"א סי' ס'
 תקפ"א).

נדרים וכו' וגם צריך כל אדם שיהיה נזהר שיבין מה שהוא אומר, ולא כמו שחושבין העמי ארצות שהוא איזה תחינה, [והו"ד בכה"ח (סי' תקפ"א סקצ"ט)].

נשים - אף נשים צריכים להתיר את הנדרים וכדלקמן, [יש נוהגים שאין עושים התרת נדרים לנשים, כיון שסומכים על אמירת כל נדרי בליל יו"כ].

קטנים - אינם צריכים לעשות התרת נדרים, אף סמוך המופלא לאיש, ויש שנהגו להביאם להתרת נדרים.

זמן ההתרה - בני אשכנז: נוהגים לעשות התרת נדרים בערב ראש השנה לאחר תפילת השחרית כדי להינצל מעונש נדרים. (עי' כה"ח סי' תקפ"א סק"ב וסק"ט). **ובני ספרד:** נוהגים לעשות ההתרת נדרים בסליחות בליל ערב ראש השנה, [כיון שמותר להתיר נדרים אף בלילה. (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח ס"ג), והלילה מתחיל מהיום] או באמירת סליחות באשמורת הבוקר.

תשלומין להתרת נדרים - אם לא עשה התרת נדרים בערב ראש השנה יעשה בעשרת ימי תשובה. (קיצור של"ה עניני התרת נדרים).

התרת נדרים בערב יו"כ - מנהג בני ספרד לעשות התרת נדרים והתרת קללות בפני עשרה עוד פעם בערב יום כיפור. אך אין בזה חיוב, ואי"צ להטריח עשרה לכך.

נדרים ששכחם ונדרים שזכרם - נוסח התרת נדרים שעושים בערב ראש השנה מועיל רק לנדרים ששכחם, (סידור דרך החיים בשם השבלי הלקט, ובאלף המגן סי' תקפ"א ס"ק קא). אך נדרים שזכרם, אם הם נדרים שאפשר להתיר אותם, לכתחילה צריך לעשות כן בפני שלשה ש"גמירי וסבירי ויודעים לפתוח פתח", ולמעשה מקילים לעשות ההתרת נדרים בפני שלושה שיודעים עיקרי הדינים פתח וחרטה.

לצום, לכתחילה יש לקבל את התענית, ועד מתי מתענה. (כה"ח ס"ק עג, וכן הסכמת הפוסקים).

תענית במקום חולי - אף הנוהג להתענות בערב ראש השנה, במקום חולי (מטה אפרים סל"ח), [או שאם יצום לא יכול לצום צום גדליה או שיפריע בכוונה בתפילות ראש השנה או שיבוא לידי כעס]. לא יתענה. ואינו צריך לעשות התרת נדרים, אך לכתחילה טוב לעשות התרת נדרים. (מג"א שם סק"ב ומשנ"ב סק"א).

דיני הסיום - אפשר לשמור את הסיום כדי לסיים את המסכת בערב ראש השנה. ואף אם לא אכל בסעודת סיום מסכת פטור מהצום. ואף אם לא שמע את הסיום, והגיע בסעודת סיום מסכת ואף לא אכל נפטר מהצום. (ע"פ מה שנתבאר בארוכה בשערי יוסף דיני בין המצרים בדיני סיום מסכת בתשעת הימים).

זמן סיום התענית - כנ"ל **בני ספרד** נוהגים שלא לצום, אך הנוהגים לצום נוהגים לצום כל היום, אלא א"כ התנו אחרת לצום חצי היום. **ולבני אשכנז** יש נוהגים להתענות עד פלג המנחה ועליהם להתפלל מנחה קודם האכילה וצריכים לומר עננו וידלגו את המילים "ביום צום תעניתנו", (עי' משנ"ב סי' תקס"ב סק"ו ושער הציון שם סק"ו), ויש שנוהגים להתענות רק עד זמן מנחה גדולה ועליהם להתפלל מנחה ולומר עננו כנ"ל, ואח"כ יאכלו, אך יש שאין מקפידים להתפלל מנחה קודם האכילה, אלא ממתינים עד חצות ואוכלים, וכנ"ל.

דיני התרת נדרים

נהגו לעשות בערב ראש השנה התרת נדרים על העבר, [כגון על מנהגי מצוה שנהג שלוש פעמים], ומסירת מודעה על העתיד. ובני ספרד נהגו לעשות גם התרת קללות, מחשש שמא נידוהו בחלום או שנדר בחלום, ולכן צריך דוקא עשרה להתירו.

כוונה בהתרה - כתב בחיי אדם (כלל קלח ס"ח) אמנם ראוי לכל אדם שילמוד הלכות

התרת נדרים בערב ר"ה למנהגי מצוה -

ההתרים נדרים שעושים בערב ראש השנה מועילה למנהגי מצוה, [עי' בגמ' נדרים דף כג ע"ב, "הרוצה שלא יתקיימו נדרים יעמוד בר"ה ויאמר כל נדרים שאני עתיד לידור בשנה זו יהיו בטלים", ולמעשה כתב בדעת תורה (יו"ד סי' רי"א ס"ב) שמהני, שו"ת שלמת חיים (סי' תס"ז) שו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' צ"א אות כ') ובדרך אמונה (פ"ז ממתנות עניים ציון ההלכה סקנ"ז)].

צורת פתיחת הפתח - שעושים מהחרטה

פתח, דהיינו שיאמר תחילה שהוא מתחרט על הנדר שנדר, ואז עושים "פתח" שביאורו שאילו היה יודע שיתחרט על הנדר, לא היה נודר. (שם סי"ד).

פירוט הנדר - כשמתירים נדר שזוכרים, חובה

לפרט לפחות לאחד מהמתירים את הנדר.

גיל המתירים - התרת נדרים צריכה להעשות

בפני שלושה שהגיעו לגיל מצוות והביאו שני שערו, ובהתרת נדרים בערב ראש השנה סומכים על החזקה לכתחילה. ולכן בישיבות לצעירים אפשר לעשות התרת נדרים אף בפני שלושה בחורים אע"פ שאין להם חתימת זקן. [ואף המקפידים בזה **לבני ספרד** שעושים התרת נדרים בפני עשרה, אפשר לצרף למניין העשרה בחורים שהגיעו לגיל מצוות, ודי שיש שלשה שהגיעו לגיל המתירים].

התרת נדרים בפני שלושה או עשרה - מנהג

בני אשכנז לעשות התרת בפני שלושה ולא יותר, כדי שלא יהיה ב"ד שקול, **ומנהג בני ספרד**: בעשרה, כיון שעושים התרת נדרים ביחד עם ההתרת קללות. (עי' שו"ע יו"ד סי' ר"ו, ובשו"ת זרע אמת או"ח סי' צ'). ואם אין עשרה אינו לעיכובא, ואפשר לעשות אף בשלושה.

קורבת המתירים - המתירים יכולים להיות

קרובים זה לזה, כגון אביו ושני אחיו של הנודר יכולים להתיר לו את נדרו אם הם ראויים לכך. (סי' רכ"ח ס"ג וסי' רל"ד סנ"ז).

זהירות שבעל לא יתיר נדרי אשתו - בעל אינו

יכול להצטרף לשלושה כדי להתיר נדרי אשתו, ולכן יש להזהר שמי שאשתו נמצאת בעזרת נשים בשביל התרת נדרים שלא יהיה משלשה המתירים, אך כשיש עשרה מתירים יכול להיות בתוכם ויתנה בינו לבין עצמו שמתיר לכל הקהל חוץ מאשתו. **ומ"מ בעל יכול להיות שליח לאשתו וכדלקמן.**

התרת נדרים בשליחות - הנודר אינו יכול

לעשות שליח להתיר נדריו, כיון שהמבקש התרה צריך להיות נוכח בפני המתירים. (שו"ע יו"ד סי' רכ"ח סט"ז וט"ז שם סק"כ וכ"א, וש"ך שם סקכ"ט).

שליחות בעל לאשתו - בעל יכול להיות שליח

להתיר נדרי אשתו. (שו"ע יו"ד סי' רל"ד סנ"ז וט"ז סקמ"ו וש"ך סק"ע). [וי"א שיש מעלה שהאשה תלך בעצמה להתרת נדרים, כיון שיש בהתרת נדרים גם התרת חלום, אך מ"מ אינו חיוב. (עי' שו"ת אור לציון ח"ד עמ' כח)]. ואין לקרוא לשלושה אנשים במיוחד בשביל להתיר נדרי אשה, אלא כשמתיר נדרי עצמו יתיר גם עבור אשתו ע"י שיכלול את אשתו בהתרה. (נתב' בספר בארוכה). אך את המסירת מודעה, אין שליחות, ותאמר האשה לעצמה בביתה. (הסכמת הפוסקים).

צורת ההתרה - מנהג בני ספרד ויש מבני

אשכנז שאומרים כמה אנשים ביחד סדר התרת נדרים לפני שלושה ויתירו להם, ויש להזהר לומר בקול, את המסירת מודעה שהדיינים ישמעו. ואף אם לא שומעים את החרטה, מ"מ כיון שעומדים לבקש את החרדה די בכך, **אך רבים מבני אשכנז** נוהגים שכל אחד יאמר את נוסח ההתרה לבד. (עי' שו"ע סי' רכ"ח סמ"ו וברמ"א שם ס"ב ובמטה אפרים סי' תקפא סקמ"א). אך מ"מ שעושים את ההתרה הרבה ביחד.

התרת נדרים בעמידה - המבקש התרת הנדר

צריך לעמוד, והמתירים יושבים, ואינו לעיכובא, ואפשר בהתרת נדרים בערב ר"ה שכולם יעמדו.

פסקים דינים הנוהגים בערב ראש השנה והלכות

התרת נדרים בטלפון - אינה מועילה. (נח' הפוסקים, ועי' בשו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' רל"ט שכתב שמהני לכתחילה).

נוסח מקוצר להתרת נדרים בערב ר"ה - יש מבני אשכנז שנהגו לומר נוסח מקוצר להתרת נדרים, ומנהג בני ספרד לומר התרת נדרים וקללות בנוסח הארוך, מ"מ בן ספרד שלומד בישיבה של בני אשכנז ונוהגים לומר הנוסח הנ"ל, יכול לאומרו. (שמעתי מהגרע"פ), אך לכתחילה אם אפשר לו יעשה התרת נדרים וקללות בפני עשרה כמנהג בני ספרד.

דיני ערב ראש השנה

תספורת בערב ראש השנה - מסתפרין ומתגלחין בערב ראש השנה, וערב ראש השנה לאו דוקא אלא אף כמה ימים לפני כל שניכר שהוא לכבוד ראש השנה, (עי' שו"ע סי' תקפ"א ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף ראש השנה). ואם יסתפר בערב ראש השנה ועל ידי כך יסתפר בערב חג הסוכות אין בזה קפידא. [ויש שדקדקו להסתפר גם בערב סוכות כדין ערב יו"ט, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף יו"ט פרק א'].

נטילת ציפורניים - יטול ציפורניו בערב ראש השנה כדין ערב יו"ט. (כה"ח סי' תקפ"א סקפ"א).

טבילה - בערב ראש השנה נוהגים לטבול לטהר עצמו, [אף לבחורים] (רמ"א סי' תקפ"א ס"ד ובכה"ח שם סקפ"ב). אך הטבילה אינה חיוב ולכן מי שקשה לו יכול שלא לטבול. ועכ"פ ישפוך על עצמו תשעה קבין, (עי' משנ"ב סי' תקפ"א סק"ו). וראה פרטי דיני תשעה קבין להלן בהלכות יום הכיפורים.

זמן הטבילה - לכתחילה יש לטבול אחר חצות, ויכול לטבול אף לכתחילה שעה לפני חצות, ובמקום הצורך אף מהבוקר. (עי' מועד לכל חי יב טז, ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף הלכות יו"ט).

בגדי יו"ט/פראק - בראש השנה יש ללבוש בגדים נאים, ויש שאינם נוהגים ללבוש בגדי יו"ט. אך יש הרבה שנוהגים ללבוש בגדי יו"ט וכדו' כגון פראק.

בגדים חדשים - אין איסור ללבוש בגדים חדשים בראש השנה.

מצות שמחה קניית בגדים או תכשיטים לאשה - אף בראש השנה חיוב גמור לשמח את אשתו. (עי' רמב"ם פ"ו מיו"ט הי"ז, ושו"ת אבן ישראל ח"ח סי' י"ב וכן השיב הגר"ק שדינו ככל ערב יו"ט). ויש אומרים שלמעשה אין חיוב בזה. (שו"ע הרב והגרשז"א, ועוד, ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף הלכות יו"ט חלק בירורי הלכה בארוכה).

לבישת קיטל - יש נוהגים בבני אשכנז ללבוש קיטל, וכן יש נוהגים מבני ספרד, ואין בזה חיוב, ונהרא נהרא ופשטיה. (עי' ירושלמי ראש השנה פרק א' ה"ג ובטור סי' תקפ"א). **וש"ץ/בעל תוקע/בעל קורא**, ילבשו קיטל מפני כבוד הציבור. [ואסור להכנס עם קיטל לבית הכסא, וחשוב כבגד של תפילה, אך לעשות צרכיו הקטנים מותר].

לבישת קיטל בשנה ראשונה - יש שנוהגים שלא ללבוש קיטל, אך להלכה אין קפידא בזה.

דיני קביעות וקניית מקום לתפילה בימים נוראים

קניית מקום מכספי מעשר לימים נוראים - מותר לקנות מקום בבית הכנסת בימים נוראים מכספי מעשר, אך לא יקח את כל כספי המעשר באותו חודש. [ויש מבני אשכנז שמחמירים שאת הסכום הרגיל שמשלמים בדרך כלל עבור קניית מקום שהוא 100 ש"ח, אי אפשר לשלם מכספי מעשר, אבל את ההוספה מעל הסכום הנ"ל יכול לשלם מכספי מעשר]. (נתבאר בהרחבה בשערי יוסף שאלות ותשובות המצויות בהלכות מעשר כספים פרק י"ג).

לתת מקום של בחור בימים נוראים לאדם אחר אם הוא לא מתפלל בישיבה -

אסור, כיון שנראה מה שנותנים מקום דוקא לבחור שיתפלל שם, ואומרים כן בפירוש, אבל מי שלא מתפלל שם אין לו היתר להיות במקום הנ"ל, אלא א"כ רואה שהמקום ריק בלא"ה. וכן אסור לשבת בבית הכנסת שמוכרים מקומות ומקפידים שלא לשבת במקום בלא לשלם, ויש בזה איסור גזל, ובכלל זה אף להביא לשם כיסאות. **כללו של דבר, הכל לפי הוראת הגבאים.**

הכנות לראש השנה מבעוד יום

הכנת נר נשמה - יש להכין בערב שבת נר הדולק למשך 48 שעות לפחות [וטוב להדליק נר של 72 שעות כי לפעמים נכבה] כדי להעביר מאש לאש במוצאי שבת לצורך הדלקת נרות ובישול.

הכנות ליו"ט - להכין את הפתיל צף. וכמו כן יש להכין שעוני שבת למזגנים, וכן לא לשכוח לסדר את המקרר למצב שבת וחג, וכן המשתמשים בגז לכיין את החגז, ועוד הכנות ידועות לחג.

דיני הדלקת נרות

זמן הדלקת נרות ביו"ט - לכתחילה מן הראוי להדליק נרות יום טוב, בערב יום טוב, [כיון שבזמנינו אפשר שהוא נר של בטלה, כי אי"צ להדליק נרות שיש כבר אור חשמל] אך יש נוהגים להדליק סמוך לסעודת החג.

חיוב הברכה בהדלקה - חובה לברך על הדלקת נרות ביו"ט, [ונחלקו הפוסקים האם נשים שנוהגות שלא לברך על הדלקת נרות בליל יו"ט, צריכה לשנות ממנהגה ולברך, כיון שנח' הראשונים אם צריך לברך על נרות יו"ט].

ברכה לפני ההדלקה - ביום טוב צריך לברך לפני הדלקה ואח"כ לברך, **ויש מבני אשכנז** שנוהגים גם ביו"ט להדליק ואח"כ לברך. (נתבאר בשערי יוסף יו"ט בארוכה).

חיוב בחורי ישיבה - בחורי ישיבות אינם חייבים להדליק נרות יו"ט בחדרי הפנימיה [אף שבשבת נח' הפוסקים אם חייבים, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף אורחות הישיבה], כיון שביו"ט יש חיוב להדליק רק במקום האכילה, ואין את הדין שלא יכשל בעץ ואבן, ולכן אין חיוב להדליק שם נרות יו"ט, וכ"ש שאין לברך על הדלקתם, [ויש אומרים שאף ביו"ט בחורי ישיבה חייבים בהדלקה בחדרם]. אך בחדר אוכל יש להדליק נרות יו"ט בברכה, בלא ברכת שהחיינו. [כיון שאף הנוהגים לברך שהחיינו ביו"ט היינו דוקא לנשים ולא לגברים].

דיני הברכה וברכת שהחיינו על נרות יו"ט

בירכה להדליק נר של שבת - אם בירכה ביום טוב שחל בחול, "להדליק נר של שבת", לא תחזור ותברך. [ויש חולקים, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף שם].

ברכת שהחיינו בהדלקת נרות - אין לברך ברכת שהחיינו בזמן הדלקת נרות, [ויוצאים יד"ח בקידוש היום] ויש מבנות אשכנז שנהגו לברך, אך יש רבים מבני אשכנז שלא נהגו בכך.

ברכת שהחיינו לאיש שמדליק נרות - אף הנוהגים שהנשים מברכות שהחיינו בשעת הדלקת נרות, איש שמדליק כגון אלמן לא יברך שהחיינו בשעת הדלקת נרות אלא בשעת הקידוש.

הדלקת נרות בבית הכנסת - יש להדליק את הנרות בערב יו"ט, ולא ביו"ט, כיון שאפשר להדליק בעיו"ט.

הדלקת נר יארציט - מי שחל היארציט של אביו או אמו ביו"ט, ידליק את נר היארציט בערב יו"ט, ואם שכח ולא הדליק בערב יו"ט, ידליק את הנר בבית הכנסת ליד עמוד השליח ציבור. [ויכול גם יכול להדליק במקום הסעודה כדי שיהנה מאורו].

פרקה

דיני ראש השנה שחל בשבת

דינים המצויים בתפילה

לכה דודי - כשחל יום טוב בשבת, **מנהג בני ספרד** לומר קבלת שבת כרגיל מזמור לדוד וכו' לכה דודי וכו' מזמור שיר ליום השבת וכו' וה' מלך וכו'. [בברכ"י (סי' תפ"ז סק"ו) בשם הבית דוד (סי' רס"ד) וכ"כ בכה"ח (סי' תפ"ז סק"ג)]. **ומנהג בני אשכנז** שאין אומרים לכה דודי ואומרים רק מזמור שיר ליום השבת. [שער הציון (סי' תפ"ח סק"א) ואמנם אף מבני אשכנז ישנם שאומרים על מטה אפרים (סי' תקפב סק"ב וסי' תרכה סק"א)].

במה מדליקין - אין אומרים פרק במה מדליקין. (משנ"ב סי' רע סק"ג וסי' תרמ"ב סק"א ע"ש).

לעילא ולעילא בקדיש - בקדיש יתום שלאחר קבלת שבת בני אשכנז כופלין "לעילא לעילא" ואף שהוא עדיין יום כיון שקיבל עליו כבר קדושת היום. [קיצור הל' המועדים להגר"ש דבילצקי זצ"ל]. ומנהג בני ספרד: שלא לכפול לעילא ולעילא. [כה"ח (סי' תקפ"ב סק"ט) שלא לשנות מכ"ח תיבות].

בקשות בתפילה - מותר לבקש בקשות אף על גשמיות בראש השנה, אף כשחל בשבת. [ע"פ הר"ן (סוף ר"ה) בטעם אמירת אבינו מלכנו בר"ה שחל בשבת משום שאם לא עכשיו אימתי, וכן נהגו בני ספרד, ולכן נראה שמותר לבקש, ואף לבני אשכנז, יש להתיר, וכן הורה החזו"א שאומרים אבינו מלכנו אף בר"ה שחל בשבת, (ועי' אורחות רבינו ח"ב עמ' קפח), וכן השיב הגר"ח"ק בדרך שיחה (ח"א עמ' סג) שאף בר"ה שחל בשבת מותר לבקש, ושאני אבינו מלכנו שחמור ביותר, וראה בארוכה בשערי יוסף ימים נוראים חלק בירורי הלכה, ואף שבאבינו מלכנו הוא טופס ברכות, מ"מ כיון שהר"ן התיר מחמת שאם לא עכשיו אימתי, ה"ה בבקשת פרטיות, וכן הו"ד הגרשז"א (הליכות שלמה תשרי פרק א סט"ו) שבר"ה ויו"כ שחל בשבת, מותר לבקש הבקשות שבאלוקי נצור, ויש להוסיף שאף שאבינו מלכנו הוא טופס ברכות, ונוסח קבוע, מ"מ יש

תקיעה בשופר בער"ה

אין תוקעים בשופר בערב ראש השנה, ואף בערב ראש השנה שחל בשבת, אין תוקעים בשופר ביום שישי, כיון שאומרים בר"ה שחל בשבת, זכרון תקיעה, דינו כמו תקיעה, [רמ"א (סי' תקפ"א ס"ג) ומשנ"ב (שם סק"ד) ושער הציון (שם סק"ה)].

הכנות בערב שבת וערב ראש השנה

א. ראוי לכתחילה להכין את הפתיל צף בערב שבת להדלקת נרות בליל יו"ט. [ואף למקילים, מ"מ לכתחילה עדיף להכין משום חשש מתקן מנא, ובפרט שלפעמים מצוי שאין חור בפתילה].

ב. יכינו נר שדולק 48 שעות, כדי שיוכלו להדליק נרות בליל יו"ט. [כיון שגור של 24 שעות לא יספיק, ויש שמוסיפים מעט שמן ודולק עוד כמה שעות, עד זמן הדלקת הנרות].

ג. כיון שבמוצאי שבת, ועושים הבדלה בקידוש יכינו נר אבוקה להבדלה, ובזמנינו מצוי בחנויות נר יקנה"ז שהוא נמוך, [כיון שמצווה מן המובחר באבוקה, (סי' רצ"ח ס"ב), ואם ידליק אבוקה גדולה לא יוכל לכבותה ביו"ט].

נוסח הברכה בהדלקת נרות

מברכים להדליק נר של שבת ויו"ט, ואם בירכה להדליק נר של שבת, ולא הזכירה של יום טוב, יצאה יד"ח, אינה חוזרת ומברכת. [נתבאר בארוכה בשערי יוסף יו"ט פרק ד'].
מברכים להדליק נר של שבת ויו"ט, ואם בירכה להדליק נר של שבת, ולא הזכירה של יום טוב, יצאה יד"ח, אינה חוזרת ומברכת. [נתבאר בארוכה בשערי יוסף יו"ט פרק ד'].

לחזור ולהתפלל [שו"ע סו"ס רס"ח] לכתחילה לא יסמוך על שמיעת ברכת מעין שבע מהש"ץ אלא יחזור לראש [כיון שאין שהש"ץ מכוון להוציאו, עי' ב"י סי' רי"ג, שע"ת סי' תקפ"ב ס"ו והליכו"ע ח"ג עמ' פא, וחזו"ע שבת ח"א עמ' ש"צ].

חתימת מקדש השבת ויום הזכרון

בראש השנה שחל בשבת מזכירים בתוך התפילה, וחותרים בברכה האמצעית

"מקדש השבת וישראל ויום הזכרון"

אם טעה וחתם מקדש השבת ולא הזכיר ויום הזכרון, יש בכך כמה אופנים.

א. אם נזכר תוך כדי דיבור יתקן מיד [עי' שו"ע (סי' תקפ"ב ס"ב)].

ב. אם נזכר לאחר כדי דיבור, כיון שהזכיר ראש השנה בתוך התפילה יצא ידי חובה. [עי' מט"א (סי' תקפ"ב ס"ב) ומשנ"ב (סי' תפ"ז סק"ז) וביה"ל (שם) כתב שאם הזכיר של שבת יצא אף שלא הזכיר של יו"ט, אך הזכיר יו"ט ולא שבת לא יוצא ידי חובה, ע"ש, וכ"כ בנשמת אדם (כלל כח סק"ב)].

ב. אם הזכיר שבת באמצע הברכה, ולא הזכיר בחתימה שבת, לא יצא ידי חובה, ומעיקר הדין צריך לחזור, אך בדיעבד ספק ברכות להקל. [בשכנה"ג (הגה"ט סי' תפ"ז סק"ב) ובחיי אדם (כלל כח ס"ב) כתב שיצא יד"ח, והטעם משום שבכל מקום שיש חיוב להזכיר בברכה ב' דברים אם הזכיר את שניהם באמצע הברכה ובחתימה הזכיר אחד מהם יצא ידי חובה, ובפר"ח (סי' תפ"ז) ובברכ"י (שם סק"ד) ובמטה אפרים (סי' תקפ"ב סק"כ) כתבו שלא יצא ידי חובה, ובביה"ל סי' תפ"ז ס"א ד"ה מקדש הסתפק בזה וכ"כ במשנ"ב (שם סק"ז) ונשאר בצ"ע, ולמעשה י"ל שסב"ל, וכן כתב בשו"ע הרב (סי' תפ"ז סק"ג), ובכה"ח (שם סק"כ), וכן הו"ד הגרשז"א בהליכות שלמה (תפילה פי"ז ס"ג) שיצא יד"ח משום סב"ל. אמנם אי אפשר לצאת ידי חובה ולשמוע ברכת מעין שבע מהשליח ציבור. [מט"א (סי' תקפ"ב סק"א)]

ג. אם שכח ולא הזכיר שבת בתוך הברכה, אם עדיין לא הגיע לחתימה יחזור ויאמר

להתיר כיון שאם לא עכשיו אימתי, ובספר אמרי אמת (עמ' עח) כתב הגאון רבי יהודה ליב איגר זצ"ל שמותר לבקש בקשות אף בשבת שובה. **ולבני אשכנז: יש מחמירים שאסור לבקש.** [ע"פ דעת הרמ"א (סי' תקפ"ד ס"א) שר"ה חל בשבת אסור לומר אבינו מלכנו, ולפי"ז כיון שאין פוסקים לדברי הר"ן, ה"ה שאין לבקש בקשות, וכן השיב הגריש"א (אשרי האיש חאו"ח ח"ג עמ' צ') וכן נראה מדברי הגר"ח (אשי ישראל פרק מה הערה כ') וכן נראה מדברי המטה אפרים להלן שכל ההיתר רק לבקש על חולים ואפשר דהיינו דוקא בנוסח הקבוע, ושו"ר בעיטורי מרדכי (עמ' רלב) בשם הגר"מ"מ לובין שליט"א שלדעת השו"ע מותר לבקש ולדעת הרמ"א אסור לבקש כיון שלא אומרים אבינו מלכנו]. אמנם בקשות על רפואה על חולים נראה שלכו"ע מותר, וכמו שיתבאר להלן. וכן בקשות ברוחניות נראה שגם מותר.

דמעות - נוהגים לבכות ולהוריד דמעות אף כשר"ה חל בשבת [מטה אפרים (סי' תקפ"ב סק"ח)]. וראה מה שנתבאר בדיני תפילת ר"ה כשחל בחול. שיש נוהגים שאין לבכות.

נוסח אמירת מי שבירך לעולים לתורה - שעושים מי שבירך לחולים בקריאת התורה, אומרים כדרך שאומרים בחול, ואין צריך לומר יום טוב הוא מלזעוק, כיון שהוא יום הדין, [מטה אפרים (סי' תקפ"ד סק"ה) ובאלף למטה (שם סק"ג) כיון שאף בשבת של ר"ה, כיון שהוא עיקר יום הדין, יש להתפלל על החולים].

י"ג מידות בפתיחת הארון - יש שנוהגים שר"ה חל בשבת לומר י"ג מידות בפתיחת הארון [מטה אפרים (סי' תקפ"ד סק"ז) ואורחות רבינו (ח"ב עמ' רח) שאין לאומרו אף ביו"כ שחל בשבת, וכ"כ בלוח אר"י שכן המנהג] אבל המנהג לא אומרו. [שערי אפרים (שער י' ס"ה), וראה בשערי יוסף יו"ט, ובטעם הדבר שאם לא עכשיו אימתי וכו'ל].

זכרון תרועה - אומרים בתפילה [ובקידוש] זכרון תרועה, (שו"ע סי' תקפ"ב ס"ז) ואם אמר יום תרועה, אינו חוזר (משנ"ב שם סקי"ט).

לא הזכיר שבת בתפילה כלל - אם התפלל תפילת ר"ה של חול, ולא הזכיר שבת בתפילה כלל, שדינו שלא יצא ידי חובה וצריך

אמנם אם יודע שלא כיון, או שיודע שטעה בודאי ולא אמר המלך הקדוש צריך לחזור. [וכן לכו"ע בלילה השני צריך לחזור כיון שקידשו את החודש, לפי מש"כ בבנין שלמה ובאג"מ שם].

ברכת מעין שבע שמתפללים באולם - בית הכנסת או ישיבה שמחמת חוסר מקום בימים נוראים שוכרים אולם להתפלל בראש השנה וביום הכיפורים, [וכן מצוי בחוץ לארץ כיון שמגיעים הרבה להתפלל] **לבני אשכנז**: כיון שהוא מנין קבוע, אלא כעת מתפללים במקום חדש, יאמרו מגן אבות, כיון שטעם התקנה מפני המאחרים שייך אף במנין זה. [שו"ת שבט הלוי (חלק יא סימן קלט אות א') וכ"כ בקיצור הל' המועדים ימים נוראים סעיף כה, שבמקום שקובעים להתפלל שם ב' ימי ראש השנה חשיב כקביעות והוא ע"פ המשנ"ב סימן רכח סק"ד שאם יש קביעות על איזה ימים ויש ס"ת אצלם חשוב כבית הכנסת קבוע ואומרים ברכה מעין ז' ולכן אם כתב שאם קובעים מנין לב' ימים של ראש השנה אומרים ברכת מעין ז' אבל לא ביו"כ ע"ש], **אמנם לבני ספרד הנוהגים כדעת השו"ע** (סי' רס"ח ס"ח) יש לומר ברכת מעין שבע, רק אם מתפללים בבית הכנסת או בית המדרש שמתפללים בו כל השנה. [וע"ע בשו"ת יבי"א (ח"ב חאו"ח סי' כ"ט ח"ד חאו"ח סי' כ"א) וכן הורה הגר"י יוסף שליט"א].

שכחו לומר המלך הקדוש בברכת מעין שבע - בדיעבד אין חוזרים וספק ברכות להקל, [א'. שמא כדעת הגאון רבי אבלי וכו"ל, והובא בחיי אדם כלל כד אות י', ב', במשנ"ב (סי' תקפ"ד סק"י) כיון שאינה חובה, ואף שבמטה אפרים (שם סק"ח) כתב שיחזור, מ"מ בלוח אר"י שלא יחזור משום סב"ל. וכ"כ בחזו"ע ימים נוראים עמ' פג].

אמירת שבת שלום בר"ה שחל בשבת - צריך להקדים את ברכת השבת שהיא תדירה [ושמו של הקב"ה], ורק לאחר מכן לומר ברכת לשנה טובה וכו'. [למעשה נראה שתדיר קודם, ואף שאמירת לשנה טובה תכתב ותחתם מוזכר בדברי המט"א והמשנ"ב, משא"כ לומר לחבירו גוט שאבעס לא מוזכר בדברי המשנ"ב, מ"מ עי' ביה"ל סי' רע"א ס"ב].

הנוסח כהוגן כולל שבת וימשיך על הסדר. ואם כבר הזכיר שם ה' בחתימה יסיים הברכה, ויזכיר השבת לכל פחות בחתימה ויצא יד"ח.

הסתפק אם חתם בשל שבת - אם הסתפק אם חתם גם בשל שבת בסיום הברכה, אינו צריך לחזור. [חיי אדם (כלל כח סי"א) וכו"ל].

הסתפק אם הזכיר של שבת - אם התפלל תפילת ראש השנה, ושסיים תפילתו הסתפק אם הזכיר של שבת בתפילתו, חוזר להתפלל וטוב שיעשה תנאי של נדבה קודם התפילה.

אמנם אם התפלל מתוך המחזור, ומסתפק לאחר התפילה, חזקה שהתפלל כרגיל, כיון שמחמת התוספות שמוסיפין ומתפללים כרגיל. [ע"פ המשנ"ב (סימן תקפ"ד סק"ד) בספק אם אמר המלך הקדוש] אמנם אם מסופק לאחר זמן, ויודע שהתפלל בכוונה ובראוי, **לבני אשכנז**: חזקה שהזכיר נוסח התפילה, ואינו צריך לחזור ולהתפלל, [עי' משנ"ב (סי' קי"ד סקל"ח וסי' תכ"ב סק"י) ובימי הרחמים (עמ' עב) בשם הגר"ח ק], **ולבני ספרד**: אף אם מסתפק לאחר זמן מעיקר הדין צריך לחזור ולהתפלל, כיון שמסתמא הזכיר כרגיל, [ע"פ הברכ"י (סי' תכ"ב סק"ג) שסירכה נקט, ובשע"ת (שם סק"ד) ובכה"ח (שם סק"ח)].

מסופק אם אמר המלך הקדוש

מסופק אם אמר המלך הקדוש בליל ר"ה, יש אומרים שאינו, כיון שאין מקדשים את החודש בלילה, [חיי אדם (כלל כד ס"י) בשם הגאון רבי אבלי כמו בליל ר"ח] אך למעשה צריך לחזור כיון שהדין מתחיל מהלילה, ולכן אף מהלילה צריך להזכיר המלך הקדוש, [שו"ת שואל ומשיב (מהדורה רביעאה ח"ג סימן קכ"ג), ואף שבשו"ת בנין שלמה (הוספות לסי' יח) כתב שבגמ' (ר"ה דף ח' ע"ב) שאין בי"ד של מעלה דנין אלא א"כ קידשו בי"ד של מטה וא"כ ה"ה המלך המשפט שאינו חוזר, והו"ד בשש"כ (הוספות לסי' י"ח) וכ"כ בשו"ת אג"מ (חאו"ח ח"א סי' רע)] אך למעשה אין חוזרים וכו"ל שמתפללים מתוך סידור.

שלום עליכם ואשת חיל - מנהג בני ספרד

לומר שלום עליכם וכו' וכן אשת חיל כמו בכל שנה. [ויש אומרים שאף הנוהגים לומר שלום עליכם מ"מ יאמר שלום עליכם בנעימה ושמחת הלב אבל לא בשירה וזמרה כשאר ימות השנה כיון שספרי חיים ומתים פתוחים. (מטה אפרים תקפ"ג א). ולפי"ז אף הנוהגים לומר בר יוחאי ושאר פיוטים לפני התפילה יזהרו בזה, ויקצרו באמירת המזמורים. (שופר בציון עמ' קט)]. אך יש הרבה שלא נוהגים לומר שלום עליכם בליל ר"ה שחל בשבת. [אלף המגן (סי' תקפ"ג סק"א), שו"ת רב פעלים (ח"א סוד ישירים סימן יג) ובא"ח (ש"ש פרשת בראשית אות לא). וכן נהג הגרע"י (ה"ב חלק טו סי' רסב ס"ב) אמנם בשו"ת יורו משפטיך (בסוף הספר) כתב שהגרע"י אמרו].

שכח לומר ויכולו - מקדש על הכוס ואומר

ויכולו, ואומר קידוש של יום הזכרון ומזכיר של שבת באמצע וחתימה, שכח לומר ויכולו ונזכר לאחר שאמר שם ה' של ברכת בורא פרי הגפן יגמור הקידוש כהלכה ואחר שישתה מהכוס ימלא שוב כוס ויאמר עליו ויכולו וישתה בלא ברכה, וכן יעשה אף אם נזכר כן באמצע הסעודה. (עי' משנ"ב סי' רע"א סקמ"ה).

סדר בציעת הפת - בליל ר"ה שחל בשבת יש

לבצוע על החלה התחתונה כמו בכל שבת. [עי' שו"ע ורמ"א (סי' רע"ד ס"א) ועי' שו"ע הרב (סי' תע"ה ס"א) ומג"א (שם סק"ג) ומחצית השקל, וכתבו הפוסקים ששאני ליל פסח כיון שאין מעבירין על המצוות, וכן הו"ד הגריש"א (קובץ מבקשי תורה יו"ט עמ' תנד)] אמנם הנוהגים ע"פ הקבלה לבצוע על העליונה. [עי' מטה אפרים (סי' תקפ"א סק"א) ובשו"ת משנת יוסף (ח"ה סי' ס"ט)].

דיני טעויות בקידוש**לא הזכיר שבת או ר"ה בקידוש - שכח בקידוש**

ולא הזכיר "מלך על כל הארץ מקדש השבת וישראל ויום הזכרון" אלא הזכיר ראש השנה בלבד ולא שבת או שבת ולא ראש השנה, לא באמצע הברכה ולא בחתימה, לא יצא ידי חובה ויחזור ויעשה קידוש אך יזהר שלא יחזור ויברך שהחיינו.

טעה בחתימה - יש בכך כמה פרטים, א.

הזכיר באמצע ברכת הקידוש את שבת וראש השנה וטעה וחתם רק מקדש השבת, אם נזכר תוך כדי דיבור יתקן, ואם עבר תוך כדי דיבור יצא ידי חובה, [כנ"ל בדיני התפילה שאם הזכיר באמצע ושכח להזכיר בחתימה יצא יד"ח].

ב. אם הזכיר רק "מלך על כל הארץ מקדש

ישראל ויום הזכרון" ולא הזכיר בחתימה שבת, יחזור ויקדש, ויש אומרים שלא יחזור ויקדש אך אם אפשר לו לצאת מאחרים יד"ח יצא מהם יד"ח. [בשו"ע הרב (סי' תפ"ז סק"ג) כתב שנח' הפוסקים בכה"ג וכתב שלא יחזור משום סב"ל, וכ"כ בכה"ח (סי' תפ"ז סק"כ), אך למעשה נראה שאם בקלות ישנם אחרים שעושים קידוש שיצא מהם יד"ח, אך למעשה נראה שיחזור ויקדש כי דינו כדן התפילה וכמבואר במחז"י ברכה סי' תפק"ב סק"ה ובשע"ת שם, כי לכאורה אין הבדל בין התפילה לקידוש, ובספר פרדס יוסף החדש (ראש השנה כמ' קסט) הו"ד הגר"ק שבקידוש יצא יד"ח, ואמנם הגר"ק הסתפק בזה ואמר לו שאין לו הכריעה בזה, והאריך בזה שם מה הבדל בין אזכרה שבקידוש לאזכרה שבתפילה]

אכילת דגים בראש השנה שחל בשבת

אף שיש שנהגו שלא לאכול דגים בר"ה, [וכמ"ש במורה באצבע (אות קנג) ובמחזיק ברכה (סי' תקפ"ג סק"ג) כתב שהוא בתקוני הזוהר הקדוש (דף נ"ג ע"ב) דדריש דג לשון דאגה ע"ש]. אך להלכה מותר לאכול דגים בר"ה, ובראש השנה שחל בשבת לכו"ע יש מצוה לאכול דגים. [כה"ח (סי' תקפ"ג סק"ט) בשם הרוח חיים].

אמירת יהי רצון בר"ה שחל בשבת

אף בר"ה שחל בשבת, מותר לומר יהי רצון, ואין בזה משום בקשות בשבת, כיון שהוא טופס ברכות. [ראה מש"כ בזה בשערי יוסף הל' בקשות בשבת].

שכח לומר רצה בראש השנה שחל בשבת

א. אם שכח לומר רצה בראש השנה שחל בשבת, בין ביום ובלילה, אם נזכר אחרי

פסקים דיני ראש השנה שחל בשבת והלכות

זרוע סימן ע"א שבאכילת פת הבאה בכיסנין יצא יד"ח, ועי' בערוך השולחן סי' תקכ"ט סק"ג ובשו"ת שביבי אש (חאו"ח סימן נד אות ו') ובקה"י ברכות סימן כה] אך אם אכל קוגל איטריות ושכח לומר רצה, נראה כיון שדינו כתבשיל לא יוצא בו יד"ח סעודה, וצריך לחזור על הרצה. [נתבאר בארוכה בשערי יוסף הלכות יו"ט].

נשים ששכחו לומר יעלה ויבוא בראש השנה

שחל בשבת - אינן צריכות לחזור, כמו

בכל יו"ט.

דינים המצויים קידוש בר"ה שחל בשבת

נוסח הקידוש - אומרים בהתחלה "ושמרו בני

ישראל" ואח"כ יאמר הפסוקים של ראש השנה, ומנהג בני ספרד לומר "וביום שמחתכם וכו' ". ומנהג בני אשכנז לומר "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו".

אכילה בר"ה שחל בשבת לפני מוסף -

כשראש השנה חל בשבת, לכו"ע מותר לעשות קידוש לפני מוסף, ולאכול עד כביצה פת שהוא שיעור של שתי קופסאות גפרורים רגילות, ואם הוא חלש יכול לאכול יותר מכביצה עד שתתיישב דעתו. [וכמו שכתב בשו"ע (סי' רפ"ו ס"ג), וכתב במשנ"ב (שם סק"ח) פת מועט עד כביצה, ודעת הב"ח שאין איסור טעימה קודם מוסף, ולכן כתב במשנ"ב סק"ט שאם חלש ליבו יכול לאכול פת יותר מכביצה עד שתתיישב דעתו, ע"ש, ונראה דאף לשו"ע יש להתיר בזה במקום הצורך, ואמנם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' קלח) כתב לחדש שכיון שיש חיוב אמירת מלכויות זכרונות ושופרות במקום תקיעות אין לאכול קודם מוסף משום שזה נחשב כאילו תוקעים בשופר ע"ש, ואמנם הרי הוא חידוש גדול לדינא].

איסור תענית עד חצות בשבת קודש - מי

שאינו עושה קידוש, ומסיים את התפילה לאחר חצות, לכתחילה יש להקפיד לקדש ולטעום לפני מוסף, כיון שאסור להתענות אף עד חצי היום, [שו"ע סי' רפ"ח ס"א ורמ"א שם שאסור אף שלומד ומתפלל, וכן כתב ביש"ש מסכת ביצה פ"ב סימן ד' ובפרי מגדים סי'

ברכת המזון שלא אמר רצה, צריך לחזור ולברך. [מטה אפרים (סי' תקפ"ג סק"ד) בשם הדרך החיים, וכ"כ שו"ת שבט הלוי (חי"א סי' קל"ט), ואמנם יש אומרים שכיון שאפשר שלצום אף בר"ה שחל בשבת, א"כ שכח לומר רצה ביום אינו חוזר, אך להלכה לא נפסק כן, וראה מה שנתבאר להלן לגבי שבת שובה].

ב]. אם נזכר באמצע יעלה ויבוא שלא אמר

רצה והחליצנו לא יפסיק, אלא ימשיך ויאמר יעלה ויבוא ולאחר מכן יאמר רצה והחליצנו. [ואח"כ אי"צ לחזור ולומר יעלה ויבוא]. וטוב שבאמצע יעלה ויבוא יאמר את יום השבת הזה ואת יום חג פלוני הזה.

ג]. אם נזכר לפני שהזכיר את שם ה' של ברכת

בונה ירושלים חוזר ליעלה ויבוא או רצה בר"ה שחל בשבת ואח"כ ממשיך לומר ובונה ירושלים וכו'.

ד]. אם נזכר לאחר שכבר ברוך אתה ה' נכון

שיסיים למדני חוקיק, וחוזר לרצה או ליעלה ויבוא.

ה]. אם סיים כבר ברכת בונה ירושלים ועדיין

לא התחיל ברכת הטוב והמטיב, ונזכר שלא אמר רצה ויעלה ויבוא יאמר "ברוך אתה ה' מקדש אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל ויום הזכרון".

ו]. ואם שכח לומר רק רצה יאמר "ברוך אתה

ה' אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת". (שו"ע סי' קפ"ח ס"ו ומשנ"ב שם סקט"ז י"ח יט כ' כא וכב).

ז]. אם שכח להזכיר רצה לאחר שאכל כזית

מזונות [אף שאינו מפת הבאה בכיסנין] לפני הסעודה ובירך מעין שלוש, לא יחזור ויברך ברכת המזון כיון שאפשר שיצא ידי חובה באכילת כזית עוגה. [ע"פ מש"כ בשו"ת מהר"ח אור

תרועה, בשעה שהוא חל בשבת זכרון תרועה מזכירין אבל לא תוקעים, וע"ע בספר מנחת עני (פרשת האזינו) ששנה זו יכולה להיות לטובה או לרעה, ובמשך חכמה (פרשת אמור).

אמירת למנצח

ויש מבני ספרד שנהגו שאף בר"ה שחל בשבת אומרים למנצח שבע פעמים, כמו שחל בחול. [הבן איש חי בלשון חכמים (ח"א סימן יב) ובכה"ח (סי' תקפ"ה סק"א) וכ"כ בדברי שלום (מועדים ח"א עמ' סא)] ובטעם הדבר שנוהגים לאומרו כתב בסידור רבי שבתי שיש במזמור זה שבע פעמים שם אלהים, ובאמירתו ז' פעמים יש מ"ט פעמים שם אלוקים, והוא כנגד מ"ט פנים ומ"ט פעמים טהור, ובזה ממתקים ויוצאים בדין. [וע"פ הקבלה מכוונים כל הכוונות בשבת, כאילו תוקעים בשבת].

טלטול השופר

אסור לטלטל שופר בשבת, ודינו כמוקצה מחמת גופו. [ברמ"א (סי' ש"ח ס"ד) כתב ששופר אסור לטלטלו כי אם לצורך גופו ומקומו, וכתב במשנ"ב (שם סק"ה) שכיון שהוא מיוחד לתקיעה בשבת דינו ככלי שמלאכתו לאיסור, וע"ע בפמ"ג (שם א"א סק"ב) וכתב בשש"כ (מהדו"ח פרק כח הערה פא) שכל מה שכתב ברמ"א ששופר דינו ככלי שמלאכתו לאיסור כיון שאפשר להשתמש לשואב בו אבל בזמנינו שאין שואבים בשופר לטלטלו אפילו לצורך גופו. ונראה שדינו כמוקצה מחמת גופו כיון שלמעשה אין עליו תורת כלי].

לימוד הלכות שופר

כשראש השנה חל בשבת טוב ללמד לציבור הלכות תקיעת שופר במקום התקיעות, כיון שהוא עולה כזכרון תרועה. [וכמו שמצינו בפורים בגמ' במגילה (דף ד' ע"א) שפורים שחל בשבת שואלין ודורשין בענינו של יום, ובתוס' שם. וכן כתב בלקט יושר (ח"א עמ' קכה) שטוב ללמוד הלכות שופר כשחל בשבת וזאת השנה יש ר"ה בשבת ולכן טוב שיקרא בהלכות תקיעה, וכשרוצה לדרוש בר"ה אחר מנחה ידרוש בהלכות שופר, כיון שהוא יומו, וכן מצינו במגילה כשחל פורים בשבת

רפ"ח משנ"ב סק"א, ובמשנ"ב (סי' תקפד סק"ה)], ויש מקילים שמספיק לשתות מים שמועיל שלא יחשב שמתענה, [בפמ"ג (סי' קנ"ז א"א סק"ג) הסתפק אם שתיה מועילה שלא תחשב כזורק אבן לחמת, ומ"מ כתב ערוך השולחן (סי' רפ"ח סק"ז) שאם שותה לפני התפילה, וכן כתב באלף המגן (סי' תרצ"ז סק"ב) שמספיק לשתות מים או קפה יעו"ש, ואמנם בקצות השולחן סי' צ' בדי השולחן סק"א כתב להסתפק שאולי שתיית מים לא מועילה לבטל איסור תענית בשבת וצריך דוקא לאכול כזית מזונות, וממש"כ במשנ"ב סי' רפ"ח סק"א שאם יטעם מידי אין להוכיח דבעינן כזית מזונות דהרי טעימה הוא טעימה בעלמא].

אכילת סעודת שבת לפני חצות היום - יש

מקפידים לאכול סעודות שבת לפני חצות היום, [ע"פ מש"כ ברמב"ם (פרק ל' משבת הט"ז) ובערוך השולחן (סי' רפ"ח סק"ב). ובשו"ת אור לציון (ח"ב פרק כא הלכה ד)]. ולכן יש מקפידים להתפלל בנץ החמה בר"ה שחל בשבת, אף שבר"ה שחל בחול, אין מתפללים בנץ. אמנם מעיקר הדין מותר לאכול את הסעודה לאחר חצות [משנ"ב (סי' רפ"ח סק"א)] וכן מנהג העולם להקל בכך. ובפרט אם עושים קידוש בבוקר בין שחרית למוסף ואכל כביצה פת הבאה בכיסנין יש מקום להקל בזה [נתבאר בארוכה בשערי יוסף בירורי הלכה בדיני ברית מילה וזריזין מקדימין].

דיני תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת

בראש השנה שחל בשבת אין תוקעים בשופר בשבת, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי שילמדנו תקיעת שופר ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים (שו"ע סי' תקצח ס"ה ומשנ"ב סק"ג). וכתב בשו"ת תורה לשמה (סי' תל"ו) שבשנה כזו שאין אנו תוקעים בשופר בשבת אל ירך לבבו לחשוב ח"ו שמא לא נעשה התיקון של השופר ביום זה ואיך יקום הקב"ה מכסא דין וישב על כסא רחמים, אלא כשחל ר"ה בשבת התיקון הנעשה ע"י השופר נעשה מאליו ע"י קדושת השבת ואין צריך לעשותו על ידינו וכו' ע"ש. [ועי' בירושלמי (ר"ה ריש פרק ד') איתא הטעם "בשעה שהוא חל בחול יום

סק"א) ועוד כיון שנמתקו הדינים לאחר תפילת מוסף. (ערוך השולחן שם סק"ב).

זמן אמירת התשליך בר"ה שחל בשבת

מנהג בני אשכנז: לומר התשליך ביום השני של ראש השנה, ומנהג בני ספרד: ביום ראשון של ראש השנה, [כמו שכתב בשער הכוונות דף צ' ע"ב וז"ל: לילך ביום ראשון דראש השנה אחר תפילת המנחה מעט קודם שקיעת החמה עכ"ל, וכן כתב בפרי עץ חיים (שער השופר פ"ה)]. אך היינו דוקא בחצר של הבית הכנסת, מ"מ אם צריך לטלטל את הסידור במקום שאין עירוב או במקום שלא סומכים על העירוב יעשו רק ביום השני. [וע"פ הקבלה שיש עניין לומר את התשליך אחרי סעודה שלישית בסמוך לשקיעה, אך מעיקר הדין אי"צ להקפיד בזה. (כמבואר בשער הכוונות דף צ' ע"ב שיש ללכת ביום ראשון דר"ה אחר תפילת המנחה מעט קודם שקיעת החמה)]. ומותר לומר הבקשות שלאחר התשליך אף בראש השנה שחל בשבת, [כיון שהוא טופס ברכות, ועוד שאם לא עכשיו אימת].

דיני סעודה שלישית

לכתחילה יש לאכול סעודה שלישית לפני שעה עשירית, (רמ"א סי' תקכ"ט ס"א).

תפילת מנחה לפני סעודה שלישית

לכתחילה יש להתפלל מנחה קודם סעודה שלישית, [כמבואר ברמ"א (סי' רצ"א ס"ב)] וע"פ הקבלה יש להקפיד בכך, [וכמ"ש בבא"ח (ש"ב פרשת חיי שרה הי"ד) ובכה"ח (שם סק"ב) שע"פ הקבלה העושה סעודה שלישית קודם תפילת מנחה לא יצא יד"ח]. אמנם מעיקר הדין יש מקילים אם אינו יכול לעשות סעודה שלישית לאחר מנחה או שקשה לו לאחר תפילת מנחה. שיכול לעשות סעודה שלישית קודם מנחה. [משנ"ב (שם סק"א) וערוך השולחן (סי' רצ"א סק"ד), וע"ע בשו"ע הרב (שם סק"ד)].

שדורשים בהלכות מגילה משום דהזכירה עולה במקום קריאה, וכן גבי שופר מה לי קול שופר מה לי קול קריאה, אבל גבי לולב אינו כן משום דגבי לולב יש מעשה וקריאה אינה עולה במקום מעשה עכ"ל, אך יש לעיין מדברי הגמ' במנחות דף קי"א ע"א שהקריאה עולה במקום מעשה ע"ש] ויש שנוהגים גם לדרוש בדברי מוסר קודם מוסף. [קובץ פסקים ותשובות עמ' קי].

שמיעת תפילת מוסף

יש מקפידים אף בר"ה שחל בשבת לשמוע את חזרת הש"ץ של מוסף, כיון שמלכויות זכרונות ושופרות הם במקום התקיעות. [שו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סימן קלח במנהגי הגר"ח מבריסק אות סו)] אך למעשה הדברים מחודשים, ואין בכך חיוב מעיקר הדין.

שינה בר"ה שחל בשבת

בראש השנה שחל בשבת שאין תקיעת שופר, אפשר ללכת לישון אחרי חצות. [אמנם בשער המלך דרשות (לה ע"א) כתב בזה"ל: ובר"ה שחל בשבת אומר אני להזהיר גדולים על הקטנים שלא ישנו קודם חצות וכ"ש לאחר חצות שעת המנחה דרעוא דרעוין אשתכח עתיקא קדישא גלי רצון דילי, והקב"ה בכבודו ובעצמו משתעשע עמנו ובוחר כליות ולב ומחלקן כליות שלא ישנו יתקבצו כולם אחר האכילה תיכף לבתי כנסיות ולבתי מדרשות לעסוק בתורה, ומחצות ואילך לעסוק בשירות ותשבחות, שהרי כתב רמ"א דהיושב בטל כישן דמי ואם עכשיו יש לנו רשות ליכנס לפני ולפנים ואין שום מקטרג לא ידחוק את השעה הזאת שעת רצון וישתדל לעשות לכפר בעדו ובעד כל קהל ישראל ויתעוררו יחד בהלל והודות להתעורר לעילא עכ"ל, אך למעשה אף בר"ה שחל בשבת אפשר לישון אחרי חצות, כיון שהחזרת הש"ץ במקום התקיעות, וכנ"ל].

אמירת צדקתך - בראש השנה שחל בשבת

מנהג בני ספרד לומר צדקתך, ויש שנוהגים שלא לומר, ונהרא נהרא ופשטא. [עי' שו"ע (סי' תקצ"ח) וכה"ח (שם) ולמעשה המנהג לומר כמ"ש בחזו"ע ימים נוראים (עמ' רפו), ועי' שו"ת אול"צ (ח"ד פ"ד תשובה א'), ועי' משנ"ב תפארת שם בארוכה] **ומנהג בני אשכנז** שלא לומר צדקתך. (רמ"א סי' תקצ"ח ס"א). כיון שהוא יו"ט ור"ח (משנ"ב שם

הנוהגים שמאריכים בר"ה שחל בשבת וסומכים על קולות של הפסק קצר בין הסעודות, ואין ראוי להזדקק לקולא כזו בר"ה].

א. יש שנהגו לחלק את הסעודה בבוקר לשניים לברך ברכת המזון ולצאת לחוץ,

[עי' שו"ע סי' רצ"א ס"ג ומשנ"ב סק"ז, שאינו לכתחילה, מ"מ בשעת הדחק מקילים, עי' ב"י ומג"א שם, וכמ"ש בחכמת שלמה שהוא מדין תשלומין וכמו שכתב ברמ"א סי' רצ"א ס"א, וכמ"ש במשנ"ב סי' תמ"ד סק"ח בשם האחרונים, ושהגר"א כתב שנוון לעשות, ואך שמדברי הרמ"א בסי' רצ"ה ס"א לא נקט כן, ועי' שו"ע הרב (שם סק"ג) שכיון שאין כולם בקיאים בדין זה אין לדרוש כך ברבים] או לחכות חצי שעה (אגרות החזו"א סי' קפ"ח). וחצי שעה לאו דוקא, אלא שיעור זמן מה. (שמעתי מהגאון רבי ישראל אולמן שליט"א).

ב. יש מקילים לאכול מזונות בסעודה שלישית [מטה אפרים (סי' תקצ"ז סק"ד)] אך לכתחילה צריך לקיים סעודה שלישית בפת, [וכמו שפסק בשו"ע (סי' רצ"א ס"ה) וברמ"א (שם)].

ג. כביצה בשר או דגים או ביצים, (שו"ע סי' רצ"א שם ומשנ"ב שם סק"ה). [וישנה עדיפות לאכול דבר מבושל כיון שיש לו חשיבות (כה"ח שם סק"ב)].

ד. במיני פירות, ועדיף גם פירות משבעת המינים, כיון שמברכים עליהם ברכת מעין שלש [כמ"ש בשיבולי הלקט שבת סי' צ"ד והו"ד בב"י סי' רצ"א, וכ"כ כה"ח שם סקט"ז, ושו"ת אול"צ ח"ג פ"ד תשובה א']. וכן יש עדיפות במיני פירות שמשביעים כגון תמרים. (פמ"ג סי' רצ"א משב"ז סק"ב, וכה"ח שם סקל"ב).

יש שנהגו לאכול כביצה פת בין שחרית למוסף, וישנם מקהילות החסידים שכיון שגומרים את תפילת ראש השנה בסמוך לשקיעה, נוטלים ידים סמוך לשקיעה, ובשקיעה מפסיקים לאכול, ובצאת הכוכבים עושים פורס מפה ומקדש, (עי' שו"ע סי' רע"א ס"ד) ודיני פורס מפה ומקדש נתבארו בארוכה בשערי יוסף הלכות פורים (דיני פורים משולש) ונתבאר שם בארוכה כמה וכמה חסרונות שאין לנהוג כן. [וראה עוד בשערי יוסף פסח בדיני ערב

תפילת מנחה לפני סעודת הבוקר

אם מסיימים תפילת מוסף שהגיע זמן מנחה גדולה, כיון שאסור לאכול סעודה גדולה קודם תפילת מנחה משהגיע זמן מנחה גדולה (שו"ע סי' רל"ב ס"ב) יש מקומות שנוהגים להתפלל תפילת מנחה, ובדיעבד יש להם על מה לסמוך, על הקידוש שאוכלים מזונות בבוקר, ודעות הראשונים שיוצאים ידי חובת סעודת שבת במיני מזונות, [ואף במשנ"ב ובערוך השולחן שם, אך אפשר שאם אוכל גם סעודה שניה לאחר מנחה אינו לכו"ע, ובפרט לדעת הרמב"ם ועי', ושוב הראוני בהליכות אבן ישראל מועדים שכתב ששפיר דמי להתפלל מנחה ע"ש]. אמנם מעיקר הדין שסעודת יו"ט דינה כסעודה קטנה, ומותר לאכול קודם מנחה קטנה, [כמ"ש ברמ"א (שם) שרק סעודת ברית מילה או נישואין דינה כסעודה גדולה, ויש הרבה בני אדם, שרגילים להמשיך בסעודה, ובמשנ"ב (שם סק"ד) ובשער הציון (שם סק"א) והביא שדעת החיי אדם שסעודת יו"ט נחשבת סעודה גדולה, וכתב שצ"ע מניין לו, וכ"כ להקל בפתח הדביר (שם סק"י)] ואף לבני ספרד יש להקל כיון שנהגו להקל בסעודה קטנה, [נתבאר בארוכה בשערי יוסף דיני תפילת מנחה ומעריב].

סעודה שלישית אחרי מנחה או לפני שעה עשירית

אם נשאר לו זמן או לאכול סעודה שלישית לפני שעה עשירית ויתפלל מנחה אחרי סעודה שלישית או להתפלל מנחה ויאכל סעודה שלישית לאחר שעה עשירית, יתפלל קודם תפילת מנחה, ולאחר מכן יאכל סעודה שלישית, בשיעור פת כביצה, [עי' רמ"א (סי' תקכ"ט וסי' רמ"ט), וכן השיב לי הג"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א מח"ס שו"ת שבט הקהתי, וז"ל: אפשר אחר שעה עשירית אבל לא ימלא כריסו שיוכל לאכול בלילה סעודת יו"ט, עכ"ל, ואמנם הגר"י זילברשטין שליט"א כתב לי בזה"ל: להלכה אפשר לאכול גם לפני מנחה, ע"פ קבלה יש לאכול אחרי מנחה, ואיך שיאכל יהיה טוב. עכ"ל].

ואם אין זמן לאכול סעודה שלישית, יש בכך כמה דרגות. [והגרשז"א העיר שלא יפה

פסקים דיני ראש השנה שחל בשבת והלכות

שאוכלים אותם חיים, וחזי לאומצא (עי' שו"ע או"ח סי' ש"ח סכ"ט, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף הלכות מוקצה).]

פסח שחל בשבת כמה דרגות בקיום מצוות סעודה שלישית].

אופנים שאין איסור הכנה

(א). אם הוא מבעוד יום שיכול להיות שישתמש בכלים, אף לאחר הסעודה כגון כוסות. (שו"ע סי' שכ"ג ס"ו).

(ב). במקום צער, כגון שלא רוצה שיהיה זבובים בכיור ומפריע לו, רבים מקילים בשטיפת כלים. ורבים מבני אשכנז מחמירים בזה.

(ג). בהליכה אין איסור הכנה. כגון ללכת לבית הוריו או חמיו לצורך הלילה. אך יש להזהר שלא לקחת דברים רק לצורך הלילה או טלית וכדו', וכן אם לוקח בגדי ילדים קטנים שהדרך שמלכלכים יש להקל. (עי' עירובין לט. ובתהילה לדוד סי' שכ"א סק"ו).

(ד). בדיבור [בלבד] אין איסור הכנה, ולכן מותר להכין את קריאת התורה וכדו'. (עי' שו"ע סי' ש"ז ס"ז וס"ח).

(ה). בדבר שנהנה ממנו בשבת כגון רחיצה או החלפת בגדים, [כגון שהזיע במשך היום ומחליף חולצה ושאר בגדים, אע"פ שכוונתו לצורך הלילה, אך מ"מ לא יאחר את הלבשה סמוך לערב. (עי' כה"ח סי' תקכ"ט סקכ"ג ומקור חיים סי' תקג ובשולחן שלמה סי' תקכ"ט ס"א)], וכן סידור הבית והשולחן, וכן טאטוא הבית (עי' שו"ת מהרש"ג ח"א סי' סא) מותר אף אם כוונתו לנקיון.

(ו). במקום הפסד, כגון החזרת מוצרים למקרר. (הסכמת הפוסקים).

(ז). במקום שזה הדרך, כגון שסוגר את הדלת ומטלטל את המפתח הבית אין איסור. (עי' אורחות שבת פכ"ב הערה רעה, ובהליכות אבן ישראל עמ' רסז, התיר שמא יחזור לביתו).

סידור השולחן - אסור לסדר את השולחן מבעוד יום, משום מכין משבת ליו"ט.

דיני איסור הכנה משבת ליום טוב

איסור מכין משבת ליו"ט - אסור לעשות מלאכות משבת ליו"ט. (שו"ע סי' תקג ס"א).

איסור מכין בדבר שאינו מלאכה ורק איסור טירחא - נחלקו הפוסקים האם יש איסור הכנה בדבר שאינו מלאכה, בני ספרד ויש מבני אשכנז: נהגו שאין בו איסור הכנה, (עי' חזו"ע שבת ח"ב עמ' תמז ובפסח עמ' רסה, ושו"ת אבן ישראל ח"ח סימן לב, ובשו"ת שבט הקהתי ח"א סימן קנח ובילקו"י יו"ט עמ' רנח) ורבים מבני אשכנז: מחמירים שאף דבר שאינו מלאכה יש בו איסור מלאכה. (משנ"ב שם סק"א).

אך בהכנה קלה שאינה מלאכה לכו"ע אם אין לו אפשרות אחרת אין איסור הכנה, אך יעשה כן מבעוד יום, באופן שיכול להשתמש בזה. (עי' חיי אדם כלל קנג סעיף ו', והו"ד במשנ"ב סו"ס תרס"ז, ובשער הציון שם, ובשש"כ פ"י ס"י). וכדלהלן.

הוצאת מאכלים מהמקפיא או הכנסת שתיה

לקירור - לבני ספרד: מותר להוציא מהמקפיא בשבת אוכל קפוא בשביל שיהיה מוכן לאכילה או לחימום מיד במוצאי שבת, כיון שכוונתו שיוכל לשבת אחרי התפילה לסעודת יו"ט ולא יצטרך להמתין זמן רב ולהתבטל מעונג יו"ט, ולכן מותר להכניס שתיה למקרר כדי שתהיה השתיה קרה לצורך סעודת הלילה. ולבני אשכנז: רבים מחמירים אף בזה, ורק במקום הצורך מותר מבעוד יום. (ע"פ הח"א ומשנ"ב שם). אך רבים מתירים בזה כיון שאין זה נחשב להכנה כיון שאין בו טירחא. (הגרי"ש אלישיב זצ"ל והו"ד בשו"ת וישמע משה ח"ה עמ' קלג, והגרשז"א ועוד, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף הלכות יו"ט). ואף המחמירים בשעת הדחק מבעוד יום גדול, אפשר להקל שאין בזה איסור הכנה. [אך לכו"ע לכתחילה אסור להוציא בשבת מהמקפיא בשר קפוא או עופות קפואים לא מבושלים כיון שיש בזה איסור מוקצה, ומ"מ בשעת הצורך אפשר להקל אף להוציא דגים/עופות/בשר קפוא, כיון שיש אנשים

ורק בלילה. [ומותר רק מצאת הכוכבים ככל דיני הכנה].

זמן ההיתר להכין מיו"ט לשבת

מותר להכין ביום טוב מצאת הכוכבים. [אך אין צריך להמתין לזמן ר"ת] אבל בבין השמשות אין להכין. (ביה"ל שם ד"ה ביום, וכן הסכמת הפוסקים). ובשעת הדחק לבני ספרד: יש להקל בבין השמשות. (נתב' בשערי יוסף הל' יו"ט).

לקיחת מחזור לבית הכנסת

אסור לקחת את המחזור לפני צאת הכוכבים [אף במקום שיש עירוב, לנוהגים היתר] לבית הכנסת משום איסור הכנה, אך אם מביא את המחזור לבית הכנסת, ולומד בו, אין בו איסור הכנה.

איסור הכנה על ידי גוי

אף דברים שחז"ל אסרוהו לעשות משום הכנה משבת ליו"ט, אסור אף לומר לגוי לעשותו, אך במקום מצוה או צורך גדול או חולי מותר. (עי' שו"ע סי' שכ"ח סי"ז ורמ"א סו"ס רע"ו, ומשנ"ב סי' שי"ט סקס"ב, ובסי' תנ"ט סקל"ח ובספר הליכות שבת, יזדי, ח"א אמירה לגוי פ"ט סנ"ח).

אמירת ברוך המבדיל

אשה שעושה הכנות בצאת הכוכבים, תאמר ברוך המבדיל בין קודש לקודש בלא שם ומלכות ותעשה הכנות, אך אם מתפללת ערבית אינה צריכה לומר כן, כיון שאומרים ותודיעינו. (משנ"ב סי' רצ"ט סקל"ו).

עשיית מלאכות קודם ר"ת

אף שיו"ט חל במוצאי שבת, הנוהגים כדעת ר"ת מותרים בעשיית מלאכות מדרבנן, אך בעשיית מלאכות מדאורייתא אסורות, ולכן צריכים להזהר שלא להעביר מאש לאש לפני

כן להדלקת נרות וכיו"ב, וכן שלא לשים מרק או דברים לחים על הפלטה שיש בו בישול בשבת איסור דאורייתא, ואם יש בזה צורך יאמרו לקטן או לגוי שיעשו כן.

דיני הדלקת נרות בליל יו"ט שני בר"ה

זהירות שלא להדליק מבעוד יום - יש להזהר שלא להדליק מבעוד יום, וכן יש ליזהר שלא להתעסק בהכנת הנרות, רק לאחר צאת הכוכבים, משום איסור מכין משבת לחול. [עי' בשו"ת שבט הלוי (חלק יא סימן סח) שנשאל באשה שנכשלה בזה והדליקה נרות יו"ט מבעוד יום שעדיין שבת, והשיב שאין בהדלקתה כלום ובזמן המקדש הייתה חייבת קרבן חטאת בשגגת כרת ונכשלה גם באיסור ברכה לבטלה וצריכה לחזור ולהדליק בברכה בליל יו"ט].

לכבות את אור החשמל מערב שבת - ראוי לכבות את החשמל בשעון שבת כדי שיוכלו להדליק נרות יו"ט. (נתבאר בארוכה בשערי יוסף הלכות יו"ט חלק בירורי הלכה סימן ז'), אך המנהג לא כן.

הכנת הנרות ליו"ט - לפני הדלקת הנרות בליל יו"ט שני, כדי שלא יעבור על איסור מוקצה, לכתחילה יפנה את הפתיל ע"י כפית או מזלג כדי לפנות מקום בזכוכית לנר החדש (עי' אורח דוד בהר"ן סי' רכ"ב, ובשערי יוסף יו"ט פרק ד', ופרק כ"ז מש"כ בזה). או שיכין כוסיות נפרדות מערב ר"ה.

הרכבת הפתיל צף - מותר להרכיב את הפתיל צף ביום טוב [ואין בזה איסור משום מתקן מנא] אך אינו לכתחילה, משום חשש מתקן מנא, וגם שלא ברור שיש בו צורך יו"ט כיון שבזמנינו יש אור החשמל, ויש מחמירים בזה, משום מתקן מנא, ומ"מ לכתחילה יש להרכיב את הפתיל צף מערב יו"ט, כיון שישנם חורים שאינם נקובים לגמרי, וע"י הכנסת הפתילה הרי הוא מתקן מנא. [שערי יוסף יו"ט פרק ד', ושו"ר בשו"ת אמרי יעקב (ח"א סימן סה) שכתב בשם הגר"ש וואזנר זצ"ל להתיר].

לחזור ולהתפלל. [עי' בשערי יוסף פסח, ואמנם עי' שו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קי"ח) שלא יצא יד"ח].

דיני יקנה"ז

במוצאי שבת [שהוא ליל יו"ט - יום השני של ראש השנה], **אומרים יקנה"ז יין קידוש נר הבדלה זמן, כלומר בורא פרי הגפן, מקדש ישראל והזמנים, בורא מאורי האש, המבדיל בין קודש לקדש, וברכת שהחיינו.** (שו"ע סי' תע"ג ס"א). [ואין מברכים על הבשמים כיון שהנפש מתיישבת ע"י המאכלים של יו"ט. (תוס' ביצה דף לג ע"ב ד"ה כי הוינן, ומשנ"ב סי' תע"ג סק"ג, וכה"ח שם סק"ח), ואם בירך בטעות על הבשמים, מותר לשתות מהיין ואינו הפסק. (כן הו"ד הגרשז"א בשש"כ פרק סב סוף סכ"א, ע"ש)].

דין יקנה"ז הוא דין קידוש, ולא דין הבדלה, [כמבואר בתוס' בפסחים (דף קו ע"ב ד"ה מקדש) ובשו"ע (סי' רצ"ו ס"ב) שאפשר לעשות יקנה"ז על הפת כדין קידוש אע"פ שאין מבדילים על הפת, ומבואר שהוא דין קידוש].

א. יקנה"ז אפשר לעשותו על פת כדין קידוש, אך למעשה טוב לעשותו על שכר (עי' שו"ע ורמ"א סי' רצ"ו ס"ב ובמשנ"ב שם סקט"ו).

ב. **לבני אשכנז:** מי שנוהג לשבת בקידוש ולעמוד בהבדלה, אומר יקנה"ז בישיבה. (עי' משנ"ב סי' רצ"ו סק"ח וסי' תע"ג סק"ג). **אך מנהג בני ספרד:** לומר את סדר היקנה"ז מעומד. (עי' כה"ח סי' תע"ג סק"כ).

ג. ביקנה"ז ממלאים את הכוס עד למעלה כמו בקידוש, ואין צריך למלאותו על הכוס על גדותיו כמו שעושים בכל מוצאי שבת לסימן ברכה. (עי' רמ"א סי' רצ"ו ס"א, ומשנ"ב שם סק"ה, שש"כ פס"ב הערה כו בשם הגרשז"א שכיון שעושים לסימן טוב שביו"ט אסור להרוויח ממון והוי בזיון לין ע"ש).

ד. לפני יקנה"ז אין לשפוך מעט יין מהגביע כפי שנוהגים לעשות קודם הבדלה (שש"כ פרק סב סט"ו).

ברכת שהחיינו - יש נוהגים שהאשה מברכת להדליק נר של יו"ט, אך בני ספרד לא נוהגים לברך שהחיינו, ואף בני אשכנז מי שאין בידה מנהג לברך שהחיינו לא תברך שהחיינו, אלא תצא יד"ח בקידוש, ואיש אינו מברך שהחיינו וכנ"ל.

דיני אמירת ותודיענו בליל ב' דראש השנה

אסור לעשות מלאכה בליל יו"ט שני - ליל ב' של ראש השנה, בלא אמירת ותודיענו בתפילת ליל ר"ה או באמירת ברוך המבדיל בין קודש לקודש בלא שם ומלכות. [עי' משנ"ב (סי' רצ"ט סקל"ו)].

בליל ב' של ראש השנה אומרים ותודיענו בתפילה, [שו"ע (סי' תקצ"ט ס"א)].

אם שכח לומר ותודיענו בתפילה, אם כבר התחיל לומר ותתן לנו ה' אלוקינו יש אומרים שאינו חוזר לומר ותודיענו. [מטה אפרים סי' תקצ"ט ס"ז, וע"ע במחזור המפורש ליום הכיפורים מכתב הגרשז"א, והובא בשולחן שלמה (יו"ט דיני קידוש והבדלה אות ז') ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' כג אות ב')] ולמעשה אם נזכר קודם שחתם בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון, יאמרו שם ואח"כ יחזור ויאמר קדשנו במצוותיך. [ע"פ מש"כ בשו"ע (סי' רצ"ד ס"ד וס"ה) וכ"כ בשלמי ציבור (דף שז ע"ב) בנטע"ג (עמ' רמד) וכ"כ בחזו"ע (ימים נוראים עמ' צ')]. **ואם שכח בתפילתו התחיל לומר אתה חונן ושם אמר אתה חוננתנו, יצא בזה ידי חובה.**

ואם שכח וטעם לפני הבדלה, צריך לחזור ולהתפלל, ובתפילה יאמר "ותודיענו", [שו"ע (סי' רצ"ד ס"א) ופמ"ג (א"א שם) שה"ה שכח ביו"ט שחל במוצאי שבת, וכ"כ במטה אפרים (סי' תקצ"ט סק"ו) ובחזו"ע (ימי"נ עמ' צא) והעיר עמש"כ בשו"ת אול"צ (ח"א סי' ל"ז) שכתב לחלוק ע"ד הפמ"ג שבאמירת ותודיענו אין דין זה]. ואם אמר המבדיל ברוך המבדיל בין קודש לחול, כיון שיש אומרים שיצא בדיעבד, נראה שאינו צריך

שכח לעשות הבדלה בקידוש

אם שכח לעשות הבדלה בקידוש, אם התחיל סעודת יו"ט, ונזכר באמצע כרפס שלא עשה הבדלה, יברך ברכת מאורי האש וברכת הבדלה, כיון שאסור לאכול קודם הבדלה. ואינו צריך לחזור ולברך שוב הגפן. (גליון רעק"א עהשו"ע סי' תע"ג ושו"ע הרב שם ס"ז ומשנ"ב שם סק"ה) **ואם נזכר למחרת ביו"ט שלא הבדלה**, יברך הגפן הבדלה ויחתום המבדיל בין קודש ולא יברך ברכת מאורי האש. (עי' שו"ע סי' רצ"ט ס"ו).

ממתי אפשר לקרוא שמו"ת פרישת האזינו

שאלה: האם אפשר לקרוא שמו"ת האזינו בשבוע של ר"ה, אף שקוראים בתורה את הפרשה שבוע הבא שלאחר מכן.

תשובה: לכתחילה יש לקרוא בשבוע שקוראים את הפרשה, [ונער"ש של הקריאה הוא מצוה מן המובחר] אך למעשה אפשר לקרוא אף השבוע, ואינו מעכב.

מקור: עי' שו"ע או"ח סי' רפ"ה ס"ג "מיום ראשון ואילך חשוב עם הציבור". ומדברי השו"ע נראה דהוא דוקא באותו שבוע שקוראים את הפרשה, ואמנם לפי מש"כ במשנ"ב סק"ז שכיון שמתחילים במנחה לקרוא את הפרשה אפשר לקרוא שמו"ת נראה דהוא לאו דוקא, ע"ש, אך מצוה מן המובחר ביום שישי כמבואר במשנ"ב שם, ואף שהשבוע לא קוראים הפרשה מ"מ הרי כבר התחילו לקרוא הפרשה, וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' ע"ח) ובחוט שני (שבת ח"ד פ"ז ס"א), ואולם הו"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל בהערות למס' ברכות שאי אפשר להתחיל לקרוא שמו"ת משבת שלפני יו"ט כיון שבשבת שלאחר מכן לא יקראו פרשה זו אלא את הקריאה של חול המועד אך מ"מ אם קרא יצא יד"ח בדיעבד יעו"ש, ונראה מדבריו שנקט כדברי השו"ע שהוא דוקא באותו שבוע שקוראים את הפרשה, וא"כ ה"ה בנ"ד. ואפשר שאף למשנ"ב היינו דוקא באותו שבוע שבה קוראים את הפרשה, וכמו שמוכח מדברי התוס' בברכות דף ח' ע"ב ד"ה ישרים ועוד ראשונים.

ה). בכל יקנה"ז הנשים חייבים לשתות מיקנה"ז, מפני שהוא כוס של קידוש. (שש"כ פרק סב סט"ז).

ו). כיון שהוא דין קידוש ולא הבדלה אין היתר לאכול ולשתות משקים חשובים קודם יקנה"ז כדין הבדלה, וכנ"ל, (עי' משנ"ב סי' רצ"ט סקל"ו). אלא כדין קידוש שאסור אף לשתות מים.

ז). הנוהגים ע"פ הקבלה להטיף ג' טיפות מים ביין הקידוש של שבת ויו"ט, יעשו כן אף בליל יו"ט שחל במוצאי שבת. (שו"ת שמן אפרסמון ח"א ס"ה ובילוי"י שבת א' ח"ד עמ' תשעה).

דיני הברכה על האבוקה

בברכת מאורי האש בהבדלה, אפשר לברך על שני נרות ע"י קירוב השלהבות [כגון בנרונית וכדו'] לכדי אבוקה, ויש שחוששים בזה משום כיבוי, ולכן לכתחילה בזמנינו [ומצוי לקנותו] להדליק בנר חד פעמי של אבוקה שדולקת לזמן קצר, [אך אם דולקת לשני דקות בלבד יש לחוש בזה לנר של בטלה] ואם לא כזה נר יקח שתי פתילות מערב שבת ויקלע אותם, יש שנהגו לא להסתכל בציפורניים כבכל מוצ"ש, אך להלכה אין בזה שום איסור.

אמר המבדיל בין קודש לחול

אם טעה בלשונו ואמר המבדיל בין קודש לחול בהבדלה, אם נזכר בתוך כדי דיבור יתקן את עצמו, ואם עבר בתוכ"ד יצא ידי חובת ההבדלה ואין צריך לחזור, (שו"ת אבני ישפה ח"ג סי' מט בשם הגריש"א, וחזו"ע פסח עמ' רעב), ויש חוששים שצריך לחזור, (שש"כ ח"ב פס"ב סכ"א) ולכן טוב שישמע מאחר, ואם אין אחר, לא יחזור יד"ח, וסב"ל.

פרקו

דיני תפילת ערבית בראש השנה

לשבת כנגד המתפלל - יש להזהר שלא לשבת בתוך ד' אמות של המתפלל בין מלפניו ובין מהצדדין, אלא א"כ מתפלל ומלמל, או שהוא חלוש או חולה או זקן, ואף אם המתפלל מאריך בתפילתו בתחנונים אין להתיר.

לחכות עד קדושה במקומו - בתפילות ראש השנה ויום הכיפורים שממתינים הרבה זמן, אם קשה לעמוד במקומו, יכול לחזור למקומו או לשבת לאחר שהמתין ד' אמות, ואין צריך לחכות עד שהש"ץ יתחיל חזרת הש"ץ או קדושה, [ע"י שו"ע סי' קכ"ג ס"ב ומשנ"ב שם סק"ח], אך למעשה בשעת הצורך יש להקל, וע"י בט"ז שם, וכן השיב לי הגרש"ק גרוס שליט"א מח"ס שו"ת שבט הקהתי, בזה"ל, יש היתר אם קשה לעמוד בפרט אם מתפלל או שומע הבעל תפילה דשומע כעונה ע"י א"א, עכ"ל, וע"ע במש"כ בשו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' ל"א) ללמד זכות על מנהג העולם שמיקל בכל כל השנה, ובספר תשובות הפוסקים (סימן ה').

עמידה בחזרת השליח ציבור - לבני ספרד: מעיקר הדין מותר לשבת, אך רבים נוהגים לעמוד. (ע"י כה"ח סי' קכ"ד ס"ק כד). **ולבני אשכנז:** לכתחילה יש לעמוד בכל חזרת הש"ץ. אך מי שקשה לו או שקשה לו לכוון, יכול לשבת, [ובפרט אם לא שמע את תחילת חזרת הש"ץ]. **מי שיכול לעמוד רק חלק מהזמן, סדר העדיפות לישיבה הוא:** א. לשבת רק בפיוטים הנאמרים כשהארון סגור. (ע"י בספר איש על העדה עמ' ל שהגריש"א התיישב בפיוטים) ב. גם בפיוטים הנאמרים כשהארון פתוח. ג. לשבת בחזרת הש"ץ.

תפילה בקול רם - יש נוהגין להתפלל תפילת לחש בראש השנה ויום הכיפורים בקול רם כדי לעורר הכוונה, וסומכים ע"ז שכיון שיש ביד הציבור מחזורים אינם

דיני תפילת ליל ראש השנה

הכנת התפילה - ראוי לעבור על סדר התפילה אף שמתפללים בזמנינו במחזורים. (גמ' ר"ה לה ע"א ומהר"ל הל' ראש השנה אות ב').

בקשות בגשמיות - מותר לבקש בקשות אף על גשמיות בראש השנה, וטוב שיכוון בבקשות הגשמיות לצורך הרוחניות. (נתבאר בארוכה בשערי יוסף ר"ה תשפ"ד).

בכיה בתפילות - נוהגין לבכות ולהוריד דמעות תוך כדי התפילה, ויש מחמירים שלא לבכות כיון שר"ה חייב בשמחה. (הגר"א במעשה רב סי' נ"ד) ע"י מטה אפרים סי' תקפ"ב ס"ח, ונתבאר בארוכה בספר).

עניני תפילה כלליים המצויים בראש השנה

לעמוד בפתיחת ארון הקודש - המנהג לעמוד שפותחים את הארון, אך אין חיוב מדינא לעמוד, כיון שהספר תורה מונח במקומו. (ע"י ט"ז יו"ד סי' רמ"ב סק"ג ושער הציון סי' קמ"ו סקי"ח).

לעבוד כנגד המתפלל - מותר לעבור כנגד המתפלל וכן לפסוע כנגדו אם צריך לצרכיו [או לברכת כהנים]. (ע"י או"ח סי' קב, והתבאר בשער"י דיני לעבור לפני המתפלל). אך אסור לחזור למקומו אם עובר כנגד המתפלל אך במקום צורך או לצורך מצוה [כגון לשמוע תקיעת שופר כראוי] כדי שיוכל לכוין בתפילה יכול לעבור בצדדים, ובמקום הצורך יכול לעבור אף לפניו כיון שהוא לצורך מצוה (א"א מבוטשאטש שם). ויש מחמירים.

י"ט ובטור או"ח סי' קכ"ד ס"ד, ובבשע"ת סי' תקפ"ב סק"ח ובכה"ח סקנ"ט).

אמירת לשנה טובה תכתב ותחתם - אחרי

התפילה בלילה הראשון מברכים לשנה טובה תכתב ותחתם, לאלתר חיים טובים ולשלום. ולהגר"א אין אומרים ותחתם (אלף המגן סי' תקפ"ב סק"ח, ונתבאר בארוכה בספר, ובספר פרדס יוסף החדש ראש השנה).

אמירת לשנה טובה בליל שני אחרי תפילת

ערבית - מנהג בני אשכנז לומר "גמר

חתימה טובה" ו"גוט יו"ט, ולבני ספרד יש בזה מנהגים שונים יש אומרים שיש לומר גם בליל שני לשנה טובה תכתב ותחתם וגם ביום שני עד חצות, ונהרא נהרא ופשטיה.

מתבלבלים, אך מ"מ אין להגביה הקול יותר מדאי, אך מ"מ בודאי שאם יכול להתפלל בכוונה בשקט יעשה כן כמו כל השנה. דיני טעויות בתפילה נתבארו בארוכה בשערי יוסף הלכות ראש השנה.

אמירת קטעי התפילה עם השליח ציבור

בימים נוראים - בימים נוראים הרבה

נוהגים לומר עם השליח ציבור כגון בתיבות "מחיה מתים ברחמים רבים", "וידע כל פעול" "שמחה לארצך וששון לעירך" וכן מצוי המנהג שחוזרים על כל סוף קטע שהשליח ציבור אומר, כדי לעורר את הכוונה, והיינו דוקא בחלקים שהם מעיקר התפילה, אבל בקטעים שהם לא מעיקר התפילה כגון באנשי אמונה וכו' או בנוסח הוידוי. (עי' שו"ת הרא"ש כלל ד' סי'

פרק ז

דיני סעודת ראש השנה והסימנים

דיני הסעודה

דיני אכילת הסימנים

אכילת סימנים - נהגו לטעום מהסימנים בליל ראש השנה, לסימן טוב, [ויש באכילתם מצוה] ולכתחילה נהגו לאכול ואם אינו יכול לאכול כגון שהוא חולה או שהם נגועים וחושש לכשרותם או שהתקלקלו, די באמירת הסימנים ולומר את היהי רצון.

נוסח היהי רצון - אומרים נוסח היהי רצון בשם ה', אך יש נוהגים שלא לאומרו בשם ה', ונהרא נהרא ופשטיה. ויש להקפיד שכל אחד יאמרו, ולא רק לצאת בשומע כעונה מבעל הבית.

זמן אמירת היהי רצון - אוכלים הסימן ורק אח"כ לומר היהי רצון, כדי שלא להפסיק בין הברכה לאכילה. [ויל"ע בסימנים שאין מברך עליהם, ואולי יש בזה כעין לא פלוג], **ונהגו להחזיק הסימנים בידו בעת אמירת היהי רצון**. (עי' כל בו סי' סד).

הסימנים שנוהגים לאוכלם

רוביא - נהגו לאכול לוביא.

סילקא - בני ספרד נהגו לאכול עלי סלקא. ויש מבני אשכנז שנהגו לאכול סלק אדום.

כרתי - לוף.

תמרים - תמרים המצויים בזמנינו, ויזהר לבדוקם לפני¹.

לגבי תמרים יבשים - הרבה פעמים יש משלוחים של תמרים שהיו נקיים, ולפעמים היה יותר מ-10 אחוז נגיעות בתמרים, כיון שביותר מ-10 אחוז נחלקו הפוסקים אם הוא כבר מיעוט המצוי, ולכן יש

אכילת המוציא בדבש - נוהגים לטבול את הפת בדבש, אך כיון שע"פ הקבלה תמיד יש לטבול את הפת במלח, ולכן מנהג בני ספרד [והנוהגים ע"פ הקבלה] שיש לטבול גם את הצד השני של החלה במלח. **ויש נוהגים לטבול בסוכר**. אך מ"מ נראה שרק בעל הבית צריך לעשות כן להטביל גם במלח ולשאר בני הבית די להטביל את הלחם בדבש בלבד. ונוהגים לטבול בדבש עד שמחת תורה.

שמחה בראש השנה - דין ראש השנה כדין יום טוב שיש לשמוח בו, ויש לאכול בשר ולשתות יין. אך ימעט באכילה מרובה ובפרט מיין שלא יקל ראש. (עי' ב"י סי' תקצ"ז ושו"ע שם).

אכילת דגים - מותר לאכול דגים בראש השנה.

אכילת דברים טעימים ביותר - יש שנהגו שלא לאכול דברים טעימים ביותר כדי לבטל התאוה, אך להלכה נפסק שאין איסור בזה משום חיוב שמחה בראש השנה. (עי' מג"א בהקדמה לסי' תקפ"ג ובביאור הגר"א שם). ולגבי איסור תענית בר"ה נתבאר בהרחבה בספר.

מיעוט שיחה - כתב במטה אפרים (סי' תקפ"ג סק"א) שיש למעט בשיחה כל מה שאפשר ורק יהיו כל דבריו בדברי תורה ויראה וקדושה.

¹ . וכבר מצינו בב"י (יו"ד סי' פ"ד) בשם הרשב"א שיש לחצות את התמרים ולבודקם מתולעים. וכ"כ בכה"ח (שם סק"ח, ועי' בבא"ח פרשת נשא הי"ט).

קרא - דלעת.

רימון - ודי לאכול גרעין אחד.

ראש של דג או של כבש - מנהג בני אשכנז
לקחת ראש של דג, ומנהג בני ספרד
לקחת ראש של כבש. ואם אין ראש של כבש
יקח של עגל ויזהר מתולעים שבראש הדג.

תפוח בדבש - לוקחים תפוח מתוק ולא חמוץ,
ונוהגים לטובלו בדבש. [ויש נוהגים לאכול
תפוח מבושל בסוכר].

סדר אכילת הסימנים - בסדר אכילת
הסימנים, יש מנהגים שונים, ורבים נהגו
להקפיד על הסדר (עי' בא"ח ש"א נצבים) אך
קפידא בזה ורק צריך להקפיד לברך בהתחלה
ברכת בורא פרי העץ על התמר שהוא קודם
לרימון ולשאר הפירות.

זמן אכילת הסימנים - המנהג לאכול את
הסימנים בתחילת הסעודה, לאחר אכילת
זית פת המוציא, ויש שנוהגים לאכול בין
הקידוש לסעודה, אך לכתחילה טוב לאכול
בתוך הסעודה משום שלא להפסיק בין
הקידוש לאכילת המוציא, (מטה אפרים סי' תקפ"ג
סק"א) ועוד שאם אוכלם לפני הסעודה הרי הוא
נכנס לספק ברכה אחרונה, (עי' משנ"ב סי' קע"ו
סק"ב ובשער הציון שם סק"ח ובחזו"ע עמ' צז).

ברכה ראשונה על הסימנים - לגבי הברכה
הראשונה על שאר הסימנים, חוץ

לבדוק את התמרים לפני האכילה, אך אין צורך לבדוק
את כל התמרים, אלא די לבדוק את התמרים ע"י
בדיקה מדגמית, ושתיה בדיקה יסודית, ואם לא
נמצאו כלל תולעים אפשר לבדוק את שאר התולעים
בקלות. [ונתב' בארוכה בשערי יוסף הלכות תולעים].

ומה שיש חוששים שיש בתוך התמרים אקריות
זעירות, לפי ההלכה אין צריך לחוש לתולעים שנראים
ע"י זכוכית מגדלת.

אבל אם מ"מ רואים את הרחש, חייבים לבדוק את
התולעת, וכמ"ש בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן רפ"ד).

מהתמר שנ"ל שפותחים בו את סדר הסימנים
ומברכים עליו בורא פרי העץ, על סימנים
כרתי, רוביא, סילקא. ומ"מ ישנם מאכלים,
שיש ספק אם צריך לברך על אכילתם בתוך
הסעודה, [כיון שאוכלם רק מחמת הסימנים, ויש
סימנים שלפעמים שאפשר לאוכלם בתוך הסעודה]
ולכן טוב לקחת דבר שלא רגילים לאכול
בתוך הסעודה כגון בננה או אבטיח ובכך
יפטור את שאר הקרא והלוביא, (שיעורי מרן
הגרי"ש אלישיב זצ"ל ברכות עמ' תנד) ועל התמרים
יכול לברך העץ כיון שאין רגילים לבוא בתוך
הסעודה.

ברכת שהחיינו על הרימון - אם אוכל פרי
שצריך שלא אכלו עדיין יברך עליו
שהחיינו, ולכן בדרך כלל מצוי שלא אכלו
רימון ויש לברך עליו שהחיינו, ועדיף שלא
להביאו לשולחן בזמן הקידוש, אלא לברך
עליו נפרד, [כיון שלא אוכלים ממנו מיד, וגם ש"א
שהחיינו אינה יכולה לפטור שני דברים] ואם הביאו
על השולחן נפטור.

ברכת שהחיינו על הסימנים - בני ספרד
הנוהגים לאכול רוביה ולולביא, מעיקר
הדין יכולים לברך שהחיינו, ואף שהוא ירק (עי'
בא"ח ש"א ראה ה"ב) אם אינו מצוי כל השנה, ואף
אם יש קפוא מ"מ אם מרגישים הבדל בטעם
בין טרי לקפוא יכול לברך, אמנם רבים נהגו
שלא לברך בזמנינו שהחיינו על ירקות. [עי' חיי
אדם כלל סב ס"א קיצור שו"ע נט סי"ז, והגרשז"א
בהליכות שלמה פכ"ג ס"כ].

צורת בדיקת התולעים, לחצות את התמר לשתיים,
ולהוריד את הגרעין ולהסתכל לבתוכו, כנגד האור,
ולבדוק יש נגיעות אם יש קורים או נקודות חומות
בתוך התמר.

ולגבי תמרים לחים [קפואים] - אינם צריכים בדיקה.
וטוב לחצותו ולבדוק לפני השימוש ולראות שאין בו
תולעים.

אין בזה איסור. (עי' מטה אפרים סי' תר ס"ו וסק"י, ואורחות רבינו ח"א עמ' קעה).

דיני אכילת אגוזים ופיצוחים

אכילת אגוזים - אין לאכול אגוזים ולוזים [וכן חמאת אגוזים] כיון שהם מרבים כיחה וניעה, וגם שאגוז בגימטריא חטא. (רמ"א סי' תקפ"ג ס"ב). בכלל שאר אגוזים הם, אגוזי פקאן, וכן קשיו מחמירים שהוא בכלל אגוזים. אך ערמונים, שומשום, פולים וארבע"ס אינם בכלל האיסור.

מיני פיצוחים - ובכלל הדברים נהגו להחמיר שלא לאכול בראש השנה שמרבים כיחו וניעו, הם, פיסטוק, צנוברים, שקד, וגרעיני חמניות, ובוטנים וכדו', אך להלכה אין בזה איסור מעיקר הדין, ורבים מקילים בזה.

אכילת עוגה או גלידה או שוקולד שיש בה פירורי אגוזים - אם האגוזים מעורבים באופן שאינם ניכרים כגון שנטחנו ואינם מורגשים, יש מקילים לאוכלם, אך לכתחילה אין לאוכלם כיון שאוכל אגוז, אך שאר המאכלים שבכלל האגוזים כגון פיסטוק וכדו' נראה שיש להתיר לאוכלם, כיון שמה שלא אוכלים אותם הוא מחמת שמרבים כיחו וניעו ובאופן שנטחנו או מוערבים כגון עוגה או גלידה או שוקולד אין לאסור בזה.

אכילת אגוזים מראש השנה עד הושענא רבה - יש שנהגו שלא לאכול אגוזים מר"ה עד הושענא רבא, אך למעשה אין מקור ברור למנהגם, ולכן אין חייבים להמשיך לנהוג כן. [ואף אינם צריכים לעשות התרת נדרים].

דיני הזכרת יעלה ויבוא בברכת המזון

בראש השנה בברכת המזון מזכירים יעלה ויבוא, ואם שכח ולא הזכיר צריך לחזור ולברך. (שו"ע סי' קפ"ח ס"ה).

אכילת סימנים בליל ב' דר"ה - יש שנהגו לאכול הסימנים אף בליל ב' דראש השנה וכן הוא מנהג בני ספרד, אך המנהג הפשוט בבני אשכנז לאוכלו רק ביום א', וכל אחד יעשה כמנהגו.

אכילת סימנים ביום ר"ה - יש נוהגים גם לאכול הסימנים ביום ראש השנה, אך המנהג שלא לאכול את הסימנים ביום ראש השנה.

דיני אכילת דברים חמוצים/חריפים

אכילת מאכלים חמוצים או מרים - נהגו שלא לאכול מאכלים חמוצים. (שו"ת הגאונים סימן ח', ומשנ"ב סי' תקפ"ג סק"ה, וסי' תר"ב סק"ד) או מרים (מטה אפרים סי' תקפ"ג ס"ג). **ויש מקילים בזה.** (עי' חזו"ע ימ"נ עמ' נ' שכתב יש נוהגים, וצ"ל שכוונתו שכן המנהג).

מהם דברים חמוצים - מאכלים חמוצים, היינו גם מאכלים שמעורב בהם חומץ או לימון, וניכר טעם החומץ או הלימון. (משנ"ב שם). וה"ה מללפון חמוץ במלח או בחומץ. (הסכמת הפוסקים).

חמצוצים וכדו' - וכן ממתקים חמוצים או חמוציות יש מחמירים שהם דבר חמוץ ויש להזהר בזה. אך מותר לשים מעט מיץ לימון או חומץ או חמוציות בתוך מאכל, כיון שלא מרגישים את החמיצות.

אכילת דברים חריפים - מותר לאכול דברים חריפים בראש השנה, אך יש שנהגו שלא לאכול דברים חריפים, ובכלל זה הוא פלפלים חריפים, או בצלים, או סחוג, או שום מבושל וכדו'.

אכילת ענבים - יש שנהגו ע"פ הקבלה שלא לאכול ענבים [שחורות] בראש השנה, (עי' מעשה רב אות רי ומשנ"ב סי' תר סק"ד, ובכה"ח שם סק"א כתב דהוא דוקא ענבים שחורות), אולם להלכה

היינו דוקא בתפילה, אבל בהזכרה בברכת המזון צריך לחזור].

ביום ר"ה - אם שכח לומר יעלה ויבוא ונזכר
לאחר ברכת הטוב והמטיב, אינו חוזר לכו"ע [אף לנוהגים שבשאר יו"ט חוזרים על יעלה ויבוא] כיון שיש אומרים שאפשר להתענות ביום ראש השנה.

אשה ששכחה יעלה ויבוא - אף בליל ראש
השנה אינה צריכה לחזור. [שו"ת רע"א (סימן א') כיון שאיסור התענית מדין עונג, ונשים פטורות מכך, ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' ס"א) ובארוכה בשערי יוסף הלכות יו"ט].

לימוד תורה בראש השנה - גם בראש השנה
יש חובת לימוד תורה, ואחרי הסעודה יקבע עצמו ללמוד, (משנ"ב סי' תקפ"ג סק"ט). ויש נוהגים ללמוד בסעודה משניות מסכת ראש השנה.

אמירת התהילים - יש שנהגים לגמור את כל
התהילים ביום ראש השנה, (משנ"ב שם) ויש שנוהגים לגמור את התהילים פעמיים כמניין "כפר" (מועד לכל חי סימן יב אות כח). אך העיקר לאומרם בכוונה.

אם נזכר בתוך ברכת המזון שלא אמר יעלה ויבוא. יש בזה כמה חילוקים: **(א).** אם נזכר לפני שהזכיר את שם ה' של ברכת בונה ירושלים חוזר ליעלה ויבוא ואח"כ ממשיך לומר ובנה ירושלים וכו'. **(ב).** אם נזכר לאחר שכבר ברוך אתה ה' נכון שיסיים למדני חוקיך, וחוזר ליעלה ויבוא. **(ג).** אם סיים כבר ברכת בונה ירושלים ועדיין לא התחיל ברכת הטוב והמטיב, ונזכר שלא אמר יעלה ויבוא יאמר "ברוך אתה ה' אמ"ה שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזכרון".

ד). אם נזכר ששכח לומר יעלה ויבוא אחרי שהתחיל ברכת הטוב והמטיב או אחרי ברכת המזון, ישנו חילוק בין ליל ראש השנה, ליום ראש השנה. **בליל ר"ה -** אינו צריך לחזור לראש ברכת המזון אף שבלייל ראש השנה אסור להתענות, מ"מ אין בו חיוב אכילה מן התורה, אך לכתחילה טוב שאם יכול ישמע ברכת המזון מאחר, (עי' משנ"ב סי' קפ"ח סק"ט) [ויש נוהגים שאף בלילה צריך לחזור, וכמ"ש בשו"ע הרב בפסקי הסידור (ח"א סדר ברכת המזון עמ' כג) ובישועות יעקב (סי' קפ"ח סק"ד וסק"ה) וכ"כ בשש"כ (ח"ב פרק נז) ובספר בירור הלכה (מהדו"ת כרך ב' עמ' שיא) במכתב הגרשז"א שאף לדעת הגאון רבי אבלי

פרק ח

דיני תפילת שחרית ותקיעת שופר

יקרים (משנ"ב סי' תקפ"ד סק"ח), אך במקום מחלוקת לא יתקוטט על המצוות.

תפילת שחרית

השכמה בעלות השחר - רבים נוהגים להשכים בעלות השחר, ולהתפלל בנך החמה. אך בני אשכנז לא נהגו להקפיד בזה.

שינה לאחר עלות השחר - לאחר עלות השחר יש אומרים שצריך לקום מחמת שאין ישנים ביום ראש השנה, ויש רבים שמקפידים בכך, ויש רבים שלא מקפידים בכך, ומתפללים בשעה שבע בבוקר, ולכן המתפלל בשעה שבע ויודע שאם יקום מוקדם יהיה קשה לו להתרכז בתפילתו אינו חייב לקום בעלות השחר, כיון שלמעשה נהגו להקל בזה.

התעורר משנתו אחרי הנץ - אף לדעות המקילים בכך אם התעורר משנתו לאחר הנץ, ראוי שיקום, אך אם יהיה קשה לו להתרכז בתפילה יכול להמשיך לישן.

י"ג מידות - בפתיחת הארון קודש אומרים י"ג מידות ג' פעמים, וסדר התפילה שתיקן האריז"ל. [ויש שלא נהגו לומר י"ג מידות].

החייבים בעלייה לתורה - יש נוהגים לקרוא את בעל התוקע למנין העולים לתורה, (רמ"א סי' תקפ"ד ס"ב). ויש נוהגים לקרוא גם את המתפלל מוסף, (משנ"ב שם סק"ט). אך אם נוטלים שכר (משנ"ב שם סק"ט) או מוכרים את העליות לציבור. (ערוך השולחן ס"ג ועי' ביה"ל סי' קל"ו ס"א). אין חיוב לעלותם, ואעפ"כ טוב לעלות אותם. (ח"ע עמ' קיא).

קניית עליה בימים נוראים - נכון לקנות עליה בימים נוראים אף שהיא עולה דמים

קניית עליה מכספי מעשר - אפשר לשלם ממעות מעשר כספים, ורבים מבני אשכנז מחמירים שבשעה שקונה את המצווה, יחשוב שישלמה ממעשר כספים, אך אם עשה תנאי שיכול לתת צרכי מצוה ממעשרות, בכל אופן יכול לשלם את העלייה מכספי מעשר. [עד חצי מכספי המעשר שלו, ומלבד מה שיש נוהגים לתת המעשר כספים רק לצדקה, ועכ"פ יש מעלה לתת אותו לעניים ת"ח שעוסקים בתורה מתוך הדחק, ומ"מ מעיקר הדין נראה שאף שמותר לקנות את העליה מכספי מעשר, אך מ"מ את המעלה של תשלום כסף למצוות שכתב במטה אפרים בשם האריז"ל (עי' משנ"ב סי' תקפ"ד סק"ח בשם המטה אפרים). ונראה שיש עניין אף בקניית המצוות כגון הפתיחה והגבהה, וכן בפתיחת הארון שמוציאים את הס"ת, וכן קניית פתיחת הפרנסה באמירת מזמור לדוד, (כמבואר בספר עבודת הקודש להחיד"א)].

דיני קידוש לפני התקיעות

סדר הקידוש ביום ראש השנה - מנהג בני ספרד לומר "וביום שמחתכם וכו'". ומנהג בני אשכנז לומר "תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו".

קידוש על יין - העושים קידוש על יין יזהרו שלא לשתות רק מלוא לוגמיו [רוב רביעית] ולא יותר, משום שאסור לשתות שיעור כביצה יין או משקה המשכר לפני תקיעת שופר ותפילת מוסף, אך אם עושה קידוש על מיץ ענבים מותר לשתות רביעית שלימה כי אינו משכר. (עי' שו"ע סי' רפ"ו ס"ג, וגם משום תפילה כמבואר בסי' קא, ומחמת הכהנים כמבואר בסי' קכח סל"ח ובמשנ"ב שם ס"ק קמא, ובמשנ"ב סי' תרסט סק"ז).

כיסוי המזונות - אם בשעת הקידוש מונחים מיני מזונות לפני המקדש או הציבור ששומע את הקידוש, מהדרים לכסות את המזונות, אך נהגו להקל בזה בפני כל הציבור, כיון שנח' בו הפוסקים.

קידוש לפני תקיעות - מעיקר הדין אין לאכול קודם תקיעת שופר, כדין אכילה לפני קיום מצוה, (משנ"ב סי' תרצ"ב סקט"ו) ולכן רבים מקפידים בזה שלא לעשות קידוש לפני התקיעות, אך מנהג עולם הישיבות להקל לעשות קידוש לפני התקיעות [מחמת החולשה ואריכות התפילה] ולאכול כזית [כדי לקיים קידוש במקום סעודה] עד כביצה מזונות, אך מ"מ מותר לאכול פירות, ירקות, [קוגל תפ"א וכדו'] חטיפים וכן לשתות אפילו הרבה, אך אסור לשתות שתייה שיש בה אלוהול, כיון שהוא לפני תפילת מוסף. ויש מקילים שמותר לאכול קוגל אטריות אפי' יותר מכביצה, ובתנאי שלא יקבע עליו סעודה. (עי' משנ"ב סי' רפ"ו סק"ח ושעה"צ סי' רפ"ו סק"ז ומשנ"ב סי' תרל"ט סקט"ו). **אף הנוהגים שלא לעשות קידוש קודם התקיעות, מ"מ אם גומרים את התפילה לאחר חצות היום, יזהרו לשתות מים קודם תפילת שחרית, כדי שלא יהיו בתענית בחצי היום.**

קידוש לנשים קודם התקיעות - נשים יכולות לאכול במקום צורך לפני תקיעת שופר אף יותר מכביצה, כיון שאינם חייבות בתקיעת שופר, (עי' הגהות רע"א סי' תקפט ובחיי אדם כלל קמז ס"ז).

דיני תקיעת שופר

מצוות תקיעת שופר - מדאורייתא מצוה לשמוע תקיעת שופר רק ביום הראשון של ראש השנה, [וכמו שנאמר בתורה (במדבר כט א) "יום תרועה יהיה לכם"] ומדברבנן יש מצוה לתקוע גם ביום השני.

תקיעות דמיושב ומעומד - בזמן המשנה [ובזמן הבית יוסף] היו תוקעים רק

תקיעות בתפילת מוסף על סדר הברכות ולא היו תוקעים לפני מוסף כלל, ואח"כ תיקנו שיתקעו פעמיים גם לפני תפילת מוסף בתקיעות דמיושב, וגם בשעת תפילת מוסף בתקיעות דמעומד. ונח' הפוסקים האם לתקוע גם בתפילת הלחש, או לתקוע רק בחזרת הש"ץ, ולמעשה מנהג בני ספרד וכן מנהג החסידים לתקוע בתפילת הלחש, אך מנהג בני אשכנז לתקוע על סדר התפילה רק בחזרת הש"ץ.

עמידה בתקיעות - התקיעות שלפני מוסף נקראים תקיעת דמיושב ותקיעות שתוקעים באמצע התפילה בחזרת הש"ץ נקראים תקיעות דמעומד, וכן התקיעות שתוקעים למנהג בני ספרד בתפילת הלחש נקרא תקיעות דמעומד **בתקיעות דמיושב, לבני ספרד, אין צריך לעמוד, ונהגו לשבת. ובני אשכנז: נהגו לשבת.**

החלפת תוקע - אם בעל התוקע בירך על השופר, ואינו מצליח לתקוע, יתקע אחר ואינו מברך, אך אם לא שמע הברכות יברך. **ואם התחיל המברך לתקוע ואינו מצליח להמשיך, הבא אחריו ממשיך ממקום שפסק אפילו באמצע הסדר ואפילו אם תקע תקיעה ראשונה דתשר"ת השני יכול להמשיך שברים תרועה.**

כוונת הבעל תוקע לצאת להוציא - הבעל תוקע צריך לכוין בברכות ובכל התקיעות להוציא ולצאת ידי חובה.

ידיעת השומעים בסוג התקיעה - לכתחילה צריך לכוין ולדעת איזה סוג תקיעה תוקע עתה הבעל תוקע, ואם לא כיון כלל, יל"ע אם יצא יד"ח. (עי' שער הציון סי' תקצ סק"ג). ועכ"פ בשעת הדחק יכוון על דעת התוקע או על התקיעת שעתה תוקעים. (הגריש"א, ונתב' בארוכה במק"א).

דיני הפסק בשעת שמיעת התקיעות

בשעת התקיעות אסור לדבר. ובכלל זה אסור אפילו לרוק או להשמיע וקל של פיהוק או נחירת גרון כיון שצריך לשמוע את כל התקיעה מתחילתה ועד סופה. (משנ"ב סי' תקפ"ז סקט"ז וסי' תקצ"ב סק"י).

אדם שדיבר באמצע שומע את התקיעות בדיעבד יצא יד"ח. ויש מחמירים. נחלקו בכך הפוסקים, בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק ה' תשובה ז' בביאורים) כתב שיצא יד"ח, ולכן אף אדם שהתודה באמצע התקיעות בלחש יצא יד"ח כיון ששמע קול שופר, ואמנם בתוס' בסוטה (דף לט ע"ב ד"ה עד שיכלה) מבואר שכל שבאמצע לענות אמן אין שומע קול חבירו, וכ"כ בנהר שלום (סי' תקפ"ח סק"ד), ובשער הציון (שם סקכ"א), והגרמ"מ לובין שליט"א (ספר עיטורי מרדכי עמ' רמז).

אם התוקע הפסיק בדיבור באמצע התקיעות לא יצא יד"ח.

דיני הפסק בדיבור באמצע התקיעות

הפסק בדיבור - לכתחילה אין לדבר בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. (שו"ע סי' תקצ"ב ס"ג). עד סיום המאה תקיעות, ובדיעבד אינו מעכב.

דיבור בעניי תפילה והתקיעות - בעניי תפילה והתקיעות אין איסור לדבר. ולכן יכול לומר עם השליח ציבור ולנגן קטעי התפילה. אמנם לבקש בקשות פרטיות בתוך תפילת מוסף יש מחמירים. [הגר"ק והו"ד בספר מעשה כהן (תקיעת שופר עמ' שפב)].

אם עבר ודיבר בין הברכה לתקיעות - שלא בעניין התקיעות, לא יצא ידי חובה וצריך לחזור ולברך שוב. (משנ"ב סק"ג).

דיבר בסדר התשר"ת - אם דיבר בתקיעות דמיושב בסדר התשר"ת בין שברים לתרועה לא יצא ידי חובה אפילו דיבר מעניי התקיעה. (משנ"ב שם סק"ג בשם המט"א ושער הציון סק"ח, ועי' שו"ע הרב סי' תקצ"ב ס"ז).

ברכת אשר יצר בין תקיעות דמיושב למעומד - אם עשה צרכיו יכול לברך אשר יצר. (הסכמת הפוסקים).

אמירת תהלים - מותר לומר תהלים לאחר ששמע שלוש קולות. (שו"ת בית יעקב סי' ט"ז, לקט הקמח החדש, דרכי חיים ושלום אות תשכה, יסוד ושורש העבודה שער י"א סדר שופרות, ובחוט שני ר"ה פ"ו).

לימוד תורה - לאחר תקיעות דמיושב, מותר בהרהור, ויש מתירים ללמוד אף בפה. (עי' לקט יושר שמותר ללמוד דיני התקיעות, ובחוט שני פ"ו הערה כה שכתב שמותר ללמוד בפה, אך למעשה נראה שיש להתיר רק בהרהור, וכ"כ בשו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' מ"ב, ובחזו"ע עמ' קלה, ובספר ירושלים במועדיה ימים נוראים עמ' רי שיש לחוש שהרהור כדיבור).

דינים המצויים בתקיעות בתפילת הלחש

המתנה בסיום מלכיות וזכרונות ושופרות - לבני ספרד והנוהגים לתקוע בתפילת הלחש, המסיים סדר מלכויות ממתין עד שיגיע לשם התוקע ויתקע, ואח"כ ימשיכו זכרונות, וה"ה בסיום זכרונות ושופרות. (מט"א סי' תקצ"א סק"ג). אך אם תוסח מחשבתו או שאין לו כוח ויצטרך לשבת באמצע שמו"ע עדיף שימשיך בתפילה ויוצא בתקיעות דמעומד אף אם שומע התקיעות אחר תפילתו. (ע"פ מש"כ בחזו"א או"ח סי' קל"ז סק"ב וסק"ג).

שמיעת התקיעות המאריך בתפילתו - המאריך בתפילתו, ובעוד שאוחז במלכיות כבר הגיע לשם התוקע, ישתוק וישמע התקיעות, ולא יאמר אז היום הרת עולם וכו' אלא ימשיך עד סיום הברכה, ושם יכול לומר היום הרת עולם. (שם).

תקיעות לקטן - קטן שאחרי התפילה רוצה לתקוע יכול לתקוע בשופר, ויש בזה משום חינוך. (שו"ע הרב שם סי' תקצ"ו סק"ב).

דיני תקיעת שופר ביום השני

כוונה לקיום המצוה - ביום השני התקיעות מדרבנן, ולכן צריך לכיון לשם מצוה דרבנן, אף כשר"ה חל בשבת, ותוקעים רק ביום השני.

ברכת שהחיינו - ביום השני **לבני ספרד**: לא מברכים על השופר שהחיינו, **ולבני אשכנז**: מברכים שהחיינו וכיון שיש ספק בברכה הבעל תוקע לובש בגד חדש כגון טלית חדשה ומכוין שהחיינו גם על התקיעת שופר וגם על הבגד החדש. ויש בכך כמה פרטים.

א. אם הבעל תוקע לא קנה בגד חדש אפשר לברך שהחיינו על השופר.

ב. יש מברכים על פרי חדש, אך אינו ראוי כיון שלא אוכלים את הפרי, ולא נהגו לברך שהחיינו רק בשעת האכילה.

ג. יש מקילים לברך שהחיינו אף על חולצה, או דבר אחד שיש ספק אם מברכים שהחיינו, כיון שמעיקר הדין אפשר לברך על התקיעת שופר שהחיינו ביום השני.

ד. אם יש בגד חדש לאחד המתפללים, אפשר שאחד מהתפללים יברך שהחיינו ויפטור את שאר המתפללים.

בן אשכנז שמתפלל אצל בני ספרד שלא מברכים שהחיינו יברך שהחיינו בלחש לפני שהתוקע יברך את ברכת המצוות,

בן ספרד שמתפלל אצל בן אשכנז לא יענה, אמן על הברכת שהחיינו, כיון שהיא הפסק,

זהירות בחזרה לתפילה לאחר התקיעות - וצריך ליזהר בתקיעות שבתפילת הלחש כשהשומע אווז באמצע הברכה ומקשיב לתקיעות מיד אחר ששמע את התקיעות יחזור למקום שאווז בברכה שאם בטעות ישכח המקום שאווז בתפילתו ויאמר היום הרת עולם וימשיך בברכה האחרת ויגמור תפילתו לא יצא ידי חובת תפילת מוסף וצריך לחזור ולהתפלל את כל תפילת מוסף.

בעל תוקע שמאריך בתפילתו - בעל תוקע שאווז באמצע הברכה והציבר כבר גמרו את הברכה, בדיעבד מותר לו לתקוע. (שו"ת שבט הלוי ח"י סי' פ"ח, אך אינו לכתחילה ולכן אין להתיר רק בדיעבד או שנטרד, וכן כתב לי הגר"י משדי שליט"א).

המתפלל מוסף ביחידות - אינו תוקע בסדר התפילה, כיון שלא נתקנו אלא בציבור, וחובת היחיד היא לשמוע שלשים קולות וטוב שישמע אותם לפני שיתפלל מוסף. (שו"ע הרב סי' תקצ"ב ס"ז).

שמיעת חזרת הש"ץ - רבים מבני אשכנז נהגו להקפיד לשמוע מלכויות זכרונות ושופרות כל מילה, **והנוהגים כהחזו"א** אין מקפידים בזה, אך **בני ספרד** אינם צריכים להקפיד בזה, כיון ששומעים את התקיעות בתפילת הלחש על סדר התפילה.

תקיעות לאחר סיום התפילה - לאחר סיום התקיעות השופר מוקצה שופר ואף בראש השנה לאחר סיום התקיעות, נוהגים לחומרא שהשופר מוקצה, ואין לתקוע בו גם אם מטרתו כדי להתלמד לקראת התקיעות ביום השני. [ברמ"א (סי' ש"ח ס"ד) כתב ששופר אסור לטלטלו כי אם לצורך גופו ומקומו, וכתב במשנ"ב (שם סק"ה) שכיון שהוא מיוחד לתקיעה בשבת דינו ככלי שמלאכתו לאיסור, וכתב בשש"כ (מהדו"ח פרק כח הערה פא) שכל מה שכתב ברמ"א ששופר דינו ככלי שמלאכתו לאיסור כיון שאפשר להשתמש לשואב בו אבל בזמנינו שאין שואבים בשופר לטלטלו אפילו לצורך גופו. ונראה שדינו כמוקצה מחמת גופו כיון שלמעשה אין עליו תורת כל].

ויש מקילים שאינו הפסק. [בהליכו"ש (עמ' ל' דבר הלכה כב) כתב שאינו הפסק].

כשר"ה שחל בשבת אף לבני ספרד ביום השני מברכים לפני התקיעת שופר שהחיינו.

דיני תקיעות לנשים ולחולים

נשים בתקיעת שופר - נשים פטורות מתקיעת שופר, כיון שהיא מצוות עשה שהזמן גרמא, אך נהגו לשמוע כבר תקיעת שופר. [אשה שאינה יכולה לשמוע שנה אחת כיון שהיא אנוסה, אינה צריכה לעשות התרת נדרים, אך אם רוצה להפסיק ממנהגה צריכה התרת נדרים].

מנין התקיעות לחולים וזקנים ולנשים וכדו' - לחולים שחייבים כגון אנשים, נהגו לתקוע שלושים קולות, אך במקום צורך או בדוחק הזמן, די בעשרה קולות, אך לנשים שפטורות די בעשרה תקיעות, אך נהגו לתקוע שלושים קולות, אך במקום צורך די בעשרה קולות.

ברכה לתוקע לנשים - התוקע לנשים למנהג בני אשכנז יברכו לעצמם, (רמ"א סי' תקפ"ט ס"ו ובמשנ"ב סק"י ועי' משנ"ב סק"א). **והתוקע לנשים מבנות ספרד** לא יברך להם כיון שפטורות. (ע' סי' תקפ"ט שם).

ברכה לתוקע לחולים וזקנים בני חיובא [ולא ברמה שפטורים מהמצוות] - הבעל תוקע יברך ויכוון להוציא אותם ידי חובה.

פרק ט

דינים המצויים ביום ראש השנה

שהמים מחוברים לנהר או לים, ז). מים שנמצאים באקוורים או בקערה ויש בו דגים. ח). קערת מים בלא דגים, [ויש אומרים שבכה"ג עדיף לומר את התשליך בעשי"ת], אך יש הרבה שנוהגים לומר את התשליך בקערת מים אף שהיא בלא דגים.

סדרי עדיפויות בתשליך - אם רואה את הים מרחוק כגון מעל גג ישיבת פוניב'ז עדיף מלומר מול ברז מים. - עדיף לומר תשליך ביחידות במקום שיש בו דגים, ממקום שאין בו דגים - עדיף לומר תשליך בעשי"ת בים מאשר בראש השנה מול ברז מים, אך במקום ביטול תורה יעשו בראש השנה.

תשליך לנשים - נשים נוהגות לומר תשליך, ודי שיאמרו תשליך מול הברז בבית, וכל כבודה בת מלך פנימה. (הסכמת הפוסקים).

סדר אמירת התשליך - בני ספרד נוהגים לומר סדר התשליך כמצוי במחזורים, והתפילות כמו שתיקן החיד"א. מ"מ עיקר התשליך הוא הג' הפסוקים האחרונים בספר מיכה ["מי א-ל כמוך, מימי קדם"]. וכשאומר ותשליך מנער שולי הבגדים, ומרמז בזה שמסלק מעליו כל החטאים והעוונות, ועמם כל המקטרגים והמשטינים.

תשלומין לתשליך - מי שלא אמר תשליך בראש השנה, יכול לומר תשליך כל עשרת ימי תשובה.

דיני שינה ביום ראש השנה

שינה ביום א' - נהגו [לסימנא טבא] שלא לישן ביום ראש השנה, אך לאחר חצות היום מותר. וכ"ש אם יפריע לו לכוין בתפילה. וכן מותר להרדם על השולחן וכדו' אין בו איסור שינה, כי כל האיסור הוא דוקא בשינה על מיטה, ויש נזהרים אף בזה.

שינה ביום ב' - ביום השני אין איסור לישן בראש השנה, אך יש שנהגו ע"פ הקבלה לאסור אף ביום השני.

דיני אמירת תשליך

נוהגים לומר תשליך בראש השנה ביום הראשון מול הים או הבאר, כדי להשליך העוונות לים. (רמ"א ס' תר ומשנ"ב שם). [ויש קהילות חסידיות שנוהגים לומר תשליך בעשרת ימי תשובה בים]. **והנוהגים כהגר"א והחזו"א וכן בני תימן נהגו שלא לומר תשליך.**

סדרי העדיפויות במקום אמירת התשליך - מצינו בפוסקים סדרי עדיפויות באמירת התשליך בראש השנה, [אך כל מקום יעשו כמנהגו, יש שלא הקפידו בכל הקפידות הנ"ל, כגון ללכת לים או אף למקוה, או לומר במקום שיש דגים]. א). ליד ים או לנהר, שיש בהם דגים חיים. ב). מעיין או לבאר מים חיים. ג). בור שיש בו מים. ד). מקוה או בריכה. ה). בור שהיה בו מים אף שאין בו עתה מים. ו). ליד ברז מים, כיון

פרק י

דיני ליל שני של ר"ה

הנרות, ונהגו שהאשה מדליקה את הנרות סמוך לקידוש.

ברכת שהחיינו - יש נוהגים שהאשה מברכת להדליק נר של יו"ט, אך בני ספרד לא נוהגים לברך שהחיינו, ואף בני אשכנז מי שאין בידה מנהג לברך שהחיינו לא תברך שהחיינו, אלא תצא יד"ח בקידוש, ואיש אינו מברך שהחיינו וכנ"ל.

ברכת שהחיינו על בגד/פרי חדש - הנוהגים מבני אשכנז שמברכים שהחיינו, ותלבש האשה בגד חדש או תקח פרי חדש ותכוון גם עליו בברכת שהחיינו.

דיני ברכת שהחיינו ביום שני של ראש השנה

ברכת שהחיינו - ביום השני של ראש השנה מברכים שהחיינו בקידוש על פרי חדש, ואם אין לו פרי חדש יברך שהחיינו אף בלא פרי. (שו"ע סי' ת"ר ס"ב). ויש להזהר לכתחילה לברך על פרי שבעל הבית רוצה באכילתו. (עי' שו"ת שבט הלוי ח"ד סי' כה). וטוב לכוין על היום ולא בעיקר על הפרי, (עי' מט"א שם). ורבים נוהגים לברך בלילה השני ברכת שהחיינו על האתרוג [-חבושים].

מי צריך לאכול מהפרי חדש - המקדש הוא זה שצריך לאכול את הפרי חדש כדי שלא תהיה הברכה שהחיינו ברכה לבטלה אבל שאר המסובים אין אצלם חשש ברכה לבטלה.

דיני הדלקת נרות ביום כ' דר"ה

זהירות שלא להדליק מבעוד יום - יש להזהר שלא להדליק מבעוד יום, וכן יש ליזהר שלא להתעסק בהכנת הנרות, רק לאחר צאת הכוכבים, משום איסור הכנה. אך יש מקילים להדליק את הנרות מבעוד אין בזה איסור.

לכבות את אור החשמל מערב שבת - ראוי לכבות את החשמל בשעון שבת כדי שיוכלו להדליק נרות יו"ט.

הכנת הנרות ליו"ט - בליל יו"ט שני להדליק את הנרות כדי שלא לעבור על איסור מוקצה, יפנה את הפתיל ע"י כפית או מזלג כדי לפנות מקום בזכוכית לנר החדש. (עי' בשערי יוסף יו"ט מש"כ בזה).

הרכבת הפתיל צף - **לבני ספרד**: מותר להרכיב את הפתיל צף ביום טוב ואין בזה איסור משום מתקן מנא וגם שלא ברור שיש בו צורך יו"ט כיון שבזמנינו יש אור החשמל, **ובני אשכנז**: מחמירים בזה, וטוב להכין את הפתיל צף מערב יום טוב וכדי לצאת יד"ח אליבא דכו"ע. (נתב' בארוכה בשערי יוסף הל' יו"ט).

זמן ההדלקה - יש להדליק את הנרות לפני הקידוש ולא לאחר הקידוש, כיון שלכתחילה יש לעשות את הקידוש לאור

פרק י"א

דיני התפילות בעשרת ימי תשובה

נצבים) ואם לא יאמרו באלהי נצור. [ונראה שמשו"ה נוהגים הציבור אומר זכרנו לחיים וכו' בחזרת הש"ץ כיון שרבים שוכחים לומר מחמת שלא מתפללים בתוך הסידור].

עושה ה-שלום - בעשרת ימי תשובה אחרי תפילת עמידה ובקדיש תתקבל, אומרים עושה ה-שלום. ובשאר הקדישים **מנהג בני אשכנז**: לומר עושה השלום, **ומנהג בני ספרד**: שלא לאומר.

לעילא ולעילא - **מנהג בני אשכנז**: לכפול ולומר לעילא ולעילא (לבוש תקפ"ב סק"ח ומשנ"ב שם) ויש אומרים לעילא לעילא. **ובני ספרד**: לא נהגו לכפול. (כה"ח שם סקל"ט).

דיני אמירת אל הקדוש והמלך המשפט

הזכרת המלך הקדוש/המשפט - בעשרת ימי תשובה אומרים בסיום ברכה שלישית, במקום "האל הקדוש" אומרים "המלך המשפט", ובברכת השיבה שופטינו וכו', אומרים בסיום הברכה במקום "מלך אוהב צדקה ומשפט" אומרים "המלך המשפט" כיון שהם ימי דין שהקב"ה יושב ומראה מלוכתו וממשלתו בכל העולם. (שו"ע סי' תקפ"ב ומשנ"ב סק"ב).

ספק אם הזכיר בעשי"ת - אם מסופק אם אמר המלך הקדוש או המלך המשפט דינו כמי שאינו אמר המלך הקדוש או המלך המשפט, וצריך לחזור כדין מי שלא אמר המלך המשפט, ואם היה בדעתו לומר המלך הקדוש או המלך המשפט, ולאחר זמן רב מהתפילה, הסתפק אם אמר המלך הקדוש או המלך המשפט, **לבני אשכנז**: אינו צריך לחזור אם הוא זמן מופלג מהתפילה אבל אם הוא מיד לאחר התפילה או בתוך התפילה צריך לחזור.

בעשרת ימי תשובה מרבים בתפילות ובתחנונים. (שו"ע סי' תרב ס"א).

במוצאי ראש השנה ראוי לכל אחד להתפלל מתוך סידור מחמת שמוסיפים שבע הוספות, ועלול לשוכם מחמת הרגל הלשון. (לקט הלכות ח"ב עמ' פה). ואלו הם: א). זכרנו לחיים, ב). מי כמוך. ג). המלך הקדוש, ד). אתה חוננתו, ה). המלך המשפט, ו). וכתוב לחיים, ז). בספר חיים.

אמירת ה' הוא האלהים - **מנהג בני ספרד** לומר בכל עשרת ימי תשובה אומרים ה' הוא האלהים, פעמיים, לפני ה' מלך. (כה"ח סי' תקפ"ב סק"ג). **ומנהג בני אשכנז** שלא לומר כן.

אמירת שיר הממעלות מעמקים - רבים נוהגים לומר בכל יום מעשרת ימי תשובה אחרי ישתבח מזמור ק"ל "שיר המעלות ממעמקים וכו'". (עי' משנ"ב סי' נ"ד סק"ד). ויש נוהגים לאומרו לאחר התפילה, [ואף במקום שלא אומרים כן יכול לאומרו ביחידות]. ואם שכח לומר בתפילה יש אומרים שמועיל להשלימו לאחר התפילה.

אמירת אבינו מלכנו - נוהגים לומר אבינו מלכנו מר"ה ועד יום הכיפורים. (רמ"א סי' תר"ב שם) **ובשבת** - **בני אשכנז** לא אומרים אבינו מלכנו, **ובני ספרד** אומרים אבינו מלכנו, ומדלגים על אבינו מלכנו חטאנו לפניך.

אמירת זכרנו לחיים וכו' - אומרים זכרנו לחיים ומי כמוך וכתוב לחיים טובים ובספר חיים ברכה ושלוש וכו'. **ואם שכח לאומרו, אם עדיין לא סיים את הברכה יאמרו שם, אבל אם כבר אמר בתוך ה' אינו יכול למדני חוקך, ואינו חוזר, ויאמרו בשומע תפילה.** (עי' בא"ח פרשת

כיון שמדינא אין להתענות אף בר"ה, וכמו שפסק בשו"ע (סי' תקצ"ז ס"א) שאין מתענים בראש השנה ולא בשבת שובה, ובמשנ"ב (שם סק"ט) לא הכריע, ולדינא בר"ה נקטינן שסב"ל ואין חוזרים, [וכמו שכתב במטה אפרים (סי' תקפ"ד סק"ד) ובערוך השולחן (סי' קפ"ח סקכ"א)] וא"כ ה"ה לכאורה בעשרת ימי תשובה. וכן פסק לדינא הגר"ח נאה זצ"ל, והו"ד בקובץ שערי הוראה (ח"ד עמ' עא).

ולמעשה מצינו כמה טעמים, מדוע צריך לחזור מי ששכח רצה אף בשבת. [וכ"כ להדיא במטה אפרים (סי' תקפ"ג סק"ד) שהשוכח רצה בשבת שובה אינו חוזר, וכ"כ בדרך החיים (הל' סעודה דיני יעלה ויבוא) וכ"כ בהגהות רעק"א (על הלבוש סי' קפ"ח)].

א. י"ל שדוקא תענית בראש השנה שהוא יום הדין, ויש מעלה בתענית וכיון שאין חיוב סעודה, אין צריך לחזור, משא"כ בשבת שובה שאינו יום הדין, וכ"כ בשלמי תודה (ימים נוראים עמ' כב) בשם הגר"א"ל שטיינמן זצ"ל. [וכן נראה מדברי המג"א שם שדן רק לגבי יעלה ויבוא בר"ה ולא דן לגבי שבת שובה, וכן נראה בפשטות מסתימת הפוסקים].

ב. כיון שמעיקר הדין אין להתענות בשבת שובה, ודעה זו דחויה, לכן צריך לחזור, וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ד פרק ו' תשובה ז') שצריך לחזור, וכ"כ לדינא בילקו"י (ברכות מהדו"ח ח"ב עמ' תקיט) שאין לחוש לדעות הפוסקים שאי"צ לחזור, וכיון שאסור להתענות, הרי צריך לחזור, [אמנם בילקו"י (סי' תקפ"ב) הביא ב' הדעות, ובספר שיעורי הראש"ל (ח"א עמ' פו) הו"ד הגרע"י שאי"צ לחזור, וכ"כ הגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל בקובץ בית הלל (חלק נ' עמ' עג) בשם הגרע"י]. ויש להוסיף עוד כיון שלמעשה אף שיש שנהגו להתענות נהגו רק להתענות בר"ה, אבל בשבת שובה לא נהגו להתענות ולכן אין דעה זו מצטרפת לספק שנאמר סב"ל, ובפרט שאף בר"ה יש אומרים שצריך לחזור. [וכן כתב הגר"ש דבילצקי זצוק"ל בספר סכותה לראשי שלמעשה אף בשבת שובה יש לחזור].

ג. בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סימן קפב) שהטעם שחוזר כיון שבעצם בשבת יש חיוב אכילה אלא שמי שמרגיש שבשבילו זה פיקוח נפש לצום הרי זה דוחה את עונג שבת ויכול לצום אבל מי שלא צם הרי הוא חייב לאכול משא"כ בר"ה שחל בחול לאותם דעות שס"ל שמותר לצום אין בכלל חיוב סעודה ולכן שאני עכ"ד.

(משנ"ב סי' קי"ד סקל"ח). **ולבני ספרד:** בכל אופן צריך לחזור. (ברכ"י סי' תכב). **אך בר"ה אינם חוזרים כיון שמתפללים מתוך סידור, וכמו שנתבאר בארוכה דיני ר"ה.**

שכח ונזכר בתוכ"ד - נזכר תוך כדי דיבור שהוא שאילת שלום של "שלום עליך רבי", ועדיין לא התחיל בברכה אחרת יכול לתקן ולומר המלך הקדוש או המלך המשפט.

שכח לומר המלך הקדוש - אם לא נזכר תוכ"ד אם שכח לומר המלך הקדוש חוזר לתחילת תפילת שמו"ע, ומתחיל מברכה ראשונה. (שו"ע שם ס"א).

שכח לומר המלך המשפט - לבני ספרד הנוהגים כדעת השו"ע: חוזר לברכת השיבה שופטינו, ואם עקר רגליו חוזר לראש, (שו"ע שם). **ולבני אשכנז וכן יש נוהגים מבני ספרד:** שאם לא הזכיר המלך המשפט, יוצא ידי חובה באמירת המלך אוהב צדקה ומשפט. (רמ"א שם ובא"ח וכה"ח).

שכח לומר המלך הקדוש - בברכת מעין שבע, בדיעבד אינו חוזר. [נתבאר לעיל בדיני ר"ה שחל בשבת].

שכח רצה בשבת שובה

שאלה: שכח רצה בשבת שובה, צריך לחזור.

תשובה: שכח רצה בשבת שובה, בשתי הסעודות הראשונות צריך לחזור כמו כל שבת.

מקור: יש שדנו שהשוכח רצה בשבת שובה, אינו צריך לחזור על ברכת המזון, כיון שדעת רב נטרונאי גאון והו"ד בטור (סי' תקצ"ז) שנהג להתענות בשבת שובה, שאפשר להתענות בשבת שובה. וכמ"ש במג"א (סי' קפ"ח סק"ז) שכיון שאפשר להתענות בר"ה, אם שכח להזכיר יעלה ויבוא ביום ראש השנה אינו צריך לחזור. אמנם הא"ר (שם סק"ח) כתב שצריך לחזור

פרק י"ב

דיני צום גדליה

דיני חולים בצום

חולים שיש בהם סכנה - כגון חולי לב, חולי סכרת [בין סכרת 1 ו-2, אלא א"כ הסכרת מאוזנת ואינה מופלת בכדורים שיכול לצום] וחולי ריאות, חולי כלים המטופלים בדיאליזה, וכן חולים בדלקות פנימיות, לחץ דם גבוה או נמוך, [שאינו מאוזן].

חולים הנוטלים תרופות נפשיות - או במצבי דכאון אף קל או הפרעות אכילה, פטורים מהצום, ואסורים להחמיר על עצמם לצום. אך ישנם מצבים קלים שאפשר לצום, אם רוצים לצום, ויש לשאול מורה הוראה.

חולה שאין בו סכנה - פטור מהתענית, כיון שבמקום חולי לא גזרו רבנן. (משנ"ב סי' תקנ"ד וכה"ח סק"ז, ועי' ב"י ושו"ע סי' תקנ"ד ס"ו).

גדר חולה שאין בו סכנה - אם שוכב במיטתו או שאינו יכול לתפקד, וישנם מיקרים אף אם אינו שוכב על מיטה, וחש חולשה גדולה בכל גופו או כאבים חזקים בבטן וכדו', פטור מהצום ואוכל ושותה כהרגלו. (ערוך השולחן סי' תקנ"ז ס"ז).

חולה שיש לו מונו [תפקודי כבד שאינם תקינים] - פטור מהצום.

חום גבוה - מי שיש לו חום גבוה מ-38 מעלות או חום נמוך [פחות מ-35, ולזקנים פחות מ-36], פטור מהצום, אף אם לא נפל למשכב, כיון שדינו כחולה שאין בו סכנה.

חולה הנוטל אנטיביוטיקה - אינו צריך לצום. אך ביום יומיים האחרונים שנוטל את האנטיביוטיקה ומרגיש טוב, צריך לצום. (גדולי

בג' תשרי צמים "צום תענית גדליה" שבצום זה סובב חורבן בית המקדש. (שו"ע סי' תר"ב ס"א).

התכוונות לצום - מצוי בצום גדליה שהרבה אנשים התעייפו מהתפילות בר"ה שבקושי שתו מספיק, [וחסר לגוף נוזלים] ולכן צריך להתכוון לצום גדליה כראוי.

חולים שע"י שיצומו בצום גדליה לא יכולו לצום בצום יום כיפור - לא יצומו, בצום גדליה. (שו"ת הלכות קטנות ח"א סי' רצ, וכן הסכמת הפוסקים).

החייבים והפטורים בצום גדליה

אנשים ונשים חייבים בצום.

קטנים - עד גיל בר מצוה ובת מצוה פטורים מלצום ואף בתענית שעות אינם חייבים לצום כיון שאין מחנכין לאבילות, (משנ"ב סי' תקנ"ה ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף בין המצרים) אך יש נוהגים שהקטנים צמים ומתענים כמה שעות.

זקנים - מעל גיל שמונים, אם הם תשושים, או נחלשים פטורים מהתענית והכל לפי כוחם. (עי' בשו"ת שערי תשובה תשובות הגאונים סימן שכ"ה, וברוח חיים סי' תקנ, ובמה שנתבאר בזה בארוכה בקובץ שערי יוסף חולים ביו"כ תשפ"ה).

בעלי ברית [-אבי הבן, סנדק, מוהל] או **חתן וכלה** [בז' ימי המשתה] חייבים לצום. (עי' ריטב"א תענית לא. וביה"ל סי' תקמ"ט).

פסקים דיני צום גדליה והלכות

מניקות - אשה שמניקה פטורה מהצום, (שו"ע שם) אף הנקה חלקית, אבל אם אינה מניקה בפועל כלל אף שהיא תוך כ"ד חודש מהלידה צריכה לצום. (חוט שני שבת ח"ד עמ' רס). אך אם היא בתוך כ"ד חודש ללידה [לאחר ל' יום וכדלהלן], והיא מרגישה חולשה עדיין בגופה, אינה צריכה להתחיל לצום, אבל אם מרגישה טוב תתחיל לצום, ואם תרגיש חולשה או סחרחורות, תפסיק את הצום.

יולדת ומפלת - תוך ל' יום [מעת לעת] ללידתה או להפלתה [ודוקא לאחר ארבעים יום מיצירת הולד, וה"ה אף בספק] אינה צמה, אף אם אינה מניקה, [ומ"מ אף לאחר שלושים יום עד שנתיים מהלידה, אף אם אינה מניקה אם אינה מרגישה טוב ומרגישה חולשה, אינה צריכה לצום].

אכילת בשר ומיני מעדנים לקטנים - אף קטנים שהגיעו לחינוך [להתאבל על ירושלים והוא מגיל 10] שמותרים באכילה, אין להם לאכול בשר ויין ומיני מעדנים, אך קטנים שלא הגיעו לגיל חינוך לאבילות מותרים לאכול בשר ומיני מתיקה. (עי' משנ"ב סי' תקנ"ג סק"ה, ובשל"ה הקדוש תענית עמ' רא, ובהליכו"ש פ"ג הערה 10).

אכילת בשר ומיני מעדנים לחולים - חולים שאין בהם סכנה/אשה מעוברת/מניקה, לכתחילה לא יאכלו בשר ומיני מתיקה, (שו"ע סי' תקנ"ד ס"ה ומשנ"ב שם). אך כשיש צורך כגון באשה מעוברת או מניקה, וכדו', יכולים לאכול בשר [ועדיף בשר עוף] ומיני מתיקה, [כגון שוקולד וכדו']. **אך מ"מ חולים האוכלים בצום ראוי שיאכלו בצינעא ולא בפרהסיא**, (עי' משנ"ב סי' תקס"ה סק"ד ובמועד לכל חי סי' כט, ובדינים והנהגות פי"ט ס"ג). אך אם ניכר שהם חולים, כגון בבית חולים [או בקופת חולים או במקום צורך] וכדו', מותרים לאכול.

דיני וסדר אמירת סליחות בצום גדליה

סדר הסליחות - בתפילת שחרית לאחר סיום חזרת השליח ציבור, מנהג בני ספרד

ההוראה שליט"א). ויש לעשות שאלת חכם, כי כל מקרה לגופו, והרבה פעמים יש ליטול את הכדורים כל הימים. [והרבה פעמים אם חלש, כיון שדינו כחולה שאין בו סכנה, פטור מהתענית].

הנוטל כדורי רקוטן וכדו' - שמייבשים, אם מרגיש כאבי ראש אינו צריך לצום, [אך בדרך כלל אינם מייבשים].

מרגיש חולשה בצום - אנשים שהולכים לשכב מחמת התענית, כדרך הרבה בני אדם שנחלשים בסוף הצום, חייבים להמשיך לצום, אלא אם כ"מ מרגיש חולשה בכל הגוף או כאבי ראש חזקים ממה שרגיל להיות אצל בני אדם שצמים, והכאבים או החולשה אינם עוברים, צריך לשבור את הצום. (עי' ערוך השולחן שם).

חיוב לדאוג צום - אף אנשים/נשים שטרודים בעבודתם, חייבים לצום, ואם קשה להם לצום, ולעבוד צריכים לקחת יום חופש מהעבודה, כדי שיוכלו לצום. (הסכמת הפוסקים).

דיני חיוב מעוברות/מניקות/יולדת בצום

מעוברות - פטורות מהצום, (רמ"א סי' תקנ"א, ושו"ע סי' תקנ"ד ס"ה) כל שהוכר עוברן, ואם חלשות אף קודם ארבעים יום אינן צריכות לצום, ומ"מ בזמנינו שירדה חולשה לעולם, ויש סכנה לעובר בלא אכילה ושתיה, ולכן אף קודם ארבעים יום אינה צריכה לצום, מעת שיודעת שהיא בהריון [אף ע"י בדיקת הריון פשוטה] אף שאינה מרגישה חולשה כעת. (עי' מועד לכל חי סי' ט' ס"ד, ומו"ק שם שבתוך ג' חודשים פטורה מהצום רק אם יש לה חולשה, ולפי"ז אין להקל רק במקום הקאות ובחילות, אך למעשה מבואר במשנ"ב שם סק"ג ושעה"צ שם סק"ב, שאף בפחות מארבעים יום אין צריכה להתענות אם מרגישה חולשה, ובחזו"ע ד' תעניות עמ' נט שיש להתיר רק אם יש לה חולשה, ומ"מ בזמנינו יש סכנה אף בפחות, ועי' בשו"ת שבט הלוי ח"ז סימן פ, ושו"ת אול"צ ח"ג פכ"ה ז', והגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל, וכן הסכמת הפוסקים, ובפרט בזמנינו שישנם הרבה נשים שמפילות בתחילת ימי עוברם, ובפרט שמדברי השו"ע בסי' תקנ"ד שם נראה שבג' צומות פטורים מלהתענות, ולא גזרו בהם רבנן וכמבואר שם בב"ב בשם רבינו ירוחם והגאונים, ובמטה יהודה סי' תקנ"ג, וספק נפשות להקל).

אומרים או"א ותחנון, ואחר אומרים סליחות, וכן אומרים והוא רחום אף שאינו שני וחמישי, ומנהג בני אשכנז לומר סליחות כמו בכל יום בימי הסליחות קודם התפילה או בלילה לאחר חצות.

אמירת סליחות קודם התפילה - אם הזמן דחוק או בשעת הדחק אפשר לומר את הסליחות אף קודם תפילת שחרית, **ובעשי"ת יש מעלה לומר הסליחות קודם התפילה**, ומ"מ אם לא אמר הסליחות או אבינו מלכנו בבוקר יכול לאומרם אף לאחר חצות.

אמירת סליחות שיש חתן או בעלי ברית- נוהגים לומר סליחות אף שיש בעל ברית או חתן, **אך בעלי הברית והחתן אינם**

אומרים סליחות אנשי אמונה תמהנו מרעות וכו' ואומרים וידוי ואין נופלים על פניהם ואומרים מזמור לדוד אליך, ואין אומרים והוא רחום, ואומרים רק הפיוטים שיש בהם צער, ויש אומרים שאף אין אומרים מזמור לדוד ה' אליך.

נתינת צדקה - בצום גדליה יש להרבות בו בצדקה, מלבד הדין שיש להרבות בצדקה בכל צום, ובפרט שהוא עשי"ת שיש בכל מצוה שעושה להכריע את דינו, ולהרבות בזכויות.

יתר דיני הצום גדליה, וכמו שנתבארו בארוכה בשערי יוסף בין המצרים.

פרק י"ג

דיני עשרת ימי תשובה

ערך תשובה) כתב בזה"ל: וכתוב בספרים, שהפרש יש בין עשרת ימי תשובה לשאר הימים לענין תשובה ותפלה כהפרש האור מן החושך, ויפה שעה בתשובה ומעשים טובים בימים האלה מימים שלמים בשאר הימים, אשר על כן ראוי לחוש על כל רגע של ימים אלו שלא לאבדו. עכ"ל, וכ"כ בספר סדר היום (סדר הנהגת האדם בעשיית עמ' ריא). ע"ש. ובספר פרקים בתולדות יהדות בבל (ח"ב עמ' 431) הובא מכתב שכתב הבא"ח בעשרת ימי תשובה, וחתם על מעלת הימים של עשרת ימי תשובה שבהם כל דקה חשובה בעיני כחודש ימים, [וע"ע בספר קדוש אלול עמ' רמב].

לימוד אגרת התשובה

ראוי ללמוד הלכות תשובה בעשרת ימי תשובה, וכ"כ בספר ליקוטי חבר בן חיים בהקדמה, שהחת"ס ללמד בבוקר בעשיית רמב"ם הלכות תשובה.

ובמשנ"ב (סי' תרג ס"ב) כתב בשם הרא"ש (אורחות חיים יום השבת אות טז) שילמד בעשיית באגרת התשובה לרבינו יונה.

לימוד ספרי מוסר

יש ללמוד בספרי מוסר, כדי שיעורר את לבו לחזור בתשובה, [וכמ"ש ביסוד ושורש העבודה (שער י' פ"ד) ובחיי אדם (כלל קמ"ג) והו"ד במשנ"ב (סי' תרג סק"ב) וז"ל: כתב הרא"ש שיקרא באלו הימים באגרת התשובה של רבינו יונה והאר"י ז"ל כתב שחיוב ללמוד בספרי מוסר כל השנה וכ"כ הגר"א במשלי בכ"מ ובמע"ר. עכ"ל].

וידי על החטאים

ובכל יום מעשרת ימי תשובה יחפש ויפשפש במעשיו, (רמ"א סי' תרג"ג שם). ויעשה כל אדם כדברי הזהוה"ק (ח"ג דף קעה). שישוב קודם שיסכב ויתאונן על חטאיו ויפשפש במעשיו.

מהות עשרת ימי תשובה

אף שיש חיוב תשובה כל השנה, ובחודש אלול הוא זמן של רחמים, עשרת ימי תשובה התשובה מתקבלת מיד. [וכמ"ש בר"ה (דף יח ע"א) וברמב"ם (פ"ב מהל' תשובה ה"ו) "אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם בעשרת הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר ומיד היא מתקבלת"].

להרבות בתפילה ותחנונים

בעשיית בימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים מרבים בתפילות ותחנונים. (שו"ע סי' תר"ב) לכן אומרים אבינו מלכנו לאחר תפילת שחרית ומנחה.

מעלת עשיית כחול המועד

כתב באלף המגן (סימן תרב יג) וז"ל: כתב הקדוש הרב משה קורדובירו ז"ל שימים אלו יהיו כמו חול המועד, היינו שלא יעשה בהם אלא מלאכה הכרחית והשאר בעסק התורה והתבודדות בתשובה, ומה נואלו אלו האנשים היוצאים לפעלם ולעבודתם כל היום בימים הקדושים ומה נואלו אלו האנשים היוצאים לפעלם ולעבודתם כל היום בימים הקדושים האלו ואינם יודעים מה יהיה משפטם, הלא אם יביאו דינו לפני מלך בשר ודם הלא יחרד חרדה גדולה וכמאמר רבי יוחנן בן זכאי ולכן ביו"ד ימים האלו יכין לבו ומחשבתו לשוב לפני השם יתברך ויסכים בדעתו שלא לשוב עוד לחטוא, ובודאי השם יתברך יעזרהו כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה הבא ליטרה מסייעין לו עכ"ל, [וכ"כ בספר אור צדיקים להגר"מ פאפירש (סימן לו אות ג') שכתב בעל ר"ח בשם הרמ"ק ז"ל כי הימים שבין ר"ה ליום הכיפורים הם כמו חול המועד ואסורים במלאכה רק בעסק בתורה התשובה והתבודדות וכ"כ רבינו יונה ז"ל עכ"ד, ובפלא יועץ (סוף

או"ח סי' רל"ח כתב לאסור בעשי"ת, חוץ מליל יו"כ שמותר].

חומרות בעשי"ת

בשו"ע (סי' תרג ס"א) להחמיר בפת פלטר בעשי"ת, וכתבו הפוסקים שה"ה בדברים שיש בהם מחלוקת הפוסקים, או שאר חששות, וכמ"ש בחיי אדם (כלל קמג סוד"ה ולכן) וז"ל: ולכן מהראוי שיתנהג האדם בעשי"ת בדברים וחומרות, אף שאינו נזהר בהם כל השנה, והאוכלים פת פלטר כל השנה, בימים האלו ראוי שלא לאכול כי אם פת ישראל, וכן בכל הדברים וכו' עכ"ל, וכ"כ באלף המגן (מט"א סי' תרג סק"ב) שק"ו הוא מפת עכו"ם לשאר חששות, וכ"כ בשער הציון (סי' תרט סק"א) שבעשי"ת יש להחמיר אפילו המותר מדינא לגמרי. וכגון בעישון ביו"ט בב' הימים דר"ה, שיש להחמיר בכך.

אכילת פת בעשי"ת

אין חיוב אכילת פת בכל עשי"ת, ורק המתענים ביום בעשי"ת נהגו לאכול פת בלילה מחמת התענית, [עי' בשו"ת תורה לשמה (סי' קמ"ו) ובבא"ח (ש"א נצבים הכ"ד) ובכה"ח (סי' תקפ"א סק"ס)].

תפילה ביחידות ובארמית ובעשרת ימי תשובה

אף בעשרת ימי תשובה, אסור להתפלל התפילות ביחידות ובארמית, ואף שהוא קראוהו בהיותו קרוב, [כמבואר בגמ' בר"ה דף יח ע"א, וכ"כ בספר בית שלמה (סימן קא)] ומ"מ אף שהקב"ה קרוב לתשובה כדמוכח מדברי הרמב"ם, מ"מ היינו שהוא קרוב לקבל תשובה.

(משנ"ב שם). וברמ"א שם כתב שנהגו לומר וידוי ג' פעמים בכל יום, ואמנם בני אשכנז לא נהגו כן בזמנינו.

עשיית תשובה לפי הימים

וכתב ביערות הדבש (ח"א דרוש א') וז"ל: כי ז' ימים שבין ר"ה ליום הכפורים הם נגד ז' ימי שבוע ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום ד"מ ביום ראשון יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום ראשון וכן ביום ב' וכן כל ז' ימים, עכ"ל, וראוי ללמוד מש"כ בחיי אדם (כלל קמ"ג) ע"ש.

עלייה לתורה בעשי"ת

יש מעלה לעלות לתורה אף בעשי"ת, במטה אפרים סי' תקפ"ז סקי"ז הובא בשם האריז"ל לעלות בר"ה וביו"כ, ובמשנ"ב סי' תקפ"ד סק"ח כתב "ראוי לכל גבר ירא ד' להשתדל שיהיה לו עליה בימים נוראים", ולכן נראה דאף עשי"ת בכלל, וכ"כ בספר הלכות חג בחג ימים נוראים עמ' פד, ועוד נראה דמצינו שכתב במג"א סי' פח סק"ג שכתב בזה"ל: בימים נוראים. נראה דמיום ראשון של סליחות ואילך מיקרי ימים נוראים לכל כה"ג (מעגלי צדק) עכ"ל, ולפי"ז נראה דה"ה שנחשב ימים נוראים דיש מעלה לעלות לתורה מא' דסליחות. וא"כ כ"ש לגבי עשי"ת, ובטעם העלייה לתורה, כיון שע"י שקוראים בתורה מעורר לתשובה].

אמירת תהילים בלילה בעשי"ת

יש מקילים לומר בעשי"ת בלילה לומר אף תהילים לפני חצות. [יש מתירים אף בכל השנה לפני חצות, ועוד ע"פ מש"כ בשער המצוות (פרשת ואתחנן דף לה ע"ב) שבליל יו"ט ושבת מותר כיון שהרחמים מתעוררים בו וה"ה בעשי"ת, וכ"כ ספר אמרי פנחס השלם (שער ד' ימים נוראים אות סב) שבחודש אלול מותר תהילים בלילה, אמנם בנימוקי

פרק י"ד

דיני בקשת מחילה בן אדם לחבירו

והקב"ה שומע עדותן מן המקטרגין ומכפר עליהם, עכ"ל, ונראה שענין הפיוס הוא דוקא בערב יום הכיפורים, ומשו"ה צריך לפייסו בערב יום הכיפורים. וכן כתב בלבוש סי' תר"ו "ויתן כל אדם אל לבו בערב יום כיפור לפייס לכל מי שפשע כנגדו, דעבירות שבין הקדוש ברוך הוא לאדם יום כיפור מכפר, שנאמר [ויקרא טז, ל] כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' לפני יי' תטהרו, כלומר מה שחטאתם לפני יי' היום הזה מכפר וממנו תטהרו". ואולם בב"ח סי' תר"ו כתב "ויתן כל אדם אל לבו בערב יום כפור לפייס וכו'. כן כתב הרא"ש בפרק יום הכפורים והביא ראיה לדבריו ורצונו לומר שאל יאמר היום או למחר אפייסנו אלא בערב יום הכפורים יפייסנו ולא יעבור מה שאין כן בשאר ימות השנה שאף על פי שראוי לכל אדם לפייס תיכף למי שפשע כנגדו מכל מקום יכול הוא להניח הענין ליום אחר". וכן כתב במשנ"ב סי' תר"ו סק"א, ובערוך השולחן שם סק"ב כתב שכל השנה מוזהר בזה שלא להניח לאחר זמן ומי יודע מה ילד יום אך בערב יו"כ הוא חובה, וכן נראה להלכה].

בקשת מחילה מחבירו ואח"כ לבקש מחילה מבין אדם למקום

להלכה אינו מעכב. ואפשר להתודות ואח"כ לבקש מחילה מחבירו, אבל בודאי שלכתחילה צריך לבקש מחילה מחבירו (עי' מנ"ח וח"א שם, אך להלכה אינו מעכב אלא שראוי לעשות כן לפני שמתודה וכמו שכתב בשערי תשובה שם אות מה').

אך בהשבת גזילה צריך להשיב הגזילה ואח"כ להתודות. עי' שערי תשובה שער ד' אות יח שכתב שמי שגזל את חבירו ישיב את הגזילה ואחרי כן יתודה ואם התודה תחילה לא עלה לו הוידוי [וכמו שאמרו חז"ל בגמ' בב"ק דף קי ע"א בענין הגזל ונשבע לשקר שהוא חייב לשלם קרן וחומש ולהביא אשם שהמביא גזלו עד שלא הביא אשמו יצא אשמו עד שלא הביא גזלו לא יצא שנאמר

חוב פיוס חבירו

עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפסינו.

אף אם הקניטו בדברים הרי הוא עבר על אונאת דברים, צריך לבקש מחילה מחבירו. (עי' ב"מ נח ע"ב).

אם הלבין פני חבירו ברבים חייב לבקש מחילה כיון שהרי הוא כשופך דמים, ויש אומרים שהרי הוא ביהרג ואל יעבור. (עי' ב"מ שם, ושערי יוסף הלכות ומנהגי ל"ג בעומר).

לא פייס את חבירו

אם לא פייס את חבירו אף יום המיתה אינו מכפר. (מנ"ח מצוה שסד אות לב וחיי אדם כלל קמג, ועי' רמ"א סו"ס תרכ"א).

חוב פיוס כל השנה

חוב פיוס על שציער את חבירו הרי הוא כל השנה, אך בערב יום כיפור מחוייב לתקן את הכל כדי שיטהר מכל עוונותיו, ולכתחילה יש לפייס אף קודם ראש השנה. [בטור סי' תר"ו כתב ויתן כל אדם אל לבו בערב יום הכפורים לפייס לכל מי שפשע כנגדו דעבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר ושבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שיפייסנו וכו' ועושין כן כדי שיהא לב כל ישראל שלם כל אחד עם חבירו ולא יהיה מקום לשטן לקטרג עליהם והכי איתא בפרק ט"ו מפרקי ר"א ראה סמאל שלא נמצא חטא בישראל ביום הכפורים ואומר רבון העולם יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת מה מלאכי השרת יחיפי רגל אף ישראל יחיפי רגל ביה"כ מה מלאכי השרת אין להם קפיצה אף ישראל אין להם קפיצה עומדין על רגליהם ביום הכפורים מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא מה מה"ש שלום ביניהם כך ישראל ביום הכפורים

בקשת מחילה מכל הציבור

יש מקומות שנהגו שהחזן מכריז קודם תפילת כל נדרי לומר רבותי תמחלו זה לזה, ואומרים כל העם מחלנו, אך אינו מועיל בשביל לפייס חבירו ורק נהגו כן כדי (כן כתב בבא"ח שם, וכן כתב בכתר שם טוב עמ' רצא, וכן כתב כבר בלקט יושר עמ' קמ שכן נהג רבו בעל התרומת הדשן, וכן כתב בכה"ח סקמ"ג ובחזו"ע עמ' רמג ורמז ובנטעי גבריאל פי"ז הט"ו, וע"ע ביפה ללב סי' תר"ו אות יח). אך בודאי שהוא רק מחילה כללית, ואינו מועיל לפגיעה אישית.

בקשת מחילה שחבירו כועס עליו

אם חבירו בכעס עליו יחכה חודש או חודשיים ואז ילך לפייסו. (משנ"ב שם).

בקשת מחילה על כל מה שחטא כנגדו

לכתחילה צריך לפרט כל מה שחטא כנגדו, אך אם יודע שחבירו יתבייש מזה לא יפרט חטאיו אלא יבקש מחילה בסתם [כתב במשנ"ב סי' תר"ו סק"ג כתב בשם המטה אפרים "ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחבירו אם לא כשיודע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט אותו". ואמנם הו"ד הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה יום הכפורים פרק ג' סעי' ה') "בקשת מחילה באופן כללי, שמבקש מחברו מחילה על כל מה שחטא לו, מועילה לפגיעה קלה בלבד".]

בקשת מחילה שחבירו לא יודע שפגע בו

נח' הפוסקים אם צריך לבקש מחילה מחבירו שחבירו לא יודע שפגע בו, ולהלכה אין חיוב לגלות לו, אך נראה שאם יקפיד עליו שלא גילה ויודע שימחל לו צריך לומר לו. (הנה דעת הגר"י סלנטר בספר תנועת המוסר ח"א עמ' 636 שאין לגלות לו, ואולם בחפץ חיים כלל ד' סי"ב כתב שצריך לגלות לו וכן כתב במקור חיים סי' תר"ו ס"א, ובחזו"ע ימים נוראים עמ' רמז כתב שאי"צ לומר לו וכן הו"ד הגרשז"א בהליכות שלמה פ"ג ס"ה וס"ו ובאשרי האיש ח"ג פכ"ח ס"ח דעת הגריש"א, ובחוט שני יו"כ עמ' קו דעת הגרנ"ק, ולמעשה נראה שאם יקפיד בזה צריך לבקש מחילה).

בענין גזל הגר שאין לו יורשים ונותן התשלומים לכהן האשם המושב לה' לכהן מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו פירוש האשם הנזכר במקרא הזה הוא על התשלומים מלשון ונתן לאשר אשם לו, והוא מביא התשלומים מלבד איל הכפורים אשר יכפר בו עליו אח"כ].

בקשת מחילה מפי שפגעו

עיקר בקשת מחילה ממי שפגעו ולא מאוהבו שלא פשע כנגדו. (לבוש סי' תר"ו סק"ב ובשל"ה הקדוש מס' ר"ה פרק דרך חיים ע"ש).

בקשת מחילה מאביו ומאשתו

צריך להזהר לבקש מחילה מאביו ומאמו, וגם מאשתו. (בבא"ח ש"א פרשת וילך אות ו' כתב "כל אדם ינשק ידי אביו ואמו בערב יוה"כ לעת ערב קודם שילך לבית הכנסת, ויבקש מהם מחילה, וד"ז הוא חיוב גדול על כל אדם ומי שאינו עושה כן נקרא חוטא ומזלזל בכבוד אביו ואמו, דאם בין אדם לחבירו חייבו חז"ל לבקש מחילה קודם יוה"כ כ"ש מאביו ואמו שאין אדם ניצול מחטא זה בכל יום, ואם הבן שוטה ולא ביקש הם יתנו לו מחילה שיאמרו בפיהם אנכי מוחל לבני פ' על כל מה שחטא לי מחילה גמורה. וכן יתן מחילה לאשתו על אשר בזזה מן הבית שלא כרצונו. וכן על כל תלמיד שיש לו רב בעיר ילך אצלו קודם יוה"כ ויבקש ממנו מחילה". עכ"ל).

בקשת מחילה מהסביבה

ונהגו ללכת לבקש מחילה מחבירו אף אם יודע שלא פגע בהם. (עי' עטרת צבי סי' תר"ו סק"א שכתב שבערב יו"כ צריך לבקש מחילה מחבירו הגם שידע שאינו חטא כנגדו כדי שיהא לב האחד שלם עם חבירו, וכן כתב בערוך השולחן שם סק"ד, וכתב שם שם שזהו כוונת הרמ"א שם ס"ב שנהגו לבקשת מחילה בערב יו"כ).

בקשת מחילה כללית

לכתחילה לא מועיל בקשת מחילה כללית כגון שמבקש במודעה מכל הציבור שאם פעם פגע בהם שימחלו לו, כגון בחתן שמתחתן ועוזב את הישיבה. [וכמו שכתב במשנ"ב שם סק"ג "ומי שהוא מבקש מחילה מרבים בכלל אינו יוצא אם יודע שעשה לאיזה יחיד בפרט"].

שם כה"ח סי' תר"ו סקי"ז, וכן כתב בספר נטעי גבריאל פרק יז הערה ד' בשם המקור חיים).

פיוס ע"י שליח

לכתחילה יפייס ע"י עצמו ולא ע"י שליח, אך

אם הפיוס יהיה ע"י שליח, יפייס

ע"י שליח (כתב מהר"י בן חביב בעין ירושלמי סוף יומא שמנהג טעות הוא לשלוח אמצעי לתווך ביניהם ואח"כ בא עליו בא בעצמו לבקש מחילה ע"ש, והו"ד בב"ח ובא"ר ובמטה משה סי' תתמח, והטעם כי ע"י הבושה והבזיון במה שהולך בעצמו יתכפר לו מה שחטא לחבירו, וכן כתב בביאור הגר"א סי' תר"ו, וע"ע במועדים וזמנים ח"א סי' נ"ד שכתב שהוא עיקר הכפרה, ואולם בפר"ח האריך בכ"ז ושאלין הוא מוכרח, ובשו"ת יחוד"ח ח"ה סי' מ"ד כתב בשם הגר"ח פ' בספר לחיים שלכתחילה ילך בעצמו אולם אם יודע שקרוב הפיוס ע"י שליח יעשה כן, וכן כתב במשנ"ב שם סק"ב, וכן כתב בחזו"ע ימים נוראים עמ' רמ הערה יז).

פיוס דרך הטלפון או מכתב

אם חבירו אינו בעיר יכול לפייסו ע"י הטלפון

או מכתב בדוא"ל וכדו'. (עי' שו"ת אול"צ ח"ד

עמ' פט).

אם אינו משיג את מי שפגע בו

אם אינו יכול להשיג את מי שפגע בו קודם

יו"כ יקבל על עצמו שלאחר יו"כ יפייסו

מיד. (אורחות חיים סי' תר"ו אות ג' מועד לכל חי' סי' ט"ו,

חזו"ע עמ' רמז).

אם חבירו אינו מתפייס

אם חבירו אינו מתפייס ילך פעם שניה ואף

שלישית ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים

ויפסינו בכל פעם ריצוי אחר. (שו"ע סי' תר"ו ס"א).

ואם יודע שאפשר שאם ילך לבד יתפייס לו

בפעם השניה, ילך לבד. (כן נראה שבזמנינו

אפשר שישתנה הדין, ויש להוכיח בזה ממש"כ ביפה ללב סי' תר"ו אות ט' בשם החמדת ימים שכל מה שאמרו שיקח עמו ג' אנשים דווקא אם פגעו בו ברבים אבל בינו לבין אינו חייב כי אדרבא הדבר מתפרסם יותר ע"ש).

וצריך להשהות עצמו בין פיוס לפיוס, ויכול

אף לפייס במעמד אנשים אחרים. (פר"ח

אם אינו מתפייס לאחר ג' פעמים

אם אינו מתפייס לאחר ג' פעמים שוב אינו

זקוק לו ומן השמים מוחלין לו, אלא א"כ

יש חשש שיחשדוהו שלא ביקש מחילה. (שו"ע

שם, וברמ"א שם כתב שיש לומר בפני עשרה שביקש ממנו

מחילה והטעם כדי לפרסם הדבר מה שעשה מה מצידו

וכמ"ש במשנ"ב שם סק"ו, ומ"מ כתב בכה"ח סקכ"ד

שבמקום שאין חשש שיחשדוהו אינו צריך ע"ש, וכ"כ לדינא

בשו"ת אור לציון ח"ד פרק ט' תשובה א'). **אך מ"מ אם**

רוצה יכול לשוב ולפייסו. (ב"ח סי' תר"ו ומג"א

שם ומשנ"ב סק"ה ובכה"ח שם סקכ"א).

פיוס לרבו

אם הוא רבו צריך ללכת אפילו אלף פעמים עד

שיפייסו. (יומא דף פז ע"ב ומשנ"ב שם סק"ז).

בקשת מחילה על חבירו שהקפיד עליו

שעשה כדין

אם עשה כדין וחבירו הקפיד עליו שלא כדין

אעפ"כ ראוי לבקש ממנו מחילה. (עי' מקור

חיים סי' תר"ו סק"א שראוי לבקש מחילה, ועי' גם ראשית

חכמה שער הענווה פ"ג ס"ד).

בקשת מחילה שיודע שחבירו כבר מחל

לו

לכתחילה ראוי לבקש מחילה ולפייס את

חבירו אף אם כבר יודע שחבירו

מחל לו. (עי' בב"ק דף צב ע"א "אף על פי שהוא נותן לו,

אין נמחל לו עד שיבקש ממנו". וכן מבואר בדף פז ע"א "רב

הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא, לא אתא לקמיה. במעלי

יומא דכפורי אמר איהו: איזיל אנא לפיוסי ליה. פגע ביה רב

הונא; אמר ליה, להיכא קא אזיל מר. אמר ליה לפיוסי

לפלניא. אמר: אזיל אבא למיקטל נפשא. אזל וקם עילויה,

הוה יתיב וקא פלי רישא, דלי עיניה וחזייה, אמר ליה: אבא

את, זיל, לית לי מילתא בהדך. בהדי דקא פלי רישא

אישתמיט גרמא, ומחייה בקועיה, וקטליה", וכן כתב בפלא

יועץ ערך תשובה ד"ה ואם היא וז"ל: אם צער חברו וחטא

כנגדו בין בגופו בין בממונו בין בכבודו, אינו נמחל לו עד

בשיטתם"ק שם וז"ל כלומר שתבקש ממנו עד שימחול לך בטוב לבו כ"כ שיהא מתפלל בעדך עכ"ל, וכ"כ בשיטתם"ק שם בשם הראב"ד וז"ל "כל אלו שאמרו דמי בושתי וכו'. פירוש הבושתי כמו חולי הוא שהוריקו פניו ונעכר דמו וכל אבריו נתרופפו ולבו דואג ואמרו בכמה אדם רוצה לסבול זה החולי בשיעורין הללו המפורשין במשנה אבל זה שנתכוון לצערו אינו יוצא ידי שמים עד שיפייס את חברו והוא יבקש עליו רחמים מפני שחטא בצער חברו כמו שאמרו לענין גזלה חבול ישיב רשע גזלה ישלם אף על פי שמשלם גזלה רשע הוא וצריך כפרה על חטאו", וכ"כ בשו"ת דברי יציב או"ח סי' רנ"ח, וע"ע בשו"ת אול"צ ח"ד עמ' פז ששיעור המחילה הוא עד שלא ירגיש כלל המוחל בחטא שאחר כנגדו.

ובשו"ע סי' תר"ו ס"א "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו". ולפי"ז אין חילוק בין ממון לקפידות או בזיונות, שניהם לכתחילה צריך לפייסו, ופיוס בלב, וכן מוכח מכל דברי הפוסקים לגבי דיני בקשת מחילה.

ומש"כ צ"ע מכל הנ"ל, וכן לדברי הרע"א כדלהלן. ולכן בודאי שצריך שתהא מחילה לגמרי, [וכ"כ בשו"ת וישמע משה (יו"כ ה'תשפ"ה) בשם הגרש"א שטרן שליט"א, והגרש"ק גרוס שליט"א, ויש שכתבו שיש לחלק בין צער הגוף לבין נזק ממון, שלגבי נזק ממון דברים שבלב אינם דברים ומכיון שמחל בפה נמחל החוב כלא היה ואין לו שום תביעה עליו. אולם לענין צער הגוף צריך לפייסו עד שיסיר הכעס והקפידא מלבו. וכע"ז כתב בייטב פנים (אבני זכרון אות ל) שכתב ליישב קושיית הרשב"א בחידושים למסכת קידושין דף מט ע"ב אהא דאמרין דברים שבלב אינם דברים והלא מצינו דמהני בחמץ ביטול בלב וכן תרומה ניטלת במחשבה, ותירץ דשאני ביטול חמץ והפרשת תרומה שהיא כלפי הבורא יתברך, שהוא חוקר לב ובוחר כליות שאצלו המחשבה נגלה וחשוב כמעשה ממש ואחר כוונת הלב הן הדברים, אבל בדברים שבין איש לרעהו שאינו רואה].

בקשת מחילה מקטן

אם פגע בקטן שיגדיל מעיקר הדין אינו חייב לבקש ממנו מחילה, אבל לכתחילה ראוי לבקש ממנו מחילה.

שירצהו ואף אם הנחבל ימחל מעצמו ויעביר על מדותיו, וכמנהג העולם שאומרים בכל לילה הריני מוחל וסולח וכו', לא סגי בהכי, דנהי דמועיל הרבה, אבל על כל פנים חיובא רמיא עלה דאנש לעשות את מה שמטל עליו ולרצות את חברו. תדע, דהא מיתי בש"ס (יומא פז א) **עבדא דרב**, דהוה מהדר וממצי נפשה להווא טבחא בכל מעלי יומא דכפורי כי היכי דלשאל מנה מחילה, ותהוה לה כפרה, שמע מנה דלא סגי כשימחל הנחבל מעצמו לחוד, ומה גם שאין אדם יודע אם מחל לו חברו. עכ"ל, וכן כתב בספר שערים מצויינים בהלכה סי' קל"א סק"ח, ואמנם בשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' צ"ה) כתב שאין חיוב בזה, וכן האריך בזה בשו"ת אז נדברו ח"ב סי' סה ובח"ז סי' סה, ובח"ח סי' ס"ח שאין חיוב, ומ"מ נראה שאם יגרום בושה לחבירו שבכה"ג אין צריך להקפיד בזה, ושוב ראיתי שכן הו"ד הגרי"ש אלישיב זצ"ל בהערות במסכת יומא דף פז. ד"ה הוה, וז"ל: ואם קשה לו ומתבייש מאוד לבקש מחילה מחבריו, יכול לסמוך על תפילה זכה שיאמר חבירו בערב יום כיפור, ובלבד שהיה ברור לו שחבירו אומר תפילה זכה עכ"ל).

בקשת מחילה בפה

לכתחילה צריך לבקש מחבירו מחילה בפה.] וכמו שכתב ברבינו בחיי (בראשית נ' יז) כתב בזה"ל: והנה אחיו בקשו ממנו מחילה, ולא באר הכתוב שמחל להם, וכבר בארו רז"ל: (ב"ק צב א) שכל מי שחטא לחברו ועשה תשובה אינו נמחל לעולם עד שירצה את חברו, ואע"פ שהזכיר הכתוב: וינחם אותם וידבר על לבם, שנראה בזה שהיה להם רצוי מיוסף, מכל מקום לא ראינו שיזכיר הכתוב מחילה ביוסף ולא שיודה להם שישא פשעם וחטאתם, ואם כן מתו בעונשם בלא מחילת יוסף ואי אפשר להתכפר עונם רק במחילתו, ועל כן הוצרך העונש להיותו כמוס וחתום להפקד אחר זמן בענין עשרה הרוגי מלכות. עכ"ל).

הסרת קפידא מהלב

לכתחילה צריך לבקש מחילה להסיר קפידא גם בלב, [וכמו שאיתא בגמ' ביומא דף פה ע"ב "תנן עבירו שבין אדם למקום יוה"כ מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו וכו' עד שירצה את חברו". וריצוי הוא בלב, ולא רק דברים שבלב, כתב במאירי בב"ק דף צב והו"ד

בקשת מחילה שפגע בחבירו בפני רבים

אם פגע בחבירו בפני רבים צריך לבקש ממנו מחילה בפני רבים, [כתב במקור חיים סימן תרו שכתב שא"צ לבקש מחילה דוקא בפני אנשים שביזה לפניהם, אלא סגי לבקש מחילה בפני עשרה וז"ל: ביזהו בפני רבים צריך מחילה בפני רבים, ומכל מקום בעשרה סגי, אפילו אחרים וכו' עכ"ל. וכן נראה במשנ"ב שם סק"ג].

פגע באדם שנפטר

אם פגע באדם שנפטר מהעולם צריך להביא עשרה אנשים על קברו ולבקש ממנו מחילה. (שו"ע שם).

פגע באדם שחלה בנפשו

אם פגע באדם שחלה בנפשו, אינו מועיל מחילה, אלא שיפטר מהעולם יביא עשרה אנשים על קברו ויבקש מחילה בפניהם. (כן הו"ד הגר"ש אלישיב זצ"ל שם).

לא יהא אכזרי למחול

לא יהא אדם אכזרי מלמחול, שכל המעביר על מדותיו, מעבירים לו על כל פשעיו, ואם הוא לא ימחל, גם לו לא ימחלו עונותיו. ואם הוציא עליו שם רע, אינו חייב למחול לו (ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ז). ומ"מ טוב למחול גם על זה. (שו"ת חיים שאל ח"ב סי' יג ובספרו לב דוד פ"ג).

חייב מחילה על שם רע

אם הוציא עליו שם רע אין חייב למחול לו. אך ממידת ענוה למחול לו. ויש לפייסו בפני השומעים. (משנ"ב שם, וע"ע ביפה ללב סי' תר"ו אות טז). [מצינו במיכה פרק ו' פסוק ח' "והצנע לכת עם אלקיך". ופירש"י שם "דבר אחר לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, אדם מבייש את חבירו ובא לפייסו ואמר לו איני מתרצה לך עד שיבוא פלוני ופלוני שביזתני לפניהם, אבל הקב"ה אין חפץ אלא שישוב אליו בינו לבין עצמו". ונראה שיש זכות לדרוש שיפייס

ואתם בפני מה שביזה אותם, אך לא מבואר שיש בזה חיוב. **אבל בהוצאת שם רע**, חייב לפייסו בפני השומעים. [וכן מבואר בירושלמי בב"ק פרק ח' הלכה ז' "רב אמר אדם שסרח לחבירו וביקש ממנו ולא קיבלו יעשה שורת בני אדם ויפייסנו דכתיב (איוב לג כז) ישור על אנשים וגו'. ואם עשה כן מה כתיב תמן (שם כח) פדה נפשו מעבור בשחת וגו'. א"ר ייסה הדא דתימר שלא הוציא לו שם רע **אבל הוציא לו שם רע אין לו מחילה עולמית**". ונפסק לדינא בשו"ת תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן ריב וז"ל: ונראה לע"ד שאין בזה מדה קבועה לבעלי הוראה היאך משערין הפיוס, אלא לפי ראות עיניהם לפי הענין ולפי הזמן ולפי המבייש והמתבייש. ואם ירצה שמעון שלא להתפייס כלל ולנטור לו איבה אין איסור בזה כדאיתא בסמ"ג במצות תשובה דמייתי ירושלמי, אהא שלא יהא המוחל אכזרי הא דתימא שלא הוציא עליו שם רע אבל הוציא עליו ש"ר אין לו מחילה עולמית, וטעמא רב אית ביה לע"ד. וסיים שם בתרומת הדשן הטעם וז"ל: **דדילמא איניש שמע באפוקי קלא בישא ולא שמע בפיוסו, ולא נפיק להא האי גברא מידי חשדא**. עכ"ל, ומשנ"ב שם סקי"א].

בקשת מחילה על לשון הרע בפני רבים

בקשת מחילה על לשון הרע, מעיקר הדין חייב לבקש מחילה מהרבים, [וכמו שמבואר בחפץ חיים בהל' לשון הרע כלל ד' סי"ב ובבאר מים חיים שם סקמ"ח שמה שעוון לשון הרע נחשב איסור בין אדם לחבירו הוא מחמת שנגרע ערכו בעיני השומעים ונעשה לו בזה נזק. וכן נראה בכה"ח סקמ"ט שאם חירף אדם שמת, צריך לבקש מחילה גם מהנשים שבייש אותם לפניהם. וכן"ל מדברי המקור חיים, אבל נראה שכל זה שלא מחל לו, אבל אם מחל לו מחילה גמורה, אין צריך לבקש מפני רבים. ואמנם מצאתי במקור חיים סימן תרו שכתב שא"צ לבקש מחילה דוקא בפני אותם אנשים שביזה לפניהם, אלא סגי לבקש מחילה בפני עשרה וז"ל: ביזהו בפני רבים צריך מחילה בפני רבים, ומכל מקום בעשרה סגי, אפילו אחרים וכו' עכ"ל].

מחילה על עזיבת שידוך

מי שעוזב שידוך ראוי שיעשו שטר מחילה כדי שלא יהיה קפידות אחד על השני, [וכן מצינו שטרות של עזיבת שידוך, וכן השיב הגריש"א בשו"ת וישמע משה ח"א עמ' שמו, וראה עוד בארוכה בחשוקי חמד ע"ז דף ח' ע"ב, לגבי תשלום דמי בושות].

פרק ט"ז

דיני השבת גזילה ונזקין

חייב השבת גזילה

הגוזל חייב להחזיר את הגזילה, ואם לא נשתנה ממנה דבר, ואם יש לו חפץ דומה לחפץ הגנוב עדיף להחזיר דבר דומה למה שגנב. (שו"ע סי' שס"א ושו"ך שם סק"א).

בקשת מחילה

וכשמחזיר את הגזילה לכתחילה צריך לבקש מחילה, כי יש אומרים שאם לא ביקש מחילה עדיין לא תיקן בכך את מה שחטא. (עי' רמב"ם בהל' תשובה ה"ט).

פיוס על החזרת הגזילה שחבירו לא יודע

ואף אם חבירו לא ידע מהגזילה צריך לפייסו. (עי' פת"ש סי' תר"ו).

מצות והשיב את הגזילה לקטן

שאלה: קטן שגזל האם בגדלותו צריך לשלם את הגזילה או הנזק, או שהוא חוב על הוריו.

תשובה: קטן שהגדיל לדעת השו"ע אינו חייב לשלם על מה שגנב בקטנותו, אך לדעת הרמ"א ראוי להחזיר, ואף שאביו של קטן פטור מלשלם את גזילותיו של בנו, מ"מ טוב שהאבא ישלם על גזילותיו של בנו, משום שאח"כ הבן לא ידע למי להחזיר.

אך אם לוקח ילד קטן לחנות ויודע שיקלקל בה ויגנוב חייב לשלם כדי לצאת ידי שמיים. ולכן אם לוקח את הילד ליד הממתקים בחנות, אביו חייב לשלם.

השבת גזילה מעכבת את התשובה

דברים שבין אדם לחבירו כגון גזל אונאת דברים וכדו', מעכבים את התשובה, (יומא דף פה ע"ב, ובשו"ע או"ח סי' תר"ו ס"א).

ויש אומרים שאדם שלא תיקן והשיב מצוות שבין אדם לחבירו כגזילה ונזקין, מעכבים את התשובה גם בדברים של בין אדם למקום (עי' בברכ"י שם סק"א).

מחילה לחבירו על גזילה

שאלה: אדם שיודע שיש שגזלו ממנו, האם ראוי שימחול לגזלן.

תשובה: ראוי שימחל לגזלן, כי הרבה פעמים הגזלן עשה תשובה, ולא יודע איך להחזיר ולפעמים לא נעים לו להחזיר, וגם שאם לא ימחל על הגזילה, הרי הוא יחזור בגלגול [עי' בבן יהודה בסנהדרין דף ח' ע"א, ובביאור הגר"א משלי יד כה].

סידור השבת הגזילה אצל מורה הוראה

כתב במשנ"ב (סי' תר"ו סק"א) בשם החיי אדם "ואם יש לחבירו בידו ממון שיש לו תביעה עליהם יודיענו אף על פי שחבירו לא ידע מזה כלל ועכ"פ יסדר לפני הרב ומו"ץ הענין בשלימות ובאמת בלא שקר ולשאול האין להתנהג. כללו של דבר כל דבר שבממון לא יסמוך על הוראתו כי היצה"ר יש לו היתרים הרבה". ולכן כל שאלה שמתעוררת בספק גזילה יש לעשות שאלת מורה הוראה שבקי בדיני חושן משפט ובאופן מעשי של התנהלות החיים בזמנינו, כיון שהדברים משתנים כל הזמן.

פסקים דיני השבת גזילה ונזקין והלכות

אם גנב מאינם שומרי תורה ומצוות, שיחזיר את הגניבה ע"י תרומה לארגונים שמחזירים בתשובה.

אם גנב משומרי תורה ומצוות יתרום לבית הכנסת מרכזי שכולם משתמשים בו כגון איצקוביץ, וכן לכותל המערבי שיודע שישתמשו בתרומתו ולא תזרק.

אם אי אפשר בהנ"ל יכול לתרום ספרים לזיכוי הרבים.

לתרום לארגוני רפואה כגון עזר מציון וכדו' או בית חולים שמתנהל ע"י התורה.
(הוראת הגר"י זילברשטיין שליט"א).

בדיעבד אם אינו יכול לעשות צרכי רבים, יכול לתת את הכסף לגמ"ח הלוואות, קרן והשיב, למען נחדל, וכדו'. ומ"מ הרבה מהקרנות הנ"ל נותנים הלוואות רק לקהילות מסוימות, ורק אם לקח מקהילה או שכונה מסוימת יכול לתת צרכי רבים בכה"ג. [וראה בקונטרס תקנת השבים מש"כ בזה].

לתרום למקוה טהרה.

לתרום לעירוב של אותו עיר או שכונה שממנה גזל.

לתרום לצדקה לא נחשב כצרכי רבים, ויש מקילים בכך. ואף אם מקנים לנגזל אינו לכתחילה, (ראה מה שהתבאר בזה בהרחבה בשערי יוסף הל' יו"כ, ובשערי יוסף ענינים שונים ח"ב).

הגזל דבר איסור

הגזל דבר שמזיק רוחנית כגון עיתון או ספרים פסולים, או מכשירים פסולים וכדו', אינו צריך להשיבו, ומצוה לאבדו. (עי' ברכות כ' ורמב"ם פירוש המשניות שביעית פ"ה משנה ו', וראה מה שהארכתי בזה בשערי יוסף דיני בין הזמנים ובשערי יוסף הל' השבת אבידה).

מקור: עי' רמב"ם בהל' גניבה פ"א ה"ח שאינו צריך שללם, וכן כתב בשו"ע חו"מ סי' שמ"ט ס"ג, ועי' רמ"א או"ח סי' שמ"ג מבואר שטוב שיעשה תשובה שיגדיל, ובשו"ת יביע אומר ח"ח חו"מ סי' ו' כתב לדינא שקטן או גנב או שהפסיד ממון לחבירו מן הדין פטור לשלם, ע"ש, אך מ"מ בילד שנוהג כן בקביעות לגנוב ושם אותו ליד הממתקים יש לחייבו, וכנתבאר בארוכה בשערי יוסף הלכות בין הזמנים.

תשלום נזקים של קטן

שאלה: קטן שהזיק, האם בגדלותו צריך לשלם על נזקיו.

תשובה: קטן שהזיק אינו חייב לשלם על נזקיו בגדלותו, אך לפנים משורת הדין צריך לשלם.

ויש מקרים שההורים חייבים בהיזק הילדים מדין שומרים, כגון בדירה שכורה או שאולה שהילד שבר חפץ.

מקור: בהגהות אשר"י (ב"ק פ"ח רא"ש סי' ט') כתב בשם האור"ז שקטן שהגדיל חייב לשלם על הנזקים, ואולם בב"ח (או"ח שם) כתב שפטור מתשלום, ולהלכה כתב ברמ"א שם שטוב שיעשה תשובה שיגדיל וחיוב תשלומים מדין תשובה, ואם מביאו לדירה שכורה או שאולה חייב מדין מעמיד כדברי היש"ש הנ"ל.

גנב ולא יודע מהיכן גנב

אם גנב ולא יודע או זוכר מהיכן גנב, או שניסה לאתר מי שגנב ממנו ולא הצליח למצאו, יעשה עם הכסף צרכי רבים, (שו"ע חו"מ סי' שס"ו ס"ב).

צרכי רבים, היינו דברים לצרכי הרבים, כגון עשיית בורות שיחין ומערות, כדי שישתו מהם, ובזמנינו יכול לתרום למתקני שתיה ציבורים שמצויים ברחובות.

דוגמאות מעשיות של גזל וספק גזל

בכל אחד מהמקרים הנ"ל יש לעשות שאלת חכם כי כל מקרה לגופו, כי יש הרבה מקומות שהבעלים מוחלים ויש כאן אומדנא דמחילה, ועכ"פ כתבנו המקרים הנ"ל שידע האדם להזהר בזה.

אדם שתלה מודעה מעל מודעת חברו, שתלו אותה באותו יום ולא עבר עליה זמן רב, * אדם שנהג להשחית מודעות רחוב במזיד או בשוגג, [כשאין שם פרסומים אסורים] * לקיחת יום מחלה כשמרגישים טוב ממעביד פרטי * השתמש במעלית בתור קיצור דרך או בבניין שלא מסכימים להשתמש במעלית למי שאינו דר שם כגון במשפחתו, והרבה פעמים מייקר את החשמל לכל הדיירים * לעבור בשטח פרטי ללא רשות * לוקח שלא לקח את העודף, ובעל החנות לקח את העודף לעצמו * אדם שהשתמש בתוי הנחה של חנויות שלא מסכימים רק לבעלים * אדם שהחזיר לחנות דבר פתוח שלא מסכימים להחזיר * ספק טעות בחשבונית שיש ללכת לחנות ולבדוק * בטעות לקחו מוצר מהחנות וכדו' * השתמשות בזיכוי של אחר * לקח מוצר שיצא בטעות פעמיים ממכונה כגון ממכונת פחיות וכדו', ויש בזה כמה אופנים שיש מקילים, * אכל מנה בחתונה שלא הסכימו לו לאכול ממנה * העביר שטר מזויף לחבירו * הפציר במוכר שיתן לו הנחה * נכנס לבית הכסא במקום שלא מסכימים * לקח עיתון של חבירו מהתיבת דואר [שבפשטות לכמה דעות בפוסקים זכה בזה חבירו מדין חצר] * הוציא אוכל מחדר אוכל מבית מלון במקום שלא מסכימים כגון שלקח מוצרים סגורים, [אך מוצרים פתוחים שבלאו הכי יזרקו אין איסור, וכתבאר בשערי יוסף הלכות בין הזמנים] * התקשרות גוביינא בטלפון ציבורי, ובזמנינו אינו מצוי * השתמש בתוכנות או דיסקים שהעתיקם באיסור * שימוש בפחים פרטיים של בנין לזריקת שקיות זבל אך בדברים קטנים אין קפידא [אך פחים טמונים גדולים שייכים לכולם, אך פח טמון שסמוך לבניין יש בו איסור]. * בול שלא חתמו בו שאסור

להשתמש בו שנית משום גזל * פתח גן של ילדים בדירה בבניין בלא רשות, אך כמה ילדים או בקומת קרקע בדרך כלל אין חשש * חנה בחנייה פרטית ללא רשות * ישיבה בלובי של בית מלון ללא תשלום * אכל פיצוחים או טעם ממתקים מחנות פיצוחים וכדו' ללא רשות המוכר או במקום שידוע שהמוכר לא מסכים, אך יש הרבה מקומות שמוחלים ע"כ כדי שידעו לקנות, אך אם כוונתו לאכילה יש להחמיר * הדבקת מודעות בבנינים ללא רשות * הטענת מצבר לאופנים חשמליות בבית הכנסת וכדו' וידיעה בסתמא אינו מחילה * שוטף את רכבו במים שבבנין משותף אם יודע שלא מסכימים * אוכל במקום העבודה שאין לו רשות * השתמשות בתעודת אחריות של חבירו * שמיעת הרצאה וכדו' שהכניסה אליה בתשלום ללא רשות, [אך אם שומע מבחוץ אין איסור, עי' יומא לה:] * קריאת ספרים בחנויות ספרים שלא מסכימים כי הרבה פעמים ע"י קריאה של כמה אנשים הספר נהרס * קניה מהוצאה לפועל ומכונס נכסים לפעמים יש בזה חשש גזל, [ונתבאר בקובץ פסקים והלכות חושן משפט חלק א' שאלות ותשובות המצויות בהלכות גזל] * בחור ישיבה שהוריו נתנו לו דמי כיס ע"מ שיקנה בהם אוכל ולא סיגריות וקנה בהם סיגריות יש בזה חשש גזילה, וצריך לבקש מהם מחילה. (עי' שו"ת אג"מ חו"מ ח"א סי' פ"ח), אך הרבה פעמים ההורים מוחלים ע"ז שיעשו כרצונם, * עלייה לאוטובוס ללא תשלום.

השבת גזילה על דברים שלקח ממטבח

הישיבה

בחור ישיבה שלקח דברים ממטבח הישיבה ללא רשות כגון ביצים או חלב או בשר או אף מנת אוכל ללא רשות, הרי איסור גזל בידו, וצריך להשיב לישיבה. כיון שלמעשה יש בעלים וסמכות לישיבה, (שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' קסג ע"ש).

לקח בטעות דבר שאינו סכום גבוה

בחור ישיבה שלקח בטעות מחבירו דבר שאינו שווה סכום גבוה, כגון עט או חפץ מסויים ולא יודע מאיזה בחור לקח ורוצה להחזיר, למעשה אינו חייב להשיב את הגזילה, כיון שלא נתבע ע"ז, וכנראה שמוחלים ע"ז, ואי"צ לטרוח ממי לקח, אך אם יכול להשתדל בקלות, יחמיר בזה.

והשיב על גניבת דעת

אין חובת והשיב על גניבת דעת, ואין בזה חיוב השבה.

והשיב על גזילת גוי

שאלה: אם גנב גזילה מגוי, האם חייב להשיבה.

תשובה: אם הגניבה או הגזילה קיימת יש אומרים שיש להחזיר את הגזילה לגוי, ואם אינה קיימת נראה שאין חיוב השבה.

מקור: עי' פסחים דף כט. ובנתיבות המשפט סי' שמ"ח סק"א שאין חיוב השבה, ואולם בשער המלך הל' גזילה פ"א ה"ב הוכיח מדברי הרמב"ם שחיוב השבה גם לגוי הוא מהתורה, ועי' בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ק יו"ד סי' פ"א.

ומצות והשיב לחולק עם הגנב

שאלה: אחד מעשרים וארבע דברים המעכבים את התשובה הוא חולק עם הגנב, אם קנה מערבי שמכר דברים זולים שכנראה גנב אותם, [והתבאר במק"א] אם יש בזה חובת והשיב.

תשובה: בדיעבד אם קנה יכול להשתמש, ואין

בזה חובת והשיב. (עי' חו"מ סי' שנ"ו וסי' ש"ו וסי' שס"ט).

לשלם חובות לפני יום כיפור

כתב בספר יוסף אומץ (סי' תתקפ"ג) "ראיתי חרדים לדבר ה' שמדקדקים לפרוע כל מה שחייבים לחבריהם קודם יום כיפור, אפילו לא תבעו אותו מעולם, כדי שלא ימצא המקטרג אחריהם מאומה".

ומ"מ אם אינו מקפיד ולא צריך את הכסף הזה, אין בכך קפידא.

הלוואה שלא יודע למי להשיבה

שאלה: אדם שלווה מאדם באוטובוס 50 ש"ח, ושכח לרשום את שמו ומס' הטלפון שלו, ולא יודע מי זה, האם חייב לחפש את אותו אדם.

תשובה: כיון שאין מה לעשות, מסתמא יש לקוות שמחל ע"ז, כיון שאומר ביו"כ שמוחל על ממון שאינו יכול לתבוע, ואף אינו גזל שצריך לעשות מזה צרכי רבים.

מקור: עי' שו"ע חו"מ שס"ו, קצוה"ח סי' כ"ה.

לשלם נדרי צדקה בערב יו"כ

כתב ביסוד ושורש העבודה (שער יא פ"ה) "גם יזהר האדם בערב יום כיפור לשלם כל מה ששנדר בעניני צדקה קודם לכן". ובכלל זה לשלם חובות של עליות לבית הכנסת.

אמנם נראה שנתנית מעשר אינה בכלל כך, כיון שהוא רק מנהג ואינו נדר, ובפרט הנוהגים לתת למצוות, [וראה במה שנתבאר בזמני הנתינה בשערי יוסף שאלות ותשובות המצוות במעשר כספים].

ברי"ף שם, ומתי חייב להרים אבידה ראה מה שיתבאר בשערי יוסף דיני השבת אבידה).

בחור ישיבה ששבר כסא בישיבה

שאלה: בחור ישיבה שהתיישב על כסא, ונשבר האם צריך לשלם להנהלת הישיבה עליו.

תשובה: אם הבחור יישב עליו באופן סביר, ואינו שוקל במשקל שיוזע שיש אפשרות שהכסא ישבר פטור מלשלם.

מקור: עי' שו"ע ורמ"א חו"מ סי' שפ"א לגבי חמשה שישבו על ספסל אחד.

בחור ישיבה שהזיק דלת בישיבה

שאלה: בחור ישיבה שהזיק דלת בישיבה, וע"י כן האחראי על התחזוקה היה צריך להבריג כמה ברגים בדלת, האם צריך לשלם על הנזק הזה.

תשובה: אינו צריך לשלם על נזק זה, כיון שבדרך כלל שהנהלת הישיבה מוחלת על זה, אלא א"כ הישיבה דורשת את התשלום.

מצות והשיב למי שנסע באוטובוס בלא תשלום

שאלה: האם מותר לנסוע באוטובוס בלא לשלם והאם נסע בלא לשלם האם צריך להשיב, וכן מה הדין אדם שהשתמש בחופשי יומי או חודשי של חברו האם צריך לחזור ולשלם.

תשובה: אסור לנסוע באוטובוס בלא תשלום והדבר גזל גמור. אך אם נסע ולא שילם אינו צריך לשלם, [ונתבאר בקובץ פסקים והלכות דיני חושן משפט ח"א שאלות ותשובות המצויות בדיני גזל, ודיני הנסיעה בתחבורה ציבורית].

האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה

אחד מהדברים המעכבים את התשובה הוא האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה. (הרי"ף בפרק בתרא דיומא, וברמב"ם בהל' תשובה כתב שהוא אבק גזל, ובספר חסידים סי' שט"ו שהוא חמור כגזל, וע"ש עוד בפירוש החיד"א).

ראה אבידה ולא הרימה

אחד מהדברים המעכבים את התשובה הוא מי שראה אבידה ולא הרימה. (כמבואר

פרק ט"ז

הלכות מנהג עשיית כפרות

כפרות לבעל הבית קודם - טוב שבעל הבית
יעשה קודם כפרות לעצמו קודם
שיעשה לבני ביתו וכמו שנאמר (ויקרא טז יז)
וכיפר בעדו ובעד ביתו, ויבוא זכאי וכפר על
החייב. (מקור חיים, וכה"ח שם סקט"ו).

סדר הכפרות בתרגול - יש שנוהגים לכתחילה
לעשות כפרות לכל אחד מבני המשפחה
בנפרד, לזכר תרגול זכר, ולנקבה תרגול
נקבה, ובשעת הדחק [ורבים נוהגים כן בזמנינו כדין
שעת הדחק], יקחו תרגול אחד זכר לכל הזכרים
במשפחה, ובתרגול אחת לכל הנקבות.
(משנ"ב שם סק"ג).

כפרות לאשה מעוברת - נוהגים ליקח
למעוברת שתי תרגולות ותרגול
אחד, כי שמא העובר זכר או נקבה. אך אם
יודעים ע"י בדיקת אולטרא-סאונד שיש לאשה
נקבה יכולה לקחת תרגול אחד (רמ"א שם ומשנ"ב
שם סק"ג וכה"ח סק"ה), ובשעת הדחק אפשר
לקחת תרגול אחד (כנתבאר מהמשנ"ב שם
סק"ג, ובחזו"ע עמ' רכו).

מעוברת קודם ארבעים יום - דינה ככל אישה
שתכפר בתרגול אחת, כיון
שהעובר אינו בר קיימא. (הגר"ש"א ועוד) [ויש
מחמירים בזה].

אמירת נוסח הכפרות במקום שיש ריח
מהתרגולים - אם אומר רק את
הנוסח זה חליפתי אין בזה איסור. (עי' רמ"א יו"ד
סי' י"ט ס"א, ובשו"ע סי' ע"ט ס"ז).

סדר הכפרות בתרגול ובכסף - כשעושים
כפרות בתרגול, מסובבים ג' פעמים

מנהג הכפרות - נוהגים בערב יום כיפור
לעשות כפרות, משום תשובה שיחשוב
שכל מה שהיו עושים לעוף היו עושים לו. (שו"ת
מהרי"ו סי' קצ"א ומשנ"ב שם סק"ב, ונאמרו בזה עוד
טעמים).

זמן עשיית הכפרות - לכתחילה יש לעשות את
הכפרות בערב יום כיפור, אבל במקום
הצורך [כגון שלא יהיה תרגולים אח"כ] אפשר
לעשות את הכפרות במשך עשרת ימי תשובה,
(שו"ע סימן תר"ה ס"א ובשנ"ב סק"ב). אך לנוהגים
לעשות כפרות על כסף יעשו דוקא בערב יו"כ,
ואפשר לעשות את הכפרות אף בלילות
שקודם יו"כ, ואף שהם בלילה, מ"מ כיון
שבעשיית "לילה כיום יאיר", אך מ"מ
לכתחילה יש עניין לעשות את הכפרות בערב
יו"כ.

במה עושים את הכפרות - לבני ספרד: יש
נוהגים לעשות את הכפרות בכסף, ולא
לעשות כפרות על תרגול, [וכמו שכתב בשו"ע
ס"א שיש חוששים לכך משום שהוא מדרכי האמורי],
אך רבים נוהגים ע"פ האריז"ל לעשות את
הכפרות בתרגול, (כה"ח סק"ה בשם האריז"ל).
ומנהג בני אשכנז לעשות את הכפרות על
תרגול, ויש נוהגים לעשות את הכפרות בדגים
(משנ"ב שם סק"ד), וכל אחד יעשה כמנהגו. [אך
יזהרו במקום שעושים כפרות על תרגול שלא יהיה
חששות בשחיטה, ושלא ישחטו במקום בלחץ ובדוחק,
ושאין לתרגולים צער בעלי חיים]. ויש שהקפידו
לעשות את הכפרות על תרגול לבן. (עי' רמ"א
סי' תרה ס"ב וכה"ח שם סק"ה). אך מעיקר הדין אין
קפידא בזה.

שינוי המנהג - אף הנוהגים לעשות כפרות על
תרגול שאינם יכולים לעשות את
הכפרות בתרגול יעשו את הכפרות על כסף.

פסקים הלכות מנהג עשיית כפרות והלכות

לתת את הכסף לצדקה בבית הכנסת או ישיבות וכדו'. (רמ"א שם בשם מהרי"ל). אך אין חיוב לתת את הכסף עצמו לעניים, אלא יכולים לתת סך שווה במקומו, או לתרום את שווי סך הכפרות בכרטיס אשראי או העברה בנקאית (הסכמת הפוסקים).

לתת את הכסף לפני יו"כ - טוב ליתנו
לכתחילה לפני יו"כ, או לפחות זיכוי ע"י אחר, ורק אם העני אינו לפניו ישמור לאחר יום כיפור.

לתת את הכסף ללב לאחים - מותר והוא מצוה
כיון שהם עניים בדעת. (עי' אהבת חסד ח"ב עמ' ז', וכ"כ הגרי"א דינר שליט"א, וכ"כ לי הגאון רבי יוסף משדי שליט"א). אך למעשה נראה מדברי הראשונים שיש לתת את הכפרות דוקא לעניים, ולכן אינו לכתחילה. (נתבאר בהרחבה בשערי יוסף הלכות יום הכיפורים).

לתת לארגונים שעוזרים לחשוכי בנים - יש מצוה לתת כיון שמי שאין לו בנים חשוב כמות, [וכמבואר בגמ' בנדרים (דף סד ע"ב)].

כפרות עם תרנגול שהקיפו אותו - יש בזה גזל אונאה, ואף מעיקר הדין אפשר שאין בזה קפידא, כיון שלטעם שכתב במשנ"ב שהטעם של הכפרות הוא משום שהאדם יראה שעושים עליו את הכפרות א"כ יכול לעשות את הכפרות אף באותו תרנגול, אך מ"מ יש בזה אונאה וגזל. (עי' משנ"ב שם סק"ד, ובספר הל' חג בחג עמ' רעו בשם הגריש"א, ובילקו"י ימי"נ עמ' תר).

כפרות ע"י שליח - נח' הפוסקים אם מועיל, ובמקום הצורך אפשר לעשות כפרות מרחוק, ומ"מ אם אפשר עדיף שכל אחד יעשה לעצמו אף כפרות מכסף, [ויש אומרים שלא מועיל כפרות מרחוק, כיון שכפרות האו כמו וידוי וצריך לעשות בעצמו את הכפרות, (הגר"ק)].

(מל"ח סי' ט"ז ס"י) ואומרים את הנוסח זה חליפתי וכו' לתרנגול או לכסף, כמודפס במחזורים.

להיכן נותנים את התרנגול השחוט - לעניים או העופות לשיבות כיון שדין הבחורים בד"כ כעניים, או שיפדה בכסף את שווים ואת יתן את הכסף לעניים. [ודיני השחיטה והזהירות בזה נתבארו בשערי יוסף הל' יו"כ].

שווי הכפרות בכסף - לכתחילה יש לעשות כשווי התרנגול, אם עושים כפרות לכל המשפחה בפעם אחת כגון בשטר חד, ישנם העושים סכום שווי של תרנגול לכל אחד שהוא בערך 30/20 ש"ח, (מג"א שם סק"ה ושו"ע הרב שם סק"ה, ויש ברירה בממון). אך אם הוא דחוק יעשה לכל המשפחה על שטר אחד. (ע"פ המשנ"ב שם ס"ג). ולקטנים יכול לעשות בשווי תרנגול הכח זול שהוא בערך כ-12-15 ש"ח.

כפרות מכספי מעשר - אין לעשות כפרות בכספי מעשר, [כיון שהוא דבר שבחובה, ואין דבר שבחובה בא ממעשרות], אך את התוספות [יותר מהחוב, כל אחד לפי מנהגו] אפשר לתת ממעשרות. (רמ"א יו"ד סימן רמ"ט ס"א ומשנ"ב סי' תרה סק"ו, ובשערי יוסף הל' יו"כ, ובשערי יוסף שו"ת במעשר כספים). [יש שהחמירו שאם הוא עשיר יעשה כפרות בהרבה כסף לפי ערכו, אך להלכה נתינת הכסף ההוא כפרה, ואין חילוק בזה, רק בודאי שראוי לתת יותר].

כפרות בהעברה בנקאית או בכרטיס אשראי - יש אומרים שאין צריך לסובב את הכסף עצמו אלא יכול לומר "הנני נותן צדקה לכפרת פלוני בדרך כרטיס אשראי, וכסף זה יהיה חליפתו תמורתו כפרתו כפרתו כסף זה יהיה לצדקה וכו'". (תשובת הגר"י יוסף שליט"א מד' חשון תשפ"ב). ומ"מ נראה שאינו לכתחילה, וראוי **שיהיה כסף בעצמו.** (שמעתי מהגר"ע"פ).

להיכן נותנים את כסף הכפרות - את כסף הכפרות יש לתת דווקא לעניים, ואין

פרק י"ז

דיני החולים והחייבים בצום יום כיפור

[הכל

נכתב באופן כללי, לשאלות לכל דיני חולים
נתבארו בקובץ שערי יוסף חולים ביו"כ]

חולים החייבים והפטורים מהצום, כגון חולי סכרת, חולי לב, ושאר חולאים, יש בהם הרבה פרטים וידינים והדברים מסורים לרופא ומורה הוראה, ונתבארו הדינים בהרחבה בקובץ שערי יוסף חולים ביו"כ מהדורת תשפ"ו, וכל חולה צריך לרופא, ואח"כ לשאול למורה הוראה הבקי בדיני חולים ביום כיפור, ונכתוב כאן רק הדברים המצויים והידועים.

חולה שיש בו סכנה - חייב בצום, אך אם הצום מזיק לו ועלול להרע את מצבו, אינו צם [בדרך כלל ברוב המחלות די בשתייה לשיעורין].

חולה שאין בו סכנה - והצום לא יביאו לידי סכנה, צריך לצום, אך אם הצום מביאו לידי סכנה אף שעתה דינו כחולה שאין בו סכנה פטור מהצום, וישתה או יאכל לשיעורים. וכפרטי הדינים שהתבארו בקובץ הנ"ל.

זקנים - אף מעל גיל שמונים, צריכים לצום. [והרבה פעמים צריך לשאול מה היה בשנים קודמות]. אך אם יש להם איזה חולי, או אינם מרגישים טוב או שתשוש כוח לפעמים צריכים לשתות או לאכול לשיעורים, וכל מקרה לגופו. ויש לעשות שאלת רופא ומורה הוראה.

כאבי ראש - מחמת הצום, ונפל למשכב יכול לקחת אקמול בלא מים, ואם לא יכול לקחת בלי מים, אך אם לא יקח כדור יגיע לידי סכנה, יכול לקחת כדור ע"י מים.

סחרורות או שחור בעינים - אם הוא להרבה זמן ומרגיש שאינו מיושב מדעתו,

או שהולך וחוזר לו, צריך לשתות לשיעורים, ואם לא מספיק ישתה אף ללא שיעורים. (ועי' שו"ע סימן תרי"ח ס"ו וס"ט).

עילפון - אדם שהתעלף ביו"כ והתעורר יכול לשתות לשיעורים, ואם לא מספיק יכול לשתות כרגיל, [אך אם הוא מחוסר הכרה אין להשקותו או להאכילו, וכן אין צריך להרטיב את פניו כי בדרך כלל אינו מועיל].

חום - אם יש חום מעל 38 ומעלות, אם הוא מערב יו"כ ולא עובר יש לשתות לשיעורים, וישתה לכל הפחות ליטר מים, ואם יש חום גבוה מעל 39 מעלות יש לשתות לפי הצורך. ואם החום מתחיל ביו"כ יקח כדור אקמול ואם החום לא עובר ישתה לשיעורים. [והרבה פעמים שהחום לא עובר מעל 39 מעלות, יש בזה סכנה, וצריך לשתות לשיעורים].

מיגרנה - אם יש לו מיגרנה יכול לקחת את הכדורים, או נורפן ללא מים ביו"כ, אך צריך לצום כיון שהחום לא מסוכן. אך אם מרגיש חולשה חזקה או סחרחורת או רואה שחור בעינים צריך לשתות לשיעורים, ואם זה לא מספיק יש לשתות ללא שיעורים, אלא א"כ ישנם הקאות.

הקאות - לאחר הקאות כיון שיש חשש התייבשות, צריכים לשתות לשיעורים, ישתה לשיעורים ברצף כדי שלא יגיע לידי התייבשות, ואם מצב ההכרה מערופל, ישתה כרגיל עד שיחזור למצבו הרגיל, ואחרי הקאה אם אינו שותה לשיעורים, אסור לשטוף את הפה, ורק אם מרגיש טעם נוראי או שהפה מלולכך מההקאה יכול לשטוף את הפה, ויזהר שלא יבלע מים.

חיוב צום לחולי סכרת

במה שיש שפרסמו ע"פ איזה רופא אחד שיש חולי סכרת שמותר להם לצום, וגם בסכרת לא מאוזנת יאכלו רק בסיקויט אחד וכדו' ומפרסמים דיני החולים בספרם לרבים באופן כללי, וזה ספק כרת, וזה ספק פיקוח נפש, ואמנם הגריש"א אמר שישנם חולי סכרת שטוב להם לצום, אך כידוע הוראת מרן בעל השבט הלוי זצ"ל שחולי סכרת שנוטלים אינוסלין לא יצומו כלל, וכן אומרים הרופאים היום, וכ"ש בחולי סכרת מסוג 2 שאף שלפעמים יכולים לצום, יש הרבה אופנים שלא יכולים לצום, ולכן אם מפרסמים את הדברים ברבים יכולים לבוא בזה לידי תקלה, והרבה אנשים יכולים לבוא לידי פיקוח נפש,

ומה שיש אומרים שמספיק לחולי סכרת, בסיקויט אחד, לשיעורים, הרבה פעמים חולי סכרת צריכים אכילה ושתייה לשיעורים על ארבע דקות, וצריכים לאכול את הארוחה הרגילה שלהם לפי הוראות הרופא, ולכן קשה להכליל בזה דברים.

ולכן בכל חולי סכרת צריך לשאול רופא, וגם צריך לשאול מורה הוראה, והמורה הוראה צריך לשאול איזה כדורים, ומה הוראות הרופא, ואיך הרגשת החולה, ואם היה אירועי היפו, ומה גיל החולה, ואם יש עוד מחלות נלוות לחולי הסכרת. [נתבאר בארוכה בקובץ שערי יוסף הוראות ופסקים לחולים ביום הכיפורים].

דיני נשים מעוברות

חיוב מעוברות בצום בזמנינו - אף בזמנינו נשים מעוברות, אם ההריון תקין, ומרגישות טוב, חייבות בצום יום כיפור. (שו"ע סי' תרי"ז ס"א), אף בחודש תשיעי צריך לצום, אך לפני ניתוח קיסרי, צריך לשאול מורה הוראה.

אף אשה שההריון תקין, אם מרגישה כאבי ראש חזקים יותר רגילים ממה שיש בצום

או חולשה חזקה או סחרחורות או רואה שחור מול העיניים, תשתה ובמקום הצורך אף תאכל לשיעורים, ואם לא די לה תשתה כרגיל, ואף אשה בהריון שחייבת בצום, ומ"מ חוששת מהצום, יכולה להתחבר לעירוי, בעזר מציון. (הסכמת הפוסקים, וכן כתב לי הגר"י זילברשטיין שליט"א, וכן כתב לי הגר"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א וכן שמעתי מגדולי ההוראה שליט"א ועוד פוסקים). [ויכולה לשים אף שני ליטר עירוי, ויכולה להתחבר לעירוי אף בלילה לפני שמרגישה חולשה, ותזהר מאיסור חובל ועשיית פתח שלא להוציא דם]. ויש מחמירים שמעוברת לא תעשה רק עירוי, ורק שיש חשש סכנה תעשה עירוי. (שמעתי מהגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א).

הריון בסיכון - ישנם הרבה מקרים בהריון בסיכון, שצריך לשאול מורה הוראה, מעוברת לאחר הפלות, לאחר לידה שקטה, הריון תאומים שלישיה, קרישיות יתר, רעלת הריון, לחץ דם גבוה או נמוך, סכרת הריון, דלקת בדרכי השתן, היפרדות שליה, קרע רחמי, דימומים, מעוברת ע"י טיפולים. וישנם עוד עשרות מקרים ונתבארו בשערי יוסף מדריך לחולים ליו"כ - תשפ"ו.

אשה בהריון עם חולשה - אשה בהריון שהיא חלשה כל הזמן ושוכבת במיטה, והיא חולשה קיצונית יותר מרגיל בהריון תקין, תשתה לשיעורים.

מוגלבין נמוך - כאשר המוגלובין [-אנמיה] נמוך מ-9 לא צמים, ויש לאכול ולשתות לשיעורים, בדרך כלל מהבוקר, אך אם מרגישה חולשה חזקה תשתה לשיעורים מהלילה. וכל מקרה לגופו ויש לשאול מורה הוראה. אך אם מוגלבין [-אנמיה] נמוך [חוסר ברזל] 9 עד 12 - [והמצב הרגיל הוא 12-13] צריך לצום כרגיל, אך אם יש חולשה גדולה או סחרחורות ורואים שחור בעינים יש לשתות לשיעורים, ואם לא עוזר יש לשתות כרגיל. ומה שמצוי ברזל נמוך, אינו בכלל זה, כמצוי שהרבה נשים לפני או אחרי לידה לוקחות כדורים לברזל.

פסקים דיני החולים והחייבים בצום יום כיפור והלכות

תנועות תשתה שתיה מתוקה, ושוב תשכב כחצי שעה, ואם שוב אינה מרגישה תנועות תפנה לבית חולים. (ראה בספר חיים כהלכה עמ' 152 ונתבאר בהרחבה בקובץ שערי יוסף לחולים).

דיני הכנה לצום למעוברת

הכנה לצום למעוברת - אשה מעוברת צריכה להכין את עצמה ביום ואף בימים שלפני הצום בשתיה מרובה, של 3/4 ליטר מים.

תפילות בצום למעוברת - אשה מעוברת שחייבת בצום וכן כל חולה שחייב בצום ואם יצא החוצה לבית הכנסת יצטרך אולי שלא לצום אז צריך להתפלל בביתו. (שו"ת חת"ס ח"ו סימן כג).

זהירות מיציאה בחוץ ועליית מדרגות - נשים בהריון שצמות צריכות להזהר שלא לעלות לקומות גבוהים כמה פעמים ביום, ולא לצאת בחוץ.

תפילה בישיבה - אם מרגישה חולשה תתפלל בישיבה. [תשב ברגליים צמודות כמו שעומד בתפילה. בשעת הכריעות אם אפשר תשתדל לעמוד].

תפילה בשכיבה/וידוי בעמידה - אם מרגישה חולשה יכולה להתפלל בשכיבה, גם באותן תפילות הצריכות להיות בעמידה כמו תפילת שמונה עשרה ווידוי, ואם אפשר רצוי שהוידוי פעם אחת ביום יהיה בעמידה. ואם התפילות גורמות לעייפות, אין להתפלל, חובת הצום היא יותר מחובת התפילה.

דיני יולדת

יולדת בתוך שלושה ימים ללידה - פטורה מהצום, ואוכלת ושותה כרגיל, ולא רק שותה, ואם יילדה בתוך ג' ימים ללידה [כגון שילדה מח' תשרי ואילך] לא תצום, ומעיקר הדין אוכלת ושותה כרגיל. (שו"ע סי' תרי"ז ס"ד). **ורבים**

צירים שהתחילו בצום - צירים סדירים, אם יש צירים סדירים [5/10/15 דקות] יש לשתות היטב ללא שיעורים שתי ליטר בלא הפסקות כלל, ותתפנה לבית חולים, וכשמתחברת לאינפוזיה אינה צריכה לשתות. אך בצירים שאינם סדירים, כשמתחיל שותים לשיעורים אם לא מפסיק שותים רגיל עד שיפסיק. (הסכמת הפוסקים).

התכווציות - אם יש התכווציות [כאבים חזקים בבטן התחתונה, כשבדרך כלל אין לה התכווציות] או כאבי מחזור, שמגיעים מהרחם שהוא שריר פעיל שמתכווץ פעמים רבות] תשתה לשיעורים, ואם לא די בזה יכול לשתות כרגיל.

כאבי גב - כשיש כאבים חזקים בגב תחתון, לפעמים זה סימן של צירים ויש לשתות לשיעורים. אך כאבים בגב העליון בגלל ההריון, אין זה סיבה שלא לצום.

יובש חזק - אשה בהריון שמרגישה יובש וצמא חזק וחולשה וקשה לה, יכולה לשתות לשיעורים. (הסכמת הפוסקים, הגר"י זילברשטין, הגרש"ק, הגרע"פ, ועוד).

בחילות - אף אשה בהריון שיש לה בחילות, צריכה לצום, ואינה יכולה לשתות לשיעורים, אך בבחילות חזקות שלא מצליחה להרגיע את הכאבים, יכולה לאכול ולשתות לשיעורים.

הקאות - אשה בהריון שהקאה, את הכל או שהקאה פעמים מרובות, כיון שע"י ההקאה נגרם איבוד נוזלים, מותר לה לשתות לשיעורים, אם יש צורך להרגיע את ההקאה רק ע"י אוכל אפשר ע"י אכילה של פחות מכשיעור.

פחיתות תנועות עובר - אשה שמרגישה פחות תנועות עובר, תנסה לשכב ולהרגיש תנועות, ואם לאחר חצי שעה לא מרגישה

פסקים דיני החולים והחייבים בצום יום כיפור והלכות

תשתה לשיעורים. ואם מניקה יתבאר להלן בדיני מניקה.

ילדה לפני ג' תשרי - כיון שעברו מהלידה שבעה ימים מעת לעת הרי היא ככל אשה שצריכה לצום, אלא א"כ היא מניקה, וכמו שיתבאר להלן.

יולדת בניתוח קיסרי - אף היולדת בניתוח קיסרי דינה כדין יולדת, וכדינים שנ"ל, אך לפעמים חלשה מהניתוח אף לאחר שבעה ימים, עד שבועיים, בדרך כלל דינה כבתוך שבוע, ולפעמים אף יותר מזה, ותלוי אם היה ניתוח חירום או ניתוח מתוכנן מראש, ולכן כל מקרה לגופו, ויש לשאול לרופא ולחכם.

מנוחה ליולדת לאחר לידה - יולדת שצריכה לצום, תכונן היטב לצום בשתיה מרובה, והבעל ישמור על הילדים, וככל הדינים שנתבארו לעיל בדיני מעוברות. ואם יש סחרחרות חזקות שרואה שחור או חולשה שלא יכולה לקום מהמיטה, והכל לפי העניין.

רחיצה לאחר הלידה ביו"כ - יולדת לאחר הלידה בדרך כלל צריכה לרחוץ את עצמה מחשש לזיהום, יכולה לרחוץ אף בסבון נוזלי, אך יש להזהר מחשש סחיטה.

יולדת בסיכונים לאחר לידה - לאחר לידה ישנם יולדות שנמצאים במצב מסוכן, והרבה פעמים צריכה שתיה לשיעורים, איבדה דם, דימום, קרישיות יתר, זיהומים, לידה לאחר רעלת או סכרת הריון, ובכל המקרים הנ"ל יש לשאול את הרופא ומורה הוראה מובהק הבקי בדיני חולים בצום יו"כ.

דיני מפלת

דין מפלת - אשה שהפילה [או רח"ל או ילדה לידה שקטה או עברה גרידה וכל כיוצא בזה] לאחר ארבעים יום דינה כדין יולדת, שבתוך שלושה ימים ללידה, אינה צמה, ואוכלת

מבני ספרד ומבני אשכנז מחמירים שאם יכולה לאכול ולשתות לשיעורים, ונמצאת ביתובי דעתא, ובזמנינו הרופאים אומרים שיש צורך באכילה ושתיה כרגיל. ולכן בדרך כלל צריכה לאכול ולשתות כרגיל. [ובשתיה טוב שתשהה בין לגימה ללגימה כעשר שניות]. וכ"ש בכמה שעות לאחר הלידה, משום יתובי דעתא, אף אם לא אומרת כלום, נראה שיכולה לאכול ולשתות כרגיל. [שמעתי מגדולי הרופאים והרבנים].

אם המעת לעת מסתיים ביו"כ, כגון שילדה

בז' תשרי - אף לדעת השו"ע: דינה כיוולדת בתוך ז', להלכה אף לבני ספרד נוהגים כבני אשכנז שצריך שעד שיעברו שלשה ימים מעת לעת, דהיינו עד אותו שעה שבה ילדה, [שהתינוק יצא ממעי אמו, ולא משישבה על המשבר ויש מקילים שמונים משעה שהוציאו את השליא] ולכן דינה כיוולדת תוך ג', וכמו שנתבאר לעיל. אך לאחר שנתסיים ה72 שעות מעת לעת, צריכה להתחיל לצום, (הסכמת הפוסקים), אלא א"כ צריכה לאכול ולשתות לשיעורים כמו שיתבאר בהלכה הבאה. ומ"מ לכו"ע נכון להחמיר שאם מסתיים המעת לעת בשעה תשע או עשר בערב, בכה"ג דינה כמו יולדת בתוך ז', כיון שבלאו הכי לא חסר לה שתיה ואכילה כיון שאוכלת ושותה בערב הצום, אלא א"כ מרגישה צורך.

יולדת מז' ימים, כגון שילדה מד' תשרי ואילך - אם אומרת שצריכה לאכול ולשתות, אוכלת ושותה לשיעורים אך אם אומרת שאינה צריכה, וגם הרופאים אומרים שאינה צריכה, אסורה לאכול, אך כל שאינו ידוע שהיא אינה צריכה אוכלת ושותה לשיעורים.

ילדה בג' תשרי - למעשה [בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז] צמה עד גמר המעת לעת, דהיינו עד אותו שעה שבה ילדה, אוכלת פחות מכשיעור, לאחר מכן [בדרך כלל, וכן הוא ע"פ הרפואה והתורה] דינה ככל אדם, שאם מרגישה חולשה חזקה שקשה לקום מהמיטה, או סחרחרות חזקים שרואה שחור מול העיניים

פסקים דיני החולים והחייבים בצום יום כיפור והלכות

קטנים עד גיל תשע - אינם צמים כלל, ומותר להאכילם בידיים. [אף כמה דקות קודם השקיעה] ואף אם רוצים להחמיר על עצמם לצום מוחין בו, אך בליל יו"כ אם רוצה לצום כמה שעות, מחמת שאינו רעב, נהגו להקל, כיון שאינו בכלל תענית שעות, אך אם מבקשים לשתות או לאכול, צריך להם לשתות או לאכול.

קטנים מגיל תשע בן עד גיל 11 ובת עד גיל 10 - מחנכים אותם לצום לשעות כדין חינוך לעינוי, ויאכל שעה לאחר שרגיל לאכול את ארוחתו הקבועה דהיינו, ילד הרגיל לאכול ארוחת בוקר בשעה תשע בבוקר, יאכל בשעה 10. ואם רגיל לאכול כמה עוגיות בבוקר יש אומרים אינם נחשבים ארוחה קבועה, ולמעשה נראה שאם רואים שזה צורך לילד, יש לאחר שעה אחת ממה שרגיל לאכול את העוגיות וכדו' שאוכל כל בוקר.

קטן שמעל גיל תשע שמרגיש צורך לאכול בליל יום הכיפורים - כגון שקם באמצע הלילה מותר לאכול.

קטן מגיל 11 וקטנה מגיל 10 - יצומו כפי כוחם, ואינם צריכים לצום כל היום, אף אם אין אנחנו יודעים שהם חלשים.

קטן מגיל 12 וקטנה מגיל 11, [שנה לפני בר/בת מצוה] - אף שפסק בשו"ע שיצומו כל היום עד צאת הכוכבים, מ"מ בזמנינו שהדורות חלופים, אם קשה להם הצום לא ישלימו את הצום, אלא יתענו עד חצות היום.

בשר או ממתקים לקטנים - מותר לכתחילה לקטנים שלא צמים לאכול עוף או בשר וכמו כן מותר לתת להם ממתקים משום שיו"כ הוא יו"ט, [אך לחולים אסור ללא צורך תזונתי שהרי אסורים ככל תוספת מיותרת].

אכילת קטנים בבית הכנסת - אף קטנים האוכלים ביו"כ, ראוי שלא יאכלו בבית הכנסת כנגד כל העם. (כה"ח סי' תרט"ז סק"ט. ועי' בשו"ע סי' תקע"ד ס"ג).

ושותה כרגיל. ובתוך שבעה ימים אוכלת ושותה לשיעורים, אלא א"כ אמרה שאינה צריכה, וכנ"ל לגבי יולדת (ביה"ל סי' תרי"ז ד"ה יולדת), ולאחר שבוע אם מרגישה טוב תנסה לצום, ואם מאוד חלשה תשתה לשיעורים.

ספק אם עבר ארבעים יום - לבני ספרד: דינה כיוולדת, ותשתה לשיעורים, ולבני אשכנז: מחמירים בזה, והכל לפי העניין.

דיני מינקת

חיוב מניקה בצום - מניקה צמה ביום הכיפורים. [אלא א"כ היא יולדת כדינים שנ"ל בדיני יולדת] (שו"ע סי' תרי"ז ס"א) ותתכונן לצום כראוי בשתייה של יום יומים קודם יום כיפורים כמות גדולה של נוזלים כגון מיץ ענבים. ותשהה בצום במקום ממוזג ולא תצא החוצה. ולאחר הצום תשתה מיץ ענבים ודברים מזינים.

תינוק שאוכל רק חלב אם או יונק - תינוק יונק, אם הוא אוכל חלב שאוב יש לדאוג להכין לו כמות מספיקה לפני הצום, ואם הכמות השאובה אינה מספיקה או שהתינוק אינו רוצה לאכול ולינק אלא ממנה, ולא רוצה או אינו יכול לקבל תחליפי חלב שמסוכן לו או שהתינוק פג, ואם לא תאכיל אותו התינוק יתסתכן, תשתה לשיעורים.

זמן השתייה במקרה שאינה צריכה לצום - יכולה להתחיל לשתות לשיעורים ממתני שמרגישה שהחלב מתמעט אף אם אינו שינוי כ"כ חזק, כל שרואים שהחלב יתמעט ויש סיכון להמשך ההנקה, או במקרה שעדיין לא התבססה ההנקה, צריכה לשתות לשיעורים.

דיני קטנים בצום יום כיפור

קטנים עד גיל תשע - אינם צמים כלל, ומותר להאכילם בידיים (שו"ע ורמ"א סי' תרט"ז ס"א).

פרק י"ח

דיני חולה האוכל ביום כיפור

לא יאכל ממנו, אלא יאכל מאכלים שאין בהם נפחי אויר כגון ביסקוויט לחמית תפוח עץ וגבינה וכדו'.

שריית מאכל במשקה - השורה פת או ביסקוויט בתוך תה או קפה, המשקה מצטרף לנפח המאכל, (משנ"ב סי' תרי"ב סק"ד) וצריך למדוד את המאכל לאחר שהטביל אותו במשקה, ולכן לא ממולץ להשרות את הביסקוויט בשתיה.

דוגמאות למיני מאכל שיש בהם פחות מכשיעור

שאלה: מהם מיני מאכל דחוסים שיש בהם פחות מכשיעור.

תשובה: 1.5 ביסקוויטים של פתי בר אוסם רגיל [חבילה של 500 גרם].

רבע פרוסת לחם. [אך כנ"ל שעדיף לא לאכול לחם, כיון שיש בהם הרבה נפח, ואי אפשר לאכול מהם הרבה].

שליש מצת מכונה, פיחות מכשיעור.

בייגלך במלח בעיגולים 10 יחידות, בחברת בייגל בייגל [חבילות של 400 גרם] 11 יחידות.

בייגלך במלח מקלות 15-20 יחידות, תלוי בגודל פחות מכשיעור.

חלווה אחווה ללא סוכר, יחידה אחת ועוד קצת פחות מכשיעור.

שוקולד עילית פרה [חבילה של 100 גרם] 8 קוביות פחות מכשיעור.

שיעור אכילה האסור מה"ת - איסור אכילה ביום כיפור, ושיעור אכילה כדי להתחייב עליו כרת, הוא שיעור של תמר יותר גדול מזית וקצת פחות מגודל ביצה.

שיעורים האכילה לחולה ושותה ביו"כ - חולה שצריך לאכול ולשתות, מותר לו לאכול רק את הכמות שצריכה לו כמו בכל כל יום, ועל התוספת יש בה איסור כרת.

אכילה לחולים פחות מכשיעור - צריך לאכול ולשתות פחות מכשיעור.

שיעור אכילה פחות מכשיעור

שאלה: חולה ביום הכיפורים, שע"פ הוראת הרופא ומורה הוראה, שצריך לאכול לשיעורים, מהו למעשה שיעור אכילה שצריך לאכול, ביו"כ לשיעורים, וכיצד מודדים את זה.

תשובה: 30 סמ"ק הוא פחות מכשיעור, [של ככתובת הגסה], והוא גודל של קופאות גפרורים רגילה. ולכן עדיף לחולה מאכלים שהם דחוסים ולא מאכלים שמנופחים, [וכנתבאר החישוב בארוכה בקובץ שערי יוסף הוראות ופסיקים לחולים ביו"כ, שיש משערים לפי משקל, אך כיון שהוא יבוא לידי קולא, ויאכל מאכל ששוקל 30 גרם, אבל בנפחו הוא 50 סמ"ק, והוא ספק דאורייתא לחומרא, ולכן יש לשער לפי סמ"ק. אך במאכלים שדחוסים, כגון עוגיות וכדו' אפשר לשער לפי משקל של 20 גרם, שבנפח הוא 30 גרם שהוא פחות מכשיעור, וראה עוד מה שנתבאר בארוכה בקובץ שערי יוסף שיעורי המצוות].

אך מאכלים שהם אורירים כגון עוגת טורט או לחם, **לבני ספרד:** יכול למעכו לגמרי, ואין צריך לשער את החללים, ויכול לאוכלו ממנו כל פעם עד כמות של 30 גרם. **ולבני אשכנז:**

פסקים דיני חולה האוכל ביום כיפור והלכות

וגבינה דינם כאוכל, אבל מרק בלא ירקות דינו כשתיה.

שקד טבעי רגיל, 20 שקדים פחות מכשיעור.

מהו שיעור פחות מכשיעור

שאלה: מהו שיעור של מלוא לגומיו, לחולה שאוכל ביו"כ.

תשובה: באדם בינוני- רגיל עד 40 סמ"ק נוזלים הוא פחות מכשיעור, אבל קטן באיבריו כגון נער בר מצוה או נערה, ייתכן שמלוא לגויו שלו קטן במעט משיעור זה, וימדוד בערב יו"כ.

כמה זמן צריך להפסיק בין אכילה לאכילה ושתיה לשתיה

שאלה: כמה זמן צריך להפסיק בשיעורים בין אכילה לאכילה ובין שתיה לשתיה.

תשובה: שיעור זמן האכילה הוא "כדי אכילת פרס" [שיעור אכילה של 3/4 ביצים] פחות מכשיעור שיש לחכות בין אכילה לאכילה, לכתחילה תשע דקות, ובמקום הצורך שבע דקות, ובמקום הצורך ארבע דקות. [ואם לא די בזה יאכל, אפשר כל שתי דקות].

שיעור זמן השתיה, בין שתיה לשתיה לכתחילה הוא תשע דקות, ובמקום הצורך אם אפשר שבע דקות, ואם לא כל חמש דקות, ואם לא די בזה אפשר גם לשתות בהפרש של שתי דקות, ואם לא ישתה כל דקה או חצי דקה אפשר לו, כיון שיש אומרים ששיעור כדי אכילת פרס הוא בכמה ששניות.

שהייה בין אכילה לשתיה - בין אכילה לשתיה אין צריך לשהות שיעור כדי אכילת פרס.

גדר אוכל ושתיה, האוכל לבן, דינו כאכילה, אך אם שותה אותו, דינו כשתיה. וה"ה בכל דבר שאם לועסים ואוכלים אותו דינו כאכילה, אבל אם שותים אותו דינו כשתיה. ולכן חומוס

סוג השתיה שמותר לשתות

שאלה: איזה שתיה מותר לחולה לשתות ששותה לשיעורים.

תשובה: מותר לשתות כל סוגי השתיה, ואינו חייב לשתות דוקא מים, ויכול לשתות גם שתייה מתוקה, כגון מיץ ענבים מיץ תפוזים או שוקו או חלב.

ובהרבה מיקרים עדיף לשתות שתיה מתוקה, ומזינה עם סוכר, [למי שצריך סוכר שלא יצטרך אכילה, או שישתה פחות] או **מרק ירקות** טחון, שדינו כשתיה. אך לפעמים רק שתיה מתוקה מצמיאה את הגוף יותר ויצטרך לשתות יותר, לכן נכון לשתות גם מידי פעם מים, ולא רק שתיה מתוקה. וכן **שייק פירות** שהוא נוזלי לגמרי דינו כשתיה.

וצריך להזהר שמודדים בכוסות רגילות שיהיה בפחות מכשיעור, שלא יבואו לידי ספק איסור כרת.

וכן חולה שאוכל מומלץ שיאכל קוביות שוקולד או ופלים כיון שהשוקולד והסוכר עוזר לצום, וכן אכילת בסיקוטים שיש בהם קלוריות לגוף. אלא א"כ צריך לאכול מאכלים שיש בהם חלבונים, כגון דגים או עופות, וכל חולה לגופו.

כמות השתיה והאכילה שצריך לאכול ולשתות

שאלה: חולה שצריך לאכול ולשתות, כמה הכמות שצריך לאכול ולשתות.

תשובה: צריך לברר אצל הרופא או מורה הוראה הבקי בדיני חולים ביום

פסקים דיני חולה האוכל ביום כיפור והלכות

קצה מטה סקט"ז, נראה דאי"צ לחם משנה, ואמנם בכנה"ג סי' תרי"ח נראה דטוב לבצוע על לחם משנה.

ברכה ראשונה לחולים

שאלה: האם חולים שאוכלים ביום הכיפורים צריך לברך ברכה ראשונה.

תשובה: אף האוכל ביום כיפור מברך ברכה ראשונה, ואם אוכל פחות מכשיעור, ולא הסיח דעתו מאכילה הראשונה וכן לא שינה שינוי מקום שצריך לחזור ולברך, כגון שיצא מבית הכנסת, אינו צריך לברך ברכה ראשונה לפני כל אכילה ואכילה או שתיה, אך אם כל כמה שעות מתחיל לשתות לשיעורים צריך לברך עוד פעם כי הרי הסיח דעתו מהשתיה או מהאכילה.

ברכה אחרונה לחולים

שאלה: חולים שאוכלים האם מברכים ברכה אחרונה.

תשובה: לגבי השתיה, אין מברכים על השתיה כיון ששותה פחות מרביעית.

אך לגבי אכילה של ברכה אחרונה אם אכל מזונות בשיעור 30 גרם בתוך שבע וחצי דקות יכול לברך על המחיה או ברכת המזון. [לנוהגים ששיעור כזית 30 גרם] אך האוכל והשותה לשיעורים אינו מברך ברכה אחרונה כיון ששוהה כל פעם יותר מכדי אכילת פרס.

נטילת ידים לחולה ביו"כ

שאלה: חולה שאוכל פחות מכשיעור פחות מכשיעור, ואוכל לחם, האם נוטל ידים בברכה.

תשובה: חולה שאוכל ללא שיעורים, נוטל ידים בברכה, אבל אם אוכל פחות פחות מכשיעור יטול ידים ללא ברכה, כיון

הכיפורים, את כמות האכילה והשתיה, וכל חולה לגופו.

חולים שמותרים בשתיה, אסור להם באכילה.

מ"מ אף שחולה שמותר לו בשתיה בכמות מסויימת, ואם מרגיש רע, יכול לשתות עד שירגיש טוב.

חולה שצריך לשתות כמה מסויימת של שתיה, בדרך כלל צריך לחלק את השתיה למשך היום.

חולים וקטנים האם יכולים לאכול בשר וממתקים

שאלה: חולה שאוכל האם יכול לאכול בשר, וכן קטנים שאוכלים האם יכולים לאכול ממתקים.

תשובה: יכולים לאכול בשר, ויכולים לאכול ממתקים, כיון שהוא יו"ט, ואין דין להצטער.

קידוש לחולים

שאלה: חולים וקטנים שאוכלים ביום הכיפורים, האם צריכים לעשות קידוש.

תשובה: אינם צריכים לעשות קידוש.

לחם משנה

שאלה: חולה שאוכל לחם, האם צריך לבצוע על לחם משנה

תשובה: לבני אשכנז: אינם צריכים לבצוע על לחם משנה. ולבני ספרד: טוב לבצוע על לחם משנה.

מקור: במג"א סי' תרי"ח סק"י חיי אדם כלל קמ"ה סל"ב ומטה אפרים סי' תרי"ח

פסקים דיני חולה האוכל ביום כיפור והלכות

שאוכל פחות מכביצה בתוך שיעור של כדי אכילת פרס, נוטל ידים ללא בברכה, [ויש נוהגים כהגר"א והחזו"א לברך על נטילת ידים, אף אם אוכל כזית].

מקור: ע"י בשו"ע סי' קנ"ח ס"ג ומשנ"ב שם סק"י, ובסדר נט"י לשו"ע הרב סי"ח כתב שצריך לאכול כזית מכביצה בכדי אכילת פרס, ולפי"ז בנ"ד יכול לברך על נט"י, ואמנם לפי מש"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן ס') שיש לאכול כל הביצה בכדי אכילת פרס בשיעור הגדול שהוא 9 דקות, וא"כ הכא נמי גם לגבי ברכה על נט"י יש לחוש שלא לברך. אף שדברי השבט הלוי לקולא.

מים אחרונים

שאלה: חולה שאוכל לחם האם נוטל מים אחרונים.

תשובה: נוטל מים אחרונים כרגיל.

זימון - שלושה חולים האוכלים ביו"כ, ישתדלו שלא ישבו לאכול ביחד כדי שלא יצטרכו לזמן, ומ"מ אף אם אכלו ביחד אינם מזמנים.

יעלה ויבוא בברכת המזון

שאלה: מה נוסח ההזכרה בברכת המזון לחולה שאוכל

תשובה: מזכיר ביעלה ויבוא, ביום הכיפורים הזה, ביום סליחת העוון הזה.

ואם נזכר לאחר שגמר ברכת המזון אינו חוזר. [ואף אם נזכר לאחר שבירך בונה ירושלים].

מקור: בשו"ע סי' תרי"ח ס"י, כתב שיזכיר ויעלה ויבוא, ואמנם במג"א (שם סק"י) הביא מש"כ בשבולי הלקט (סימן ריב) בשם הרב אביגדור כהן צדק שכיון שהיום גרם לו אסור שרק פיקוח נפש גורם לו היתר דינו כיום חול

שאין בו לא קידוש על הכוס ולא הזכרה בברכת המזון, ואפילו רצה אינו מזכיר עכ"ד, וכ"כ בט"ז (שם סק"י) דשב ואל תעשה עדיף, ואמנם במאמר מרדכי (שם סק"ז) שאין לעשות מעשה כנגד מרן וצריך להזכיר יעה ויבוא וכ"כ בלבוש (שם) ובשו"ע הרב (שם סק"ח) ובחיי אדם (כלל כמה סי"ז) ובשער הציון (סי' תרי"ח סקכ"א) ובחזו"ע (ימים נוראים עמ' שח). [ומ"מ לגבי קידוש חוששים לסב"ל, ולכן נוהגים שלא לקדש, וכמ"ש בשו"ע הרב סו"ס תרי"ח ובערוך השולחן סו"ס תרי"ח, ובמשנ"ב שם סקכ"ט, ובשו"ת עמק שאלה סימן כ"ג דספק ברכות להקל].

ואם שכח ונזכר לאחר ברכת בונה ירושלים, במג"א שם כתב שאומר אשר נתן בלי חתימה כמו בר"ח והנהר שלום שביום הכיפורים לא תקנו לומר אשר נתן וכ"כ במשנ"ב, ובשעה"צ הוסיף כיון שכל הדין של אמירת יעלה ויבוא לחולה בברכת המזון הוא מחודש, ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קל"ט.

הזכרה בעל המחיה

שאלה: חולה שאוכל מיני מזונות כשיעור מה מזכיר בעל המחיה

תשובה: צריך להזכיר בעל המחיה, כמו שמזכירים בברכת המזון, "וזכרנו לטובה ביום הכיפורים הזה" כיון שיש חייב להודות על האכילה חייב גם להזכיר.

מקור: בספר שש"כ פרק לט סל"ג כתב שבמחצית השקל סי' רח סקי"ח כתב ב' טעמים למה לא מזכירים של חנוכה ופורים במעין שלוש, ולפי ב' הטעמים יש להזכיר של יו"כ, ועוד כתב שם מהגרשז"א שאף שי"א שכל שבברכת המזון אם שכח להזכיר אין מברכים ברכה בפנ"ע אין מזכירים כלל במעין שלש שאני הכא שרק מפני הספק אין מברכים בברכת המזון עכ"ד. ובספר לקט הלכות דינא ימים נוראים עמ' צו. וע"י בספר עיונים במשנ"ב ח"ג עמ' מט.

תפילה לחולה שאוכל ביום כ

שאלה: האם יש חובה לומר את התפילה לחולה שאוכל.

תשובה: טוב לומר התפילה, "הנני מוכן ומזומן לקיים מצוות אכילה ושתייה ביום הכיפורים, כמו שכתבת בתורתך, ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. (ויקרא יח ה') ובזכות קיום המצוה זו, תחתום אותי ואת כל חולי עמך ישראל, לרפואה שלימה, ואזכה ביום הכיפורים הבא, לקיים שוב וענייתם את נפשותיכם, כן יהי רצון אמנ". [ספר שבת שבתון (עמ' קמ) כתב שמצא במחזור עתיק. וכ"כ בספר תורת היולדת פרק נ"ב ס"י, ולקט הלכות (ח"ב עמ' קכט)].

דיני לקיחת תרופות ביום כיפור

תרופות לחולה שיש בו סכנה - חולה שיש בו סכנה שצריך לקחת תרופה, הרי הוא יכול לקחת את התרופה עם מים אף בלא דבר מר, כיון שבדרך כלל בלאו הכי חולה שיש בו סכנה אינו מתענה. אך ישנם כדורים שגורמים להתייבשות כגון קנביס, תרופות לדיכאון או חרדות, תרופות שניתנים לדילול הדם ללב וכדו', ולכן יש לשאול לרופא לפני הצום אם יכול לצום. וכן חולים שנוטלים אנטיביוטיקה,

שישנם מקרים שאפשר לדלג על הכדור ולכן יש לשאול את הרופא ומורה הוראה.

תרופות לחולה שאין בו סכנה - אבל חולה שאין בו סכנה שצריך לקחת תרופה, הרי יכול לקחת את הכדור הנ"ל בלא מים, ואם לא יכול לקחת את הכדור בלא מים יכול לבלוע את התרופה ע"י מים שנפגמו ע"י דבר מר, ולכן כדרי ברזל או כדורים ללחץ דם גבוה שצריך לקחת אותם בכל יום יש לקחתם ע"י מים מרים.

כדורי שינה - מי שלא מצליח להרדם בלילה בלי לקחת כדור שינה, מותר לבלוע כדור שינה בלי מים. בשעת הדחק גדולה מותר לבלוע את הכדור עם מים מרים פחות מכשיעור.

כדורי מניעה - כלה או אשה שלוקחת כדורים בקביעות לסידור הווסת, או למניעת הריון, יכולה לקחת את הכדור אף ביו"כ, אך תיקח את הכדור בלי מים. [או ע"י אסיפת רוק]. ואם אינה יכולה לבלוע את הכדור בלא מים תבלע את הכדור ע"י מעט מים מרים פחות מכשיעור.

כדורי ריטלין - אם חייב לקחתם, יקח אותם בלי מים, ומה שלא אוכל יום אחד אינו מזיק.

פסקים פרק י"ט והלכות

פרק י"ט

דינים הנוהגים בערב יום כיפור

בחורים - מגיל י"ג נהגו לטבול, משום תשובה (משנ"ב שם סקי"ז).

נשים - נהגו שהנשים בזמנינו אינם טובלות, ויש שנהגו לטבול, (ופנויות ובתוך ז' נקיים, נח' הפוסקים, עי' משנ"ב שם).

מספר הטבילות - די בשלש טבילות. (עי' משנ"ב סקכ"א) ויש שנוהגים בשמונה טבילות. (עי' כה"ח סי' תקפ"א סקפ"ג).

חציצה - ראוי להחמיר בחציצה, [ציפורנים, לכלוכים, סירוק שער הראש והזקן, ולרחוק במים חמים לפני הטבילה] אך בדיעבד אינו מעכב. (עי' משנ"ב שם סקכ"ו ובאלף המגן סקי"א ובכה"ח שם סקנ"ח).

תשעה קבין - אם אינו יכול לטבול ישפוך עליו תשעה קבין [להחזו"א 23 ליטר, ובשעת הדחק 17.5 ליטר, ולהגר"ח נאה לכתחילה 18 ליטר, ובשעת הדחק 12.5 ליטר].

ויש שחוששים שבמקלחת כיון שצריך כוח גברא, בתשעה קבין, [וכמו שכתב הראב"ד בשו"ת תמים דעים (סי' ס"ו), וכן פסק בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סימן א')] אמנם הפוסקים האריכו שאי"צ כוח גברא, ואף לדעת הראב"ד היינו דוקא בזמן שתקנת עזרא נהגה, ולא בזמנינו, [וכ"כ בשו"ת קנין תורה בהלכה (ח"א סי' ל"ג) ובשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' כ"ד), ועוד שבפתיחת הברז נחשב כוח גברא, וכמו שנראה בנימוק"י (חולין דף קז ע"א ד"ה וכתוב בהלכות) ועוד]. ועוד כיון שאין המים נשפכים בבת אחת, ויש חורים קטנים, וצריך לשפוך בשפיכה אחת, בלא חורים ולכן יש מחמירים לפרק את הטוש [וכן הו"ד הגר"ח ק (תורת המועדים סי' תר"ו סקי"ט) בשם החזו"א, וכן הו"ד הגריש"א (ספר הל' חג בחג ימים נוראים פרק כ"א הערה 62) שמקלחת אינה מועילה כתשעה קבין], אך למעשה מה שלא מועיל היינו דוקא שלא

דינים הנוהגים בערב יום כיפור

מזמור לתודה - בני אשכנז: לא אומרים, כיון שבזמן המקדש לא היה קרב קרבן תודה. (רמ"א סי' תר"ד סק"ב ומשנ"ב סק"ד), **אך מנהג בני ספרד**: לאומרו. (כה"ח שם סקכ"ג).

אבינו מלכנו - **לבני ספרד**: אומרים, **ולבני אשכנז**: אין אומרים, (רמ"א סי' תר"ד ס"ב).

תחנון - אין אומרים כיון שהוא מקצת יו"ט. (שו"ע סי' תר"ד ס"ב).

למנצח - אין אומרים, כיון שאינו יום צרה (רמ"א שם ומשנ"ב סק"ד).

עלייה לקברות - יש נוהגים לעלות בערב יו"כ לקברות ולהרבות בצדקה. (רמ"א סו"ס תרה, ומשנ"ב שם סק"ה). ויש שהקפידו ללא ללכת כיון שהוא קצת יו"ט. (סידור יעב"ץ, ויפה ללב ח"ב סק"ג).

דיני הטבילה בערב יום כיפור

חיוב הטבילה במקווה - נהגו לטבול במקווה בערב יום כיפורים, [בלא ברכה], ומצינו ב' טעמים, א' משום טומאה, (רמ"א סי' תר"ו ס"ד), ב' משום תשובה כגר שנתגייר שחייב טבילה (מהרי"ל מנהגים הל' עיו"כ ס"ג), **ולהלכה נראה מדברי הפוסקים שחוששים לב' הטעמים**, ולכן אף מי שטהור צריך לטבול בערב יו"כ, (משנ"ב שם סקכ"א) ולכן אף מי שכל השנה לא נוהג לטבול במקווה, בערב יו"כ נוהגים לטבול, והוא הטבילה היחידה שהובאה להלכה בשו"ע. (עי' שו"ע סי' תר"ו ס"ד).

פסקים דינים הנוהגים בערב יום כיפור והלכות

תז סק"מ בשם היפה ללב, וכן החזו"א לא נהג ללקות). [אך יש שנהגו ללקות, ועוד פרטי דינים בדיני המלקות נתבארו בארוכה בשערי יוסף הל' יו"כ].

דיני מצוות אכילה בערב יו"כ

מצות אכילה - מצוה לאכול בערב יו"כ, (יומא פא: ובשו"ע סי' תר"ד ס"א "מצוה לאכול בערב יו"כ ולהרבות בסעודה", והאחרונים האריכו מדוע הרמב"ם השמיט דין זה) [ונחלקו הפוסקים אם הוא מדאורייתא או מדרבנן]. ונח' הפוסקים אם יש מצוה אף בכל אכילה. ולהלכה נראה שאף בכל אכילה יש מצווה. ולכן יש שנהגו לאכול בכל יום כדי לקיים מצווה.

טעם המצוה - ונחלקו הפוסקים בטעם המצווה, ומצינו ב' טעמים עיקרים, א' כדי שיהיה כוח להתענות, (רא"ש יומא פ"ח סי' כב, טור, ריטב"א ר"ה ט), ב' כיון שהוא יו"ט. (שע"ת לרבינו יונה שער ד' אות ח). ולהלכה נפסק לחוש לחומרא לב' הטעמים.

אכילה בליל תשיעי - יש מצוה, אך אין חיוב. (מג"א שם סק"א בשם השל"ה שיש מצוה מהלילה, אך דעת הגר"א שם שהוא רק מבוקר).

שתיה - אף שמדברי השו"ע, נראה שיש מצוה באכילה, להלכה אף בשתייה יש מצוה, ושתיית משקאות חשובים, ושתייה בכלל אכילה. וכלשון הגמ' "כל האוכל ושותה בערב יום הכיפורים" (עי' שו"ת אול"צ ח"ד פרק ז' א').

כמות האכילה - יש שכתבו שיש לאכול כמות כפולה מהסעודות שרגיל לאכול ביום חול, (סידור האריז"ל בא"ח וילך א' וכה"ח סי' תר"ד סק"ב), אך להלכה אין חיוב בזה, וצריך להזהר מאכילה גסה. (עי' אלף המגן סי' תרד סקמ"ב).

אכילת פת - אף אין חיוב באכילה על פת. (מנ"ח מצוה שיג אות ט') מ"מ יש מצווה באכילת פת. (עי' שדי חמד מערכת יו"כ סימן ג' אות ד' ד"ה ואם חייב) ובחזו"ע עמ' רלה, ובשו"ת אול"צ ח"ד פרק ז' תשובה

לשפוך מכלים שונים, שלא יהיה הפסק בשפיכה, אבל כיון שנושף ביחד אין חשש. [וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (שם) שאם המים הולכים בשפע אינו נחשב טפטוף ע"ש, וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' כ"א) שבשעת הצורך מהני, וכ"כ בחזו"ע (דיני עיר"כ)].

ומ"מ צריך להזהר בכמה דברים, א. שישפוך המים על כל חלקי גופו, וולכן מועיל רק אם לא מחזיק את הטוש, אלא המים נשפכים עליו ע"י שיניח את הטוש במתקן [עי' משנ"ב (סי' פ"ט סק"ד)]. **ב.** שישפוך את המים ללא הפסק באמצע, [וכמ"ש במשנ"ב שם שבכמה כלים לא מהני]. **ג.** שיעור זמן התשעה קבין, לכתחילה עמידה תחת זרם של כ-3-4 דקות. [עי' ב"י (ריש סי' פ"ח) ומשנ"ב (שם סק"ב) פסק"ת (ח"א סי' פ"ט הערה 42)].

זמן הטבילה - לאחר חצות, ובמקום צורך אף שעה קודם חצות. (משנ"ב סי' תקפ"א סק"ו בשם הח"א). ורבים מקפידים לטבול קודם תפילת מנחה. ויש נוהגים לטבול סמוך לסעודה מפסקת. (עי' משנ"ב שם סקי"ח וכה"ח סקנ"א).

רחיצת הגוף לאחר הטבילה - מותרת. (עי' שבת יג. וצי"א חי"א סי' סד), [ויש שהקפידו בזה ע"פ הקבלה].

טבילה לאבל בתוך השבעה - אבל שיושב שבעה, וקם בערב יו"כ, כיון שיו"כ דינו כרגל שמבטל אבילות, (סי' תקמ"ח סי"א) יכול לטבול לאחר תפילת מנחה, **לבני ספרד:** מחצות, (עי' שו"ע סי' תק"ח סי' ורמ"א שם, וכה"ח סי' תר"ו סקס"ו וחזו"ע אבילות ח"ג עמ' קיד). **ולבני אשכנז:** שעה שעתיים קודם הלילה (עי' רמ"א סי' תר"ו ס"ד ובמשנ"ב שם). **אך שאר דיני אבילות נוהגים עד הערב, ומ"מ המיקל לאכול סעודה מפסקת על גבי ספסל יש לו על מה לסמוך** (ברכ"י סימן תר"ו סק"ד).

מלקות בערב יום כיפור - יש שנוהגים ללקות ל"ט מכות ברצועה בערב יו"כ, (עי' שו"ע סי' תר"ו ס"ד) **ופשט המנהג בזמנינו שלא ללקות** כיון שמחזיקים את ערב יו"כ כיו"ט. (עי' כה"ח סי'

פסקים דינים הנוהגים בערב יום כיפור והלכות

אכילת מאכלים קלים - נוהגים לאכול בסעודה מפסקת מאכלים קלים להתעכל, שלא יהיה שבע ומתגאה כשיתפלל (שו"ע סימן תר"ח ס"ד).

אכילת בשר עוף - נוהגים לאכול בה בשר עוף ולא בשר בהמה, [בין לנשים ובין לאנשים] כיון שהוא קל לעיכול, (משנ"ב שם סקט"ז). אך אם אין לו רק בשר בהמה מותר לאוכלו. (מט"א שם ס"א, ועי' ישועות יעקב שם סק"ב שדי לאכול בשר בהמה בערב י"כ). אך תבשיל של בשר מותר באכילה.

אכילת דגים - אין אוכלין דגים בסעודה המפסקת, אך בבוקר או בצהריים, מותר ואף רבים נהגו לאכול דגים. (עי' תוס' כתובות ה. ד"ה אלא, וע"ז ה: ד"ה דברי, ובכה"ח שם סקכ"א), אך בדגים קרים יש מקילים, אף לפני הצום, כיון שאינם מחממים.

אכילת ביצים שום גבינה וחלב - נהגו שאין אוכלין ושותין אף מהבוקר דברים המחממין את הגוף, כגון ביצים ושום וגבינה וחלב, כיון שהם מרבים זרע, (עי' משנ"ב שם סק"ח בשם הפמ"ג, ובכה"ח סקל"ב וסקל"ו). אך קפה עם חלב מותר. (משנ"ב שם).

שתיית יין - אין שותים יין ומשקאות משכרים בסעודה המפסקת. (עי' משנ"ב שם) אך יש שנהגו לשתות מעט יין בבוקר, לשם מצוה, (שו"ת אול"צ ח"ד עמ' פב). ומיץ ענבים מותר לשתות לכתחילה אף בסעודה המפסקת כיון שאינו בכלל יין.

נשים/קטנים - נשים יכולות לאכול מאכלים המחממים את הגוף כרגיל. (עי' הל' חג בחג עמ' שיא). וכן קטנים מותרים בכל אלו. (מו"ז עמ' פב).

שומשום/טחינה - אין לאכול שומשום, כיון שהוא מעלה גרה (משנ"ב שם). אך בטחינה אין חשש. (עי' הליכות מועד עמ' רמא שהחמיר בזה, אך להלכה נראה שאין איסור בזה, וכן

א'), הנוהגים ע"פ קבלה צריך לפחות ב' סעודות על פת (כה"ח שם).

נשים - אף נשים בכלל מצווה זו, כדי שיהיה להם כוח להתענות. (עי' מנ"ח מצוה שיג סקט"ז, ואלף המגן שם סקמ"א, ובשו"ת כתב סופר סי' קיב ובשו"ת תורה לשמה סי' קסב, ובחזו"ע עמ' רלא).

קטנים - אף קטנים בכלל מצווה, מדין מצוות חינוך. (שו"ת רע"א סי' ט"ז, ורש"ש סוכה כח:).

מצות אכילה למי שאינו מתענה - ואף מי שאינו מתענה, מחמת שיום תשיעי הוא כיו"ט. (נח' בזה בהעמק שאלה פרשת וזאת הברכה סי' קסז סק"ב כתב שאין חיוב, אך בכת"ס סי' קיב כתב שתלוי בטעמים).

מצוות צריכות כוונה - ראוי לכוין לשם מצוה, [כיון שאינו ניכר באכילה שאוכל לשם מצוה]. וכתב ביסוד ושורש העבודה (יא ה) שיכוון לשם נחת רוח לבורא ולא להנאתו.

עשיית מלאכה - דינו כמו בערב שבת. [והעושה מלאכה בערב יום הכיפורים אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם (עי' פסחים נ: מועד לכל חי סימן טז ס"כ)].

דיני סעודה מפסקת

חיוב אכילת סעודה מפסקת - הסעודה האחרונה שאוכלין לפני הצום, היא נקראת "סעודה המפסקת" ונהגו לאוכלה עם פת, אך אינו חיוב.

לחם משנה - יש שנהגו לקיים לחם משנה. (עי' ספר טעמי המנהגים אות תשל"ד סק"ד, ובשל"ה הקדוש, ובסידור הרמ"ק). אך אין בזה חיוב. (אלף למגן סי' תרד סקמ"ב ובקצה המטה שם סקל"ז).

טבילת המוציא בדבש - יש נוהגים לטבול פרוסת המוציא בדבש. (מטה אפרים סי' תרה סק"ח). [ויש נוהגים לטבול בסוכר].

פסקים דינים הנוהגים בערב יום כיפור והלכות

דיני עינוי כחמש דקות קודם השקיעה, (עי' שו"ע סימן תר"ח ס"א, ומשנ"ב סק"ב, ובשו"ת אג"מ או"ח ח"א סי' צ"ו, ובשו"ת אור לציון ח"ד פרק יא ס"א יעו"ש).

ברכת הבנים - נוהגים שההורים מברכים את ילדיהם לפני שהולכים לבית הכנסת. (ח"א כלל קמד סי"ט).

דיני הבגדים ובתכשיטים ביו"כ

בגדים - מצוה ללבוש בגדים נאים ונקיים כבגדי שבת, (שו"ע סי' תר"י ס"ד ומשנ"ב סק"ט וסי' תרי"ד סקט"ו) אך לא בגדים מפוארים ויקרים.

תכשיטים - נשים לא יענדו תכשיטים מכסף וזהב שמתקשטות בהם בשבת ויום טוב [מצינו ב' טעמים, א' מאימת יום הדין. ב' משום שלא להזכיר חטא העגל] (משנ"ב סימן תרי"א סקט"ז, ובשעה"צ שם אות י) אך תכשיטים של יום חול אינם בכלל האיסור. [ויל"ע אם האיסור אף בדמוי כסף וזהב שרגילים ללבושו רק בשבת, ותלוי אם נראה כאמית].

שעון מכסף או זהב - מותר, (הגריש"א בשבת שבתון עמ' רצז כיון שהם טפלים לשעון שהוא עיקר, ויש מחמירים מפני אימת יום הדין).

איפור - אפשר להתאפר בעיו"כ, אך יהיה בצורה עדינה. (אחרוני זמנינו).

חפתים/חגורה מזהב - נכון להמנע מחמת אימת יום הדין. (ע"פ המשנ"ב הנ"ל, ואף ברגיל בחול לא ילבש חפתים מיוחדים, וכ"כ לי הגר"י משדי שליט"א).

לבישת קיטל - רבים נוהגים [הנשואים] ללבוש קיטל ביום כיפור, להדמות למלאכי השרת, אך רבים מבני ספרד לא נהגו בו. (רמ"א סימן תרי"ד, ובכה"ח שם ס"ק לד-לז, ומה שנתבאר בשערי יוסף הל' ר"ה).

כתב בספר הל' חג בחג עמ' שיג בהערה, ומ"מ כתב שם שאין להרבות בזה, ואמנם מהגרע"פ ומהגר"מ שמעתי שאין בזה איסור).

אגוזים ובוטנים וכדו' - ראוי להחמיר כיון שע"י יש כיחו וניעו ומגביר את הליחה. (כן נראה ע"פ מש"כ הרמ"א בסוף סימן תקפ"ג לגבי ר"ה ונראה דה"ה לגבי יו"כ).

לקחת קלי צום בערב יום הכיפורים - מותר לקחת בערב יום כיפור קלי צום וע"י כן יצום בקלות. (שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' נח אות ג', ביבי"א ח"ט חא"ח סי' נד ועוד), ויש שנמנעו מכך והרי הוא נבל ברשות התורה. (שדי חמד יו"כ סו"ס א' והגר"ח ק).

דיני תוספת יום הכיפורים

מצוות התוספת - מצוה מדאורייתא להוסיף מחול על הקודש, [בין לאנשים ובין לנשים], (שו"ע סי' תר"ח ס"א וס"ב). **וראוי לקבל בפה ולומר שמקבל עליו תוספת יו"כ.** (עי' כה"ח סי' תרי"ט סק"א והגר"ש א). ונשים שמדליקות נרות ומברכות שהחיינו, אינן צריכות לקבל את התוספת יו"כ. (עי' מטה אפרים סי' תרי"ט ס"ד ובאלף למגן שם סק"ו).

אכילה לאחר סעודה המפסקת - לבני ספרד: אף אם גמר את הסעודה יכול לחזור ולאכול, כל עוד שלא קיבל על עצמו את התענית. (שו"ע סי' תר"ח ס"ג), **ולבני אשכנז:** כיון שיש שנהגו שבסיום הסעודה מקבלים עליהם את התענית, אם רוצה לאכול ולשתות לאחר ברכת המזון יאמר או יחשוב שאינו מקבל עליו את התענית. (משנ"ב שם סק"ב), **ומ"מ בדיעבד** אף לבני אשכנז אם שכח ולא התנה, כיון שלא היה בדעתו יכול לאכול ולשתות. (כדמוכח מדברי המשנ"ב שהוא רק לכתחילה, ובשו"ת אול"צ ח"ד עמ' צב).

זמן התוספת - אף שבער"ש מחמירים לקבל שבת כ20/230 דקות קודם השקיעה לכתחילה, ואף בערב יו"כ יש מחמירים כן. (עי' משנ"ב סי' רסא סק"ג ובשעה"צ שם סק"א), **מ"מ** בערב יו"כ די להפסיק מאכילה ומלאכה ושאר

פסקים דינים הנוהגים בערב יום כיפור והלכות

קעב). [ב]. בפלטה חשמלית או במיחם חשמלי אין איסור אף לבני אשכנז, (שו"ת משנת יוסף ח"ז סימן קיא, וכן כתב לי הג"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א במח"ס שו"ת שבט הקהתי, ובקובץ מה טובו אוהליך יעקב ח"ד עמ' רסב, וכן שמעתי מהגרע"פ).

דיני הדלקת נרות בערב יו"כ

נוסח הדלקת נרות בערב יו"כ שחל בשבת -
בשנה שחל יו"כ בשבת, [לכו"ע] חייבים להדליק נרות, [שידלקו עד שיחזרו מבית הכנסת] ומברכים **"להדליק נר של שבת ושל יום הכיפורים"**. (שו"ע ורמ"א סי' תרי). ואם שכחה ובירכה רק להדליק נר של שבת או של יום הכיפורים, **אם הוא בתוכ"ד תתקן, ואם עבר תוכ"ד יצאה ידי חובה**. (עי' שו"ת מהר"ם מבריסק ח"ב סי' מ"ד, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף הל' יו"ט).

ברכת שהחיינו בשעת הדלקת נרות - לבנות

ספרד: מברכים שהחיינו. וכ"ש במי שלא הולכת להתפלל בבית הכנסת, (בא"ח א' וילך ה"ט וכה"ח סק"ז) אך כיון שמקבלים יו"כ בהדלקה מדליקים את הנרות וחולצים את הנעלים ומברכים שהחיינו (חזו"ע ימ"נ עמ' רנז), [אך אין קפידא לחלוץ נעלים דוקא אז], **ולבנות אשכנז:** בין אנשים ובין נשים המדליקים נרות יברכו שהחיינו על ההדלקה, (משנ"ב שם סק"ז וחיי אדם כלל קמד סי"ד שאף איש יברך).

אשה ששכחה ולא בירכה שהחיינו ולא שמעה

ברכת שהחיינו בבית הכנסת - תברך כל

יום הכיפורים. (עי' שו"ת אול"צ חד' עמ' צז).

מניין הנרות שמדליקים ביו"כ - מנהג בני אשכנז, מלבד הנרות שהאשה מדליקה בערב יו"כ, מדליקים עוד ארבעה נרות וכדלהלן:

א). הדלקת נר נשמה - מנהג בני אשכנז

להדליק בערב יו"כ, נר לעילוי נשמת

ההורים, [ודי בנר אחד על שניהם]. (רמ"א סי' תר"ד ס"ד, ומשנ"ב שם סק"ב) ויש מבני ספרד שנהגו כן. [וכשמדליק הנר לע"נ אביו או אמו אומר: הריני מדליק

לבישת קיטל בשנה ראשונה - יש שלא נוהגים ללבושו, אך מעיקר הדין מותר ללבושו, [ולכן מי שאין לו מנהג ילבשו].

לבישת קיטל בשנת אבל על אביו ואמו או

בתוך ל' על אחיו ואחיותיו - יש שנהגו

שלא ללבושו. (משנ"ב שם סק"ח) ובמקום שאין מנהג אפשר ללבוש. (הגר"ש וואזנר זצ"ל בקובץ מבית לוי עמ' לו).

לבישת קיטל למי שאביו אינו רגיל ללבוש - מי

שאביו אינו רגיל ללבוש קיטל, ורוצה ללבוש קיטל מחמת הנוחות אין בכך איסור של אל תיטוש. [ע"פ מש"כ בשו"ע (יו"ד סי' רי"ד ס"ב) שרק במנהגים שיש בהם חשש איסור, ולכן נראה שאין אל תיטוש של בן ספרד להתפלל במנין של בני אשכנז, כיון שאין בזה שינוי בכל נוסח התפילה העיקרי, ורק בפיוטים ובסליחות].

להכנס לקיטל לבית הכסא - אין להיכנס לבית

הכסא בקיטל, אך לעשות צרכי הקטנים מותר, ולכן מותר להכנס למשתנת שדינם כבית הכסא דפרהסאי עם קיטל (עי' משנ"ב שם סק"ח) ולכו"ע אם לובשים את הקיטל גם בסעודות ראש השנה מותר להכנס (הגריש"א ועוד).

דיני השהיית אוכל והטמנה בערב

יו"כ

להטמין או להשהות תבשיל על האש או

הבלעך לצורך מוצאי יום כיפור -

לבני ספרד: מותר, **ולבני אשכנז:** אסור, משני טעמים, א). כיון שמתבשל בתנור לצורך חול, [כיון שמיחזי כרעבתונתא, (שו"ע וב"י ורמ"א סי' תר"ט ס"א ומשנ"ב ושער הציון שם וכה"ח שם סק"ד), אך ישנם כמה אופנים שמותר. א]. לצורך חולה או קטנים שאוכלים ביו"כ מותר, ומותר להשהות אף משהה לצורך הבריאים כיון שמותר כדין ריבוי בשיעורים. [וכמ"ש בחידושי החת"ס (שבת דף יח ע"ב) שמותר לצורך חולה וקטן ומותר אף להרבות בשיעורים, באלף המגן (סי' תר"ט סק"א) ובשו"ת אבן ישראל (ח"א הל' יו"כ סי' תר"ט) ובחוט שני (יו"כ עמ'

פסקים דינים הנוהגים בערב יום כיפור והלכות

(ד). **נר בחדר שינה** - מנהג בני אשכנז שהנשואים מדליקים עוד נר בחדר שינה, אם יש חשש שריפה, די במנורת לילה וכדו', או שיש אור שנכנס מהמסדרון לתוך החדר, ואפשר לצאת בזה יד"ח אף בנר ששבת או בנר הבריא.

אף בהדלקת נרות בערב יו"כ ראוי להקפיד לכבות את האור החשמל לפני הדלקת נרות.

נשוי שנוסע לישיבה - נשוי שנוסע להתפלל ולישן בישיבה מדליק גם נר הבריא וגם נר של יום הכיפורים. [וצריך להדליק גם נר של ששבת להבדלה אף בדרך כלל שמתפלל בישיבה אין צריך להדליק].

נר זה לכבוד יום הכיפורים, לעילוי נשמת אבי או אמי או הוריי. (כה"ח שם סקכ"ז וסקכ"ח). ויש נוהגים להניחו בבית (מט"א תרח ח'). ויש נוהגים להניחו בבית הכנסת. (אלף המגן תרג סקי"ח).

(ב). **נר הבריא/החיים - מנהג בני אשכנז:** שאיש נשוי מדליק נר אחד עבורו, ולא עבור האשה והילדים, ונקרא נר הבריא/החיים, (רמ"א סי' תר"י ס"ד). ומדליקים אותו בבית הכנסת או בבית. (עי' לבוש ס"ד ושו"ע הרב ס"ד) **ובני ספרד:** לא נהגו בזה. (ואע"פ שהביא מנהג זה בב"י בשם המרדכי).

(ג). **נר ששבת - מנהג בני אשכנז להדליק בבית** נר ששבת שעליו יברכו ברכת בורא מאורי האש במוצאי כיפור. ואחד מהנרות הנ"ל יש להדליק בחדר בו ישנים. [ובשנה שחל יו"כ בשבת, אף למנהג בני אשכנז, אין חיוב להדליק נר זה. (ע"פ המבואר לקמן בדיני הבדלה שנהגו להקל בזה)].

פרק כ

דיני התפילות ביו"כ

ובארוכה בשערי יוסף יום הכיפורים מהדורת תשפ"ב).
וטוב בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז לכוין
 בבוקר על ברכת הטלית עד מתי שפושטו
 בהפסקה, אך בליל יו"כ ודאי שאין לכוין בכך,
 (עי' ביה"ל סי' ח' סי"ד, וכ"כ לי הגר"י משדי שליט"א, ובפרט
 לדעת השו"ע שאף אם פושטו מיד יברך).

דיני כל נדרי

נוסח ומהות כל נדרי - מנהג בני ספרד: לומר
 בכל נדרי הנוסח "מיום כיפורים שעבר
 עד יום כיפורים זה" משום שכל נדרי הוא
 התרת נדרים שעברו במשך השנה הקודמת,
ומנהג בני אשכנז: שאמירת כל נדרי הוא
 "מסירת מודעא" ולכן אומרים הנוסח "מיום
 כיפורים זה עד יום כיפורים הבא עלינו" ויש
 שנוהגים לומר את שני הנוסחאות. [ומי ששכח
 לומר כל נדרי, אי"צ לאומרו, ויצא בהתרת נדרים
 שעושים בער"ה].

אמירת כל נדרי קודם השקיעה - לבני ספרד
 כיון שהוא התרת נדרים ראוי לומר כל
 נדרי לפני השקיעה, כי אין מתירין נדרים
 בשבת וביו"ט, אך **נהגו להקל** בזה [ועכ"פ בבין
 השמשות] ובפרט שנוהגים לעשות התרת אחרי
 הסליחות בערב יו"כ.

ברכת שהחיינו - לאחר אמירת כל נדרי הש"ץ
מברך שהחיינו, (שו"ע סי' תרי"ט ומשנ"ב שם
 סק"ג) **יש נוהגים** שהש"ץ מוציא את הקהל ידי
 חובה (שעה"צ שם סי' תרי"ט סק"ז) ובמקום שחושש
 שהש"ץ לא מכיון להוציא יד"ח יברך בעצמו.
 (עי' בא"ח ש"א וילך סי"א וכה"ח שם סק"א). **אך**
למעשה כל אחד יכול לברך בעצמו, ויסיימו
 את ברכת שהחיינו לפני הש"ץ, כדי שיוכלו
 לענות אמן. (מג"א שם סק"ג ושו"ע הרב סק"ח ומשנ"ב
 שם סק"ג, וחזו"ע שם עמ' רסו).

דיני הטלית ביו"כ

התעטפות בטלית - נהגו להתפלל בליל וביום
 יו"כ בטלית, (משנ"ב סי' תרי"ט סק"ד).

ברכה על הטלית לאחר השקיעה - יזהר
 להתעטף בטלית מבעוד יום לפני
 השקיעה כדי שיברך עליה, אך לאחר השקיעה,
ולאחר השקיעה אף בתוך י"ג וחצי דקות
 לשקיעה, לא יברך, [כיון שהוא לילה, וכמ"ש
 במשנ"ב (סי' י"ח סק"ז) וכ"כ במטה אפרים (סי' תרי"ט
 סק"ז) וכ"כ בה"ח (סי' י"ח סק"א) וכ"כ בשו"ת אור לציון
 (ח"ד פרק א' תשובה א') ובקיצור הלכות המועדים (ימ"נ
 פ"כ ס"א)] אלא א"כ יש לו ספק אם היה
 השקיעה. (עי' משנ"ב שם וסי' יח סק"ז וסי' תפ"ט
 סק"ח). **ויש מקילים** שיכול לברך מעיקר הדין
 עד י"ג וחצי דקות מהשקיעה. (חזו"ע עמ' רסב,
 מחמת ס"ס ספק יום ספק לילה, והביא מש"כ בשו"ת
 מהרי"ל (סי' קנ"ז אות ז') שעד זמן צאת הכוכבים
 זמן ציצית הוא שהכל תלוי בראיה ועדיין לא
 החשיך לגמרי ע"ש, וכ"כ בשו"ת יבי"א ח"י
 חאו"ח סי' נ"ד אות א').

זמן ההתעטפות בטלית - ראוי לקבל את
 התוספת יו"כ לאחר שהתעטף בטלית,
 כיון שיש אומרים שדין התוספת כלילה. (שו"ת
 אול"צ ח"ד ט"ז א'). ולהלכה אף אם קיבל שבת יכול
 לברך על הטלית, כיון שאין התוספת יו"כ
 כלילה לכל הדינים.

ברכה על הורדת הטלית - המורידים את
 הטלית ביו"כ, אם הוא לכמה דקות, אין
 מברכים עליה, **לבני ספרד:** משעה או שעתיים
 חשוב היסח הדעת שיכול לברך עליו שוב,
ולבני אשכנז: שנוהגים שאין לברך אלא בהיסח
 הדעת של כמה שעות. [ויש מחמירים עוד מהבוקר
 לצהריים, שרק אז בודאי חשוב היסח הדעת, ואין לזה
 מקור בפוסקים]. (עי' שו"ע סי' ח' סי"ד, ורמ"א שם,
 ובבא"ח ש"א פרשת בראשית ה"י, בכה"ח שם סקנ"ו,

יוצאים ידי חובת וידוי בפיוט אלי תשוקתי
שיש בו וידוי. (פר"ח שם וכה"ח סק"ב). ולכן צריך
להזהר לאומרו קודם חשיכה. (עי' שו"ת תו"ה ח"ב
סי' ש). [ויש מחמירים לומר המילים שיש בהם וידוי
בעמידה. (הגר"ח"ק)].

זמן הוידוי - מתוודים לאחר אמירת יהיו לרצון
הראשון. (משנ"ב שם סקט"ז וסי' קכב סק"ג). [אך
לדעת הגר"א אומרים את הוידוי לפני יהיו לרצון].

עניית דברים שבקדושה שאומרים הוידוי
בסוף תפילת שמו"ע - עונים רק קדוש
קדוש, ברוך כבוד ואמן יהא שמיה רבא. (עי'
משנ"ב סי' סו סק"ז).

וידוי ביו"כ - ביו"כ חובה להתוודות, [יש אומרים
מדאורייתא (קריית ספר הל' תשובה פ"ב)] על
העבירות בין במזיד ובין בשוגג כמפורש בנוסח
הוידוי. (עי' רמב"ם בפ"א מהל' תשובה ה"א). ואע"פ
שהתוודה בליל יו"כ, חובה להתוודות בכל
התפילות. (עי' שו"ע הרב שם ס"א). ואומרים בכל
יו"כ עשרה וידוים. [במנחה בערב יו"כ, במעריב ליל
יו"כ, בד' תפילות היום, ובד' חזרת הש"ן, כיון שבני
אשכנז מתוודים בחזרת הש"ן, ובין לבני ספרד
שמתוודים בסליחות, ויש מבני ספרד שגם מתוודים
בחזרת הש"ן וממילא אומרים 15 וידוים]. (משנ"ב סי'
תרכ סק"ב). ואף המתפלל ביחידות יאמר עשרה
וידוים. (הגר"ש"א בבאר ישראל עמ' צה) ויש שלא
הקפידו בזה.

אמירת הוידוי הרגיל - יש לומר הנוסח הרגיל
של הוידוי, וטוב להוסיף בדף שיתוודה
על העוונות והחטאים שחוטא כל השנה, אבל
א"א שלא לומר הוידוי הרגיל אשמנו ובגדנו,
ואף שיש חטאים שלא חטא, מ"מ כיון
שאחרים חטאו, וכל ישראל ערבים זה לזה,
[וכדמוכח להדיא בפרי עץ חיים (שער הסליחות פרק ח')
וז"ל: גם נהג מורי זלה"ה לומר ולפרט הוידוי כולו
אפילו שלא היה בו חטא, והיה אומר כי כל האדם
אעפ"י שלא ימצאו בו צריך להתוודות עליהם בפרטות,
ולזה נתקן הוידוי בלשון רבים לומר חטאנו וכו' ולא
חטאתי, והטעם כי כל ישראל הם גוף אחד, וכל אחד
מישראל הוא אבר אחד פרטי, כי זה הערבות שאדם
ערב בעד חברו אם יחטא, לכן אעפ"י שאין בו אותו
עון עכ"ז ראוי להתוודות עליו כי כעשהו חברו הרי

דיני הכריעה וההשתחויות בתפילת מוסף

בתפילת מוסף בסדר העבודה, שכורעים
ומשתחוים, **צריך להניח דבר**
שמפסיק בינו לבין הרצפה, במגבת או שקיית
נילון וכדו'. (משנ"ב סי' תרכ"א סק"ד). ובשעת
הצורך
אף בטלית. ונוהגים לכרוע בלא פישוט ידיים
ורגלים, אך הנוהגים כהגר"א כורעים בפישוט
ידיים ורגלים (עי' בספר מעשה רב החדש, שטרנבוך, סי'
כ"ב).

מקום החציצה - עיקר החציצה צריכה להיות
כנגד הפנים. (רמב"ם בפ"ו מהל' ע"ז ה"ז
ומשנ"ב שם "אפיו").

שימוש בדף נייר - מותר להשתמש בדף נייר
אם ייחדו אותו לכך מערב ר"ה לכך.
ואם אין לו במה לחצוץ יכול לחצוץ בטליתו.
(עי' משנ"ב שם, וסי' כא סק"ב, ומטה אפרים סי' תרכ"א
סי"ד).

דיני אמירת הוידוי

זמן תפילת מנחה - נהגו להתפלל מנחה בזמן
מנחה גדולה. (עי' מטה אפרים סי' תרז א', ואף
לבני ספרד מחמת שאוכלים אח"כ סעודה, עי' משנ"ב ריש
סי' רל"ב, ובשערי יוסף דיני תפילת מנחה ומעריב בארוכה).

וידוי בערב יו"כ במנחה - מתוודים בערב יו"כ
בתפילת מנחה קודם סעודה המפסקת.
(שו"ע סי' תר"ז ס"א).

בגדי שבת - נהגו ללבוש בגדי שבת כבר
בתפילת מנחה. (מטה אפרים תרז א' וקיצור
שו"ע סי' קל"א ח').

וידוי לאחר סעודה המפסקת - בני אשכנז:
נהגו להתוודות אף לאחר סעודה
המפסקת, ע"י אמירת תפילה זכה. (משנ"ב שם
סק"א), [ויש שנהגו לומר גם אשמנו ובגדנו וכו' (סידור
יעב"ן, ומטה אפרים סי' תרי"ט ס"ח)] **ובני ספרד:**

פסקים דיני התפילות ביו"כ והלכות

לשחות בוידי - נהגו לשחות באמירת הוידוי, כי הוא דרך הכנעה. (משנ"ב שם סק"י).

הכאה בעל חטא - בעל חטא "שחטאנו", ובאשמנו בגדנו דופקים על הלב או החזה, (עי' משנ"ב שם סק"א, ובכה"ח סי' קלה סק"ה בשם האריז"ל, ובספר שערי הימים הנוראים). אך אינו מעכב. (הגריש"א והגרנ"ק). אבל על חטאים שחטאנו וכדו' אין צריך לדפוק.

וידי בחזרת הש"ץ - בין בני ספרד ובין בני אשכנז, נהגו לחזור ולהתודות. (עי' שו"ע רמ"א ס"ג, ומשנ"ב שם סק"א). ולכן צריך להזהר במה שיש שיושבים מתי שהשליח ציבור מתוודה בחזרת הש"ץ, וצריכים להזהר לומר עמו את הוידוי.

נשים - אף נשים שלא מגיעות לבית הכנסת ומטופלות בילדים, ואינם יכולות להתפלל כראוי, עכ"פ יתוודו ביו"כ. (ספר החינוך מצוה שסד, ועי' כה"ח שם סק"ד). אך אינם חייבות להתוודות עשרה וידוים. (הגריש"א שם).

קטנים - יש לחנכם מגיל חינוך כדי שיתרגלו לכך. (כה"ח שם).

דיני ברית מילה ביו"כ

מילה ביו"כ - נוהגים למול לאחר קריאת התורה קודם אשרי (שו"ע סי' תרכ"א ס"ב ומשנ"ב שם סק"ז) ויש מבני אשכנז שמלים לאחר אמירת אשרי (רמ"א שם). [אך אם יתאחרו תפילת מוסף לאחר שבע שעות ימולו לאחר מוסף. (עי' שו"ע סי' תרכ, ושו"ת אול"צ יז' ג').]

כוס - לבני ספרד: אין מברכים הגפן על כוס יין, (שו"ע שם ס"ג) ובני אשכנז: נוהגים לברך על כוס יין ולהביאו לתינוק התינוק הנימול, (שם סק"ב ובדרכי חיים ושולם אות תתקכח, ובערוך השולחן יו"ד סי' רסה סק"א, כיון שדי בטעימה בעלמא כמבואר בט"ז יו"ד שם סק"י ויש שכתבו שדי בשיעור כמלוא לוגמיו של התינוק הנימול ראה בשו"ע הרב סי' קצ ס"ג), [ולא נהגו להביאו ליולדת (כה"ח שם)], ועכ"פ אף הנוהגים

הוא כאילו הוא עשהו בעצמו, לכן נאמר בלשון רבים, אפילו אם האדם מתוודה בביתו ביחיד, לומר כי מה שחטא נחשב כאילו עשינו אני והוא חטאנו אותו ביחד מצד ערבות הנשמות. עכ"ל, וכן מוכח מדברי השו"ע וכמו שנתבאר לעיל בפרק א'.

חובת התשובה ביו"כ - ביו"כ יש חיוב לעשות תשובה, אע"פ שעשה תשובה בערב יו"כ, (רמב"ם פ"ב מתשובה ה"ז).

לימוד הוידוי - כיון שעיקר חובת היום זה הוידוי, יש לעורר שחייבים ללמוד את סדר הוידוי.

חובת התשובה עם הוידוי - כתב ברמב"ם (פ"א מהל' תשובה ה"ג) "בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה אין שם אלא תשובה, התשובה מכפרת על כל העבירות, וכו' ועצמו של יום הכפורים מכפר לשבים שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם". אך צריך שיהיה עמה וידוי ופירוט החטא כדלהלן.

פירוט החטא בוידי - כתב ברמב"ם (פ"א מהל' תשובה ה"א) "וידוי זה מצות עשה, כיצד מתודין אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה, וזהו עיקרו של וידוי, וכל המרבה להתוודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח". וכל אדם צריך לפרט את החטא בוידי, ולא די לומר במה שאומרים במחזורים. (משנ"ב שם סק"ז, ובמטה אפרים שם ס"ח). ועכ"פ בתפילה אחת. (הגריש"א).

וידי מעומד - צריך להתוודות מעומד (משנ"ב סי' תר"ז סק"י), אך זקן או חולה, יכולים לעמוד רק באמירת "אבל אנחנו חטאנו עוינו פשענו". (עי' משנ"ב שם סק"ב ובחוט שני עמ' קח).

וידי בפה - חובת הוידוי בפה, להוציא בשפתיו, ולא בהרהור. (עי' שו"ע יו"ד סי' של"ח ס"א, וברמב"ם שם ה"ב שצריך להתוודות בשפתיו) אך בדיעבד אינו מעכב.

פסקים דיני התפילות ביו"כ והלכות

מהשקיעה. (שו"ת יבי"א ט' סי' נח ויחוד"ד ח"ז סי' פא ואול"צ ד' יט ב'). **ובני אשכנז:** יש נהגו שלא לישא כפים, (רמ"א שם), ויש שנהגו לישא כפים, (עי' משנ"ב סק"ט, והגרשז"א והגרש"א במחזור המפורש ליו"כ).

י"ג מידות - יש להזהר שלא לומר י"ג מידות של סליחות אחרי השקיעה, ויש מקילים עד י"ג וחצי דקות מהשקיעה.

תשלומין לנעילה - מי שישן מחמת הצום ולא התפלל נעילה, אין לו תשלומין. (רמ"ע מפאנו בספרו אלפסי זוטא ברכות עו"ע"א, ועי' פמ"ג סי' קח משב"ז סק"ה שיש תשלומין לנעילה, ולהלכה הסכימו הפוסקים שאין תשלומין לנעילה).

תקיעת שופר בצאת הצום - תוקעים בשופר בסוף הצום (שו"ע סי' תרכג ס"ו). [ואף בשנה שיו"כ חל בשבת, תוקעים בשופר].

זמן התקיעה - יש בזה מנהגים שונים, שיש לתקוע לאחר 20 דקות מהשקיעה. [מחמת חשש מכשול שעמי הארץ יודעים שתוקעים בשופר נגמר הצום].

הכנת השופר - יש לטלטל את השופר רק בבין השמשות של יו"כ או שיהיה מוכן בראש במקום התוקע, כיון שדינו ככלי שמלאכתו לאיסור.

שלא לברך על היין, יביאו יין כדי להרגיע את התינוק לאחר הברית.

מציצה - עושים ביו"כ, (משנ"ב שם סק"א) אך יזהר שלא ימצוץ יין.

בשמים - אף ביו"כ נוהגים לברך על הבשמים, [אף לנוהגים שלא להריח בשמים ביו"כ], (עי' מה"ח שם סק"ח) [ויש שנהגו שלא לברך. (עי' שו"ת או"ל ח"ד פי"ח ד)].

דיני תפילת נעילה

זמן תפילת נעילה - מפלג המנחה, [שעה ורבע קודם השקיעה]. (שו"ע סי' תרכ"ג ס"ב ומשנ"ב שם סק"ב וכה"ח שם סק"ז ושו"ת רב פעלים ח"ב סי' ה). **ומנהג בני אשכנז:** להתחיל תפילת נעילה כשעה קודם השקיעה. (הגר"ח ק). אך אם נושאים כפים בתפילת נעילה יתחילו להתפלל מוקדם כדי שיספיקו נשיאת כפים קודם השקיעה. **ומנהג בני ספרד:** להתחיל תפילת נעילה כחצי שעה קודם השקיעה, כדי שייסימו את תפילת נעילה בצאת הכוכבים. אך יש למהר כדי להספיק ברכת כהנים עד השקיעה, (עי' מה"ח שם סק"ח ובאול"צ ח"ד פי"ח א', ובחזו"ע עמ' שסב ובשו"ת יחו"ד ח"ד סי' פא).

ברכת כהנים - **בני ספרד:** נהגו לישא כפים, (עי' שו"ע סי' תרכ"ג ס"ה), עד י"ג וחצי דקות

פסקים פרק כ"א והלכות

פרק כ"א

דיני חמשה עיניים

תרי"ב סק"ד ובסידור יעב"ץ, ומשנ"ב שם סק"ח). [ויש מחמירים בזה (כה"ח שם סק"ז ובמקבצאל וילך סנ"ח)].

איסור רחיצה (ב)

אסור לרחוץ ביום הכפורים בין במים חמים ובין במים צוננים, אפילו חלק קטן מהגוף, ואסור אף להושיט אצבעו במים אסור. (שו"ע סימן תריג ס"א).

מגבונים/מגבת רטובה - בכלל איסור רחיצה, הוא אף במגבונים, [באופנים המותרים בשימוש בשבת וביו"ט] או במגבת רטובה, אם יש בהם טופח ע"מ להטפוח. (משנ"ב שם סק"ה).

אך ישנם ששה אופנים שאין איסור רחיצה, ופרטי הדינים כדלהלן:

היתר א'

(א). **במקום לכלוך - במקום לכלוך מותר, ולכן** אם התלכלך בטיט או בצואה או בריח [כגון לאחר החלפה לתינוק] מותר לרחוץ במים צוננים את מקום הלכלוך. (עי' שו"ע שם). [ובמקום הצורך את כל גופו (משנ"ב שם סק"א)], **ולכן מותר לרחוץ עצמו בבידון,** (עי' שו"ע שם, ובשו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' קסה, וכן שמעתי מהגרע"פ). **אך במקום זיעה אף מעיקר הדין מותר,** (מג"א ומשנ"ב שם סק"ב) אך מחמירים בזה. (ט"ז והו"ד בשעה"צ שם סק"ד). ורק במחלת זיעה, יש להקל ע"פ שאלת חכם.

נטילת ידים לאחר עשיית צרכיו - אם ידים מלוכלכות מותר אף ליטול ידים אחר שעשה צרכיו בבית הכסא, עד סוף קשרי אצבעותיו. [ומותר אך שלשה פעמים בסירוגין, למי שרגיל כל השנה ליטול ג' פעמים]. (שו"ע סי' תרי"ג ס"ג, ומטה אפרים שם ס"ה). **אך אם ידיו נקייות כגון שעשה צרכיו הקטנים,** אם עומד לפני התפילה,

ביו"כ אסור בחמשה דברים, [מהלילה] מלבד איסור עשיית מלאכה, א' אכילה ושתייה, ב' רחיצה, ג' סיכה, ד' נעילת הסנדל, ה' תשמישי המיטה. (שו"ע סי' תרי"א ס"א).

איסור אכילה ושתייה (א)

איסור אכילה ושתייה - הוא אף בכל שהוא, ורק לחולים שיש/אין בהם סכנה מותר, (סי' תרי"ב וסי' תרי"ח). באופנים שנתבארו לעיל בדיני חיוב חולים בצום ודיני האכילה לחולים.

נגיעה באוכל - מותרת לצורך חולים או קטנים ואף אם התינוק יכול לאקלת בעצמו אין צריך להחמיר בזה. (רמ"א סי' תרי"ב ס"י ומשנ"ב שם סק"ב), אך שלא לצורך יש שהחמירו בזה. (מט"א שם סק"י) אך בסוף הצום לצורך מותר. (עי' שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קצא)

בליעת רוק - מותרת. (משנ"ב סי' תריב סקכ"ט). ויש שהחמירו בזה, ובאסיפת רוק נח' הפוסקים. [ונתבאר בארוכה בקובץ שערי יוסף חולים ביו"כ].

שטיפת הפה וצחצוח שיניים - אסור לשטוף את הפה (רמ"א סי' תרי"ג ס"ד ומשנ"ב שם סק"ז), ולצחצוח שיניים ביו"כ ואף במקום צער גדול, אלא א"כ הקיא, ויש לו צער. (הסכמת הפוסקים). ואף במי פה מרים, אסור לשטוף את הפה משום איסור רחיצה. אך לאיסנטים **לבני ספרד:** מותר להשתמש רק במי פה חריפים שלא יהנה מהמים. (כמבאר בשו"ע סי' תרי"ג ס"ד). **ולבני אשכנז אסור.** (עי' רמ"א שם).

הרחת בשמים/טבק/קפה - מותר. כיון שלא אסור אלא חמשה עיניים (פמ"ג א"א סי'

פסקים דיני חמשה עיניים והלכות

להקפיד בכל שנת צהרים במיטה, יכול ליטול את ידיו, כיון שאינה בכלל רחיצה של תענוג.

נכנס לבית הכסא ולא צרכו - אסור ליטול את ידיו, ויקנחם במידי דמינקי, ואם קשה לו בזה שאינו נוטל את ידיו, יכול ליטול את ידיו. (ביה"ל שם ד"ה ואם רוצה).

נגיעה בנעליים - מותר ליטול ידיים. (דרך החיים דין נעילת הסנדל אות ו'). ואף הנוגע בנעלי בד או נעלי בית מפלסטיק וכדו' צריך ליטול ידיים, כיון שהולכים בהם על הארץ, שורה עליהם רוח רעה. [וכמ"ש בבא"ח (ש"א פרשת דברים הכ"א) והו"ד בכה"ח (סי' תקנ"ד סקע"ג) שאף הנוגע בנעל מבגד צריך ליטול את ידיו, וע"ע בלקט הקמח החדש (סימן ד' סקס"ז), וכן נראה מדברי האשל אברהם מבוטשאטש (ד"ה ולפעמים אני) שכל שהולכים בהם על הארץ צריכים נט"י, וכן הורה הגרשז"א (הליכות שלמה פ"כ סי"ד) וע"ע בכה"ח פלאג'י (סימן ח' אות כח)].

ג). במקום מצוה מותר. (עי' שו"ע שם ס"ה).

נטילת ידיים לברכת כהנים - מותרים ליטול ידיים כרגיל. (משנ"ב שם סק"ז).

נטילת ידיים לתפילה - ביו"כ אי"צ אם ידיו נקיות. (עי' שו"ע שם משנ"ב שם סק"ה, ובשעה"צ שם).

נטילת ידיים לחולה שאוכל פת - נוטל כרגיל. (כה"ח סי' תקנ"ד סקנ"ג ובשבט הלוי ח"ח סי' קלט, וחזו"ע עמ' שח, והגרע"פ).

ד). במקום רפואה מותר לרחוץ, ולכן מי שיש לו כאבי ראש חזקים, שהוא בגדר חולה שאין בו סכנה, אם על ידי הרחיצה ירגיש יותר טוב, מותר לרחוץ במים צוננים. וכמו כן רופא מותר לו לרחוץ ידיו לפני בדיקת החולה ולאחריה, כדרכו כל השנה, או מוהל לפני המילה מחמת החיידקים מותר לשטוף את הידים. (רמ"א שם ס"ט, ובשו"ת להורות נתן ח"ב סי' מג).

ה). במקום שאינו מתכוין - אין איסור, ולכן מותר לרחוץ תינוק קטן שטינף, (עי' שו"ע סי' תרי"ג ס"א ושו"ע סי' תקנ"ד ס"ט ומשנ"ב שם סקי"ט

מותר ליטול את הידים עד סוף קשרי אצבעותיו (שו"ע שם). אך אם לא עומד להתפלל, יקנח וישפשף כדי שיכול ליטול את ידיו כראוי. (משנ"ב שם סק"ד).

נטילת ידיים לאחר נגיעה במקומות המכוסים - מותר ליטול את כל היד. (משנ"ב שם סק"ו).

רחיצה לתינוק במקום טינוף או לילודת לאחר לידה - מותרת אף במים חמים, [כדיני רחיצה בשבת]. אך שלא במקום לכלוך אין להתיר אף לתינוק. (עי' משנ"ב סי' תרט"ז סק"ב).

שטיפת פנים והעיינים - אסורה, אלא אם כן יש בהן לכלוך, שאז מותר ללחלח את אצבעו במים ולרחוץ את מקום הלכלוך בלבד עם מעט מים, (שו"ע ורמ"א ס"ד ומשנ"ב שם סק"ט). **אך אם הוא איסטניס ואין דעתו מיושבת עליו, לבני ספרד:** מותר לרחוץ במים. (שו"ע שם ס"ד) **ולבני אשכנז:** נהגו לאסור בזה. (רמ"א שם). **אך יירים בשפתיים** מותר לנקותם עם מים (שו"ת אור לציון ח"ד עמ' קא). אך יזהר שלא יבלע מים.

הרטבת השערות הראש והזקן - יש מתירים אם לא מגיעים, לגופו, (פסק"ת סי' תרי"ג א' ובשו"ת שבט ההקתי ח"א סי' קע"ו), ויש אוסרים אף במעט והוא בכלל איסור רחיצה, (שמעתי מהגרע"פ), אך סירוק השער מותר. [רק במסרק עם שערות רכות, באופן שלא נתשלים שערות. **ולבני אשכנז:** צריך שתהיה מיוחדת לשבת משום עובדין דחול].

היתר ב'

ב). במקום רוח רעה מותר.

נטילת ידיים בבוקר - נוטלים עד קשרי האצבעות, ויכול ליטול כדרכו כמו בכל השנה ג' או ד' פעמים (שו"ע סי' תרי"ג ס"ב) אך נטילת ידיים לאחר שנת צהריים, אף שיש לצדד להחמיר, [כיון שהיא רק מספק, (עי' סימן ד' סט"ז) וראה מש"כ בשערי יוסף בין המצרים בדיני ת"ב, ובפרט ביו"כ שהוא מדאורייתא] ולמעשה מי שנוהג

פסקים דיני חמשה עיניים והלכות

(שו"ע סימן תרי"ד). **אף נעליים שיש בהם מעט עור**, (על שו"ת אול"צ ח"ד יב ד').

נעליים מגומי או נעלי ספורט שאין בהם עור - מעיקר הדין מותר, ורבים מבני אשכנז מחמירים בנעליים מגומי וכדו' שנראים כעור, אבל בנעלי בני בית כגון קרוקס וכדו' מותר (הגר"ש"א באשרי האיש כב ז'). ויש מחמירים אף בזה. [אף שבת"ב מקילים, כיון שהוא מדרבנן].

במקום חולי - יולדת עד ל' יום וחולה שאין בו סכנה או חולה שיש לו מכה ברגלו יכולים ללבוש מנעלים (שו"ע שם ס"ג ומשנ"ב שם סק"י), ומ"מ בזמנינו שמצויים נעלים שאינם מעור, מותר בשעת הצורך. (על שו"ת מנח"ש ח"א סי' צא אות ח').

קטנים - אף קטנים מגיל 4/5 כל שהם ברי הבנה, לא ילבשו נעלי עור, (על שו"ע סי' תרט"ז ס"א ומשנ"ב שם ובאול"צ ח"ד פי"ג תשובה ב', ובשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ריז, וע"ע בחזו"ע עמ' שמ, ובשו"ת שמש ומגן ח"ג סי' נו אות א'). אך קטן בין שנה שנתיים מותר להנעילו מנעלי עור. [ויש מחמירים אף בקטנים ממש. (הל' חג בחג עמ' שעט)].

איסור תשה"מ (ה)

יום הכיפורים איסור בתשה"מ [ויש להפריד המיטות] (שו"ע סי' תרט"ו ס"א ומחצית השקל שם). ואסורים בכל הדברים, אך להושיט מידו לידה מעיקר הדין מותר, ונהגו להחמיר. [אך בהושטה או בנגיעה במקום צורך כגון בחולה מותר. (על אלף למטה, וכה"ח שם סק"ב ועוד)]. מ"מ במקום מצוה מותר להושיט ולכן מותר לבני זוג להיות קוואטר ביום הכיפורים, ויזהרו שלא יגעו אחד בשני.

ומשנ"ב סי' תרט"ז סק"א) [ויש מחמירים להשתמש בכפפות].

ו). **רחיצה לכלה** - מותרת (שו"ע סי' תרי"ג ס"י, חזו"ע ימים נוראים עמ' שיב בהערה), ויש אומרים שהכל לפי העניין, והזמן. (כה"ח שם סקס"ז).

איסור סיכה (ג)

אסור לסוך אפילו מקצת גופו, ואפילו אינו לשם תענוג, ואפילו הוא בשביל להעביר הזוהמא. (שו"ע סימן תרי"ד ס"א). ולכן אסור לשים בושם, [וכן אסור לסוך אף במי בושם את הידים ביו"כ, ויש נכשלים בזה]. **ומ"מ במקום רפואה מותר** ולכן חולה שאין בו סכנה, באופן שמותר לו לסוך ע"פ דיני רפואה בשבת וביום כיפור, מותר לו לסוך לרפואה חומר נוזלי. (שו"ע שם). וכן מותר לשים חומר שדוחה יתושים, וכדו'.

לאעבורי ריחא - אסור, (שו"ע שם). אך כל האיסור בשמן, ולא בדואדורנט, ולכן אם גופו מזיע הרבה מותר לשים **דאדורנט** [בספריי או גולה מותר להשתמש, אך בג'ל או ספיד אסור להשתמש משום איסור ממרח] כיון שסיכה במקום זוהמא מותרת, (אך מ"מ מותר במקום ריח רע, ולא למנוע. על ביה"ל סי' תקנ"ד סט"ו ד"ה סיכה, וכן הורה הגר"מ פינשטיין וכן כתב לי הגר"י זילברשטיין שליט"א, וכן כתב לי הגר"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א והגר"י משדי שליט"א ועוד). **ויש מחמירים**, (הגר"ש"א הגר"ק הגרע"פ ועוד).

כלה בתוך שלושים יום - מותרת בסיכה. ויש מחמירים (תוס' יו"כ דף עג ע"ב ד"ה והמלך).

איסור נעילת הסנדל (ד)

אסור לנעול נעלים או סנדלים שיש בהם עור

פסקים פרק כ"ב והלכות

פרק כ"ב

דיני תפילת ערבית הבדלה וצאת הצום

עינויים ואכילה לפני הבדלה - אסור לאכול לפני הבדלה. (שו"ע סי' רצ"ט ס"א) אבל מותר לשתות מים ופטל לפני הבדלה, אך חמר מדינה כגון מיץ תפוזים טבעי וקפה ותה אסור, וטוב לומר ברוך המבדיל בין קודש לחול (אלף המגן סימן תרכ"ד ס"ד, והסכמת הפוסקים, ובשו"ת שביבי איש ח"ד סי' לג). אך שאר העינויים מותרים בצאת יום הכיפורים אף קודם הבדלה (מג"א ריש סימן תרכ"ד), ואף אין צריך לומר בשביל זה ברוך המבדיל בין קודש לחול.

המתנה לר"ת - המחמירים להוציא בכל שבת כר"ת, יש להחמיר בצאת הצום יו"כ גם כר"ת כיון שהוא מדאורייתא ויכול אף לעשות או לשמוע הבדלה לפני זמן ר"ת, ואף יכול לברך על האש אף אם העבירוהו [מאש ששבת כדלהלן] קודם ר"ת. אך במקום חולי או חולשה, אין צריך להחמיר כדעת ר"ת.

עינויים בזמן ר"ת - אף המחמיר שלא לאכול עד זמן ר"ת, מ"מ בשאר עינויים, יש מקילים. [עי' קובץ תשובות].

ברכת בשמים בשנה שיו"כ חל בשבת - לבני ספרד: לא מברכים על הבשמים והבדלה, ונכון לברך על הבשמים לאחר ההבדלה. (שו"ע סי' תרכ"ד ס"ג, רב פעלים ח"ג סי' לח וכה"ח סי' תרכ"ז סק"ט וחזו"ע עמ' שפד). **ולבני אשכנז:** כמו בכל שבוע ומברכים גם על בשמים. (משנ"ב שם סק"ה). **בן ספרד ששומע בהבדלה ברכת בשמים מבן אשכנז,** אינו הפסק, ויכול אף לענות אמן.

ברכת מאורי האש - ביו"כ שחל בחול לכתחילה יש להבדיל על נר שדלק כל יום הכיפורים שנדלק בערב יום הכיפורים לצורך הבדלה (שו"ע סימן תרכ"ד ומשנ"ב סק"ד) [אך

תוס' יו"כ - צריך להוסיף מחול על הקודש גם ביציאתו, שנאמר מערב עד בוקר תשבתו שבתכם (יומא פא: שו"ע סי' תרכ"ד ס"ב). ואין לתוספת זו שיעור, ודי אף בזמן מועט. (משנ"ב שם סק"ג).

זמן תפילת ערבית - במוצאי שבת נהגו לאחר תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש (סי' רצ"ג ס"א), במוצאי יו"כ, **לבני ספרד:** די להוסיף אף כמה דקות לאחר 20 מהשקיעה, ולהתפלל ערבית 25 דקות לאחר השקיעה, **ולבני אשכנז:** נהגו להתפלל מעריב 40/45 דקות לאחר השקיעה. (עי' חיי אדם כלל כמה סל"ח), אך יש להזהר שלא להאריך בתפילת ערבית כיון שיש אנשים שקשה להם הצום. (סידור יעב"ץ ומטה אפרים שם סק"א).

תפילת ערבית עם טלית - יש שנהגו ע"פ הקבלה להוריד את הטלית לפני תפילת ערבית. (כה"ח סי' יח סקט"ו) אך כיון שצריך להתפלל בעיטוף נהגו להשאיר את הטלית. [כשיו"כ שחל במוצאי שבת אין אומרים ויהי נועם כיון שחל סוכות באמצע השבוע (משנ"ב סי' תרכ"ד סק"ה) ובני אשכנז אומרים ויתן לך (שם), אך יאמרוהו בבית לאחר הבדלה משום טירחא דציבורא. (הגרשז"א)].

ויהי נועם - כשיו"ט א' דסוכות חל בשבת, לכו"ע אומרים ויהי נועם.

זמן יציאת הצום - שיוצאים 3 כוכבים קטנים רצופים (סי' רצ"ג ס"ב), ובזמנינו הוא באר"י 30 דקות, ורבים מחמירים לחכות 40 דקות, ורבים מבני אשכנז מחכים עוד חמש דקות, אך **לכו"ע במקום חולי או חולשה או נשים מעוברת ומניקות שקשה להם הצום,** אף לבני אשכנז המחכים 40 דקות, יכולים לשתות כבר 30 דקות לאחר השקיעה. (שמעתי מהגרע"פ, ונתבאר בארוכה בקובץ בירורי הלכה).

פסקים דיני תפילת ערבית הבדלה וצאת הצום והלכות

ס"ה) **"אוכלים ושמחים במוצאי יום הכיפורים, דהוי קצת יום טוב"**, ונראה שיש מעלה בבשר ויין בבשר ויין, **[ואף שאין חובת מלוה מלכה, כיון שלא אכלו סעודה, ועי' בתוס' שבת (דף קיד ע"ב) שכתבו דסעודת מוצאי יו"כ הוי כעין יו"ט, ועי' בתוס' ביומא דף פז ע"ב בשם המדרש שבת קול יוצאת ואומרת לך אכול בשמחה לחמך, ואף שאין חיוב שמחה, מ"מ אין שמחה אלא בבשר ויין]**.

ברכת גוט יו"ט - יש נוהגים שבמוצאי יום כיפור מברכים איש את רעהו גוט יו"ט.

(שעה"צ סי' תרכג ס"ק טז).

חיוב אכילת פת - בשנה שיו"כ חל במוצאי שבת, יש חיוב לעשות מלוה מלכה בפת. (עי' שו"ע סי' ש') ואף שבשבת לא אכלו, מ"מ יש מצוה ללוות את השבת. (הגריש"א, ועי' בשבת שבתון סעיף קנ"ג).

בניית הסוכה - המדקדקים במצוה מתחילים במוצאי יום כיפור בבניית הסוכה. (רמ"א סו"ס תרכד). ואם כבר בנה את הסוכה ילמד מסכת סוכה, (ערוך השולחן שם ס"ז, ומנהג הגר"א כמובא בעליות אליהו). או יקנה ארבעת המינים. (כה"ח שם סקל"ה).

מעלת לימוד התורה במוצאי יו"כ - כתב הגר"ח פלאג'י (מועד לכל חי סי' יט אות קה) שהזמן לאחר יציאת יו"כ הוא עת רצון גדול, שאילו היו נשארים עוד שעה אחת בבתי כנסיות ובתי מדרשות מבקשים על הגאולה ודאי היו נענים. עכת"ד. **וביום שאחרי יוה"כ משכימין לבית הכנסת** (משנ"ב סי' תרכד ס"ק יד).

ביו"כ שחל בשבת, אם יש לפניו נר שדלק מערב יו"כ יעביר ממנו אש, ואם לא ידליק נר אחר, ויעביר ממנו. (עי' משנ"ב שם סקי"א ושעה"צ שם סק"ט).

נשים שאין להם מי שיבדיל להם - יכולות לעשות הבדלה, ואם קשה להם לשותות את היין/מיץ ענבים, יתנו לילד מעל גיל חינוך שישתה את הכוס יין.

דינים הנוהגים במוצאי יו"כ

נטילת ידיים במוצאי יו"כ, - יש אומרים שיש ליטול ידיים במוצאי יו"כ כדרך שנוטלים בכל בוקר לאחר השינה כיון שנטל בבוקר רק עד סוף פרקי האצבעות, אך מעיקר הדין אין חיוב בזה, ובפרט שביו"כ י"א שאין נוטלין ידיים כיון שאין רוח רעה שורה מחמת קדושת יום הכיפורים. (עי' בא"ח דברים סכ"ח).

קידוש לבנה - נהגו לקדש את הלבנה במוצאי יו"כ, (רמ"א סי' תרב), ויש שנהגו לקדש לפני יו"כ כדי להרבות בזכויות, (מעשה רב סי' קנה) ועכ"פ נהגו לקדש לאחר שטעמו והוציאו את הצום, כדי שיקדשו את הלבנה בכוונה, (משנ"ב סי' תכ"ו סקי"א) ובמנעלים, [ונעלי בית דינו כמנעלים לגבי זה] ולאחר נט"י כראוי, אך במקום שהציבור מתפזר וישכחו, יקדשו את הלבנה מיד לאחר תפילת ערבית.

עשיית סעודה - מצוה לעשות סעודה במוצאי יום כיפור, וכמו שכתב הרמ"א (סי' תרכד

פרק כ"ג

הדרכה עשית לקניית ארבעת המינים

ברובא דרובא מהלולבים, אע"פ שהקורה נופלת התיומת נשארית שלימה. [אך בסוגים אחרים, הירדן, עלריש, 501 אחוז לאחר שהקורה נופלת הלולב נפתח, ויכול להיות שיש מתחת הקורה הימנך, אך רבים מבני ספרד מקילים כיון שהרגע זה סגור, וכנתבאר בשערי יוסף ארבעת המינים].

ג. צריך לבדוק את הלולב שאין בו הימנך, שנחלקו העלים והתרחקו עד שעומדים ראשיהם כפופים ומרוחקים זה מזה ונראים כשנים כגון Y או V, שהוא פוסל בכל שהוא, [ולפעמים יש לבדוק את הלולב רק ע"י בקי מהו הימנך].

ד. צריך להסתכל שאינו נקטם העלה העליון של הלולב. ויש מהדרים שלא יהא נקטם בכל שהוא אפילו שאינו ניכר לעין להדיא, ואפשר לבדוק זאת על פי הגומות שבראש העלים לבקיאם בדבר, [אך אם נקטם הקוץ שמעל הלולב, מעיקר הדין כשר, ויש מחמירים בזה. והידור מצוה שלא יקטם הקוץ, אך צריך להזהר שמצוי שהקוץ נקטם וביחד עמו גם חלק מהעלה].

ה. לראות שהלולב ישר, ואינו עקום, [לצדדיו, כמגל, שפסול. ואינו מצוין והידור מצוה שאין שום עקימומת בלולב].

ו. שהעלים אינם נופלים, כלפי מטה, והידור מצוה שהעלים יהיו סמוכים אחד לשני.

ז. שאינו יבש, ואין העלה האמצעי יבש, [מדינא] ואם העלים העליונים אינם שרופים מהשמש אינו פסול, אך הידור מצוה לקחת לולב שעליו אינם שרופים, ולפעמים הלולב מתעפש מחמת שלא אוחסן כראוי ואינו מהודר.

הרבה מהשאלות בזמנינו בהלכות ארבעת המינים, אינם על פסולים, או אם הד' מינים כשרים לברכה, [שאין בהם חששות, ובודאי שיש לקנות רק במקום שמוכרים את הד' מינים עם כשרות מוסמכת ומוכרת] אלא השאלות הן מדיני מקח טעות ואונאה, שמוכרים אתרוג במאות ש"ח בהידור א' א', ואינו הידור א' א', [והדברים משתנים בין מכירה למכירה לפי קריטריוני נותני הכשרות].

ויש בזה ג' חילוקים, שנתבארו בתוך הדברים, יש לעיכובא, יש לכתחילה, יש הידור מצוה. **וסדר דרגות בהידורים מה עדיף על מה, יש בזה הרבה כללים**, וכל אתרוג או לולב, מה מדינא, ומה הידור מצוה, ומה לכתחילה שצריך להקפיד בזה.

ולמעשה בכל מין מד' המינים, מצינו עשרה דינים והידורים, שיש לבדוק בקניית ארבעת המינים אף שקונה עם כשרות או באריזה סגורה, צריך לבדוקם, **ובכל ספק יש להראות למורה הוראה**.

לולב

א. ראש הלולב העלה האמצעי נקרא תיומת, צריך לבדוק שלא נחלק לשנים, אף כל שהוא, אם התיומת נחלקה הלולב פסול, מהודר א' א' שיש תיומת אחת. [הדרך לזהות את התיומת א' שהשדרה ירוקה כמו כל העלים, והעלה התיומת הוא בצבע ירוק יותר חזק משאר העלים, ב' הוא ישר ואינו פונה לצדדים].

ב. **לולב עם קורא** - בני ספרד מקפידים לקחת אותו לכתחילה, אך צריך לראות מה נמצא מתחת הקורא, ולכן יש לקחת קורא רך ולא קורה קשה שאינה נופלת, בלולבים מזן דרי

ח. לולב שיש בראשו קענפי"ל [-מכופף בתשעים מעלות] אף שכשר לכתחילה, אך הידור מצוה לכתחילה לקחת לולב שאין בראשו קענפי"ל.

ט. שתהיה השדרה שיעור ד' טפחים 40 ס"מ [והידור מצוה זה אלי ואנוהו בלולב גבוה וארוך]. והידור מצוה שיהיה מכוסה הלולב בעלים שיעור 40 ס"מ.

י. זן הלולב, מעץ דקל, כגון זן דרי, ולא קנרי. [ונתבאר בארוכה להלן, כיצד לבדוק שהלולב אינו קנרי].

הדס

א. זן ההדס, צריך שיהיה מוסמך. עם כשרות שאינו מורכב, ורבים מהדרים לקחת הדס צפתי שעליו נאים וחזקים.

ב. שילוש ההדס בעלה, יצא באותו גבוה, ורבים מקילים שכל שיש חוט המקיף עובי של חוט תפירה אף בבליטה, הרי הוא נחשב אותו שילוש. [ואינו בכלל הדס שוטה שפסול].

ג. שההדס יהיה ברובו עלים. והידור א' א' שיהיה כל ההדס עלים, ואם חסר אפילו עלה אחת, יש בזה מקח טעות, [ואם כתוב על ההדס חזו"א או מהודר א' א' - ברמה גבוהה, צריך שיהיה עלים אף כשיעור חזו"א].

ד. שהשילוש יהיה רצוף מלמעלה למטה. אך מעיקר הדין כל שיש שלושה טפחים משולשים, אם הם לא ברצף ההדס כשר לכתחילה.

ה. שהעלים מכסים את העץ/גזע. כלפי פנים, כמו בהדס צפתי, [ולא בהדס תימני שעליו פונים כלפי חוץ].

ו. עלים לא רחבים. ולא יהיו קטנים יותר מ2 ס"מ. ואם רחב כשיעור ציפורן אגודל. אם קטן מידי כשר, אך אינו לכתחילה, וזה אלי ואנוהו.

ז. ההדס יהיה גבוה 30 ס"מ, ומשערים קצת לפני תחילת העלים למטה עד סוף העץ למעלה, בלי העלים העליונים שעוברים את העץ.

ח. לבדוק שההדס אינו יבש. ושיהיו העלים לחים וירוקים בלא שום יבשות.

ט. שלא נקטם הענף העליון של ההדס, ואם נקטם פסול. [ויש מכשירים].

י. שלא יהיה בהדס ענפים או עלים מיותרים, משום זה אלי ואנוהו. [ויש אופנים שפוסל בענבים שחורות ואדומות].

ערבה

א. הידור מצוה ערבות שגדלות על הנחל. כגון על הירדן או על נחלים ברמת הגולן עם כשרות, [שאינם צפצפה]. אך אף ערבות שאינם גדלות על הנחל כשרות לכתחילה.

ב. עלה משוך כנחל. שהעלים יהיו ארוכים וצרים, ולא רחבים. [והידור מצוה שעלי ערבה לא יהיו משוכים כלפי מטה, אך נהגו להקל בזה, כיון שזהו דרך גידול ערבה].

ג. פיה חלק, ולא יהיה פגום, אך מה שמצוי בזמנינו ערבות שיש בו תלמים/שיניים קטנות, אע"פ שדומה למגל, אם יש בהם את שאר סימני הערבה, הערבות כשרות. ולכן רבים נוהגים שערבה זו כשרה לכתחילה. אך

להחמיר בה, מחמת שנחלקו בזה הפוסקים, ומה הידור מצוה. ובנקיין האתרוג שאין בו שום נקודה, יש להקפיד ביותר, שלפעמים הנקודה פוסלת מדינא, מאשר בצורת האתרוג.

א. אין נקודות שחורות, ואם יש בו נקודות שחורות, שפוסלות.

א. בחוטם פסול.

ב. מתחת החוטם האתרוג, כשר, ואם

יש שתי נקודות נפרדות, לכתחילה

פוסלים.

ג. אם יש נקודות ברוב האתרוג אף

בצד אחד, הרי הוא שינוי מראה

ופסול.

ד. בפיטם פסול. אף נקודה אחת.

ה. שושנתא אף כמה נקודות כשר.

ו. עוקץ כשר.

ז. נקודה שחורה מעל בלעטלך,

באופנים שנ"ל, דינה כנקודה

שחורה שפסול, ויש שהסתפקו

בזה אם כשר.

נקודות שחורות שפוסלת בב' תנאים, א.

שניכרות לעין שמחזיקים את

האתרוג ביד והיא ניכרת, ולא ניכרת רק

בזכוכית מגדלת, ב]. שהנקודה השחורה היא

חלק מהאתרוג ולא מדבר חיצוני כגון מריסוס

או פטריות או פריחה וכדו'. ואין צריך להורידם,

אם הן נראות שהם חיצוניות, [מעיקר הדין, אבל

לכתחילה יש להורידם משום זה אלי ואנוהו], אבל

אם הם פנימיות, דינם ככל נקודות שחורות,

ולפעמים הם גם מחסרות את האתרוג, [כגון ע"י

ריסוס או מקוצים או כירסום בעלי חיים], ויש בזה

הרבה פרטים, ובכל ספק יש להראות למורה

הוראה.

א. שאין בו נקודות חומות, שדומות

לשחור, אך אם יש נקודות חומות

בהירות כשרות, [ויש מורי הוראה

שמחשיבים ככשר א' א']. אם הנקודות

חומות כהות, לכתחילה מחמירים בזה,

רבים מהדירים משום הידור מצוה לקחת ערבות שפיהן חלק לגמרי.

ד. קנה אדום, מה שמצוי היום הרבה ערבות

שאין הקנה שלה האדום, הערבה כשרה,

ואע"פ שעכשיו היא ירוקה, מ"מ אם היא היתה

ממשיכה להיות בשמש הקנה שלה היה אדום.

ה. שלא יהיה נקטם ראשה דהיינו ראש הענף

העליון פסולה.

ו. לבלוב, רבים מהדרין לקחת ערבה עם

לבלוב, כיון שבערבה רגילה יכול להיות

שנפל ראשה משא"כ שיש בערבה לבלוב ידוע

בודאי שלא נקטם ראשה. [אך אם נפל הבלוב

הערבה פסולה].

ז. שלא נשרו רוב עליה, וכשר לכתחילה,

והידור מצוה שלא נשר שום עלה.

ח. שלא תהיה יבשה ברוב העלים אף

מעופשת או שיש בה כתמים חומים או

שחורים, מחמת הריסוס או מחלת צמחים,

הערבה כשרה, אך הידור מצוה "זה אלי

ואנוהו", יש לקחת ערבה נקייה.

ט. אין ענפים קטנים שיוצאים מהערבה.

י. גודל הערבה 30 ס"מ, ומודדים את הג'

טפחים מהעץ שמתחת העלה התחתון עד

למעלה בלא העלים העליונים.

אתרוג

חלק א' בצבע האתרוג

הידור מצוה [מהודר א' א'] לקחת אתרוג ללא

נקודות כלל. אך אינו מצוי אתרוגים

כאלו בסכום מוזל לכולם, וצריך לדעת מה

פסול מעיקר הדין, ומה חומרא, שצריך

הידור מצוה לקחת לכתחילה אתרוג בצבע צהוב, והידור מצוה שיהיה נקי מכל גוון ירוק, אך יש מהדירים על פי הקבלה לקחת אתרוג ירוק. [אך ירוק ככרתי פסול].

חלק ג' זן האתרוג

זן האתרוג, שלא יהיה מורכב, למעשה בני אשכנז: מקפידים לכתחילה לקחת אתרוג מזן חזו"א. ויש שנוטלים תימני כיון שיש לו מסורת, **ובני ספרד:** הרבה מקפידים לקחת אתרוג תימני, כיון שיש לו יחוס, וגדל בארץ ישראל, והרבה גם נוהגים לכתחילה לקחת אתרוג ממרוקו, אך צריך להקפיד לקחת אתרוג עם כשרות מוסמכת. [שאיין בו הרכבות, והינדוסים כמצוי אף מזנים אחרים]. **וכל אחד יעשה כמסורת אבותיו.**

חלק ד' שלא חסר באתרוג

שהאתרוג אינו חסר והעוקץ קיים. [וכמו שיתבארו פרטי הדינים להלן] ושהפיטם לא נפל, אך אתרוג בלא פיטם כגון אתרוג תימני, שגדל כך כשר לכתחילה, ויש רבים מהדירים לכתחילה לקחת אתרוג עם פיטם.

חלק ה' גודל האתרוג

יש להקפיד בגודל האתרוג שיהיה 100 סמ"ק, ויש הידור באתרוג גדול, ובפרט שמצוי שאח"כ האתרוג מצטמק, [וכמו שיתבארו פרטי הדינים להלן].

אך תלוי איך היא נראית, וממה היא עשויה, ויש להראות למורה הוראה.

ב. שאין בלעטלך באתרוג שגבוהים מהאתרוג ע"י משוש היד, ובדרך כלל אינו מצוי, [ולכן יש שהורו שאין צריך לבדוק את הבלעטלך (הגרנ"ק) ויש שהקילו בהכל], אך למעשה ישנם שהם גבוהים וצריך לבדוק בהרגשת היד אם הוא גבוה. אך אם יש בלעטלך שאינם גבוהים, אינם פסולים, **והידור מצוה שאין בכלל בלעטלך**, ויש להראות למורה הוראה.

ג. שריטות או גלדים שנעשו ע"י קוץ והגלידו בבשר האתרוג, אינם פסולים אך האתרוג אינו מהודר.

ד. נקודות לבנות בצבע לבן, פסולות, אך נקודות לבנות מאבקה או קורים כשרות כיון שהם חיצוניות.

ה. שאין בו סימנים לבנים מטריפס, אך מעיקר הדין אינו פוסל משום שינוי מראה או משום חסר. [אלא א"כ הוא לבן גדול].

חלק ב' בצורת האתרוג

שלא יהיה עגול ככדור. והידור מצוה שיהיה לו צורה יפה, א). בנוי כמגדל, וצורתו נאה, **ב).** שיהיה העוקץ שקוע, **ג).** שהעוקץ של האתרוג יהיה מכוון כנגד פיטמת האתרוג. [תפארת ישראל, והו"ד בחיים וברכה (סקס"ה), אמנם מעיקר הדין אינם נפסלים, וכן מבואר בב"י (ריש סימן תרמ"ח) שפסול כפוף אינו באתרוג ורק בלולב].

פרק כ"ד

דיני לולב

ואף אם נחלק במיעוטו פחות מטפח, נח' הפוסקים, (עי' ט"ז ורע"א וחיי אדם כלל קמט ס"י שאף כל שהוא, ואפשר שלבני ספרד אפשר יותר להקל, וכתבאר בארוכה שם בדעת השו"ע, ובהורני חוקיק עמ' רצז).

לולב שיש בו שני תיומתין [בזמנינו אינו מצוי], כשר לכתחילה, ועדיף שלא להפריד זה מזה, (דעת הגאונים והובא בתוס' בב"ק דף צו ע"א ד"ה נחלקה שאם מפרידים הם פסולים, ובב"ח ס' תרמ"ה, אך להלכה אף אם מופרדים הם כשרים, עי' בב"י שם ובפמ"ג שם משב"ז סק"ד, ואף לשיטת הגאונים אם היו העלים פרודים מתחילה כשר). [אך אם מפריד את אחד משני העלים הנ"ל, לדעת הרמ"א הלולב פסול (משנ"ב שם סקט"ו) אך לדעת השו"ע כנ"ל הלולב כשר].

נחלקת התיומת בשאר ימי החג אף לולב שנחלק ונפתח התיומת שלו [בין עלה אחד ובין כל העלים] לגמרי כשר, (רבינו ירוחם דף נח ובמג"א ס' תרמ"ח סק"ז ובשו"ע הרב שם סק"י ובמשנ"ב שם סקט"ז) אך לדעת החזו"א ועוד הלולב פסול. (חיי אדם שם וחזו"א ס' קמ"ה סק"ד). [ואפשר שלבני ספרד כנ"ל שמעיקר הדין לדעת השו"ע פסול רק אם נחלק ברוב העלים, אי"צ להדר בזה בשאר ימי החג כיון שהרי הוא כשר מעיקר הדין, (וע"ע בהורני חוקיק עמ' רצט)].

וגם חוששים מאולי נחלקה התיומת או שנסדק, **אך רבים בני ספרד נוהגים לקחת לולב עם קורא**. (עי' ב"י סו"ס תרמ"ה, ובשדי חמד ח"ו עמ' קמח, ועי' במועד לכל חי סכ"ג צז) כיון שאין מכסכים את הלולב בשעת הנענועים, וגם בזמנינו נבדק שבלולבים מסוג דרי אין את החששות הנ"ל, **ולכן אף לבני אשכנז אפשר לקחת לולב מכוסה בקורא**. ולכן רבים נהגו לקחת לולב עם קורא. (הגר"ד בהרן, הגר"י פישר, הגרשז"א העיד שכן נהגו בירושלים, שו"ת משנה הלכות ח"ג ס' נ"ט, ועוד, ויש בזה עוד טעמים ונתבאר בארוכה). ואף המקפידים שלא לקחת לולב עם קורא, מ"מ קורא שנמצאת בין עלי התיומת אין בזה חשש. (הגרע"פ).

נחלקה תיומת

מבנה הלולב - עלה של לולב גדל שני עלים מחוברים משני צידי השדרה של הלולב, וראש הלולב נגמר בדרך כלל בתיומת אחת [בשני עלים מחוברים], אך לפעמים נגמר בשני תיומתין [בארבעה עלים מחוברים] או מודבק בקורא. (עי' ב"י ושו"ע ס' תרמ"ה ס"ג). והדרך לזהות את התיומת הוא א' השדרה ירוקה יותר מהעלים, והעלה התיומת הוא ירוק חזק יותר משאר העלים, ב' העלה התיומת ישר ואינו פונה לצדדים.

לולב שיש בו תיומת אחת - לכתחילה מהודר א' א' לקחת לולב שהעלה האמצעי לא נחלק כלל.

לולב שנחלקה התיומת [דהיינו העלה האמצעי ברובו] - למעשה בין לבני ספרד, ובין לבני אשכנז: הלולב פסול. **ויש מחמירים אף בכל שהוא**. (עי' שו"ע שם ובכה"ח שם סק"ג ובחלק בירורי הלכה). [ואם נחלק במיעוטו יותר מטפח, נח' הפוסקים, ודעת הגר"א והמשנ"ב להתיר, (שם סקט"ז), צורת הבדיקה - לכתחילה יש להחמיר להסתכל אף אם זכוכית מגדלת לראות שלא נחלקה התיומת, אך לבני ספרד אם לא רואים בראיה רגילה הלולב כשר אם הוא רק בעלה האמצעי, או בשאר הימים. (הורני חוקיק עמ' ש' כיון שיש ספק ספיקא, וכנ"ל שלדעת השו"ע אין זה פסול רק אם נחלק ברוב העלים).

לולב המכוסה עם קורא

רבים מבני אשכנז מקפידים שלא לקחת עם לולב עם קורא, כיון שצריך לכסכס את הלולב בשעת הנענועים (ביכו"י ס' תרמ"ה סק"א)

נחלק אחד מהעלים העליונים

אם נחלק אחד מהעלים העליונים [ליד העלה העליון] לשניים יש מחמירים שהוא פסול. (עי' שעה"צ שם סקל"ג).

נקטם הלולב

אם נקטמה התיומת דהיינו העלה האמצעי הלולב, דעת הרמ"א שאם נקטם העלה האמצעי פסול. ובדעת השו"ע נחלקו הפוסקים, יש אומרים שדעת השו"ע שאם נקטם העלה האמצעי כשר, ורק אם נקטמו העלים העליונים מהשידרה כשר. (שו"ע סי' תרמ"ה ס"ו ונהר שלום ומאמ"ר ושו"ת זרע אמת ח"ג סי' עב ומשנ"ב וביה"ל). ויש אומרים שלדעת השו"ע פסול בעלה האמצעי אפילו אם נקטם משהו. (שו"ת בית דוד סי' תמ"ח ופמ"ג, וכה"ח שם סקל"ט ובחזו"ע עמ' רצז). ולכתחילה ביום הראשון מחמירים שאם נקטם העלה האמצעי בתיומת, אפילו כל שהוא הלולב פסול. (הסכמת הפוסקים).

אך בלולב שיש בו שני תיומות [ואינו מצוי] ונקטם אחד מהם כשר. (משנ"ב שם סקל"ט וחזו"א סי' קמ"ו סק"ו).

צורת בדיקת הקטימה - מעיקר הדין די לבדוק בהסתכלות ראשונה על התיומת [אף בלא להפרידה], ואם העלים שבצדדים מכסים את התיומת צריך להפריד ולבדוק את התיומת שלא נקטמה.

ואפשר לבדוק שלא נקטם התיומת אם החור הוא מעוגל ללא פגם, הרי זה בירור גמור שלא נקטם ראש הלולב. (כשרות ארבעת המינים עמ' קג).

שיעור הקטימה - לכתחילה לא יקטם אף מקצת מהעלה, (עי' משנ"ב שם סקל"ו, ועי' מועד לכל חי סי' כג סצ"ג).

אך מ"מ [אף לבני ספרד] אין קפידא בדוקא לקחת לולב עם קורא, ואפשר לקחת אף לולב בלא קורא. (עי' שו"ת אול"צ ח"ד פרק לד ס"ב שכתב שכן הוא מנהג בני ספרד, ואולם לא מצינו בזה חיוב, וכתבאר במועד לכל חי שם שאין הוא חיוב, ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' קנ"ד שיש הידור בלולב ירוק ע"ש, ובספר הורני חוקיך סי' תרמ"ו, וע"ע בקובץ מה טובו אהליך יעקב ח"ד עמ' רעג בארוכה).

הסרת הקורא - הנוהגים [-בני אשכנז ועוד] לנענע ולכסס את העלים, יסירו את הקורא מהעלים הצדדים, (ביכורי יעקב סי' תרמ"ה סק"א). אך אם הלולב כלה בשני עלים ויש ביניהם קורא, לכתחילה לא יסירם (וכנ"ל מדברי שו"ת הגאונים וביכורי יעקב שם סק"ט). [אך ביו"ט אסור להסיר את הקורא שהרי הוא מתקן. (כנ"ל בשו"ע סי' תרמ"ו ס"ב לגבי ענבי ההדס, וביכורי יעקב שם)].

זהירות בהורדת הקורא - הבודקים את הלולב לפני שקונים את הלולב, צריכים להזהר שלא להוריד את הקורא ולבוא לידי חשש איסור גזל דאורייתא. (עי' שעה"צ שם סקל"ג).

נסדק כהימנך

לולב שנסדק כהימנך [דהיינו שנחלקו העלים והתרחקו עד שעומדים ראשיהם כפופים ומרוחקים זה מזה ונראים כשנים כגון Y או V]. (דעת סי' תרמ"ה ס"ז, וחזו"א סי' קמ"ה סק"ח ועוד) פסול. (שו"ע שם ס"ז).

נחלק העלה העליון

אם נחלק העלה העליון, פסול. (רמ"א שם) ויש אומרים שלדעת השו"ע הוא רק אם התחלקו רוב העלים, (עי' ביה"ל שם ד"ה נסדק ובכה"ח שם סקמ"ח, ואולם בחזו"א או"ח סי' קמה סק"ט מבואר שאף לדעת השו"ע היינו אף שנחלק העלה העליון). אך בשאר ימים, כשר, (עי' משנ"ב שם סק"ז). ויש מבני אשכנז שנוהגים להחמיר אף בשאר ימים. [כיון שהא פסול משום הדר, (חזו"א סי' קמה)].

נקטמו העלים העליונים

אם נקטמו רק העלים העליונים, [ולא התיזת]

אם נקטם מקצת העלה כשר, אבל **אם נקטמו כל העלים** פסול. (עי' משנ"ב שם ובביה"ל ד"ה רוב). ויש מחמירים שפסול אף אם נקטם מקצת מהעלה העליון האמצעי מעל השידרה. (משנ"ב שם סק"ח).

בדיקת הקטימה בזכוכית מגדלת

אם רואים את הקטימה רק בזכוכית מגדלת, נפסל. (עי' פמ"ג משנ"ב שם סק"ו ובביכורי יעקב שם סק"ז) אך לכתחילה אם ניכר מרחוק (30 ס"מ מעין האדם) שמחזיקים את הלולב, ושאיין קטימה הלולב כשר, [כיון שבזמנינו רוב הלולבים אם מסתכלים בהם בזכוכית מגדלת יש בהם קטימה כל דהוא]. (וראה מה שנתבאר בספר שערי יוסף ארבעת המינים לגבי חיוב הסתכלות בד' מינים בזכוכית מגדלת).

נקטם הקוץ שמעל הלולב

אם נקטם הקוץ שמעל הלולב, מעיקר הדין כשר, ויש מחמירים בזה. **והידור מצוה שלא יקטם הקוץ**, (בספר עיקרי הד"ט כתב להכשיר וכן הו"ד החזו"א והשבט הלוי, ואולם הגריש"א החמיר בזה, ועי' כה"ח סקמ"א). **אך צריך להזהר שמצוי שהקוץ נקטם וביחד עמו**

גם חלק מהעלה, ותלוי בשיעור הפגימה וכו"ל.

לולב יבש

לולב היבש [ויבשו רוב עליו] פסול. (שו"ע סי' תרמ"ה ס"ה), [והיות ואינו מצוי בזמנינו לא הארכנו בדינים אלו]. אך מצוי בלולבים שנקטפים בחורף ומקפויאם אותם, ולאחר מכן מצוי בהם עיפוש בעליהם, ולכתחילה אין לקחתם.

לולב שעליו למעלה שרופים ולא ירוקים

מצוי שרוב הלולבים הם למעלה שרופים בשמש ולא ירוקים, מעיקר הדין אינם פסולים, (עי' שו"ע סי' תרמ"ה ס"ה, וחזו"א סי' קמה סק"א ועוד) אך יש מהדדים לקחת לולב שעליו אינם שרופים, (הגרי"ז מבריסק, שו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' קפא).

לולב עקום

הידור מצוה וזה אלי ואנוהו לקחת לולב שאין בו שום עקמימות. (שע"ת שם סק"ח בשם המחזיק ברכה).

לולב שהשידרה שלו עקומה לפניו או לצדדיו כמגל פסול, [כיון שאינו הדר], אך אינו עקום כמגל כשר. וכן אם השידרה עקומה לאחריו כשר. (שו"ע סי' תרמ"ה ס"ח).

לולב כפוף בראשו

לולב שהשדרה שלו כפופה פסול. אבל אם העלים העליונים של הלולב כפופים כשר. (שו"ע סי' תרמ"ה ס"ט). אך לכתחילה מחמירים לקחת לולב שהעלים העליונים שלו אינם כפופים. (עי' משנ"ב שם סקמ"ב שיש מחמירים בזה והמנהג להקל כשו"ע, אבל בודאי שיש לקחת הלולב שהעלים אינם עקומים כלל, וכנ"ל מדברי השע"ת).

לולב שיש בו קנעפי"ל

לולב שיש בראשו קנעפי"ל [-מכופף בתשעים מעלות] הרי הוא כשר למצוה, ויש לוקחים אותו לכתחילה, אבל לכתחילה יש לקחת לולב שאין בראשו קנעפי"ל. (עי' משנ"ב שם סק"מ, והגריש"א והו"ד בספר אשרי האיש ח"ג פרק כח אות י').

ואנוהו" התנאה לפניו במצוות. (עי' מג"א סי' תרע"ב סק"ג, ובמהרש"א ב"ק ט: וברבינו מנוח פ"ז מלולב ה"ט, וע' בדע"ת סי' תרנ"ו, ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף ארבעת המינים).

זן הלולב

לכתחילה יש לקחת לולב מעץ דקל, ולא לולב

קנרי. (ונחלקו בו הפוסקים בשו"ת אג"מ ח"א ח"ד סי' קכד כתב שפסול אף בדיעבד, כיון שאין זה כפות תמרים, האמור בתורה שגדלים בו תמרים שנאכלים, ואולם בשו"ת הר צבי ח"א ח"ב סו"ס קה, והגרשז"א בהליכות שלמה עמ' קפה, ובספר הליכות אבן ישראל פכ"ב סכ"ד, ובשו"ת יביע אומר ח"ט ח"א ח"ב סי' סד, ומ"מ לכתחילה מחמירים בזה).

חיוב בדיקת הלולב שאינו קנרי

יש מחמירים לבדוק את הלולב שמא יש בו זן קנרי, ואין לסמוך בזה על המוכרים בשוק כיון שלא יודעים כיון שגם בזמנינו מצוי שיש לולב קנרי, ולכן כל עוד שאין הכשר על הלולב אי אפשר לסמוך ע"ז. (שמעתי מהגרע"פ). [וישנם כמה סימנים כדי לדעת מהו לולב הקנרי [וב' הסימנים הראשונים יותר קל לבדוקם] (שמעתי מהגרע"פ). (א). לולב הכשר יש ריווח גדול בין עלה לעלה כ-4 ס"מ, אבל בלולב קנרי המרחק בין העלים קטן מאוד. (ב). בלולב כשר שדרתו קשה, ואם מחזיקים את הלולב שוכב העלים שלו אינם מתכופפים, אבל בלולב הקנרי שדרתו רכה מאוד. (ארבעת המינים השלם עמ' קעב). (ג). הלולב הכשר יש אבקה בין קפלי העלים, ואילו בקנרי אין אבקה זו, (ד). לולבי הקני עליו רכים יותר, (ה). הקצוות שלו אינם דוקרניים, (ו). העלה האמצעי קצר].

אך להלכה מעיקר הדין אין צריך לבדוק את

הלולב, (וכמו שהאריך ביבי"א שם אות ב' מכמה טעמים). ולכו"ע אם המוכר נאמן ומוחזק בכשרות אין צריך לבדוק את הלולב. (כמבואר ברמ"א יו"ד סי' קי"ט ס"א שאם מוחזק בכשרות אפשר לסמוך על עדותו לכו"ע).

לולב שעליו נפרדים זה מזה

לולב שנפרדו עליו זה מזה הרי הוא כשר, ואם נוטל כזה לולב מצוה לאוגדו, אבל לכתחילה למצוה מן המובחר יש ליטול לולב ששוכבין זה על זה, אבל לולב שנפרצו עליו דהיינו שעליו תלויים כלפי מטה [כמו בסכך שמצוי היום] הלולב פסול. (עי' סי' תרמ"ה ס"א וס"ב, ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף ארבעת המינים חלק בירורי הלכה). ויש מהדרים לקחת לולב שיהיה כפות ממש.

לולב דסליק בחד הוצא

אם התיימת [-העלה העליון] לא מסתיים בשווה, או שמכסה את העלה השני, הלולב כשר לכתחילה. (ורק באופנים שנתבארו בשו"ע סי' תרמ"ה ס"ד פסול, ועי' בשו"ע הרב שם ס"ט, ובהליכות שלמה פ"י ס"ד, ובקובת מבית לוי ד' מינים). אך בודאי שיש הידור מצוה שיהיה שווה משום זה אלי ואנוהו.

גודל הלולב

שיעור הלולב לכל הפחות ארבעה טפחים, (שו"ע סי' תר"נ ס"א) מהלולב למטה עד סוף השדרה [במקום שיש בו עלים וכדלהלן] בלי העלים העליונים שיוצאים מהשדרה. (משנ"ב שם סק"א). אך צריך להזהר שבשיעור ד' טפחים יתחיל ממקום שהלולב מכוסה משני צדדיו בעלים, ולא יהיה בו רק שידרה. [ואף אם יש רק בצד אחד עלים, ובצד השני מתחיל יותר גבוה צריך לחשבן את שיעור הלולב מהעלה הגבוה. (הסכמת הפוסקים)].

שיעור ד' טפחים להחזו"א 40 ס"מ, ולהגר"ח נאה 32.5 ס"מ. (עי' ספר שיעורין של תורה שיעורי מצוות אות א'). [ובדיעבד להגר"ח נאה אף 26 ס"מ כשר, ולחזו"א אף 30 ס"מ כשר].

אך כבר נהגו להדר ולקחת לולב ארוך יותר, כיון שיש בזה הידור מצוה של "זה אלי

פרק כ"ה

דיני הדם

שילוש מלמעלה ההדס כשר לכתחילה. וכל שהוא בתוך 1 מ"מ כשר לכתחילה, עד 1.5 מ"מ שאז הוא הדס שוטה ופסול. אך כנתבאר יש מקפידים [בית בריסק ועוד] שהשילוש יהיה ממש שווה. (ספר תורת ד' מינים ח"ב עמ' פו בשם החזו"א, ובלקא הלכות ח"ב עמ' שיג בשם הגר"ש וואזנר זצ"ל, ובילקו"י ד' מינים עמ' קג, ובהורני חוקיק עמ' שכט כתב שנהגו העולם להקל בזה שכל שנראה במראית העין בקו ישר סגי בזה ואין צריך בדיקה בעיון, ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף ארבעת המינים, ולכן אף לשיטה בשם החזו"א המקילה שא"צ חוט המקיף לכתחילה נכון שיהיה ג' העלים בעוקץ בשילוש עד 1.5 מ"מ).

שילוש בשווה ברוב ההדס - אם יש שלושה טפחים משולשים, אם הם לא ברצף ההדס כשר לכתחילה, אך לכתחילה מצוה מן המובחר לקחת הדס משולש ברובו רצוף. (עי' ביה"ל סוד"ה ולעיכובא ברובו, ועי' בחזו"א סי' קמ"ו סקי"א וסקי"ב וסקי"א ובספר תורת ד' מינים ס"י הערה יא בשם הגרי"ש, ובספר ארבעת המינים למהדרין עמ' קצח בשם הגרי"ז מבריסק, ועי' בשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' פב, שקשה להקל בזה כיון שאינו עבות, ואינו פסול של הדר ע"ש).

שיעור רוב ההדס

נחלקו הפוסקים האם צריך רובא דמינכר, או די בתוספת רוב על החצי. ולהלכה לכתחילה מחמירים בזה. (ברכ"י סק"ה ובמל"ח סכ"ג אות קו כתבו להתיר, אך בפמ"ג משב"ז סק"ט ובביכור"י סק"ד ובמשנ"ב סקי"ח נראה דבעינן רובא דמינכא ובכה"ח סק"ח). **עוד דיני רוב בשילוש יש בזה עוד דינים נוספים** ונתבארו בספר בהרחבה.

שיעור רוב בהדס גדול מג' טפחים

אם רובו משולש ברוב של שלושה טפחים, וההדס יותר גדול משלושה טפחים, **ואף אם לא משולש ברציפות**, ההדס כשר, (ביה"ל

[אף] שמדברי הב"י שם נראה שאין חיוב בדיקה להדסים, במועד לכל חי סימן כג אות ק"ו כתב שההדסים רובם פסולות, וכתב שם שיתן את ההדסים לבדוק אותם ע"י ת"ח, ואף בזמנינו אף דרובא דרובא עוברים מיון, מ"מ יש לבדוק את ההדסים, ולהקפיד על ההידורים וכמו שיתבאר להלן].

דיני שילוש ההדס

צריך לקחת הדס משולש, ולכתחילה צריך שיהיה כל אורך ההדס משולש, אך אם רוב ההדס משולש, במקום מסויים, ההדס כשר. (שו"ע שם). **ולהלן יתבאר דיני רוב בשילוש ההדס.**

והדס שוטה ששני עלים למטה ועלה אחד למעלה, פסול אף בשעת הדחק (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ג ובפוסקים).

והסכמת הפוסקים שאין צריך לקחת הדס ששורשי הג' עלים יוצאים בשווה ממש, אלא אף שורשי העלים נפגשים זה עם זה בקו השווה [-חוט המקיף] נחשבים משולשים וכשרים, אבל אם העלה השלישי גבוה יותר ולא נמצאים כל ג' העוקצים ביחד, הרי זה הדס שוטה, ופסול. (עי' משנ"ב שם סק"י ובחידושים וביאורים סוכה סו"ס ה', ובקה"י סוכה סי' כו, והגרי"ש"א בשו"ת ישיב משה עמ' עו, והגרש"ז"א, ובאול"צ ח"ד פרק לג ח', ובחזו"ע סוכות עמ' שג, ובספר כשרות ארבעת המינים בשם הגר"ח"ק, ובארוכה בספר לקיחה תמה עמ' רג וכן הסכמת רוב הפוסקים).

אך יש מחמירים שהשילוש יהיה בעלים. (עי' חידושי הר"ן סוכה לב ע"ב ד"ה תלתא תלתא, ובתוס' ר"פ שם, וברמב"ם בפ"ז מלולב ה"ב, ובביכור"י סקי"א, ובהליכות אבן ישראל פכ"ו ה"ח והגרי"ז מבריסק ובהלכות חג בחג פ"ה הערה 4). ולפי"ז נמצא שאף אם העוקצים לא מחוברים אלא העלים באותו קו

הדם שברוב הקינים שלו נשר עלה אחד, ונשאר בו רק ב' עלים - פסול. ואם לא נשר ברובו כשר בדיעבד. (משנ"ב שם).

צורת מדידת שיעור רוב ההדם

רוב ההדם נמדד לפי אורך ההדם ולא לפי מספר קני העלים. (שו"ת אול"צ ח"ד פרק לג ז'). אך יש מחמירים לפי רוב הקינים וראוי לחוש לזה. (עי' ב"י ושו"ע הרב, ובהורני חוקיק).

ורוב ההדם יש אומרים שלכתחילה נמדד אורכו כעת, אך יש מקילים נמדד לפי השיעור הכשר שצריך להיות בהדם, ולא לפי האורך שלו כעת. (במועד לכל חי סימן כג קד' הסתפק בזה, ובמשנ"ב סק"ח נראה שנמדד לפי אורכו כעת ולא לפי שיעור הכשר, ולכן נראה שלכתחילה צריך להחמיר בזה, ונראה שיש ללמוד בזה מדין רוב בשילוש, וכמבואר בביה"ל שם, ושם יש לחלק, ובחזו"ע סוכות עמ' שיא, כתב שנמדד לפי השיעור הכשר, ועי').

ענבים בהדם

לכתחילה אין לקחת הדם שיש לו ענבים [אף ירוקות, ושחורות ואדומות פוסלות, אלא א"כ יוריד אותם] כיון שאינו זה אלי ואנוהו, אך מעיקר הדין יוצאים יד"ח אף בהדם עם ענבים ירוקות. (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ב, ומדברי השו"ע שירוקות כשר, נראה דהוא רק כשר, אבל אכתי אין בזה הידור מצוה של זה אלי ואנוהו, ויל"ע).

ענפים קטנים בהדם

אם יש ענפים קטנים בהדם שיוצאים בין הקינים המשולשים, או ברוב ההדם, לכתחילה צריך להסירם, אך בדיעבד אם אין לו אחרים אפשר לקחתם. (בר"ן דף ט"ז: מדפי הרי"ף אסר בזה, וכן כתב במשנ"ב שם סקל"ג, ובכה"ח סק"ו, וחזו"א סי' קמ"ו סקל"א, ואמנם בשעה"צ שם סקל"ו כתב מג' סיבות שאין לפסול, ומ"מ סיים שנכון להחמיר. ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סו"ס קמח).

סוד"ה ולעיכובא בשם הב"ח, והביכורי יעקב) אך לכתחילה [אם הרוב נמצא בצד מסויים] צריך לחתוך את הענף העודף שאין בו ג' טפחים. (הורני חוקיק עמ' שלב).

הדם שנקטם ראשו

לכתחילה יש לקחת הדם שלא נקטם ראשו [דהיינו הענף] **העליון**, [אפילו משהו (עי' ביה"ל סי' תרמ"ה ס"ו ד"ה פסול)], אבל אם אין לו הדם אחר יוצא בו יד"ח, אף בהדם שנקטם ראשו אם עליו מכסים את עצו. (בסוכה לב: הדם "שנקטם ראשו", ונח' בזה הראשונים, ומצינו סתירה בשו"ע מס"א לס"י, ונח' הפוסקים בישוב הסתירה, עי' משנ"ב סק"ב, ופמ"ג משב"ז סק"א, ולהלכה לכתחילה מחמירים בזה, וכן הסכמת הפוסקים).

הדם שנקטמו עליו העליונים

לכתחילה יש לקחת הדם שלא נקטמו עליו עליונים, אך אם אין לו אחר לצאת בו, יוצא בו יד"ח. (עי' בשו"ע ס"ה, ובפמ"ג שם, ובחיים וברכה סז).

הדם שנתלשו עליו

לכתחילה יש לקחת הדם שכולו משולש בלא חיסרון עלה, אך הדם שנתלשו עליו אם לא נתלש רובו, כשר לכתחילה אך אינו מצוה מן המובחר, (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ה). אך אם נתלש רובו פסול. (משנ"ב שם סק"ח, וכן הסכמת הפוסקים אף לבני ספרד). וכתבו הפוסקים להזהר מפילת העלים בעת איגוד הלולב, וכן מצוי שנופלים עלים מההדם ביום השני או השלישי של סוכות, וההדם כשר רק בדיעבד.

דיני נתלש רובו שפוסל

מהו נתלש רובו - אם יש רוב עלים בהדם לסירוגין, לכתחילה אין לקחת הדם כזה. (עי' ביה"ל שם ד"ה ולעיכובא ברובו, ובחזו"א סי' קמ"ו סק"א, והכרעת הפוסקים לכתחילה להחמיר בזה וכן הו"ד הגריש"א ועוד).

עלים קטנים בין שורות העלים

אם יש עלים קטנים בין שורות העלים, ההדס כשר. (עי' משנ"ב ושעה"צ וחזו"א שם) ורק אם יש עלים בתוך שילוש העלים אין בזה חיסרון.

הדס עם שבעה או תשעה עלים

הדס שיש בו תשעה או שבעה עלים, הנקראים הדסי אקטע, [-רש"י/תימנים] מעיקר הדין יוצאים בו יד"ח (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ד), ויש שנהגו בו הידור, [בני תימן], אך לכתחילה המנהג הנפוץ שלא לקחתם, מדין "זה אלי ואנוהו", וגם קשה לבדוק את השילוש, והרבה פעמים אינו משולש.

הדס שעליו רחבים

הדס שעליו רחבים, [כשיעור ציפורן אגודל] פסול, ורק בדיעבד כשר. (בה"ג הל' לולב, ובדעת' למחרש"ם יו"ד סי' לה סק"ד, ונתבאר בארוכה בספר).

הדס שעליו קטנים

הדס שעליו קטנים כשר, אך אינו לכתחילה ולכתחילה צריך שיהיה פחות משיעור ציפורן אגודל של אדם בינוני וכו"ל (אלף המגן סי' תרמ"ו).

הדס שהתייבש

לכתחילה העלים יהיו לחים וירוקים בלי שום יבשות. [אך אין צריך להחמיר שיהיה בהדס ריח (עי' תפא"ר חולין פ"ג מ"א ובלקט יושר החמיר שבאתרוג יהיה ריח, ונתבאר בארוכה בספר)].

הדס שהתייבש, ונהיה לבן, פסול, אבל אם מתפורר אם הוא ירוק כשר, (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ז) אך לכתחילה יש לקחת הדס שאינו מתפורר משום זה אלי ואנוהו. ומ"מ בלאו הכי

הדס יבש אינו מצוי בזמנינו שההדסים שנקטפים טריים.

ויש להזהר במה שמצוי מאוד שההדס מתייבש בחול המועד, והרבה פעמים קרוב לפסול, ולכן יש לקנות הדסים ולהחליפם.

אם עלי ההדס נהיה צהוב אין בזה פסול יבש וכשר. (הגרנ"ק והו"ד בשלמי תודה סוכות סי' נז).

עבות בהדס שעליו חופים את עצו

מצוה מן המובחר לכתחילה [מהודר א' א'] לקחת להידור מצוה הדס שעליו של ראשו של זה מגיעים לעיקרו של זה, אבל אף אפ' לו הדס כזה הרי הוא כשר. (מור וקציעה והו"ד בשע"ת סק"ו ובמחזיק ברכה סק"ד, ובביכורי יעקב סק"א, ונתבאר בארוכה בספר).

עלי ההדס צמודים לענף/הדס תימני

לכתחילה ראו שעלי ההדס יהיו צמודים לענף, וכמו שנאמר בתורה "ענף עץ אבות" (ויקרא כג מ) ודרשו חז"ל "עץ שענפיו חופים את עצו" (סוכה לב:). (עי' חידושי הרש"ש סוכה שם, ערוך השולחן סי' תרמ"ו ס"א ובמחזיק ברכה שם, ואמנם עי' חזו"א או"ח סי' קמ"ו סק"א שאין קפידא בזה).

ולכן רבים מהדרים לקחת הדס צפתי שהעלים שלו פונים כלפי פנים ולא הדס תימני שעליו פונים כלפי חוץ, אך יש נוהגים לקחת הדס תימני כיון שיותר קל למצוא בהם הדסים משולשים, [וגם אין בהם חשש הרכבה, (עי' שערי חג הסוכות עמ' קלא בשם הגרנ"ק)].

גודל ההדס

גודל ההדס צריך שיהיה ג' טפחים (שו"ע סי' תר"נ ס"א).

פסקים דיני הדס והלכות

ונכון להדר לקחת הדס בשיעור חזו"א, כדי שאם יפלו העלים אף שאין את השיעור הגדול, עכ"פ יש את השיעור הקטן, ומשום זה אלי ואנוהו. (ביכור"י סי' תרנ סק"ד). אך ציך להזהר ששדרת הלולב תהיה גבוהה טפח מההדס. (כמבואר בשו"ע סי' תרנ ס"א).

וגודל ג' טפחים משערים קצת לפני תחילת העלים למטה עד סוף העץ למעלה, בלי העלים העליונים שעוברים את העץ. (ערוך השולחן סי' תרנ ס"א, וחזו"א סי' קמ"ו סוף ס"ק קח, ועי' בקובץ מבית לוי).

ושיעור ג' טפחים, לחזו"א [28]/30 ס"מ, ולהגר"ח נאה 24.5 ס"מ.

פרק כ"ו

דיני ערבה

(לד.) "חילפא גילא" שהרי היא כשרה. (כמבואר בשו"ע שם סוף ס"א, ובלבוש סק"א ובפמ"ג שם משב"ז סק"א, והגרשז"א בהליכות שלמה עמ' קפח שכשרה לכתחילה, ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קמ"ט, וכתב שם שמוכרים את גודל הפגימות לפי גודל העלה).

אך רבים מהדריים משום הידור מצוה לקחת ערבות שפיהן חלק לגמרי, (שלמי תודה סי' סא יא בשם החזו"א), ולכן יש מהדריים לקחת ערבות ממוצא כיון שפיהן חלק יותר. (אמרי שפר בשם הגרי"מ פינשטיין זצ"ל). אך נהגו גם לקחת ערבו מנחל הירקות. (שלמי תודה שם ונתבאר בארוכה בשערי יוסף ארבעת המינים).

ערבה שקנה שלה אדום (סימן ג')

אחד מג' סימני ערבה שהקנה שלה אדום, מ"מ מה שמצוי היום הרבה הדסים שאין הקנה שלה האדום, הערבה כשרה, ואע"פ שעכשיו היא ירוקה, מ"מ אם היא היתה ממשיכה להיות בשמש הקנה שלה היה אדום. (ב"י ורמ"א שם).

אם הקנה חום, הוא אדום מחמת השמש, והערבה כשרה. (כשרות ארבעת המינים עמ' קיד).

ערבות שגדלים על הנחל

הידור מצוה לקחת ערבה שגדלה על הנחל. (סוכה לג: ונח' בזה הראשונים כמבואר בטור ובב"י שם, ובשו"ע כתב "ורוב מין זה גדל על הנחלים, לכך נקראו ערבי נחל, ואפילו היה גדל במדבר או בהרים כשר", ונראה מדבריו שהוא כשר, אבל לכתחילה יש הידור בערבי נחל, וכן נראה במשנ"ב שם סק"ג, ובכה"ח שם סק"ו). אך גם ערבה שגדלה בהרים שלא בנחל כשרה אם יש ג' סימני ערבה.

ג' סימני ערבה כשרה

לכשרות הערבה צריך שיהיה בהם ג' סימנים.

(א). עלה שלה משוך כנחל, (ב). פיה חלק ג). קנה שלה אדום, (שו"ע סי' תרמ"ז ס"א וביכור"י שם ומשנ"ב שם בשם הפמ"ג, ואמנם בכה"ח שם סק"ד ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סימן קמט מקילים בזה, אך להלכה מחמירים בזה, ורק בשעת הדחק שאין אחרים מקילים בזה). **ודיניהם כדלהלן:**

ערבה שעלה שלה משוך כנחל (סימן א')

צריך שהעלה יהיה משוך כנחל, דהיינו ארוך וצר ולא עגול, אך אם מתעגל בסופו כשר. (עי' כל בו סי' ע"ב), אך ראוי להקפיד על עלים בערבה משוכים וצרים ולא עלים רחבים. (עי' מדרש רבה ויקרא פרשת אמור, ובתיקוני זוהר תליסר דף כט ע"א).

עלי ערבה המשוכים כלפי מטה

הידור מצוה שעלי ערבה לא יהיו משוכים כלפי מטה, אך נהגו להקל בזה, כיון שזהו דרך גידול ערבה. (עי' חזו"א סי' קמ"ו סקל"ב שהחמיר בזה, אך הסכמת הפוסקים שמעיקר הדין מותר, עי' אורחות רבינו ח"ב עמ' רנה, ובהליכו"ש פ"י סט"ו).

ערבה שפיה חלק (סימן ב')

צריך ששפת העלה הערבה יהיה חלק, ולא יהיו פגום, (שו"ע שם) אבל אם העלה דומה למגל או מסור עם שיניים, הערבה פסולה, אך מה שמצוי בזמנינו ערבות שיש בו תלמים/שיניים קטנות, אע"פ שדומה למגל, אם יש בהם את שאר סימני הערבה, הערבות כשרות. **ולכן רבים נוהגים שערבה זו כשרה לכתחילה.** וזו הערבה המבוארת בגמ' בסוכה

שם ס"ד, ובחזו"ע סוכות עמ' שיז, ובשו"ת אבן ישראל ח"ט בהערות ע"ד המשנ"ב בס"י תרנ, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף ארבעת המינים).

ערבה שהיה בה לבלוב ועתה אין בה לבלוב,
אף שמעיקר הדין ברוב הפעמים אפשר להכשירה, (וכנ"ל שרק ערבה שראשה העליון דהיינו הענף נפל פסולה ולא הענף, עי' או"ר ושו"ת אבן ישראל שם) מ"מ בזמנינו שמצויים ערבות נהגו לקחת רק ערבה עם לבלוב. (הגרשז"א בהליכו"ש עמ' קפט).

ערבה שנשרו עליה

ערבה שנשרו מקצת העלים כשרה, אך לכתחילה יש לקחת ערבה שלא נשרו אפילו חלק מהעלים,

ערבה שנשרו רוב העלים פסולה ביום הראשון, (שו"ע ס' תרמ"ז ס"ב), ובשאר הימים לכתחילה אף בשאר הימים אין לקחת ערבה שנשרו רוב עליה, כיון שמצוי בזמנינו ערבות שלימות. (משנ"ב שם סק"א, ובשו"ע הרב ס' תרמ"ז ס"ה). **ואם לא יכול להשיג ערבות אחרות,** לכתחילה יברך על לולב חבירו, ואם לא יכול לברך עליה, אף שיש אומרים שהוא פסול משום הדר והדר פסול רק ביום הראשון. מ"מ יש לחוש שלא מקיים בזה מצוות לולב כיון שאין ערבה עליה, ולכן לא יברך על נטילת לולב. (עי' משנ"ב שם סק"י ובשעה"צ שם סק"א, ובכה"ח סק"ב, ובשו"ת אבני ישפה ח"א ס' קכג ענף ג' בשם הגריש"א).

מהו נשרו רוב עליה, דהיינו רוב העלים של שיעור העץ. (חזו"א ס' קמ"ו סק"ב).

ערבה חסרה

עלה חסר, כשר, אלא א"כ רוב העלים חסרים ברובם, הערבה פסולה, אך כנ"ל הידור מצוה לקחת ערבה שלא נחסר ממנה כלום.

ערבות שאעצער

בשנים האחרונים בארץ ישראל אף בארץ ישראל נוטעים ערבות שאעצער שמקורם מארה"ב וגדולי התורה בארה"ב נהגו לקחתם, [כיון שבערבה אין צריך מסורת, אלא די שיש בה ג' סימני ערבה]. אך למעשה אין להם שום סימני ערבה והעלים קטנים ולא משוך כנחל, ולכן אין לקחתם. (שמעתי מהגר"ח רבינוביץ שליט"א).

ערבה בוכיה

ערבה בוכיה [-פרינג/בבל] מעיקר הדין כשרה, כיון שיש בה ג' סימני ערבה. (שערי חג הסוכות עמ' שכד). אך יש שנהגו שלא לקחתם. (כדמצינו במנהגי מהר"ש צח' ו' והו"ד במנהגי מהרי"ך הל' לולב אות יב שפסל הרעבה שקוררין וועלוויר אף להושענות, ויש שכתבו שזהו הערבות הנ"ל, וכן הו"ד הגרמ"פ בספר מסורת משה ח"ד אות שיז, שפסל הערבות הנ"ל).

ערבה שנקטם ראשה

ערבה שנקטם ראשה פסולה, אך בשעת הדחק אם אין לו ערבות אחרת או לולב מחבירו יטול את הד' מינים בלא לברך. (שו"ע ס' תרמ"ז ס"ב, ומשנ"ב שם סק"ב וכה"ח שם סק"א וכן הסכמת הפוסקים).

ראש הערבה - היינו ראש הענף העליון. (ראב"ד תמים דעים ס' רלא ד"ה ועתה, וכ"כ בחיים וברכה רמ"ו, שכן נראה מדברי הב"ח והשלטי גיבורים, ולא העלה העליון, אך כתב שם שיש אומרים שהיא העלה העליון).

ערבה עם לבלוב

רבים מהזרין לקחת ערבה עם לבלוב, כיון שבערבה רגילה יכול להיות שנפל ראשה משא"כ שיש בערבה לבלוב ידוע בודאי שלא נקטם ראשה, (שו"ת תו"ה ח"ג ס' קפ"ז, ועוד). אך מעיקר הדין אין חוששים להקפיד לקחת דוקא ערבה שיש לה לבלוב, אך צריך להזהר שלא היה בה לבלוב ונפל, וכדלהלן. (הגרשז"א

צמחים, הערבה כשרה, אך הידור מצוה "זה אלי ואנוהו" לקחת ערבה נקייה.

החלפת הערבות

ברמ"א (סי' תרנ"ד ס"א) מבואר שיש להזהר להחליף הערבות כל יום, **ורבים מהדרים בזה, אך אינו חיוב**, כיון שעכ"פ בזמנינו אם שומרים על הערבה היטב, אפשר להחליף את הערבות כל יומיים או שלושה לפי העניין, [כמצוי שהערבה מתייבשת או שעלי הערבה נופלים בשעת הנענועים].

גודל הערבה

גודל הערבה ג' טפחים (שו"ע סי' תר"נ ס"א). ומוודדים את הג' טפחים מהעץ שמתחת העלה התחתון עד למעלה בלא העלים העליונים. (ערוך השולחן שם והגר"ק בספר ארבעת המינים למהדרין עמ' רמד, אך יש מחמירים למדוד עד סוף החלק שיש בו עץ ולא החלק הרך). **ושיעורו כנ"ל לגבי הדס.**

ערבה יבשה

ערבה שיבשה ברוב העלים פסולה. (שו"ע תרמ"ז ס"ב ומשנ"ב שם סק"ז). וכדיני היבשות שנ"ל לגבי הדס. **אך ערבה שיבשה מהחום, כשרה**, ואין דינה כערבה יבשה. (חוט שני סוכות פט"ז אות א').

ענפים קטנים שיוצאים מהערבה

ענפים קטנים שיוצאים מעלי הערבה, כשרים ואינם פוסלים את הערבה, ואין חיוב לקוטמם, אך לנוי מצוה ראוי לקוטמם. (וכנ"ל שאין צריך בערבה שעליה יהיו חופים את העץ, ובהורני חוקיק עמ' שמד).

ערבה עם כתמים חומים או שחורים

מצוי מאוד בערבה שיש בעלים כתמים חומים או שחורים, מחמת הריסוס או מחלת

פרק כ"ז

דיני אתרוג

צורת האתרוג

נקודות שחורות

אם הנקודה השחורה [שפוסלת וכמו שיתבאר להלן] בחוטם האתרוג, אף נקודה אחת האתרוג פסול ביום הראשון כיון שאינו הדר. (שו"ע סי' תרמ"ח סי"ב). **ובשאר הימים לבני ספרד:** כשר לברכה, **ולבני אשכנז:** פסול לברכה, [ורק בשעת הדחק שאין לו אחר].

במקום החוטם - מתחיל ממקום שהאתרוג מתחיל להיות צר בשיפוע עד

הפיטמא. (נחלקו בזה הראשונים, דעת רש"י סוכה לה: ד"ה ובחוטמו במקום העבה ביותר באתרוג לפני שמתקצר, ודעת הראב"ה שהוא מעובי גובהו עד ראש האתרוג נקרא חוטם, ויש אומרים שרק השיפוע עד ראש האתרוג נקרא חוטם, וברא"ש סוכה שם ס"כ כתב שכל השיפוע קרוי חוטם, והרמב"ם בפ"ח מסוכות ה"ז כתב שחוטמו היינו הדד של האתרוג, ולמעשה כתב בב"י שעמא דבר שמעובי גובהו עד הפיטמא פוסלין חזית כל שהוא, וכן כתב בשו"ע ס"ט "וחוטמו היינו ממקום שמתחיל להתקצר ולהתחדד כלפי ראשו". ומבואר שרק השיפוע בכלל וכן כתב בס"ב, ובלבוש סי"ב ובשו"ע הרב סכ"א, ובביה"ל ד"ה במקום, אבל במחזיק ברכה סק"ו כתב שעובי גובהו בכלל הפסול, ולדינא נראה כאחרונים הנ"ל, ופסק השו"ע).

אם הנקודה למטה מהחוטם האתרוג, כשר. אך אם הנקודות ברוב האתרוג, ואף בצד אחד של האתרוג יש בזה שינוי מראה ופסול.

אם יש שתי נקודות מתחת לחוטם האתרוג ונפרדות זו מזו, יש פוסלים, ולכתחילה מחמירים בזה, ויש מבני אשכנז שמקילים בזה אף אם הם לא ברובו. וראה בהערה. (בשו"ע סי' תרמ"ח סי"י הביא מח' אם פוסלים שתי נקודות אף במקום אחד או לא, וכתב שם שיש אומרים שכשר, ויש פוסלים, ובדעת השו"ע, במשנ"ב שם סקמ"ב הביא דעת הא"ר והפמ"ג להכשיר כ"א הראשון, ובכה"ס ס"ק עד כתב שיש אומרים ויש אומרים הלכה כ"א בתרא ורק בשעת הדחק סומכים לקולא על הי"א קמא לברכה, ובכה"ס שם סקע"ח, ובהורני חוקי עמ' שעה, ודעת החזו"א או"ח סי' קמ"ז סק"ה ד"ה ספק רק, כתב שלדעת הראשונים הנ"ל פסול רק

הידור מצוה לקחת אתרוג שיש לו צורה יפה, (א). בנוי כמגדל, וצורתו נאה, ב). שיהיה העוקץ שקוע, ג). שהעוקץ של האתרוג יהיה מכוון כנגד פיטמת האתרוג. (תפארת ישראל סוכה פ"ג משנה ו', והו"ד בחיים וברכה סה' בשם התפארת ישראל) **אך להלכה אין בזה קפידא, והוא רק להידור מצוה.** (עי' ב"י ריש סי' תרמח). [ויש שהעדיפו צורה יפה על אתרוג שאינו נקי, (היכל הוראה ח"א אות פג, וילקו"י ד' מינים עמ' שצד) ואמנם כנתבאר להלכה שני הידורים הנ"ל מובאים בתפארת ישראל ולפעמים אתרוג שאינו נקי הוא ספק חסר משא"כ צורה נאה שמעיקר הדין אינו פוסל, וכן אתרוג צהוב עם נקודות עדיף מירוק ללא נקודות].

בדיקת האתרוג בזכוכית מגדלת

[מפסולי חסר/ שינוי מראה]

בין בפסולי מראה, (שו"ת המב"ט ח"ג סי' מט, ומשנ"ב סקמ"ו ועוד) **ובין בפסולי חסר,** (פמ"ג סי' תרמ"ח א"א סק"ח) אין חיוב להסתכל בזכוכית מגדלת, כדי לראות אם יש באתרוג שינוי מראה. אך הרבה פעמים אם לא יודעים לבדוק את האתרוג [כהמון העם שלא בקיאים במראות אתרוג] צריך לבדוק את האתרוג היטב, וכן אם רואים איזה ריעותא או איזה סימן ואי אפשר להבחין מהו צריך לראות אם הוא חסר או שינוי מראה. (עי' רע"א דרוש וחידוש, וחזו"א סי' קמ"ז ה', ובשו"ת תו"ה ח"ג סי' קפז בשם החזו"א, ובמעדני שלמה עמ' ריב בשם הגרשז"א, ונתבאר בארוכה בספר).

דיני שינוי מראה

הידור מצוה [מהודר א' א'] לקחת אתרוג ללא נקודות כלל. (פמ"ג א"א סו"ס תרמ"ח ובחיי אדם כלל קנא ס"ח).

נקודות השחורות הכשרות

מעיקר הדין נקודה שחורה שפוסלת רק אם היא חלק מהאתרוג ולא מדבר חיצוני. (הסכמת הפוסקים).

ולכן נקודות ולכלוכים חיצוניים כגון מזיהום אויר/פטריה שחורה/פריחה או מאלרגיה - אינם פסולות כיון שהם מדבר חיצוני. אך לכתחילה יש להורידם משום "זהו אלי ואנוהו". (ועי' או"ר ח"ב עמ' רעד שנקודות שחורות אף אם רק מומחה יכול להורידם אינם פסולות).

צורת הורדת הנקודות - יש להוריד בזהירות ע"י קיסם אוזניים רטוב או קיסם עץ בעדינות [ע"י מומחה] או ע"י בד לח או פלסטינה או דבק שדומה לפסטלינה. אך אם לא מורידים באופנים הנ"ל, בדרך כלל אפשר לפסול את האתרוג.

הנקודות שהם ספק או משתנות

(א). נקודות מריסוס, אינם פוסלות. (נתבאר בארוכה בספר שלמעשה הסכמת הפוסקים להתיר בזה, ואין מקום להחמיר בזה). אך לפעמים הריסוס צורב עמוקות את האתרוג והרי הוא בגדר חסר. ובזה צריך ראיית מורה הוראה הבקי בדיני מראות באתרוג. שלפעמים יפסל מחמת שינוי מראה באתרוג. (עי' בעיטורי מרדכי ד' מינים עמ' ג' בשם הגרמ"ש קליין והגרמ"מ לובין שבכה"ג הרי הוא שינוי מראה ופסול).

(ב). נקודות מקוצים באילן. ואם עושות נקב יתבאר להלן.

(ג). נקודות שחורות מכירסום בעלי חיים, לפעמים יש שם חשש כירסום ורקבון של האתרוג, והרי זה כנקודות פנימיות שהרי הם פסולות, ואז צריך לבדוק את האתרוג בזוככית מגדלת אם הוא חסר.

אם הנקודות נמצאות בכל שטח האתרוג. ויש שפסקו כדברי החזו"א, ואולם דבריו חידוש עצום, ולא נאמרו להלכה, ולכן אף הנוהגים כהחזו"א מחמירים בזה כשיטת המשנ"ב, וכן בשו"ע הרב סק"כ כתב שלכתחילה יש להחמיר כדעה השניה ורק בשעת הדחק שא"א למצוא אתרוג אחר אפשר להקל בזה).

נקודה על הדד של הפיטם, פסול. אף נקודה אחת, אך נקודות שחורות על השושנתא כשר, (עי' משנ"ב סק"ל ובספר ארבעת המינים למהדרין עמ' קצד).

נקודות על העוקץ, כשרות, כיון שלא נראים שמחזיקים את האתרוג (א"א מבוטשאטש סי' תרמ"ח והגרנ"ק).

נקודות שנוטים לשחור, הרי הוא כלל שחור שפסול. (דע"ת סי' תרמ"ח סט"ז ובחוט שני סוכות פי"ד ס"ד).

נקודה שחורה על הבלעטלך, תלוי בסוגי הנקודות וכדלהלן. (עי' שער הציון סקנ"ו בשם הפמ"ג לגבי חזית ומראה שחור על בועה, אך יל"ע כיון שבבלעטלך הרי הוא חלק מהאתרוג הרי הוא פסול וכן הסכימו כמה אחרונים ובשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' קפו, וכן הו"ד הגריש"א והגרנ"ק, וכ"כ בספר הורני חוקיק עמ' שפ, ואמנם בנקודות שחורות בזמנינו הרי הוא תלוי וכמו שיתבאר להלן).

גודל נקודה הפוסלת

נקודה שחורה שפוסלת, היא רק אם שמחזיקים את האתרוג ביד, היא ניכרת, אבל אם מרחוק לא רואים את הנקודה השחורה ואינת ניכרת אינה פוסלת והאתרוג כשר ומהודר. אך יש מהדרים להידור מצוה לקחת אתרוג נקי לגמרי. [ובודאי שאי אפשר למוכרו כאתרוג מהודר מאוד]. (כנתבאר להדיא בפוסקים ובשעה"צ סקמ"ט לגבי שינוי מראה בחוטם, וכן הובא שהחזו"א היה בודק, כמבואר בספר ד' המינים המהודרים עמ' פ, וכן כתב בשו"ת שאל בני ח"ב עמ' תשפ"ב בשם הגרש"ז אולמן זצ"ל, וכן כתב בספר הלכות חג בחג ארבעת המינים עמ' קנט, ובהורני חוקיק עמ' שפז).

(חיים וברכה אות שב, חוט שני ס' תרמ"ח סק"ד ד'). ויש מחמירים. ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף הלכות ארבעת המינים.

אתרוג שנעשה חום מחמת המשמוש

אתרוג שקיבל מכה בבליטות הקטנות של האתרוג [נקראים לוזים, ויש בהם שמן בחומציות גבוהה] ואם התפוצץ בליטה אחת גורם לאתרוג להיות בגוון חום, ונהפך לחום, בשעת הדחק האתרוג כשר. (עי' משנ"ב סקכ"ו).

אם האתרוג קיבל מכה או שהחזיק את האתרוג בידים הרבה זמן, כיון שמפריש את החומר, ראוי לשטוף את האתרוג במהירות עם מעט מים או רוק כדי שהמיץ לא ישרוף את המקום, אולם אם האתרוג קיבל מכה רצינית ויצא מיץ מהשכבה הפנימית של האתרוג לא יועיל לשוטפו ויהיה חום ביום יומים הקרובים.

בחידושי חת"ס (סוכה דף לו ע"א) כתב שאף שמצוי שלאחר כמה ימים האתרוג נעשה חום מחמת משמוש הידים, אינו פוסל כיון שזה נעשה ע"י מצוותו, והובא בקובץ אוצרות הסופר (חלק יא עמ' פג) שכוונת החת"ס שמראה חום שנגרם ע"י המשמוש אינו פוסל כיון שעדיין נקרא מראה אתרוג כשר, ועדיין יש עליו תורת הדר כיון שמראה בא ע"י מצוותו.

ומ"מ אף החת"ס לא הכשיר אלא שנעשה מחמת המצווה, אבל אם נעשה מחמת משמוש הקונים או שהניחו אותו שלא בזהירות על גבי ריפוד, אלא על גבי שולחן קשה, יש להחמיר שפסול.

נקודה חומה בחוטמו כשר, אבל אינו מהודר.

ובכל ספק בנקודות הנ"ל, ומי שאינו בקי, יראנו למורה הוראה הבקי בדיני אתרוג.

נקודות לבנות

נקודות לבנות בצבע דף לבן - פסולות, (עי' תפאר"י פ"ג סוכה מד, ודע"ת סט"ז וכן מטו בשם החזו"א), אך בזמנינו מצוי נקודות הנ"ל.

נקודות לבנות, מאבקה או קורים - כשרות, כיון שהם חיצוניות ואפשר להורידם, אך צבע חיוור באתרוג שנוטה ללבן, [שנעשה מחמת שלא קיבל שמש, או טעמים נוספים ואכמ"ל] אינו פסול, אך אינו אתרוג מהודר מדיני "זה אלי ואנוהו", התנאה לפניו במצוות.

נקודות לבנות מתולעים - נקודות לבנות [שנהיות מתולעת "אקריית אדומה"] אם מבחוץ אין שינוי מראה שהאתרוג נראה לבן, האתרוג כשר, אבל אם מרחוק ניכר שיש לבן האתרוג פסול. (נחלקו הפוסקים האם דינו כחסר כיון שהתועלת מוצצת מבשר האתרוג, או לא, ויש שכתבו שבמציאות בזמנינו התולעת גם מוצצת את מוהל האתרוג ואין בזה חשש חסר וכמו שמצינו בשו"ע ס' תרמ"ח ס"א שאפשר לבדוק את האתרוג בבדיקת חוט ומחט, ואף שיוצא מוהל לא חיישנן בזה לחסר, וכן כתב בחזו"א ס' קמז ס"ה שמוהל היוצא אינו משום חסר, ואף משום יבש אין בזה כיון שאין כאן שיעור היבשות, ואינו בכלל יציאת מבחוק, ומשום מראה לבן הקה"י באורחות רבינו אתרוג נ' שא"ז שינוי מראה כיון שלא נראה מבחוק).

קו/קווים לבנים באתרוג - אתרוג שיש בו הרבה קו קווים לבנים, ולפעמים מצוי באתרוגים [ונהיה מתולעת הטרפס] האתרוג פסול כדין שינוי מראה. (הוראת הגרי"מ).

נקודות חומות

נקודות חומות, אם הם מחמת מכה או לחץ או כנימה או ריסוס וכדו' אינם פסולות, כיון שהם חיצוניות וכנ"ל לגבי נקודות שחורות. אבל אם הנקודות פנימיות, אם הנקודות חומות, שדומות לשחור פסולות, אך אם יש נקודות חומות בהירות או כהות, כשר,

שימוש בעט הדר

דיני ספק חסר

ספק חסר [אף בחוטמו של האתרוג] כשר אף ביום הראשון, ואפשר אף לברך עליו. (ט"ז שם סק"ה, ובחיי אדם כלל קנה א' ובחזו"א סי' קמז סק"ה). **אך צריך לדעת שאם מוכרים אתרוג שהוא ספק חסר 150 ש"ח ואומרים שהוא מהודר, הרי הוא מקח טעות, ואיסור אונאה.** כי אדם שמשלם סכום כזה יקר לא על כזה אתרוג שמוכשר מכוח ספק ספיקא.

בספק חסר בפיטם, ראוי להחמיר ביום הראשון. (חזו"א סי' קמ"ז סק"ה).

בספק חסר בשנים שלושה מקומות במיעוטו של האתרוג כשר, אבל אם הוא ברובו של האתרוג או בחוטם ועוד מקום ראוי להחמיר. (חזו"א שם) אך בשאר הימים אף לבני אשכנז אפשר להקל בזה. (חזו"א שם).

חסר שנעשה מתולעים וכדו'

חסר שנעשה מתולעים, יש בזה כמה אופנים, ומ"מ אינו מצוי באתרוגים בזמנינו וקצרנו בפרטי הפסולים ויתבארו בספר בהרחבה עם תמונות בס"ד, ואף שלפעמים יש ספיקות ושאלות יש לשאול למורה הוראה הבקי בדיני מראות האתרוג. (במג"א סי' תרמ"ח סק"א כתב דברי רש"י שכתב לשינא אחרינא סרח מחמת תולעים, וכתב "משמע דאכילת תולעים לבד לא פסלה עיין סעיף ב' עכ"ל, ובמחצית השקל כתב לבאר שמבואר שבחסר כל שהוא אינו פסול כל עוד שאינו חסר כאיסור, וכן כתב בכה"ח שם. ואמנם ברש"י בסוכה לז כתב שמייירי ביו"ט שני שאינו פסול משום חסרון, וכן כתב בית השואבה אתרוג אות סה, ועוד ישוב כתב בכפות תמרים סוכה שם ד"ה ת"ש שהתולעים אכלו רק את קליפתו הדקה ע"ש).

גודל האתרוג

גודל האתרוג לכתחילה בשיעור שני ביצים (סי' תרמ"ח סכ"ב וביה"ל שם ד"ה פחות) להחזו"א 100 סמ"ק, ולהגר"ח נאה 58 סמ"ק, (עי' חזו"א עוקצין ס"ג סק"ז ובשיעורין של תורה שיעורי המצוות אות כה).

בזמנינו יצא לאור "עט הדר" לצבוע את הנקודות השחורות שיהיו בהירות, ולהלכה ע"י זה אין בזה שינוי מראה, אך צריך להזהר שלא לחסר מבשר האתרוג, ע"י שישטוף את המקום הנ"ל לאחר מכן. (הגר"מ בראנדסעפר בקובץ מה טובו אוהליך יעקב ח"ד עמ' שטו, שחשש בזה משום כבוש, כיון שהחומר הנ"ל חריף, וע"ע במש"כ בספר הורני חוקיך עמ' שפג, והגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א במח"ס שו"ת שבט הקהתי כתב לי בזה"ל: אם נשאר מתוכה כל הזמן ואינו ניכר לכאורה יש להקל בעט שיש לו מראה כשר. עכ"ל). **אך למעשה לאחר הבירור העט הנ"ל אינו קיים בשוק.**

דיני אתרוג שנקלף/חסר

אתרוג שנקלף או נחסר פסול. [ולהלן יתבאר איזה קליפה] ואם נשאר משהו יש מכשירים, ולכתחילה מחמירים שפסול אלא א"כ נשאר כשיעור סלע שהוא 3.2 ס"מ. (שו"ע סי' תרמ"ח ס"ו).

אך יש בזה חילוקים בסוגי הקליפות: באתרוג יש שלושה קליפות, א' קליפה חיצונית כעין ניילון שקוף, אם הוא נקלף האתרוג כשר לכתחילה. (עי' שו"ע סי' תרמ"ח ס"ו, ובמשנ"ב סקכ"ו, ובביה"ל ס"ב ד"ה ואם חסר כל שהוא). **ב' קליפה הירוקה ואם לא התקלף למקום הלבן הוא רק כשר, אבל המהדרין שאינו חסר כלל ולא יהיה חסר אף בקליפה הירוקה.** (נח' בראשונים, ולדינא דעת המשנ"ב לפסול ודעת החזו"א להתיר). **ג' קליפה הלבנה שהוא בשר האתרוג, אף אם נחסר משהו פסול.** (עי' שו"ע ומשנ"ב שם ובשעה"צ סקכ"ז).

שיעור החסרון

אתרוג שחסר אף כל שהוא פסול. (עי' שו"ע סי' תרמ"ח ס"ב ומשנ"ב שם סק"ט).

מגיע לחדרי הזרע, וכמו שכתב בספר הורני חוקיק עמ' שג, ולפי"ז אפשר שאי"צ להחמיר לבדוק, אך אפשר שכיון שהוא ספק חסר, ואינו לכתחילה, כיון שאפשר לבדוק אותו בקלות כגון על ידי הכנסת חוט דק ראוי לבדוק).

אתרוג שיש בו סדק [-בקיעה/חריץ]

אתרוג שיש בו כמין בקיעה או חריץ דק, [הקורה מחמת אקרית הפקע] האתרוג כשר, כיון שהוא מתחילת ברייתו כך. (שו"ת שערי דעה סי' טו ובחיים ברכה סי' קצ"ג ובביכור"י תוס' ביכורים סק"ח), אך הרבה פעמים האתרוג סדוק, וצריך להראותו למומחה הבקי בדיני אתרוג.

דיני בלעטלך באתרוג

אתרוג שיש בו חזזית פסול. (שו"ע סי' תרמ"ח ס"ט). ובזמנינו אין החזזית מצויה, אך מצויים על האתרוג בלעטלך, ודיניהם כדלהלן:

בלעטלך שאינם גבוהים מגובהו של האתרוג, וכמצוי ברוב האתרוגים כשר לכתחילה. (עי' שו"ע סי' תרמ"ח סי"ג ובמשנ"ב שם סק"ג). והוא הבלאטלעך המצויים בזמנינו. (פוסקי זמנינו).

בלעטלך שגבוהים בחוטמו של האתרוג [ובודקים כן ע"י שעוצמים את העינים ומעבירים את היד על האתרוג, ורק אם מרגישים אותם במישוש היד, פוסלים. (הסכמת הפוסקים) ואפשר שבזמנינו אינו מצוי, א"כ אף אין צריך לבדוק כן, ויל"ע]. **רבים מבני אשכנז מחמירים:** אפילו משהו פסול. (עי' ברמ"א סי' תרמ"ח סי"ג ובמשנ"ב שם סק"ג כתב, ובשעה"צ סק"ג, ובשו"ת אור לציון ח"ג פרק לה תשובה ג', שטוב להחמיר בזה). **אך רבים מקילים** בבלעטלך שבזמנינו אף אם נמצא בגובהו של האתרוג כיון שאינו חלק מהאתרוג, (עי' שו"ע הרב שם סכ"ג, ובערוך השולחן שם סל"ד ובשו"ת יבי"א ח"ט חאו"ח סי' צ"ב אות א', ובקובץ מה טוהו אהליך יעקב ח"ד עמ' קלז בשם הגר"ש דבליצקי זצ"ל). אך כנתבאר שיש הידור מצוה "זה אלי ואנוהו" לקחת אתרוג מהודר א' א' ללא בלאטלעך. (וכנתבאר להדיא מדברי הפוסקים לגבי נקודות שחורות באתרוג, וביוסף אומץ סימן תתרגל).

אתרוג קטן בשאר הימים, כיון שפסול משום הדר, ולכן בשאר הימים אם האתרוג מצטמק **לבני ספרד** כשר **ולבני אשכנז** פסול כל שבעה. **ומ"מ אף לבני ספרד לכתחילה יש להדר לקחת אתרוג בשיעור גדול** [כשיעור חזו"א, ואף יותר גדול] א). כדי שאח"כ לא יצטמק בשבעת ימי החג, ולכתחילה יש להדר בזה. (עי' ביה"ל שם ד"ה פסול בשם הביכור"י, וחזו"א סי' קמ"ח סק"ב). גם כיון שבדרך כלל קונים את האתרוג כמה ימים לפני סוכות, ומצוי שהאתרוג מתנפח ממים שהשקו אותו ואח"כ מצטמק. ג). הידור מצוה באתרוג גדול, [אך שלא יהיה גדול מיד]. (וכנתבאר במג"א סי' תרע"ב וכנ"ל לגבי גודל הלולב).

אתרוג שניקב

אתרוג שניקב כנקב מופלש כל שהוא, אע"פ שלא נחסר כלום. (שו"ע סי' תרמ"ח ס"ב) ובזמנינו אינו מצוי באתרוגים הממיומנים שעוברים כמה וכמה מיונים, (ונתבאר בארוכה בשערי יוסף הלכות ארבעת המינים).

נקב באתרוג הנעשה מקוצים [-הוגלד האתרוג]

נקב הנעשה באתרוג מחמת הקוצים, אם הנקב לא הגליד, האתרוג פסול, אבל אם הנקב הוגלד לגמרי [ולא נשאר שום נקב] ונראה כעין בלעטלך [או שקליפת האתרוג עוברת עליו] האתרוג כשר. (רמ"א סי' תרמ"ח ס"ב ומשנ"ב שם סק"י, והסכמת הפוסקים).

נקב במקום הפיטם

נקב בראש האתרוג במקום הפיטם, לכתחילה פסול (עי' משנ"ב סקל"א).

לפעמים מגיע עד חדרי הזרע ויש מחמירים

שפוסל את האתרוג. (הגרע"פ, אך מעיקר הדין אינו פוסל וכמו שכתב בשד"ח ד' מינים ס"א אות יד, ויש בזה כמה ספיקות אינו מופלש, ויש אומרים שאף מפולש אינו פסול אלא א"כ חסר, וגם ברוב הפעמים אינו

אתרוג שהפיטם נפל באילן

אם הפיטם נפל באילן האתרוג כשר לכתחילה. ובזמנינו האתרוגים שאין להם פיטם כגון אתרוג תמני וכדו' מצוי שהפיטם של האתרוגים נופל באילן, ולכן הם כשרים, אך אתרוג מרוקאי או אתרוג חזו"א שגדל עם פיטם בדרך כלל, ועתה אין לו פיטם, תלוי באופנים שנו"ל. (דעת הראב"ד תמים דעים סי' רל"ב, רא"ש פ"ג סי' ט"ז, המכתם לה. ההשלמה לה: שאתרוג שאין להם פיטם אינו מעכב, אבל ברמב"ן בהל' לולב הגדול כתב להשיג ע"ד הראב"ד שמעולם לא עלה על דעת מעולם שלא יהיה אתרוג בלא פיטם, ורק הפיטם נושר מהעץ, וכן כתב בחידושי הריטב"א סוכה לה: ובמאירי במגן אבות, ובשבולי הלקט סי' שס, וכן הו"ד החזו"א ובהליכו"ש פ"י סי"ח ובשו"ת שבט הלוי ח"א סי' קעז שבאתרוגים שבזמנינו הרי זה מצוי שהפיטמים נופלים וממילא הרי הם כשרים.) [ויש מחמירים שאתרוג בלא פיטם כשר, רק אם לא ידוע מעולם שלא היו לו פיטם. (תליא במח' הראשונים, וכתבו להחמיר, שו"ת קנה בושם ח"ב סי' כו, הגרי"ש אלישיב זצ"ל בהערות לסוכה לה. ועוד, ונתבאר בארוכה בספר בהרחבה).

סימני הזיהוי לאתרוג שהיה בו פיטם

במשנ"ב (סי' תרמ"ח סקל"ב) כתב שהדרך לזהות אם הפיטם נפל לאתרוג, אם יש בו גומא הפיטם נפל באילן, ואם אין בו גומא פסול, אך בזמנינו קשה לבדוק סימן זה, כי מצוי שיש לו גומא והיה לו פיטם, ונוצרה הגומא לאחר שנפל הפיטם.

אך מצינו כמה אופנים לבדוק אם היה לאתרוג פיטם. [וידועים ביותר למומחים באתרוגים, וצריך בזה הרבה שימוש ונסיון חזק].

(א). בצבע הפיטם, אם הוא מקום הפיטם בצבע שחור של עובש, מוכח שהפיטם נפל אחרי שהיה מעל העץ. (שמעתי מהגר"ח רבינוביץ שליט"א).

(ב). אם יש טבעת וחריץ מסביב לפיטם, מוכח שהפיטם נפל לאחר מכן. (כשרות ארבעת המינים עמ' כז בשם הגר"מ הלר זצ"ל).

בלעטלך [שגבוהים בחוטמו של אתרוג וכן"ל] **שנמצאים מתחת לחוטם, יש אומרים שאם נמצאים במקום אחד כשר, ואם היו בשני מקומות ברוב שטח האתרוג או ברוב היקו פוסלים את האתרוג, ואף לבני ספרד שם שניהם במקום אחד [ופרודים אחד מהשני] יש להחמיר שהאתרוג פסול, אבל אם מחוברים אחד ליד השני, האתרוג כשר. (אזמרה לשמך בהל' ד' מינים).** **ואולם להלכה** [כנתבאר שרבים מקילים בבלעטלך שבזמנינו אף אם נמצאים בגובה האתרוג, וגם בדעת השו"ע אם ב' נקודות פוסלות נח' הפוסקים, ואפשר גם שכל דבר השו"ע הוא רק באבובעות כנתבאר בדברי השו"ע שם, ולא בנקודות שנגרמות מדבר חיצוני ונתבאר בשו"ת המבי"ט ח"ג סי' מט ועוד ונתבאר בארוכה בשערי יוסף ארבעת המינים חלק בירורי הלכה, ושו"ר שכן הורה הגרמ"מ לובין שליט"א שהרי הוא נחשב מנומר במראות הכשרים, ואסור], אף אם נמצא לבני ספרד שני בלעטלך במקום אחר אין להחמיר שהאתרוג פסול.

דיני אתרוג בלי פיטם

אתרוג שנפל הפיטם, יש בזה ג' אופנים.

(א). אם ניטל גם השושנתא [-פרח] וגם הדד [שצמוד לאתרוג] **ונעשה גומא במקום, האתרוג פסול,** (שו"ע סי' תרמ"ח ס"ז) **ובשאר הימים, לבני ספרד: כשר, ולבני אשכנז: פסול.**

(ב). אם ניטל רק מעל הגומא, ומכסה את הגומא, ובולט קצת לעלה, **לבני ספרד: כשר, ולבני אשכנז: יש להדר לקחת אחר. (משנ"ב סק"ל).**

(ג). אם אינו בולט לחוץ, וגם אין גומא, לכתחילה אף לבני ספרד יש להחמיר ביום הראשון. (עי' בב"י שם, ובמשנ"ב שם סק"ל).

אך אם ניטל רק השושנתא, ולא ניטל הדד, לבני ספרד: אינו פסול, ולבני אשכנז: טוב להחמיר בזה. (עי' רמ"א שם) ומשום זה אלי ואנוהו נראה שאף לבני ספרד יש להחמיר בזה, משום זה אלי ואנוהו.

(סידור בית יעקב ליעב"ץ הלכות ד' מינים אות כא ע"פ תיקוני זוהר תיקון כא דף נו:).

אתרוג בצבע אדום כהה, שחור, חום כהה
הדומה לשחור, לבן כקליפת הביצה -

פסול. (עי' שו"ע סי' תרמ"ח סעי' כא).

אתרוג ירוק כצבע הכרתי [-ירוק כהה] - אינו
לכתחילה, אך האתרוגים שבימינו
ברובם כשרים, כיון שאח"כ יכול לחזור למראה
צהוב. (עי' שו"ע שם, ובאו"ר ח"ב עמ' רסו, ובספר ארבעת
המינים למהדרין עמ' תפת, ובספר לקיחה תמה עמ' קמא).

אתרוג שמשנתה מירוק לצהוב - אינו

לכתחילה ורק בדיעבד כשר, ונכון
ליטול אחר. (בב"ח סו"ס תרמ"ח כתב שפסול, וכן כתב
בעולת תמיד ובמשכנות יעקב סי' קנו, ובשו"ת חוט
המשולש סי' כג מהגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל, אך דעת הט"ז
סקי"י והמג"א סק"ג ובח"א כלל קנא סט"ו ובשו"ע הרב
ס"ל ובמשנ"ב סקס"ה שכשר, ומ"מ הו"ד הגריש"א בסוכת
חיים עמ' שמא שלכתחילה יש לקחת אתרוג שחזר למראה
אתרוג לגמרי ושאינו בו מראה ירוק).

אתרוג צהוב שאינו מהודר - עדיף לקחת

אתרוג צהוב שאינו מהודר כ"כ, מאשר
לקחת אתרוג ירוק ככרתי. (חוט שני סוכות עמ'
רפד). אמנם צריך להזהר שלא לקחת אתרוג
צהוב מידי, כיון שלפעמים מרוב שהאתרוג ישן
הפיטם יכול ליפול ולפסול את האתרוג.

אתרוג רקוב או ישן

אתרוג רקוב או ישן פסול, בזמנינו אינו מצוי

[ונתבארו הדינים בהרחבה בשערי יוסף
הלכות אתרוג]. אך כתבו הפוסקים יכול להיות
נקודות קטנות שנפגעו מתולעים, ונהיה
במקום שם חסר, והרי זה פסול גמור, ומי שלא
בקי בדיני אתרוג לא יבחין בזה בלא התבוננות.

אתרוג מורכב - זן האתרוג

אתרוג המורכב פסול, ובזמנינו גם אי אפשר
לסמוך על הסמינים לבדיקת אתרוג

ג). אם יש הגלדה במקום הפיטם בצבע קרם
או חום בהיר סימן שנפל מהעץ, אבל אם
אין שום הגלדה סימן שנפל אח"כ. (פוסקי זמנינו).

הידור בלקיחת אתרוג עם פיטם

הידור מצוה לקחת אתרוג עם פיטם, שלא
להכנס לספיקות הנ"ל, [ויש אומרים
לקחת אתרוג עם פיטם אף שיש בו בלעטלאך
(הגריש"א באשרי האיש ל"ג פל"א אות ד') או אתרוג
מרוקאי עם פיטם, מאשר חזו"א בלא פיטם (הגרע"פ).
אך יש שהידור לקחת אתרוג בלא פיטם, כיון
שחוששים בו לחשש מורכב, (הגרשז"א במעדני שלמה
עמ' צה)].

ספק מתי נפל הפיטם

במקום ספק מתי נפל הפיטם אפשר להתיר,

אך בזמנינו שמצוי אתרוגים עם פיטם
יש להחמיר בזה, ולכן אתרוג רק עם פיטם,
ולכן רבים מחמירים לכתחילה רק לחפש
אתרוג עם פיטם, וצריך להזהר לקחת אתרוג
שהפיטם חזק (החיד"א ביעיר אוזן מערכת ס' אות לב
כתב שכשר משום ספק ספיקא, וכ"כ בשער הציון סי'
תרמ"ח סקל"ז, וכ"כ בכה"ח סקנ"ג ובחזו"ע עמ' רסד, אבל
בשו"ת בעי חיי חיו"ד סי' קז כתב שאחר שהשו"ע כתב
שפסול א"א לעשות ספק ספיקא ע"ש, ואמנם בזמנינו
שרוב הפיטמים נופלים באתרוג, אפשר להקל בזה, ומ"מ
בזמנינו כיון שמצוי אתרוגים, יש להחמיר בזה).

אתרוג בלא עוקץ

נפל העוקץ פסול. (שו"ע שם ס"ח). [ורק בשעת
הדחק שאין אתרוג אחר בעיר אפשר לברך עליו
(משנ"ב שם סקל"ג)].

צבע האתרוג

הידור מצוה לקחת לכתחילה אתרוג בצבע

צהוב, (תוס' סוכה לא: ד"ה הירוק, פמ"ג א"א
סו"ס תרמח, שו"ע הרב שם ס"ל, ומשנ"ב שם ס"ק סה).
והידור מצוה שיהיה נקי מכל גוון ירוק, אך יש
מהדרים על פי הקבלה לקחת אתרוג ירוק.

זהירות מאתרוג מחשש טבל/ערלה

אתרוג טבל פסול למצוה, כיון שאין זה לכם, וכן אתרוג של עורלה פסול, ולכן צריך לקנות אתרוג עם כשרות מהודרת, או אצל סוחר ירא שמים. (משנ"ב סי' תרמט סקמ"ה, ושו"ע סי' קי"ט שם). ובדיעבד אם קנה ללא הכשר יכול לברך עליו אף ביום הראשון. (משנ"ב שם וביה"ל ד"ה שדומה).

שאינו מורכב, כיון שהחקלאים מתחכמים להצמיח אתרוגים מורכבים כמו אתרוגים שאינם מורכבים, ולכן יש ליטול אתרוגים מפרדסים שהוחזקו שהם אינם מורכבים, לפי סדר העדיפויות, 1 חזו"א, 2 תימני, 3 מרוקאי, 4 קלבריה, (נתב' בארוכה בשערי יוסף ארבעת המינים ע"ש). וראה מה שנתבאר לעיל בהדרכה מעשית לקניית ארבעת המינים.

פרק כ"ח

שו"ת בדיני קניית ארבעת המינים

[ואם לא יש חשש טבל וערלה] אבל צריך לראות
שהד' מינים כשרים.

מקור: עי' משנ"ב סי' תרמ"ו סק"ו ושו"ע יו"ד
סי' קי"ט, ומה שנתבאר בשערי יוסף
הל' כשרות.

קניית אתרוג באשראי או בצ"ק

שאלה: אדם המשלם על קניית ארבעת
המינים בצ"ק או בכרטיס אשראי,
האם יש בזה חסרון של לכם.

תשובה: למעשה אף לכתחילה אין בזה חסרון
של לכם, אך רבים מהדריים לקנותם במזומן.

מקור: אף שיש אומרים שקניין דרבנן
בארבעת המינים לא מועיל
לדאורייתא, וכמבואר בשע"ת סי' תרנ"ח סק"ה
בשם המחנה אפרים, מ"מ נראה כמה טעמים,
מדוע נחשב קנין גמור.

א. כתב בנתיבות המשפט בקהלת יעקב (סי'
כ"ח) שהטעם בזה שכיון שקנאו במשיכה
הבעלים מפקיר את החפץ מצידו ולאחר שבא
החפץ ליד הלוקח הוא זוכה בו לגמרי והרי הוא
שלו מן התורה יעו"ש.

ב. ועוד י"ל שמהני מקנין סיטומתא ומהני
לדאורייתא, וכמו שכתב בשו"ת הרשב"א
בתשובות המיוחסות להרמב"ן סי' רכ"ה.
ואמנם בב"ה"ל סי' תמ"ח ס"ג ד"ה בדבר מועט
כתב שמדברי הרמב"ן נראה בסו"ד שלמעשה
לא מהני מדאורייתא, ולכן אי אפשר לסמוך
על קנין הסוחרים אלא צריך לצרף עמו עוד

להראות את ארבעת המינים למורה
הוראה

שאלה: האם כל אדם שקונה ד' מינים צריך
להראות אותו למורה הוראה.

תשובה: אף אם נקנו באריזות סגורות או
במקום ממוין יש לבדוקם היטב או
להראותם על חכם.

מקור: ע"פ הידוע אינו בכלל מיעוט המצוי,
ועד 10 אחוז, ואין זה בכלל מיעוט
המצוי, אך יש מחמירים שאין לסמוך בזה על
המיון כיון שמצוי הרבה פסולים, וכידוע ממורי
ההוראה, וכיון שאיכא לברורי, (עי' שו"ע יו"ד סי'
ח"ח ס"ב ויו"ד סי' ק"י ס"ט ואו"ח סי' תל"ז ס"ב, ובחכ"א
הנהגת שואל ונשאל אות פב) יש להחמיר בזה. וכן
כתב לי הג"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א
במח"ס שו"ת שבט הקהתי שראוי והידור קצת
לבדוק, ואמנם הגרי"מ במח"ס הורני חוקין
כתב לי שאינו מצוי פסולים במקומות הנ"ל,
וממילא אינו חיוב לבדוק בכלל דאיכא לברורי,
אך מ"מ בודאי שראוי לבדוק להידור וחיבת
המצוה, ולא לקנות
בעינים סגורות, ושוב שמעתי כעת מהגאון רבי
שמואל אליעזר שטרן שליט"א מח"ס שו"ת
שביבי אש ושא"ס, שבודאי שיש חיוב לבדוק
את כל הד' מינים.

קניית ד' מינים ללא הכשר

שאלה: האם מותר לקנות ד' מינים במקום
שאין כשרות על הד' מינים.

תשובה: אפשר לקנות אף בלא הכשר אצל
אדם ירא שמים ומוחזק בכשרות,

קנין יעו"ש. ונראה שאפשר לסמוך ע"ד הנתיות הנ"ל.

ג]. ועוד כתבו בזה הפוסקים שיש בזה גמירות דעת שלמה בין המוכר לקונה, וקנין חצר וכמבואר במשנ"ב סי' תרנ"ח סק"י.

ד]. ועוד שיש קנין חצר, שמביא את הד' מינים לביתו, וכמו שכתב בקצוה"ח סי' קצ"ח סק"א, ובדברי יחזקאל סימן ס' ע"ש.

ה]. ועוד כיון שיש בזה קנין יד. ועוד טעמים.

קניית ארבעת המינים לבחור ישיבה

שאלה: בחור ישיבה שסמוך על שולחן אביו.

תשובה: יקנה בקניין חצר ויחזיקם בידו בידו. (עי' משנ"ב שם). או בקנין משיכה. (וכנ"ל שקנין מדרבנן מהני לדאורייתא).

קניית ארבעת המינים מהודרים ממעשר

שאלה: האם מותר להוסיף ולהדר בהידור בארבעת המינים מכספי מעשר.

תשובה: תשובה: הידור מצוה עד שליש, ולבני ספרד: וכיון שהוא רק הידור אפשר לשלם מצווה שאינה חייב בה, ורבים מבני אשכנז: מחמירים שאין לשלם את ההידור מצוה מכספי מעשר כספים, וכנ"ל בדין הידור מצוה מכספי מעשרות.

מקור: הידור מצוה עד שלישי דהיינו אתרוג כשר שמחירו 100 ש"ח יהדר לקנות אתרוג ב133 ש"ח, ואיש אמיד שיש לו הרבה כסף יש מחמירים להוסיף מההידור יותר משליש. (עי' סי' תרנ"ו ס"א ומשנ"ב סק"ה וסק"ו). ולגבי האם ההידור מצוה או חובה, במסכת סופרים (פ"ג הלכה יג) כתב שהוא חייב וז"ל: חייב אדם לעשות ציצית נאים, ומזוזות נאות,

ולכתוב ס"ת נאה וכו' עכ"ל, ומבואר דעד שליש הוא חיוב, וכן נקט בדברי המס' סופרים בחידושי מרן הגרי"ז הלוי מבריסק (פ"ד מהל' חנוכה ה"א), וכן כתב הריא"ז בשלטי גיבורים (סוכה דף טז ע"א מדפי הרי"ף) וז"ל: וחייב אדם להוסיף משום הידור מצוה עד שליש וכו' עכ"ל. וכן כתב בערוך (ערך הדר), ולפי"ז אי אפשר לקיימו ממעשרות כיון שהוא חיוב.

אבל בטור (או"ח סי' תרנ"א) כתב "מ"מ לכתחילה חובה לאגדו משום זה אלי ואנהו התנאה לפניו במצוות", וכן מבואר ברי"ף (דף טז ע"א) "ולהידור מצוה עד שליש במצוה", ומבואר שאינו חיוב, וכן נראה בשלטי הגיבורים שם, וכן כתב במאירי בב"ק (דף ט' ע"א) וז"ל: לעולם יחזר אדם אחר ההידור לולב נאה וכו', ואם הוסיף בהידור עד שליש הרי זו מידת חסידות וכבוד גדול למצוה. עכ"ל, וכן כתב לדינא בב"י (או"ח שם) שאינו חובה. וכן נראה במשנ"ב (סי' תרנ"ו סק"א) שאינו חיוב רק למצוה. וע"פ הנ"ל בריש פרק ט' שרבים מקילים בזה, שלבני ספרד ויש מקילים בזה, וכן כתב הגר"י יוסף שליט"א, בהסכמה לספר ויחל משה דיני מעשר כספים, ואמנם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' פ"ב), כתב להחמיר בזה, וכ"כ בספר באורח צדקה (פרק י"א ה') בשם הגריש"א.

ונראה בזמנינו שרוב האתרוגים והלולבים כשרים ומהודרים, ורק משלמים על ההידור מן ההידור, וממילא אינו בכלל שליש שחייב בו, ואפשר לשלמו מכספי מעשר כספים. [וכן מוכח מריש דברי השו"ע בריש סימן תרנ"ו]. ושוב ראיתי גם שכתב במועד לכל חי (סימן כג סעיף כז) ובכה"ח (סי' תרנ"ו סק"כ) שמי דחוק בממונו פטור מהידור מצוה.

קניית ארבעת המינים לבניו ממעשרות

שאלה: האם יכול לקנות ארבעת המינים לבניו מכספי מעשרות, ואף שקימ"ל שאין

משתמשים בכספי מעשרות למצוות, מ"מ הרי אינו חייב לפרנסם.

תשובה: יכול לקנות את הד' מינים מכספי מעשרות, כיון שאינו חייב לקנות להם, ויכולים להשתמש בשלו, ולכן אף לילדיו הגדולים יכול לקנות ממעשרות.

מקור: בשו"ע סי' תרנ"ז ס"א כתב "קטן היודע לנענע לולב כדינו, אביו חייב לקנות לו לולב כדי לחנכו במצוות", וא"כ לכאורה הרי הוא דבר שבחובה, ואינו יכול לשלמו מכספי מעשר כספים, ומ"מ כתב במשנ"ב שם סק"ד וז"ל: מהרש"ל כתב שא"צ לקנות לו לולב בפ"ע כי לאחר שיצא בו אביו יתנו לבנו לנענע בו ולברך עליו וכ"כ התוספות בערכין (דף ב') דיוצא בשל אביו וכ"מ בעיטור וי"א דאם ידו משגת טוב יותר שיקנה לו לולב כדי שיעשה הנענועים כדינו בשעת הלל עם הצבור שזה טוב יותר ממה שיברך אח"כ. עכ"ל, וכיון שיש אומרים שאין חייב בזה הו"ל ספק מעשר כספים לקולא, וע"פ הג"ל בפרק י' שאינו חייב בפרנסתם, וכ"ש הכא, שיכולים להשתמש בשלו, וכמו שנוהגים רבים, בודאי שאפשר לשלם ממעשרות, וכן הסכימו גדולי ההוראה שליט"א.

קניית קופסא יפה לאתרוג

שאלה: האם צריך להדר ולהוציא כסף ולקנות קופסא מהודרת לאתרוג או לד' מינים.

תשובה: יש בזה הידור מצוה, וכמו שמצינו לגבי ס"ת כורכו בשיראין נאין.

מקור: ע"י שבת קלג: "וכורכו בשיראין נאין", ואמנם אפשר שדוקא לגבי ס"ת, משא"כ לגבי אתרוג עיקר ההידור הוא באתרוג נאה, וכן הו"ד הגריש"א שהקופסא נאה אינה מוסיפה הידור באתרוג, ולכן אין מקום להדר בזה, ואמנם בספר חסידים סימן קכט "כבד את

ה' מהונך (משלי ג' ט') אתה קונה ארגז לשמור כסף וזהב יותר יש לך לקנות ארגז נאה להצניע ספריך ותפליך". ולפי"ז ה"ה קופסא לאתרוג, [וכן נראה ממש"כ במקור חיים (או"ח סי' כח) שיש מעלה בקופסת תפילין נאה וכמו שמצינו בסוטה (דף יד ע"ב), ובספר דרך פיקודך (לא תעשה לו) וכן האריך בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סי' רי"ט) וכן פסק בילקו"י ד' מינים עמ' שצו. וע"ע בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סימן רו) שכתב שקופסה לאתרוג שמשתמשים בו אח"כ לאכילה, אם עשויה ממתכת צריכה טבילה ע"ש, ואמנם יש להעיר כיון שאינו כלי אכילה ועוד שבד"כ מניחים את האתרוג בהפסק בד וכדו', ולכן נראה שאי"צ טבילה, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף טבילת כלים].

קניית ד' מינים ברגע האחרון

שאלה: האם יש חשש לקנות ד' מינים בזול בלילה שלפני יו"ט, שהמחירים יורדים.

תשובה: במקום שהמחירים יקרים, ולא ימצא ד' מינים מהודר במחיר זול, אין בזה שום חשש.

מקור: יל"ע אם הוא בכלל דברי הזוה"ק שיש להוציא כסף על ארבעת המינים, ובהליכות שלמה פרק יא הערה 13 הו"ד הגרש"א, שאין לקנות ד' מינים ברגע האחרון בשאט נפש כיון שאח"כ לא היה מוצא מהודרים ע"ש, ולפי"ז אם הוא בלילה שלפני שבדאי ישיג מהודרים אין חיסרון, ואמנם בביכורי יעקב ריש סי' תרמ"ה כתב "מאוד יש להיזהר במצווה זו ויכבד ה' מהונו ואל יחוס על ממונו". וע"ע בשו"ת הרמ"א סימן י' שטוב לקנות ארבעת המינים מת"ח אך אם המחיר מעט יותר יקר.

חשש כבוש בארבעת המינים

שאלה: האם מותר לשים את הלולב והערבה וההדסים במים או בתוך מגבת רטובה ע"מ להטפוח או שיש בזה איסור כבוש.

ושמא הוא רק חלב מהלולב, ובחזו"ע סוכות עמ' שסג כתב שיזהר שלא להשהות אותם מעת לעת. **ולכן בשבת יש להזהר להוציא אותם מהמים.** ואולם בביכורי יעקב סי' תרמ"ז סק"י כתב שאין פסול כבוש בהדס וערבה, כיון שאין צריך שיהיה ראוי לאכילה. ועי' בפמ"ג סי' תרמ"ט א"א סק"כ שכבוש בשאר ימים כשר, ולכן בדיעבד כשר, ולגבי טופח ע"מ להטפוח, יש להתיר לכתחילה, וכן הו"ד הגרשז"א הליכות שלמה סוכה פרק י' הע' פד, וכ"כ בשו"ת מקדש ישראל סוכות סי' תקנ"א. וכ"כ באזמרה לשמך דיני ד' מינים, ואמנם בספר כשרות ארבעת המינים עמ' רח כתב להחמיר בזה. ואם שם רק חלק מהד' מינים אין חשש כבוש.

תשובה: לכתחילה אין לשים אותם במים 24 שעות ברצף, [ובדיעבד בשאר ימי החג יש להתיר], ואם שם רק חלק מהם אין חשש. ולשים בתוך מגבת עם מים וכדו' מותר לכתחילה, אף שהיא בשיעור טופח ע"מ להטפוח, אין בזה חשש כבוש. ויש מקפידים אף במגבת משום כבוש.

וכן בקופסאות עם מעט מים ששמים בתוך ההדסים, שנתחדש בזמנינו אין חשש כבוש.

מקור: בב"י סי' תרמ"ה כתב בשם הרמב"ן שהדס וערבה שכבשם במים פסולים, וכן כתב בשו"ת חת"ס חיו"ד סו"ס פא ובשו"ת כתב סופר או"ח סי' קכד. וצ"ע משו"ע סי' תרנ"ה שמותר לשים את הלולב בתוך המים,

פרק כ"ט

דיני ד' מינים בשאר ימים

רמב"ם פ"ו מהל' בית הבחירה ה"ד) וכן העיר הגרש"י זלזניק בלוח אר"י, וכן כתב לעור בשו"ת אור לציון (ח"ד פרק לז בביאורים לתשובה ח') שמי שנוסע לכותל המערבי שיזהר בכל הד' מינים שיהיו כשרים ליום הראשון].

ולכן שקונים אתרוג אם יש אתרוג מהודר ויש בו חסר, ויש אתרוג מהודר שאין בו חסר, עדיף לקנות את האתרוג המהודר שאין בו חסר. [ובפרט שהרבה מההידורים אינם מעכבים אף השנה וכמו שיתבאר להלן], אמנם נראה שאם הוא ספק חסר או שאינו ניכר לעין החסר, כיון שאינו נראה לעין רק בהתבוננות מעיקר הדין אינו פסול כלל [רע"א בכתבים (סוף דרוש וחיידוש)], ולפי"ז חסר שניכר רק בזכוכית מגדלת, אין לחוש בזה לחסר שחג הסוכות חל בשבת. [ואף אם נוסע לכותל המערבי אינו פסול, ובפרט שי"א שאף אם נוסע לכותל המערבי בשאר ימים אי"צ להקפיד שיהיה הנטילה מדאורייתא, ואכמ"ל].

ב]. הדר - פסול הדר באתרוג ובד' מינים, לדעת השו"ע פסול רק ביום הראשון (שו"ע סי' תרמ"ט ס"ה) ולדעת הרמ"א (שם סי' תרמ"ח ס"א) פסול אף בשאר ימים, ואף לבני ספרד לכתחילה יש להחמיר ולצאת לכתחילה. [וכמו שכתב הראב"ד בשו"ת תמים דעים (סי' רכ"ז) ובשו"ת תורת חסד מלובלין (חאו"ח סי' לו אות ב'), ובכה"ח (סי' תרמ"ט סקנ"ז) כתב שלכתחילה יש לצאת לכתחילה שאין בו פסול הדר].

ג]. לכם - פסולי לכם של גזול ושאל פסולים רק ביום הראשון, (שו"ע סי' תרמ"ט ס"ה) ומ"מ בלולב גזול, אסור לברך עליו משום בוצע בירך ניאץ ה' (משנ"ב שם סקל"א) אך לבני אשכנז שבגזול פסול משום מצוה הבאה בעבירה. (רמ"א שם).

ד]. גזול - לדעת השו"ע פסול גזול כשר בשאר ימים, (שו"ע סימן תרמ"ט ס"ה) ולדעת הרמ"א

[וכשיו"ט א' דסוכות חל בשבת]

אין נוטלין לולב בשבת, גזירה שמא יעברנו ד' אמות ברה"ר, ולכן אף בשנה שיו"ט א' של סוכות חל ביום ראשון, אין נוטלים לולב, (שו"ע סי' תרנ"ח ס"א וס"ב). ונוטלים לולב ביום השני. ומברכים שהחיינו ביום השני. (שו"ע סי' תרס"ב ס"ב ומשנ"ב שם סק"ג).

הפסולים שפסולים רק ביום הראשון

וכיון שאין נוטלין לולב ביום הראשון שהוא מדאורייתא, ונוטלים לולב רק ביום א' של חול המועד, בשנה זו חיוב ד' מינים רק מדרבנן. (סוכה דף מא ע"א, שו"ע סי' תרנ"ח).

וכיון שד' מינים מדרבנן, יש כמה פסולים שפסולים רק ביום הראשון שהם מדאורייתא. ולא בשאר ימים ויש פסולים שהם מחלוקת.

א]. חסר - חסר פסול רק ביום הראשון, שנאמר בו "ולקחתם לכם ביום הראשון". (שו"ע סי' תרמ"ט ס"ו), ומ"מ טוב להדר ולקחת אתרוג שלם אף בשאר הימים. [מכמה טעמים, א]. זה אלי ואנוהו, כמ"ש במאירי בסוכה (דף לו ע"ב) ובמגן אבות (ענין כ"א ד"ה עוד ראיתי) ובשו"ת הראב"ד תמים דעים (סימן רל"ג) וכ"כ בביכורי יעקב (סי' תרמ"ט סקל"ט), ובמקראי קודש (סוכות ח"ב סי' כ"ו) ובחזו"ע (ד' מינים עמ' שלג) ובשלמי תודה סוכות סי' נ"ד. ב]. בספר ארבעת המינים כתב בשם הגה"ק רבי זלמן לעווי זצ"ל שאין לקנות אתרוג חסר בשנה שחל יום א' משום צפייה לישועה, ומהרה יבנה המקדש, ג]. כיון שיש שנוסעים לכותל המערבי וראוי להקפיד את כל החומרות של היום הראשון לשיטת הרמב"ם בפירוש המשניות (סוכה פ"ג משנה י"ב) שמצות הנטילה במקדש כל שבעה אלא אף בכל ירושלים הוא מדאורייתא, כיון שקדושה ראשונה לא בטלה (עי'

ניטל העוקץ - פסולו משום חסר וכשר בשאר הימים (רמ"א סי' תרמ"ט ס"ה ומשנ"ב שם סקל"ה). ומ"מ לכתחילה אם יש להחמיר. (עי' משנ"ב שם, ובהלכה הבאה).

ניטלה פטמתו - לבני ספרד: כשר מעיקר הדין, **ולבני אשכנז:** לכתחילה יש להחמיר שפסול, ובדיעבד כשארין אחר יכול ליטלו בלא ברכה, [ברמ"א (סי' תרמ"ט ס"ה) כתב שפסולו משום חסר, וכשר בשאר הימים, אמנם במג"א (שם סק"ז) שפסול משום הדר, ולפי"ז תליא במח' השו"ע והרמ"א, ולדעת הרמ"א פסול, וכתב בא"ר שאין אחר יכול ליטלו בברכה, וכתב במשנ"ב (סקל"ו) שאם יש ספק נוסף יכול להקל ולברך עליו, וכ"כ בכה"ח (שם סק"ז)].

שינוי מראה - שינוי מראה כגון נקודות שחורות או חומות באתרוג, לדעת השו"ע כשר, (שו"ע שם) ולדעת הרמ"א פסול, (סי' תרמ"ט ס"א) כיון ששינוי מראה פוסל, ומ"מ לכתחילה אף לדעת השו"ע יש לדקדק בכל הפסולים, אך בדיעבד צריך לדעת שאין צריך לדקדק מעיקר הדין בכל הפסולים הנ"ל.

חזזית - חזזית כגון בלעטלך באתרוג שגבוהים מבשר האתרוג שפוסלים, לדעת השו"ע כשר בשאר הימים, כיון שפסול משום הדר, ולדעת הרמ"א, כשר בדיעבד שאין לו אתרוג אחר. [במשנ"ב (סקל"ח) כתב שפסול משום שהוא הדר, ואמנם בפמ"ג (א"א סק"ב) כתב שהוא משום חסר, וכתב בשער הציון (שם סק"ג) שרק בשעת הדחק שאין לו אחר, יש להתיר משום ספק ספיקא, וכנ"ל]. אמנם בחזזית אחת ולא שתיים, בשאר ימים יש להקל. [משנ"ב (סי' תרמ"ח סקמ"ט)].

נחלקה התיומת - נחלקה התיומת, פסול רק ביום הראשון, וכשר בשאר ימים. [משנ"ב (סי' תרמ"ה סק"ז) בשם האחרונים] ויש מחמירים שפסול משום הדר, ולדעת הרמ"א פסול בשאר ימים, [ע"פ הרע"א (סוכה דף כד ע"ב תוד"ה נקטם) חיי אדם (כלל קמ"ט סי') חזו"א (או"ח סי' קמ"ה סק"ד) שפסול משום הדר].

פסול אף בשאר ימים מצוה הבאה בעבירה (רמ"א שם, ומשנ"ב שם סקל"ב). ואם בירך עליו יחזור ויטול אחר, אבל לא יחזור ויברך משום סב"ל. (שער הציון שם סק"ח).

ה]. שאל - פסול שאל פסול רק ביום הראשון, ובשאר הימים כשר (רמ"א שם) ויכול לברך עליו, ולכן א). יכול לקנות את הד' מינים אף בהקפה, אף לדעת המחמירים וכנ"ל, ב). יכול להקנות לולבו לבנו הקטן לפני שיצא בו יד"ח. (עי' שו"ע סי' תרנ"ח ס"ו). אך יש מקפידים שאף בשאר ימים לא יקנה לולבו אלא יתן לו רשות להשתמש, כיון שאין לו דעת מקנה, אין דעת לקטן אף להשתמש בשלו ונחשב גזול. (ע"פ החזו"א אה"ע סי' עד סק"ח). אמנם לדעת השו"ע גזול כשר בשאר ימים. [ואף דברי החזו"א חידוש, ובפרט שניחא ליה לקטן, ועי' שו"ת אג"מ חאו"ח ח"א סי' קז]. ג). לקחת ד' מינים של חבירו ללא רשות, שידנו כשואל, שמותר בשאר ימים. (עי' משנ"ב סי' תרמ"ט סקל"ד).

ולהלן פרטי הדינים שאינם פסולים [או שנחלקו בהם הפוסקים אם פוסלים] בשאר ימים, כתבנו הדוגמאות המצויות בזמנינו, [ואף שלכתחילה ראוי להחמיר, ברוב המקרים וכמו שיתבאר להלן, מ"מ נפק"מ לדעת בשעת הדחק אם נפסל או שקנה בטעות פסול, שיכול לצאת בו יד"ח ולברך עליו].

ניקב - כל פסולי הניקב, ואף שמגיע עד חדרי הזרע מעיקר הדין כשרים.

נקלף - כל פסולי הנקלף, כשרים.

בחסר החוטם - כשר בשאר הימים, לכו"ע, [ואף לדעת הרמ"א שבהדר פסול, מ"מ כתב בחזו"א (או"ח סי' קמ"ז סק"ה ד"ה בשאר) כיון שיש ספק אם פסול משום הדר או משום חסר, ואף אם פסול משום הדר, שמא הלכה כדעת הרמב"ם שפסול רק ביום הראשון, ובשלמי תודה (סוכות סי' נ"ד) ובשו"ת אול"צ (ח"ד פרק לו תשובה א').]

ד]. לולב יבש [ככל דיני יבש שיתבארו להלן], לכתחילה יש מחמירים שפסול אף בשאר ימים, [לדעת החזו"א (או"ח סי' קמ"ה סקי"א) פסול משום הדר, ולפי"ז לדעת השו"ע הכשר, אמנם לפי מש"כ בשער הציון (סי' תרמ"ט סקנ"ג) שבירושלמי (סוכה פ"ג ה"א) איתא שהטעם הוא משום לא המתים יהללו י-ה, ולפי"ז פסול אף בשאר ימים].

ה]. הדס שוטה - כיון שאינו משולש אינו נקרא ענף עץ אבות ופסול אף בכל הימים. (שו"ע סי' תרמ"ו ס"ג ומשנ"ב שם סקי"ג).

ו]. הדס שנשרו רוב עליו, אינו בכלל ענף עץ אבות, ופסול אף בכל הימים. (שו"ע שם ס"ד, ומשנ"ב שם סקי"ז).

ז]. ערבה שנשרו רוב עליה, כיון שפסולה שאין שמו עליה, פסולה כל שבעה, ובשעת הדחק שאין לו ערבה אחרת יש מקילים לדעת השו"ע כיון שפסולו משום הדר, כשר בשאר הימים, (עי' משנ"ב סי' תרמ"ז סקי"ו ושער הציון סקי"א).

ח]. אתרוג טבל וערלה פסול בשאר ימים. (עי' שו"ע סי' תרמ"ט ס"ה ומשנ"ב שם סקמ"ה).

דיני מוקצה בד' מינים

לולב דינו כמוקצה מחמת גופו, כיון שאין עליו תורת כלי, (רמ"א סי' תרנ"ח ס"ב ומשנ"ב סי' שח סקכ"ה) ואם הוא לולב יקר ומקפיד עליו דינו כמוקצה מחמת חסרון כיס.

ערבה דינה כמוקצה מחמת גופו, כיון שאין עליה תורת כלי, ואין ראויה לשם תשמיש, [ע"פ דברי הרמ"א בלולב, וכ"כ במשנ"ב (שם סק"ב)].

הדס דינה כמוקצה מחמת גופו, (משנ"ב שם) ואף שיכול להריח בהדס, כיון שעדיין לא הוקצה למצוותו, מ"מ כיון שמקפיד על

לולב שנקטם ראשו - נקטם ראשו, כיון שפסולו משום הדר, [משנ"ב (סי' תרמ"ה סקכ"ז)] לדעת השו"ע כשר בשאר ימים, ולדעת הרמ"א פסול.

הדס שנקטם ראשו - הדס שנקטם ראשו בג' ההדסים, י"א שפסול משום הדר (עי' שו"ע סי' תרמ"ו ס"א וס"י ומשנ"ב שם סקל"ב) ולדעת השו"ע כשר בשאר הימים, ולדעת הרמ"א פסול.

ערבה שנקטם ראשה - בראש העץ, לדעת השו"ע כשר בשאר ימים, ולדעת הרמ"א פסול. (משנ"ב סי' תרמ"ז סקי").

ערבה שיבשה ברוב עליה - כיון שפסולה משום הדר, לדעת השו"ע כשרה בשאר ימים, ולדעת הרמ"א פסולה. (משנ"ב סי' תרמ"ז סקי"ו ושער הציון שם סקי").

פסולים שפוסלים בכל הימים

אמנם יש פסולים שפסולים אף בכל הימים.

א]. מורכב - אתרוג מורכב פסול אף בשאר ימים, כיון שאינו אתרוג. [כמ"ש במשנ"ב (סי' תרמ"ח סקס"ה) ובשער הציון (שם סקע"א)].

ב]. אתרוג פחות משיעור כביצה, פסול, כיון שאינו בכלל פרי עץ הדר. ואינו בכלל פרי. (עי' שו"ע סי' תרמ"ח סכ"ב) אמנם היה בו שיעור והצטמק פסול משום הדר, [ביה"ל (סי' תרמ"ח סכ"ב ד"ה פסול) בשם החיי אדם] ולפי"ז לדעת השו"ע כשר בשאר הימים, ולרמ"א פסול.

ג]. לולב שנפרצו רוב עליו, פסול כיון שהוא פסול בגופו, [עי' משנ"ב (סי' תרמ"ה סק"ח) ויש מקילים שפסולו משום הדר (עי' שעה"צ סקי"א) ולפי"ז בשאר ימים כשר לשו"ע, וכן נפסק"מ בנסדר כהימנך (עי' מג"א סי' תרמ"ז ס"ז) להקל].

בזמנינו שאין רגילים להריח את האתרוג, דינו כמוקצה מחמת חסרון כיס. [הגרשז"א, ואינו נחשב כאוכלין שאין עליו תורת מוקצה, כיון שאין ראוי לאכילה כשהוא חי]. אבל אתרוג כשר לברכה של ילדים שאינו מקפיד עליו, אינו מוקצה כיון שיכול להריח בו.

השילוש של ההדס שלא ייהרס דינו כמוקצה מחמת גופו (הגר"ש"א והו"ד בשלמי יהודה פ"א סמ"ז).

אתרוג מותר בטלטול בשבת כשחל יו"ט א' דיו"ט סוכות בשבת, כיון שעדיין לא הוקצה למצוותו, (רמ"א שם) ומותר וראוי להריח עליו, ולכן אינו מוקצה, (משנ"ב שם סק"ה) אמנם

פרק ל

הלכות בניית הסוכה

אשה וקטן - לבני אשכנז: יש מקפידים שהקטן

והאשה לא ישימו את הסכך. ואם שם את

הסכך בדיעבד הסוכה כשרה, (דעת החלקת יואב ס"ד שהסוכה כשרה, ודעת המג"א ס' יד סק"ג שהסוכה פסולה, כ"כ בביכור"י ס' תרל"ה סק"ב שאינו לכתחילה, ועי' במשנ"ב ס' תרמ"ט סק"ד), ויש מחמירים לחדש את הסוכה על ידי שיגביה כל שהוא שהוא על פני כולה. **ואף קטן שנעשה בר מצוה אם לא ידוע שהביא ב' שערות,** יש מחמירים בזה. (כיון שהוא מדאורייתא, עי' רמ"א ס' נה ס"ה ומג"א שם סק"ז, ובמעשה איש ח"ה עמ' כ). **אך רבים מבני אשכנז מקילים בזה,** (שו"ת אבנ"ז או"ח ס' תעה הגרשז"א בהליכו"ש סוכות פ"ח הערה 52, והגרמ"פ ועוד). **ולבני ספרד:** קטן או נשים אף יכול לשים את הסכך לכתחילה. (עי' סוכה ח: סוכת נשים כשרה, ובתוס' בגיטין דף מה ע"ב, שסוכת נשים כשרה אף שאינה מצווה בזה, ובחזו"ע סוכות עמ' סד).

גוי - גוי יכול לבנות את הדפנות, ויש מחמירים

שאינו יכול לשים את הסכך, (שו"ת לב חיים ח"ב ס' רט). [ויש שהקפידו אף בבניית הדפנות והקישוטים (עי' משנ"ב ס' תרמ"ד סק"א ובגם אני אודך סוכות תשובות הגאון רבי אהרן ליברמן ס' כב)]. אך להלכה אף אם הגוי שם את הסכך, מעיקר הדין הסוכה כשרה. (עי' סוכה ח: ושו"ע ס' תרל"ה, ובשדי חמד סוכה ס"ב ג', ובשו"ת יחו"ד ח"ו ס' מא).

בניית הדפנות לאחר שימת הסכך - מותר

לבנות את הסכך של הסוכה ורק אח"כ את הדפנות, אך לכתחילה מחמירים להעמיד את הדפנות לפני הנחת הסכך, ואם הניח את הסכך לפני בניית הדפנות צריך לנענע שוב את הסכך, ואינו כחידוש דבר בסוכה (עי' רמ"א ס"ס תרל"ה, ומשנ"ב שם סק"י ובכה"ח שם סק"ה, ובבא"ח, ונתב' בארוכה בשער"י סוכה ח"ב).

עשיית סוכה תחת גג - מותר לבנות את

הסוכה תחת הגג ואח"כ להסיר את

זמן בניית הסוכה - מצוה להתחיל לבנות את

הסוכה במוצאי יום הכיפורים, מחיל אל

חיל, ומצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, (רמ"א ס' תרכ"ד וס' תרכ"ה, ובכפילות דברי הרמ"א נתבאר בספר בארוכה). ויש מקפידים לבנות את הסוכה לפני יו"כ כדי להרבות בזכויות.

בניית סוכה בערב שבת - השנה שחל ערב חג

הסוכות ביום שישי, בדיעבד מותר

לבנות את הסוכה בערב שבת אף לאחר מנחה קטנה, אם לא הספיק לבנות, אבל לכתחילה יקדים את בניית הסוכה, במוצאי יום הכיפורים. [במשנ"ב (ס' תרכ"ה סק"ב) כתב שלאחר חצות היום אסור לבנות סוכה, והעירו ממש"כ בס' רנ"א ס"א שרק מזמן מנחה קטנה צריך להמנע, ויש אומרים מזמן מנחה גדולה, ועוד יש להעיר כיון שהרי הוא לדבר מצוה, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף סוכות חלק בירורי הלכה, וכן האריך בשו"ת אמרי יעקב (ח"ד ס' ע"ח) הביא מש"כ בעל מלאכת שמים בהערות על הביכורי יעקב שמותר לבנות את הסוכה בערב שבת אף לאחר מנחה קטנה, וכן העלה שם לדינא ע"ש].

מיקום הסוכה - אין לעשות את הסוכה ליד

פחי האשפה או בית הכסא או במקום

שיש ריח רע וכדו', אם הריח נסבל, אף בדיעבד יוצא יד"ח מ"מ לא יכול לברך שם, ואם הריח אינו נסבל, אף בדיעבד אינו יוצא בסוכה זו. (עי' משנ"ב ס' תר"ל סק"ד).

מצוה בו יותר מבשלוחו - לבנות את הסוכה

בעצמו. [ואף שהוא זקן ואינה לפי כבודו]

(שו"ת חוות יאיר ס' רה ובקיצור שו"ע ס' קל"ד ס"א ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף הלכות סוכות).

בנייה לשם מצווה - כשבונה את הסוכה,

לכתחילה ראוי לכיון לשם מצות סוכה.

ויש אומרים אף לשם יחוד. (עי' שו"ע ס' תרל"ה ס"א, ובכה"ח שם).

ודי בזה, אבל אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה צריך לחדש בה דבר, ויחדש בה דבר ע"י שירים חלק מהסכך, על פני כולה אפילו כל שהוא או טפח על טפח במקום אחד וכנ"ל (נתבאר בקובץ שערי יוסף סוכות ה'תשפ"ה סימן ד').

פרגולות הצללה חריצים ללא מסמרים -

פרגולה שהמוטות מחוברים בהשחלה, ע"י מסגרת של קורות עץ שקובעים בעמודים ויש בהם נקבים שבהם משחילים קרשים דקים מצד לצד ואינם קבועים במסמרים וניתנים לשליפה בקלות, הסוכה כשירה לכתחילה, אך צריך לחדש בה דבר, ודי בחידוש דבר, כיון שבמקום הפרגולה אינו מוגדר כמקום דירה, [והמסמרים אינם פוסלים, וכנ"ל בארוה בקובץ שם, ובפרט עם הפרגולה יכולה לעמוד ברוח מצויה בלא המסמרים] **אך אם יש בה מסמרים**, רבים מחמירים שצריך לפרק את הנסרים אחד כן ואחד לא לסירוגין, כדי שיהיה חמתה מרובה מצילתה, ויניח סכך כשר על הנסרים והאוויר שביניהם, או שישאיר את הנסרים בלי מסמרים, [ויש מקפידים שלא להשתמש כלל בפרגולה צפופה, כיון שעשויה מנסרים, ולדעת החזו"א וכמו שיתבאר להלן שמחמיר במעמיד דמעמיד, צריך שחיבורי פרגולה לא יהיו ע"י ברזלים ומסמרים]. (נתבאר בשערי יוסף סוכות ה'תשפ"ה סימן ד', ושור"ר שכ"כ להכשיר סוכת פרגולה עם חריצים בשו"ת אמרי יעקב ח"ב סי' מ"ה ע"ש עוד).

פרגולה העשויה מבטון - פרגולה שעשויה

מקורות בטון, או שיש בפרגולה קורות בטון, אם רוחב הקורה אינו עולה על 24 ס"מ [ולא 32 כיון שא"א ללכת לקולא] הסוכה כשירה לכתחילה ויכול לסכך על גבה. ואם יותר גדול א"א לשבת מתחתיה, אך הכל נחשב עירוב והסוכה כשירה, אם יש ג' דפנות מכל צד.

פרגולה העשויה מאלומניום - יכול להניח

קרשים דקים מעל הפרגולה, ומעל זה להניח את הסכך, וכשר לכתחילה, אך לדעת החזו"א דאין להעמיד את הסוכה אף במעמיד דמעמיד שמקבל טומאה. (ע"פ הנ"ל בקובץ שערי

הגג, ואין בזה משום תעשה ולא מן העשוי כיון שאין האיסור בגוף הסכך אלא רק דבר צדדי, וטוב להגביה את הסכך אם שם את הסכך לפני שפתח את הגגון, אך מעיקר הדין אינו מעכב (עי' רמ"א סי' תרל"ה ס"ג ומשנ"ב שם סק"ח, ובכה"ח סקל"ו). אך לאחר שפתח את הגג וסגרר אין בזה חשש. (עי' משנ"ב שם). [ויש מחמירים לכתחילה להניח את הסכך רק לאחר שפתח את הגגון. (שו"ת אול"צ פכ"ב ד')].

סוכה ישנה - אם הסכך נשאר כל השנה מתחת

הגג, [או מכסה שמכסה את הסכך] לכתחילה נכון לחדש את הסוכה, ע"י הגבהת חלק מהסכך על פני כולה. (עי' ביכור"י סי' תרל"ה סק"א, ומשנ"ב סי' תרל"ו סק"ח) אך בדיעבד אינו מעכב. (ערוך השולחן שם סק"ב ובחזו"ע סוכות, ונתבאר בארוכה בחלק בירורי הלכה).

צורת חידוש סוכה ישנה - סוכה ישנה שצריך

לחדש בה דבר, אפשר בשני אופנים, א]. יגביה פני כולה, אפילו כל שהוא. ב]. טפח על טפח במקום אחד. אך הגבהת הסכך ע"י דבר אחר (כגון מקל וכדו') לא מועילה. [נתבאר בארוכה בשערי יוסף סוכות חלק בירורי הלכה].

דיני עשיית סוכה בפרגולה

פרגולת מעמיד - שהפרגולה היא רק מעמיד

עבור דבר אחר, קרשי הפרגולה עשויים ארוכים רוחב, ויש ריבועים גדולים עם חורים גדולים של מטר על מטר, עד 10 ס"מ, ולפני סוכות מניחים עליו סכך. הסוכה כשרה לסיכון, ואין בזה חשש "מעמיד דמעמיד" אף לדעת החזו"א. (עי' שו"ע סי' תרכ"ו ס"ג ובמג"א שם סק"ו, ובחוט שני סוכות עמ' ריא). ואם אין בה רווחים יש לחדש בה דבר.

פרגולת הצללה - דהיינו שבגג הפרגולה יש

קרשים דקים, ולפעמים הקרשים צמודים אחד לשני, ולפעמים יש רווחים ביניהם, אם יש רווחים ביניהם ואין הסוכה צילתה מרובה מחמתה יניח עליה סכך כשר,

יוסף סוכות ה'תשפ"ה סימן א', וכ"כ בספר הסוכה כהלכתה עמ' ק).

מעמיד את הקרש והקרש מעמיד את הסכך, וכנ"ל.

דיני דפנות הסוכה

כשרות הדפנות - מותר לעשות את הדפנות מכל דבר, ואף מדבר שמקבל טומאה, (עי' שו"ע סי' תר"ל סי"ג, והגר"ש"א בהערות לסוכה כא: ד"ה אמר, שו"ת מנח"ש ח"ב סי' נה ועוד). אם הדפנות אינם נוגעות בסכך.

מעמיד דמעמיד - רבים מחמירים כחזו"א שגם הדפנות [אם מחזיקות את הסכך] צריכות להיות מדברים שלא מקבלים טומאה משום מעמיד דמעמיד. (חזו"א אור"ח סי' קמג סק"ב). אך להלכה במעמיד דמעמיד, הסוכה כשרה. (עי' מג"א סי' תרכ"ט להלן, ושו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ס' ב' כתב "הנה אף על פי שקשה לחלוק על מרן החזו"א זי"ע, אבל עוד יותר קשה לחלוק על דברי מג"א וכל הפוסקים המקילים בזה").

מהו מעמיד דמעמיד - נחלקו הפוסקים מהו מעמיד דמעמיד, שמותר בדבר שמקבל טומאה, (מג"א והגר"א, ומשנ"ב סי' תרכ"ט סק"ו, ובשעה"צ שם סקנ"א). יש מחמירים שמה מותר מעמיד דמעמיד דוקא אם המעמיד הפסול עומד בצד, אבל אם מניח את הסכך מעל הקרש, והקרש עומד מעל הברזל, הרי הוא נחשב כמעמיד בדבר שמקבל טומאה, כיון שהכל נחשב כסכך אחד. (קה"י סוכה סי' י"ח חוט שני סוכות עמ' רי). אך להלכה הסכימו הפוסקים שאם אינו מעמיד את הסכך ישירות על דבר שמקבל טומאה, אלא על העצים, והם מונחים על דבר מקבל טומאה, שגם הוא בכלל ההיתר של מעמיד דמעמיד. (ביכורי יעקב סי' תקכ"ט סקט"ו, הליכות שלמה סוכות פ"ח ה"ג, הגר"ש"א אשרי האיש ח"ג פכ"ה סכ"ה).

אופנים ועיצות שאינו נחשב כמעמיד דמעמיד.

א. אם מניח על הסכך ע"ג קורות עץ של שתי וערב, כיון שיש היכר ואין חשש שמא יבוא לסכך בו, (מקראי קודש ח"א סי' כא) אך רבים מחמירים בזה, כיון שהרי זה נחשב שהברזל

ב. להניח קרשים בכל הצדדים שהם יחזיקו את הקרשים, שנמצאים מעל גבי הברזלים. (עי' שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ס' ב').

ג. אם הסכך עומד לבד בלא הברזלים או המסמרים. (חזו"א שם סק"ב, וחוט שני סוכות עמ' ריב) כגון מה שנעשה לתוספת חיזוק.

אף לדעת החזו"א אם אין לו סוכה אחרת יכול לשבת בסוכה. (משנ"ב סי' תרכ"ט סק"ב וסי' תר"ל סקנ"ט, ונתב' בספר שערי יוסף סוכות בארוכה שאף לדעת החזו"א הוא חומרא). ולכן אין לעשות מחלוקת או לריב עם ההורים, בשביל לשבת בסוכת חזו"א, כיון שמותר לכתחילה לשבת ולברך על סוכה זו. (חוט שני סוכות עמ' ריא).

מהו נחשב מעמיד שמקבל טומאה - יש בזה אופנים רבים, מהו נחשב מעמיד שאינו/מקבל טומאה.

דפנות שיש בהם דבק, אף שהדבק הוא דבר שאין מסככין בו, מ"מ כיון שהרוב הוא העץ, הרי הדפנות נחשבים כדבר שאינו מקבל טומאה, ואפשר לסכך בו. (חוט שני סוכות עמ' ריב).

דפנות מעץ סנדוביץ או סיבים, יש מחמירים שדינם שמקבלים טומאה. (עי' משנ"ב סי' תרכ"ט סק"ב, וחוט שני שם, שנשאר בצ"ע).

דפנות עץ, עם מסמרים מעץ, אינם מקבלים טומאה. ואם הסוכה עומדת ברוח מצויה, אפשר לחבר אח"כ לדפנות מסמרים מברזל, (חוט שני שם).

דפנות מדבר שאין גידולו מן הארץ - מחמירים שהמעמיד או הדפנות ששמים עליהם את הסכך יהיו מדבר שגידולו מהארץ, אך

פתוחים, נחשב כמחיצת שתי וערב, אך לדעת החזו"א נחשב רק כמחיצת ערב וצריך שיהיה גם מעקה.

כשרות הדופן - דפנות הסוכה יכולות להיות
אף מדברים המקבלים טומאה, (שו"ע סי' תר"ל ס"א, וכ"כ בברכ"י סק"א ובכה"ח סק"ב, ואמנם בחמדת ימים כתב שע"פ הסוד יש לעשות את הדפנות מדבר שאינו מקבל טומאה). אך אם משתמש בדפנות בתור מעמיד לסכך, אז צריך שהדפנות לא יהיו מקבלות טומאה, אלא א"כ מניח עוד קרש מע"ג הסכך, וכמבואר לקמן בדיני מעמיד.

הידור מצוה בדפנות - זה אלי ואנוהו הוא גם בדפנות הסוכה, (עי' שבת קלג, וכן הובא שנהג החזו"א) אך אם שם סדינים על כל הסוכה, אין שייך הידור מצוה בדפנות.

שינוי דפנות הסוכה - יש שהקפידו שלא לשנות מיקום דפנות הסוכה מכל השנה.

חיבור בין הסכך לדפנות - מעיקר הדין אין צריך שיהיה חיבור בדין הדפנות לסכך, אלא אף אם הדופן רחוקה מהסכך, אומרים "גוד אסיק מחיצה" ורואים כאילו המחיצה נמשכת ועולה למעלה. (סי' תר"ל ס"ט ומשנ"ב סקמ"ג). אך צריך להקפיד שהדפנות יהיו סמוכות לסכך ברוחב ג' טפחים, כיון שאומרים גוד אסיק ולבוד. [שו"ע (שם) ובט"ז (סי' תרל"ב סק"א) ובא"ר (שם סק"ב) והביכורי יעקב (תוספת בכירים סי' תרל"ב) ובשו"ת אמרי יעקב (ח"ד סימן ס'),] אך כנ"ל שלכתחילה צריך שהסוכה תהיה תשבו כעין תדורו במחיצות שלימות כדרך שאדם דר כל השנה בביתו.

יש מחמירים שאין אומרים גוד אסיק ולבוד, [דעת הר"ן (דף ט' ע"א) הב"ח (ריש סי' תרל"ב) ומג"א (שם סק"א) שאין להכשיר סוכה שאומרים בה שני הלכות, וכן האריך בשו"ת רעק"א (סימן י"ב)].

בדיעבד אינו מעכב. (עי' ביה"ל סי' תר"ל, ובהרחבה בקובץ שערי יוסף סוכות ח"ב ה'תשפ"ה סימן ב').

מחיצות שלמות - לכתחילה יש לעשות מחיצות שלימות, כיון שאין הכל בקיאים בכל דיני מחיצות לפרטיהם. אך מעיקר הדין מספיק להכשר הסוכה, שני דפנות ושלישית אף טפח באופנים מסויימים, [ויש בזה הרבה פרטים, ולא הארכנו בזה עתה רק בספר בארוכה, כיון דרובא דרובא עושים סוכה של ארבעה דפנות או על כל פנים שלש דפנות שלימות]. אך הרבה פעמים יש אופנים שהמחיצה השלישית היא דלת או תריסים וכדו', וכדלהלן:

דפנות מעקה מרפסת או סורגים נחשב מחיצה - אם יש סוגרים שהם שתי, ויש גם את התריסים שהם ערב, הרי זה נחשב כמחיצה של שתי וערב אף אם אינן נוגעות זה בזה, כיון שיש כאן לבוד לשני המחיצות והכל נהיה כאן מחיצה אחת אף לדעת החזו"א. (עי' שו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' קס"ט). ולכן מזייקה נמוכה ויש סורגים, מצטרף לשיעור. [אף אם מחמירים ולא אומרים שתי הלכות].

דלתות הוזזה או תריסים - שמשמשים בתור דופן לסוכה, מותר להוזיז אותם בחוה"מ ואין בזה שום חשש, כיון שנעשה בתחילה בכשרות. (רמ"א סי' תרכ"ו סק"ג).

מחיצה שלישית ע"י דלת - אם יש שתי דפנות והדופן השלישית היא דלת ושסוגרה יש שבעה טפחים ואז הסוכה כשרה, אם הדלת סגורה הרי הסוכה כשרה, אך בשבת ויו"ט יש בזה חשש עשיית מחיצה המתרת, ולכן יש לקחת דיקט במקום הדלת. (עי' אורחות רבינו ח"ב עמ' ריט, וחזו"ע סוכות עמ' יג).

מחיצה שלישית ע"י תריסים - צריך שהתריסים יהיו סגורים, [וצריך להזהר שלא להוזיזם בסוכות בשע שיושב בסוכה, ובשבת ויו"ט יש להזהר שלא להוזיזם אם אין מעקה שתי וערב כדי שלא יפסול את הסוכה משום סותר] ואם הם

את הסכך בסיכוך עבה, כגון בחו"ל שאם הסכך לא יהיה עבה יכנס רוח וקור ואז יצטער משיבת הסוכה, (עי' שו"ע סי' תרל"א ס"ג ומשנ"ב שם סק"ה). אמנם יש מחמירים בכך. [וכמו שכתב בשו"ע הרב (סי' תרכ"ו סק"א) שאין יוצאים יד"ח סוכה רק שעשויה לשם צל, אמנם עי' בקובץ תשובות (ח"א סי' ס"א), ובארוכה בשו"ת אמרי יעקב (ח"ב סי' מ"ט) שראוי לכתחילה לחוש לדברי השו"ע הרב, ולכן לכתחילה ראוי לסכך לשם מצוה, ואח"כ להוסיף סכך למניעת קור או צניעות ובזה יוצאים יד"ח אף אליבא דהשו"ע הרב, ונתבאר עוד בארוכה דברי השו"ע הרב בחלק בירורי הלכה].

דיני הסכך המצויים בזמנינו

הסכך הכשר לסיכוך - כדי שהסכך יהיה קשר לסיכוך, צריך שלשה תנאים, א' **דבר שצומח מן הארץ ב' שהוא תלוש ג' אינו מקבל טומאה, ואם חסר את אחד מג' הדברים הנ"ל הסוכה פסולה.** (שו"ע סי' תרכ"ט ס"א) ונתבארו בהרחבה התנאים הנ"ל בספר שערי יוסף הלכות בניית הסוכה.

מצינו הרבה סוגי סכך בזמנינו, והאריכו בהם הפוסקים. וסדר הדברים כדלהלן לפי סדר העדיפויות לסיכוך.

(א. סכך רפאי, [במבוק טבעי מחובר בחוטי רפיה לא מעובד] כשר לסיכוך לכתחילה, ויש עדיפות לקחת אותו כיון שאינו מתליע. [אך צריך לקחתו עם הכשר]. אך טוב לשים שני שכבות כדי שלא יכנס שמש.

(ב. עלי דקל - אפשר לסכך בהם, [אף אם עליו רחבים מד' טפחים], אך יש להזהר לסכך את הסוכה היטב כדי שתהיה צילתה מרובה מחמתה. אך יש להזהר שלא יהיה בו חרקים. אך במחצלת מעלי דקל, צריכה הכשר.

(ג. סכך לנצח קיינעס/נחלים - כשר לסיכוך לכתחילה. [ויש בו עדיפות מקנים ועוד שאין בו חשש של גזירת תקרה, (עי' אשרי האיש ג' כה י' בשם הגריש"א) ואינו מקובל טומאה כיון שהחוט שמחבר

סוכות ברזל - משום הברזלים שעליהם הסכך נמצא, צריך לשים קרשים מעל הברזלים, (כה"ח סי' תרכ"ו סקמ"ב, ובמקראי קודש ח"א סי' כא ובאול"צ ח"א סמ"ד ובח"ד פכ"ד ח'). ויש מחמירים בזה, כיון שאם ינטלו העצים הסכך יפול. (שו"ת מנח"ש ח"ב סי' מז והגריש"א ובקה"י סוכה סי' י"ח). וכן להמחמירים כדעת החזו"א מחמירים בזה משום מעמיד דמעמיד, **ומשום שהדפנות אינם אומדים ברוח מצויה,** אם יש בה סדינים, אף אם הם מתוחים היטב מעיקר הדין הסוכה כשירה, **מ"מ אף לבני ספרד** מחמירים לשים חוטים מתוחים בצורת שתי, [או ערב] כל ג' טפחים עד גובה י' טפחים, (עי' חזו"ע סוכות עמ' ו', ושו"ת אול"צ פכ"ה ו'), **ולבני אשכנז:** לכתחילה מחמירים כדעת החזו"א שצריך מחיצה גם שתי וגם ערב, ולכן אם שם מחיצה מרשת [תוכים] שהרשת עשויה שתי וערב, המחיצה כשרה לכתחילה [וצריך ליזהר שתהיה בהידוק], ונתבאר בארוכה בבירורי הלכה, וכן האריך בשו"ת אמרי יעקב (ח"א סי' ע"ג) שצריך לעשות מחיצה משתי וערב ולצאת מכל פקפוק. **ואף לבני ספרד** ראוי לשים את המחיצה הנ"ל, שאפשר לשים אותה בקלות.

דיני עובי הסכך

צילה מרובה מחמתה - הסיכוך בסוכה לכתחילה צריך להיות שצילה מרובה מחמתה. אך מ"מ אם יש מקום אחד שיש שם חמה וברובה יש צל, כיון שאם נצטרף החמה והצל שכל כל הסוכה הסוכה תהיה צלתה מרובה מחמתה אף משהו הסוכה כשירה, **ולדעת השו"ע** אפשר לשבת תחת מקום שיש חמה, ולדעת הרמ"א אין לשבת שם, ואם צילה וחמתה שוין הסוכה פסולה. (שו"ע סי' תרל"א ס"א וס"ב, ומשנ"ב שם סק"ג). [ומ"מ אף לדעת השו"ע אינו לכתחילה].

עובי הסיכוך - לכתחילה צריך שהסיכוך יהיה קל כדי שיראו את הכוכבים, אך אם בדיעבד כיסה את הסוכה בסכך שלא רואים את הכוכבים הסוכה כשירה, ויש שנהגו לסכך

כיון שכל הפסול שהוא כעין בית שהוא כדירת קבע משא"כ הכא, ויש שמתירים אך לא לכתחילה (שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ס).

צורת ניקוי הסכך מתולעים - בהרבה סכך ישנים יש להזהר מתולעים. [שלא יפלו בשעת האכילה, והרבה פעמים הוא מיעוט המצוי, כנתבאר גדרי מיעוט המצוי בשערי יוסף הל' תולעים]. (עי' ביכור"י סו"ס תרכ"ז, ועוד), ולכן ינער אותו לפני השימוש על משטח לבן לראות אם נופלים ממנו חרקים, ואם נופלים ממנו רחקים ירסס אותו היטב או ישטוף אותו במים חמים. (הוראות הגר"מ ויא שליט"א).

דיני מעמיד לסכך

מעמיד את הסכך על דבר שמקבל טומאה - מעמיד שמניחים עליו את הסכך, לכתחילה יש להחמיר שלא לסכך עליו, כמו שאין מסככין בדבר המקבל טומאה, כך אין מסככין על דבר שאינו מקבל טומאה. (עי' סוכה כא: ובשו"ע סי' תרכ"ט ס"ז סתם להחמיר, ובסי' תר"ל סי"ג, כתב להקל, ולמעשה במשנ"ב בסי' תרכ"ט ובסי' תר"ל סקנ"ט כתב להחמיר, והסכמת הפוסקים שלמעשה אף לבני ספרד לכתחילה צריך להזהר בזה, וכ"כ בשו"ת רב פעלים או"ח סי' סה, וביחו"ד ח"א סי' סד, ובח"ע סוכות עמ' מה, ונתבאר בספר בארוכה).

מעמיד את הסכך על גבי אבנים - אם מעמיד את הסכך על אבנים, הסוכה כשרה, לכתחילה, ואף שאבנים פסולים לסכך, כיון שלא שכיח לסכך בהם אין לגזור שמא יסכך בהם. ולכן מותר לחבר את הסכך לסוכה ע"י דבק. (שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קלז).

דיני קשירת הסכך

בקשירת הסכך צריך להזהר מב' דברים: א). צריך שהסכך יעמוד ברוח מצויה, אף בלא הקשירה, ואם אינו עומד ברוח מצויה בלא הקשירה הסוכה פסולה. (סי' תרכ"ח ס"ב וסי' תרכ"ט סי"ב).

עשוי מחוט טבעי, ולבני ספרד מעיקר הדין אין קפידא בזה, וכמו שיתבאר להלן בדיני מעמיד. וינקה את הסכך מתולעים. וכדלהלן, וכמו כן ראוי לשים שני שכבות כיון שנכנס שם הרבה שמש, וכדי שהסוכה לא תהיה חמתה מרובה מצילתה. (ועי' בשו"ת מנח"י ח"ד סי' קי, ובשבט הלוי ח"י, ובשו"ת יחו"ד ח"א סי' סד).

ד). מחצלות של קנים - המצויים בזמנינו כשרים לסיכוך (עי' שו"ע סי' תרכ"ט ס"ו), אך יש מקפידים לכתחילה שהחוטים שמחברים את המחצלת נעשו מצמח טבעי שאינו מעובד כגון גווה או רפיא ולא מחוטים מעובדים, [ויש שהקפידו שלא לסכך בו שמא יתחלף בסכך אחר פסול. (עי' חוט שני סוכות עמ' ריד) או מחמת שהחיבור בין הנסרים נהיו כגוף אחד והרי הוא כנסר שרחב ד' טפחים].

ה). סכך פלפונים - אע"פ שאסור לסכך בנסרים היינו בנסרים שרחבים ד' טפחים, אבל בנסרים פחות מד' טפחים כשרים לסיכוך מ"מ נהגו שלא לסכך בנסרים, שמא יעבה את הסוכה כמין בית. (שו"ע תרכ"ט יח) אך בסכך פלפונים מותר לסכך בו, ואינו בכלל המנהג הנ"ל כיון (עי' שו"ת אול"צ כד' טו, ועוד). ויש שנהגו שלא לסכך בו.

ו). סכך איתן [קני סוף דקים, קשורים בחוטים טבעיים] - כשר לסיכוך.

סיכוך בעלים שונים - יש מססכים בעלים שונים, אך ישנם עלים שמתבישים ונופלים בחג הסוכות, והסוכה פסולה, כדין סכך יבש (שו"ע סי' תרכ"ט ס"ב) וגם משום שעליו נושרים. ואינו לכתחילה (שו"ע שם סי"ד).

סכך אנטוורפן וכדו' - [העשוי מקנים בצורה שאינו נכנס גשם] יש פוסלים (שו"ת קנה בושם חאו"ח ח"ב סי' כו וכו', שו"ת להורות נתן ח"ה סי' מג-מו, ובירור הלכה ח"ה סי' תרכט, ובחוט שני סוכות עמ' ריז) כיון שלא נכנס שם גשם, ויש מתירים, (קובץ תשובות ח"א סי' סא אול"צ ח"ד פכ"ד טז, ווי העמודים 22 ס"א ועוד) שהסכך כשר שאף שאין נכנס גשם אינו פסול

דיני סכך פסול שנמצא מעל/מתחת הסכך

אם יש סכך פסול כגון גגון/מרזב/מנוע

מזגן/קורת ביטון, באמצע או בצד הדופן הסוכה, אם הם בשיעור ד' טפחים, אף אם יש מתחתיהם סכך, הסכך פסול, ואסור לשבת מתחת, [אם הסוכה הגדולה, אבל אם הסוכה קטנה שבע על שבע טפחים הסוכה פסולה], אבל אם הם פחות מד' טפחים אינו פוסל את הסוכה ולדעת השו"ע מותר לשבת מתחתיו, (שו"ע סי' תרל"ב ס"א) ולכתחילה יש להחמיר שלא לשבת מתחתיו, אבל אם פחות מג' טפחים אפשר לשבת מתחתיו (משנ"ב שם סק"ג בשם החיי אדם כלל קמו סכ"א לחשוש דעת הראב"ד שאף בפחות מד' טפחים אסור לשבת מתחתיו, וכ"כ בר"ן דף רלט ע"ב, ובחידושי הריטב"א סוכה דף יט, וע"ע בביה"ל שם ד"ה הכותל נעקם).

שיעור ארבעה טפחים - אף שבלולב לדעת החזו"א מחמירים שהוא 40 ס"מ ולהגר"ח נאה 32. ס"מ, בפסול בסוכה מחמירים כהגר"ח נאה שפוסל 24 ס"מ, (הסכמת הפוסקים). ואף בדיעבד קשה להקל שפוסל כשיעור הגדול להגר"ח נאה שהוא 32.5 ס"מ. (הגר"י משדי שליט"א). [ונפק"מ בשכן שיש לו מנוע של מזגן רחב כשיעור הנ"ל, ששכינו אינו יכול לומר לו להורידו כיון שיכול לומר קים ליה כהחזו"א].

ובזמנינו רוב המנועים של המזגנים הם בשיעור

של 32 ס"מ, והרי הם סכך פסול שאי אפשר לשבת מתחתיו אם הסוכה גדולה, וכנ"ל. ולכן לכתחילה יזהר שלא יעשו שם מנוע של מזגן, ואם לא יוציאו, ובשעת הדחק גדולה שא"א להוציאו, אפשר להקל. (עי' שו"ע סי' תרכ"ו ס"א). יש אפשרות להכשיר חלק ממקום הסכך הפסול על ידי **שיעמיד מחיצה** במרחק 23 ס"מ ממקום הסכך הכשר ובכך יקטן מקומו של הסכך הפסול ויהיה בו פחות משיעור סכך פסול. ומטעם זה מי שמרפסת הסוכה שלו אורכה שלשה מטר ויש בה אור בשיעור 50 ס"מ ותקרת בטון 50 ס"מ, יעמיד מחיצה באורך 70 ס"מ במרחק 23 ס"מ מתחילת תקרת הבטון, ובשאר אורך הסוכה

(ב). לכתחילה אסור לקשור את הסכך בדבר

שמקבל טומאה, (עי' שו"ע סי' תרכ"ט ס"ז, וברמ"א ובמשנ"ב שם סקכ"ב, שלכתחילה יש להזהר שלא להעמיד את הסכך בדבר שמקבל טומאה, ובמשנ"ב סי' תרכ"ו סקכ"ו).

הנחת קרש מעל הסכך - אפשר להניח קרשים

מעל הסכך, [ונראה שאפשר גם את הקרש הזה לחבר באזיקונים].

חוטי פשתן או כותנה או קנבוס - טבעיים

מותר לכתחילה, ואם אינם טבעיים, **לבני**

אשכנזי: אין לקשור בהם. (עי' שו"ע סי' תרכ"ט ס"ד ומשנ"ב שם סקי"ב ושו"ת אבן ישראל ח"ח סי' מד), **ולבני ספרד**: אפשר לקשור בהם. (עי' ביה"ל סי' תרל ס"א ד"ה כל הדברים, ובחזו"ע סוכות עמ' ל ובאול"צ ח"ד פכ"ד ט).

אזיקונים/חוטי ניילון - אם הסכך עומד ברוח

מצויה, מותר כיון שאינו

מקבל טומאה. [נתבאר בארוכה בשערי יוסף סוכות חלק בירורי הלכה, וכן הסכמת הפוסקים, וכ"כ בשו"ת אמרי יעקב (ח"ב סימן מ"ז), ועוד טעם שמעתי מהגאון רבי גדעון בן משה שליט"א שמוותר לכו"ע לקשור את הסכך באזיקונים הרי הוא מעמיד דמעמיד כיון שהאזיקונים מחזיקים רק ארבע קיינס, ושאר הקיינס מוחזק בחוט כשר, עכת"ד].

אופנים נוספים - אפשר להדביק את הסכך

בדבק (שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קלז, וכן שמעתי מהגרע"פ) וכן יכול להניח דפנות גבוהות שימנעו את הרוחות להגיע אל הסכך. (שלמי תודה סוכות עמ' שלח). או יכול להניח מסגרת עץ כבדה על הסכך שלא יפול. (שו"ת אור לציון ח"ד פרק כד תשובה ט). אפשר להניח משקולות. (שו"ת אב"י ח"ח סי' מ"ד). או אבנים. (עי' שו"ת שבט הלוי שם ובח"י סי' צה, ואמנם הגר"ק בחוט שני סוכות עמ' רי כתב להחמיר).

ברכה על סוכה בשיעור מצומצם - בזמנינו מצוי דירות שיש בהם סוכות קטנות, שהרוחב של הסוכה שיעור ז' טפחים מצומצם, והאורך יותר ארוך, יש אומרים שאפשר לברך לישיב בסוכה, אף על סוכה כשיעור הגר"ח נאה. (עי' בחזו"ע סוכות עמ' ט). ויש מחמירים שלא לברך עליה. (לב חיים עוד). וסב"ל.

סוכה ארוכה וצרה - צריך שיהיה דוקא ז' על ז' טפחים, אבל אם יש באורך ו' טפחים והסוכה רחבה מאוד או שיש ברוחב ו' טפחים והסוכה ארוכה מאוד, הסוכה פסולה. (עי' משנ"ב שם סק"א).

ישיבה בסוכה שיש בה פינות צרות - יש להזהר אף בסוכה גדולה שלא יהי שם פינות שהם צרות שאין בהם ז' על ז' טפחים, ולכן אף אם מניח בסוכה ארון או עמוד, ובין הארון והדופן יש פחות מז' על ז' טפחים אין לאכול או לישון שם.

גובה הסוכה - עד עשרים אמה, והוא כ-10 מטר, אם גבוהה מעשרים אמה פסולה (שו"ע סי' תרל"ג ס"א) אלא א"כ יש איצטבא, כנגד אחד הדפנות כשרה (שו"ע שם סי' ו') ולכן בסוכות גדולות וגבוהות של אדמורי"ם מכשירים אותה ע"י איצטבא-פרענצע'ס, וכל סוכה לגופה. (שו"ע סי' תרל"ג ס"ז ומשנ"ב שם סק"ג) [וע"ע בשו"ת אמרי יעקב (ח"ד סימן פ') שאף שדעת השו"ע מועיל לעשות איצטבא בסוכה שהיא יותר גבוהה מעשרים אמה, מ"מ דעת הר"ן (ב' ע"א מדפי הרי"ף ד"ה ותכב) והרשב"א והריטב"א ובפסקי הרי"ד שלא מהני, ושכ"כ האור החיים הקודש בספר חפץ ה' (דף ד' ע"א ד"ה וראיתי) ולכן לכתחילה יש לחוש לראשונים הנ"ל].

שינה מתחת השולחן - מותר לכתחילה אם גובה השולחן הינו פחות מ-80 ס"מ. (שו"ע סי' תרכ"ז ס"א, ובשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' לו, ולכתחילה מחמירים כהגר"ח נראה שהוא שיעור 80 ס"מ, אך בדיעבד אפשר לסמוך על שיטת החזו"א שהוא כ-1 מטר).

שינה במיטת קומתיים למטה - מותרת, אם ההפרש ביניהם פחות מ-80 ס"מ. (עי' שו"ע

יעמיד צורת הפתח ובכך יקטן שיעור הסכך הפסול. [אך אם יש אויר בין המזגן לקיר אין האויר מצטרף לפסול (הגרמ"ש קליין שליט"א)].

סוכה בתוך הבית מתחת המזגן - אם המזגן פחות מד' טפחים 24 ס"מ כמצוי בדרך כלל ברוב המזגנים, אין בזה חיסרון וכנ"ל.

חוטי כביסה/סורגים/רשת יונים - חבלי כביסה או סורגים הנמצאים מעל הסכך, אינם פוסלים אותו כיון שאין בכל סורג או בכל חוט כביסה רוחב שלשה טפחים, אך אם יש על הסורגים חפצים רחבים או בגדים תלוייה מעל החוטים והבגדים נפרסים הסוכה פסולה או שאסור לשבת תחתיה ע"פ הנ"ל. (עי' חידושי הריטב"א עירובין י' ע"ב שדבר העומד להיות פתוח לעולם ונעשה לכך אין בו לבוד, וכן כתב לדינא בשו"ת מנח"ש ח"א סימן צא אות יט, ובשו"ת אבן ישראל ח"ז סי' סה ובשו"ת קנין תורה ח"ג סי' צב, ובשו"ת אול"צ ח"ד פכ"ב ג'). **ולמעשה מחמירים שאם יש על החוטי כביסה בגדים, כיון שהבגדים מתקפלים ויש לבדוק.** (עי' בב"ח סי' תרכ"ז, ובמג"א סי' תקב סק"ט כתב שהי לבד להחמיר, ובמשנ"ב סי' תרכ"ו סק"ז כתב שכדי לצאת יד"ח כל הספיקות צריך שיהיה ריווח בין העצים הדקים בין אחד לחבירו לחוש לדעת הב"ח שאמרין לבד להחמיר). [וכן בסורגים יש מחמירים, כיון שיש בו שימוש קבוע, וצריך להניח סכך כשר בין הסורגים או החבלים (הליכות שלמה פ"ח סי' ט)]. **אך לשבת מתחת מאור אפשר להקל.**

סורגים בטון - אם הוא יותר מד' טפחים, צריך ליזהר שלא לשבת תחתיו.

דיני שיעור הסוכה

שיעור רוחב הסוכה - שבעה טפחים על שבעה טפחים, (שו"ע סי' תרל"ד ס"ב) לדעת הגר"ח נאה 57.2 על 57.2, ולדעת החזו"א 68.6 ס"מ על 68.6 ס"מ. **ושיעור גובה הסוכה:** י' טפחים, לדעת החזו"א 96 ס"מ, לדעת הגר"ח נאה 81 ס"מ.

מקום תליית הקישוטים - יזהר שלא לתלות את קישוטים רק בתוך ד' טפחים מהסכך,

שרשראות סוכה או מנורות וכדו' - אם הוא רחב ארבעה טפחים, מותר לתלותו רק בתוך ד' טפחים [32-ס"מ להגר"ח נאה, 381 לשיטת חזו"א, ומחמירים כשיטת הגר"ח נאה] לסכך, אבל אם הוא צר כגון שרשראות לנוי וכדו', מותר לתלותו אף אם הוא רחוק ד' אמות מהסוכה, אך לכתחילה מחמירים בזה. (עי' שו"ע ורמ"א סי' תרכ"ז ס"ד) ולכן נוי סוכה או מנורה אף אם נמשכים יותר מד' טפחים, כיון שהם צרים פחות מד' טפחים. (קובץ מבית לוי ח"ב עמ' כו וחוט שני ואול"צ ח"ד פכ"ג ב', ועוד).

קישוטים עם פסוקים - אין לכתוב פסוקים על קישוטים כיון שיכולים להגיע לידי בזיון, (משנ"ב סי' תרל"ח סקכ"ד).

שימוש בנוי הסוכה - אסור להשתמש בנוי הסוכה [אף בקישוטים וכדו'], אך אפשר להשתמש אם יתנה עליה בערב סוכות שיאמר "איני בודל ממנו כל בין השמשות של שמונת ימים". (שו"ע סי' תרל"ח ס"א ומשנ"ב שם וסקכ"ד).

הורדת קישוטים מהגשם ולא התנה - אף אם לא התנה אם יורד גשם מותר להוריד את הקישוטים [בחול המועד] כיון שיש אנן שהדי שאם יתקלקלו יוריד אותם. (עי' משנ"ב שם) אך לכתחילה יש להתנות וכנ"ל.

שם. ובשבט הלוי שם, ואין דינו ככילה כיון שהמיטה לא נעשית לאוהל מתחת המיטה). [ויש מחמירים שמותר לישן רק במיטה העליונה. (שו"ת אול"צ פכ"ג א')].

סוכה קטנה עם מוזאיקה

סוכה העשויה במרפסת ואין בה שבעה טפחים בפני עצמה ורק בצירוף המוזאיקה [-מעקה האבן הרחב] - לכתחילה יש להחמיר בזה, אך בשעת הצורך, הסוכה כשירה. (שע"ת סי' תרל"ד סק"ג בשם הדבר שמואל סי' רג וביכורי יעקב שם סק"ו, ובשו"ת מנח"ש מהדו"ת ח"ב סי' נו ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קמה ואמנם מטו בשם החזו"א להחמיר וכ"כ בחוט שני סוכות עמ' רח, וכן הו"ד הגריש"א להחמיר אם לא בשעת הדחק, ובשו"ת אול"צ ח"ד סי' כו ז').

סוכה שנמצאת במרפסת, והאבן של המרפסת משמשת כדופן, והיא רחוקה יותר מג' טפחים ממקום הסכך - אפשר לצרף את אותו לדופן שלישית, וכן מותר לשבת מדרגה, (הסכמת הפוסקים מכמה טעמים ושו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קמה, כיון שהוא כחלק מהרצפה, והגריש"א באשרי האיש פרק כד, ועוד, ובשו"ת תו"ה ח"ד סי' קסב ועוד). ויש בזה עוד אופנים רבים ויש לעשות בכל מקרה שאלת מורה הוראה.

דיני קישוטי הסוכה

קישוטי הסוכה - מצוה לנאות את הסוכה. (א"ר בשם ספר חסידים סי' רס"ג ומשנ"ב סי' תרל"ח סקי"א). ולכן נוהגים לשים סדינים יפים ולעטר את הסוכה בקישוטים ותמונות של גדולי ישראל, וכדו'.

פרק ל"א

דינים הנוהגים בערב יו"ט דסוכות

אכילה בסוכה - מותר לאכול בסוכה בערב ואין בזה איסור בל תוסיף, כיון שהוא לפני זמנו

אכילת פת בערב יו"ט א' - יש להמנע מלאכול פת בערב סוכות מעשה עשירית כדי שיוכל לתאבון, (רמ"א סי' תרל"ט ס"ג ומשנ"ב שם סק"ז). אך נשים אינן צריכות להמנע שלא לאכול בערב סוכות, כיון שאינם חייבות בישיבה בסוכה, אך מ"מ מצוה איכא.

פת הבאה בכיסנין - מותר לאכול עד שיעור כביצה. [54 גרם]. (עי' סי' רמ"ט ס"ב, והגרע"פ והגר"מ). (הגרע"אך פירות ירקות בשר דגים וביצים, מותר לאכול, אך לא בכמות שישבע מהם. (פמ"ג תרל"ט א"א סק"ב, וחי אדם קמז סי"ז).

שינה בערב סוכות - מותר לישן בערב סוכות, אך יש שנמנעו שלא לישן בערב חג הסוכות, כדי שישן בליל סוכות כראוי. (עי' ריטב"א סוכה כז).

דיני רגל מבטל אבילות בערב חג הסוכות - נתבארו בארוכה בשערי יוסף חול המועד בארוכה.

דיני אגידת ד' מינים

חיוב אגידת הד' מינים - מצוה לאגוד את הלולב וההדסים והערבות יחד בקשר גמור [קשר על קשר], משום זה אלי ואנוהו. (ש"ע סי' תרנ"א ס"א ומשנ"ב שם סק"ז).

איגוד בלילה או ע"י קטן - אי אפשר לאגוד את הלולב ע"י קטן, אך קטן יכול לאגוד לעצמו, אך מותר לאגוד את הלולב בלילה.

תספורת - מצוה להסתפר בערב יו"ט. (עי' רמ"א סי' תע"א ס"ג), ואף מי שהסתפר בערב ראש השנה נכון להסתפר בערב חג הסוכות [ואף בימים הסמוכים לחג הסוכות]. (עי' שו"ע סי' תקכ"ט ס"א).

נטילת ציפורניים - מצוה ליטול את הציפורניים בערב יום טוב. (עי' מג"א סי' רס, וכן איתא להדיא במגיד מישרים לב"י משלי כג, וכמו שנתבאר בארוכה בשערי יוסף הל' יו"ט).

טבילה - בזמנינו שאין בית המקדש קיים, אין חיוב לאדם לטהר את עצמו לרגל, אך נכון וראוי לטבול בערב יו"ט. (בשו"ע לא נזכר דין טבילה בעי"ט, וראה בשער"י יו"ט בארוכה), ובמקום צורך אפשר אף לטבול שעה קודם חצות היום. (עי' משנ"ב סי' תע"א סק"ב).

נתינת צדקה - חייב אדם לתת צדק בערב יו"ט כדי לשמח את העניים והאלמנות והיתומים. (שו"ע סי' תקכ"ט ס"ב, ובשער"י יו"ט). ובזוה"ק איתא דאם לא נותן מקללים אותו וכו'.

עשיית מלאכה - דיני עשיית מלאכה כמו בערב שבת שמלאכה שאין בה שיהוי מותרת, ומלאכה שיש בה שיהוי מותרת מעיקר הדין עד מנחה קטנה, ולכתחילה מחמירים מזמן מנחה גדולה. אלא א"כ במקום צורך. (עי' שו"ע סי' רנ"א ס"ב, ונתבאר בהרחבה בשערי יוסף הלכות שבת ח"א).

מצות שמחה לאשה - חיוב גמור על הבעל לקנות בגד או תכשיט ליו"ט א', כפי ממונו, ונתבארו הדינים בהרחבה בספר שערי יוסף הלכות יו"ט.

יהיו יותר גבוהים מהערבות טפח. (רמ"א סי' תרנ"א)
ס"א ומשנ"ב סקי"ב).

אגידה ביו"ט - אם לא אגד בערב יו"ט מותר

לאגוד ביו"ט, [ואף בליל יו"ט מותר (ש"ת דברי
ישראל ח"א סי' קצג)] אך צריך להזהר בב' דברים, א'
לא יתלוש עלה מהלולב שהשתמשו בו. וכנ"ל.
אך התלישה ביו"ט מותרת לפי שאין איסור
תולש בתלוש. (ביכור"י סק"ה). ב). לא יקשור קשר
על גבי קשר, אלא רק ע"י קשר עניבה. או [לבני
אשכנז כנ"ל] ישים את הד' מינים בתוך הקושיילך.
(כיון שאסור לקשור אף בקשר עניבה משנ"ב סי' שי"ז
סקכ"ט). [והמקילים לאגוד בעלי הלולב ביו"ט בקשר
גמור, יש להם על מה שיסמוך, שעלי הלולב מתייבשים
ואינם בני קיימא. (עי' עבודת הקודש מורה באצבע ס"ק רצא,
ובביה"ל סי' שי"ז ד"ה עניבה, ולמעשה בחי"א כלל ס"ו ס"ח
ביכור"י סק"ד ובכה"ח שם סקי"ט, ואולם מבואר במשנ"ב סי'
שי"ז סקל"ד לאסור)].

דיני הדלקת נרות

זמן הדלקת נרות ביו"ט - לכתחילה מן הראוי

להדליק נרות יום טוב, בערב יום טוב, [כיון
שבזמנינו אפשר שהוא נר של בטלה, כי אי"צ להדליק
נרות שיש כבר אור חשמל], אך יש נוהגים להדליק
סמוך לסעודת יו"ט, ואין למחות בידם.

חיוב הברכה בהדלקה - חובה לברך על

הדלקת נרות ביו"ט, [ונח' הפוסקים האם
נשים שנוהגות שלא לברך על הדלקת נרות בליל יו"ט,
צריכה לשנות ממנהגה ולברך, כיון שנח' הראשונים
אם צריך לברך על נרות יו"ט].

ברכה לפני ההדלקה - ביום טוב לכו"ע צריך

לברך לפני הדלקה ואח"כ לברך, [ויש
מבני אשכנז שנוהגים גם ביו"ט ואח"כ לברך].

מקום ההדלקה - לכתחילה יש להדליק הנרות

בסוכה כיון שיש להדליק במקום
האכילה, אך במקום חשש סכנה ידליק את
הנרות מחוץ לסוכה באופן שרואים את הנרות
מהסוכה, ואם לא ידליק במטבח או בחדר
שישנם בו בני הבית, ולכתחילה ידליקו את
החשמל בסוכה בזמן הדלקת הנרות בבית. (עי'
שו"ע שם ומשנ"ב סק"ח, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף
שבת בהל' הדלקת נרות בסי' רס"ג).

להשתמש בעלי הלולב לאיגודו - לפני

שהשתמשו בו מותר לכתחילה,
אבל לאחר שהשתמשו בו מחמירים בזה,
ובדיעבד אפשר להקל. (עי' דע"ת סי' תרנ"א סק"א
ובא"א בוטשאטש סי' תרס"ד ס"ד).

צורת האיגוד - בני ספרד: נוהגים לקשור את הד'

מינים בקשר על גבי קשר, בשלשה
קשירות, (שו"ע סי' תרנ"א ס"א ומשנ"ב סק"ז), ובני
אשכנז: רובם נוהגים לאגד בקושיילך, (ערוך
השולחן שם ס"ז), וכיון שקושיילך לא מועיל לקשר
נהגו גם לעשות את הקשר על קשר בלולב. (עי'
נאות מרדכי סוכות שקושיילך שבזמנינו אינו כמו בזמנם
שהיה קשר גמור) **בן ספרד שרוצה לאגד בקושיילך,**
[ע"פ הקבלה] אינו לכתחילה, וצריך עוד קשר, (עי'
חת"ס סוכה לו: שו"ת בית דוד סי' תנ"ד וביכור"י שם סק"ח).

סדר אגידת הלולב - צורת הקשירה, הלולב

באמצע, וההדסים בצד ימין והערבות בצד
שמאל (משנ"ב סי' תרנ"א סקי"ב), **והנוהגים**
כהאריז"ל: מניחים הדס אחד מימין הלולב, והדס
א' משמאלו והדס א' באמצע על שדרת הלולב.
ערבה א' מימין הלולב וא' משמאלו. (כה"ח שם
סקי"ד).

סדר התחיבה בקושיילך לבני אשכנז - יתחוב

את ההדסים והערבות לתוך הקושיילך,
כיון שצריך שיהיו בתוך ידו בשעת הברכה [ולא
מועיל אחיזת הקושיילך אם ההדסים והערבות נמצאים
למעלה מאצבעותיו]. (הגרע"פ).

ג' טבעות בלולב - בני אשכנז נהגו להוסיף גם

הלולב לבדו שלוש טבעות נוספות, (משנ"ב שם
סקי"ד) אך **בני ספרד** לא נהגו בזה, כיון שהלולב
סגור (שו"ע הרב שם ס"א) ורק צריך עוד ב' קשרים,
אך אם הלולב סגור אין צריך עוד ב' קשרים. (עי'
הורני חוקיך עמ' שפח, ויש נוהגים בי"ח קשרים ראה בכה"ח
שם סקט"ז).

גובה הלולב - יש להזהר ששדרת הלולב תהיה

גבוהה טפח מההדסים והערבות, (שו"ע סי'
תרנ"ו ס"א וס"ב). וכן נזהרים ע"פ הקבלה שההדסים

פרק ל"ב

דיני הישיבה בסוכה בלילה ראשון

עניית אמן על ברכת שהחיינו לנשים: בנות

ספרד: לא יענו אמן כיון שהוא הפסק, ואינה יכולה לשתות מהיין, אך אם תענה אמן תוכל לשתות מהיין בדיעבד, ויש אומרים שאף בנות ספרד יכולות לענות אמן. **ובנות אשכנז:** יכול לענות אמן.

דיני מצוות אכילת כזית לחם ביום הראשון

חוב אכילת פת - חייב אדם לאכול בסוכה בליל יו"ט ראשון, פת בשיעור כזית, [-לכתחילה הוא כ־30 גרם, ומי שקשה לו 18 גרם], (שו"ע סי' תרל"ט ס"ג). אך יש אומרים שחייב לאכול פת בשיעור יותר מכביצה כ־55 גרם, ולכן **לכתחילה יש לאכול פת יותר מכביצה**. (כה"ח סק"נ ובא"ח האזינו ו' ועוד).

אכילת חלה מתוקה או כזית ראשון עם סלטים - לבני אשכנז: מותר לאכול בליל יו"ט א'

את הכזית עם חלה מתוקה, (עי' משנ"ב סי' תרל"ט סק"א). **ולבני ספרד:** שברכת חלה מתוקה מזונו, צריך לאכול כזית לכל הפחות מחלה שאינה מתוקה. (עי' חזו"ע ברכות דיני ברכת הפת). מותר לאכול את הכזית ביו"ט ראשון עם סלטים וכדו'. (ישועות יעקב סי' תע"א סק"ב, ודלא כמ"ש בשו"ת יד אליהו פסקים סי' כג להחמיר בזה).

אכילה בכדי אכילת פרס - יש לאכול את כזית פת הראשון במשך זמן של כדי אכילת פרס. ואם לא אכל בכדי אכילת פרס צריך לחזור ולאכול.

שיעור הזמן בכדי אכילת פרס - לבני ספרד: בין ארבע לשבע דקות, **ולבני אשכנז:** בתוך ארבע דקות ויש מחמירים שתי דקות. [ורק ביו"כ שהוא דאורייתא מחמירים לחולה בתשע דקות].

סדר הכניסה לסוכה והקידוש ביו"ט ראשון

אמירת לשם יחוד של מצות הסוכה בתוך

הסוכה - אפשר לומר לשם יחוד לשם מצות סוכה בתוך הסוכה, כדי שלא להפסיד מצוה דאורייתא של סוכה, וסגי בכוונה שנכנס לסוכה, ובפרט מה שמזמינים את האושפיזים לסוכה הרי הוא ביטול מצוה מדאורייתא.

הזמנת האושפיזין - בני ספרד: נהגו להזמין

את האושפיזין [כמובא בזה"ק] כל יום, כמובא הנוסח מהבא"ח, ונהגו שכל בני הבית יאמרו אותו, [אך בודאי שאין בזה חיוב] **ובני אשכנז:** נהגו שרק בעל הבית מזמין.

סדר הקידוש ביום הא' - אלה מועדי וכו',

ברכת הגפן, מקדש ישראל והזמנים, לישב בסוכה, וברכת שהחיינו. [ויכוון עם על מצוות סוכה וגם על חג הסוכות]. (שו"ע סי' תרמ"ג ס"א). [ואם מתארח בסוכת חברו, אינו צריך לחזור ולברך על סוכתו שוב ברכת שהחיינו].

קידוש וברכת שהחיינו בעמידה/בישיבה -

לבני ספרד: נוהגים לקדש בעמידה ולהתיישב לאחר ברכת לישב סוכה, קודם ברכת שהחיינו, ואח"כ יברך שהחיינו, בישיבה או בעמידה. (שו"ע שם ס"ב, וכה"ח שם סק"ג בשם הב"י). **ולבני אשכנז:** נהגו לומר את כל הקידוש ובישיבה, ויש שנוהגים כדעת האריז"ל שיש לקדש בעמידה, ולהתיישב לפני ברכת לישב בסוכה. ולגבי זמן הברכה בקידוש ביום יתבאר להלן.

דיני הזכרת יעלה ויבוא ביו"ט א' דסוכות

בליל א' דסוכות מזכירים יעלה ויבוא בברכת המזון. **ואם שכח ולא אמר יעלה ויבוא, צריך לחזור על ברכת המזון, אך אם מסופק אם אמר יעלה ויבוא, לבני ספרד: אינו חוזר, כיון שאימת יו"ט עליו, וטוב שישמע ברכת המזון מאחר, ולבני אשכנז חוזר, ולכו"ע בקרוב לודאי ששכח, צריך לחזור ולברך ברכת המזון.**

נזכר ששכח לומר בתוך ברכת המזון - אם נזכר מיד כשאמר ברוך אתה ה' לפני שחתם בונה ירושלים, יסיים למדני חוקיק, ויחזור לומר יעלה ויבוא, ואם נזכר שטעה לאחר שחתם בונה ירושלים יאמר שם ברכת אשר נתן בשם ומלכות, ואם נזכר שלא הזכיר מעין המאורע אחר שהתחיל בברכה רביעית יסיים הברכה, ולמנהג בני אשכנז שחוזרים על יעלה ויבוא יחזור לתחילת ברכת המזון.

אשה ששכחה לומר יעלה ויבוא - בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז, אינן צריכות לחזור.

אכילת פת כביצה כדי אכילת פרס - אף שכנ"ל שלכתחילה יש לאכול פת יותר מכביצה שהוא שיעור שני כזיתים, **מ"מ די לאכול כל כזית מהם תוך כדי אכילת פרס,** (עי' מט"א תרכ"ה סג"ב שהחמיר בזה, ולמעשה עי' משנ"ב סי' תרל"ט סקכ"ב, וחזו"ע סוכות עמ' קיד דנקטינן לקולא).

כוונה בישיבת הסוכה - צריך לכוון באכילתו בסוכה שציוונו הקב"ה לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים וזכר לענני הכבוד שהקיפן עלינו להגן עלינו מהשרב והשמש. (סי' תרכ"ה ס"א ומשנ"ב שם) ובדיעבד אם כיון רק לצאת ידי המצוה, ולא כיון את הנ"ל יצא ידי חובה, **אך אם לא כיון לכתחילה צריך לחזור ולאכול שוב כזית לחם.** (שם וסי' ס', ובשערי יוסף סוכות חלק בירורי הלכה).

מצוה באכילה כל השבוע - אף שאין חיוב לאכול כל שבעת ימי החג פת בסוכה, מ"מ יש מצוה לאכול כל שבעת הימים בסוכה פת. (משנ"ב שם סקכ"ד).

פרק ל"ג

דיני הפטורים והחייבים בסוכה

שיש חיוב ערבות על קיום מצות חבירו, והרי הוא נקרא שמחויב בדבר, מ"מ חינוך הרי הוא חובה שבגופו, ולכן בנו קודם.

שמונה פטורים משיבה בסוכה

אך מצינו כמה פטורים משיבת הסוכה, א' מצטער ב' חולה, ג' משמשי חולה, ד' שלוחים/עוסקים במצווה, ה' הולכי דרכים, ו' במקום מצוה, ז' טרודים בטרדת מצוה כגון חתן בשבע ברכות ח' פטור של תשבו כעין תדורו. ט' ירדו גשמים והוא שייך קצת לפטור של מצטער בסוכה, ויש בזה פרטים רבים, ולהלן יתבארו בהרחבה.

מצטער (א)

מצטער בסוכה - מצטער פטור מהסוכה וכמו שנאמר "תשבו כעין תדורו" וכמו שאדם שמצטער בביתו יוצא מביתו, כך הוא הדין בסוכתו (תוס' סוכה כו. מרדכי סוכה רמז תש"מ, מהרי"ל הל' סוכה סי' יט). וגדר מצטער שהיה יוצא מהחדר שנמצא בו לחדר אחר אף הוא בכלל צער שהיה יוצא מביתו, וצער זה פוטרו מחובת ישיבה בסוכה, ולא צריך צער שהיה יוצא מחמתו מחוץ לביתו לגמרי. (חיי אדם כלל קמז ס"ו, ואלף המגן סי' תרכ"ו סק"ח).

אף אם מצטער בלילה הראשון חייב לאכול כזית, אך צריך לחכות לאכול כזית ראשון בסוכה רק עד חצות. (רמ"א סימן תר"מ ס"ד בשם הכל בו, ועיין משנ"ב סקט"ו).

גדר מצטער - בכלל מצטער הוא מי שאינו יכול לישון או לאכול בסוכה, בגלל הרוח, או הקור, או החום, או ריח או זבובים ויתושים וכדו'. או שבאמצע חול המועד סוכות נכנסו לו

החייבים בסוכה - אנשים חייבים בסוכה, אך נשים פטורות מסוכה, כדין מצוות עשה שהזמן גרמא. (שו"ע סי' תרל"ט ס"ב, וסי' תר"מ ס"א).

חיוב בניית סוכה למי שאין לו סוכה - מי שאין לו סוכה חייב להוציא חומש מממונו לבנות סוכה או להשכיר דירה לשבוע שלם שיש בה סוכה, (עי' סי' תרנ"ו ובביה"ל שם). ואף אם יש לו סוכה לאכילה, ואין לו סוכה לשינה חייב בהנ"ל, [אלא א"כ יש לו פטורים, וכמו שיתבאר להלן].

חיוב קטנים בסוכה - אף קטנים חייבים לאכול בסוכה, ושיעור הגיל הוא כמגיל 6, ואם אינו צריך לאמו אף מגיל 5 הרי הוא חייב בסוכה, חייב אביו לחנכו במצות סוכה (שו"ע סימן תר"מ ס"ב, ומשנ"ב סק"ד), וקטנים הנ"ל שחייבים בסוכה יש בהם איסור ספיה, ולכן אסור להאכיל לקטנים בידים, דהיינו לתת להם לאכול בתוך פיהם או לצוות להם לאכול (משנ"ב סק"ה), ויש להזהר שהקטנים לא יאכלו מחוץ לסוכה, כגון שמתארחים, ולפעמים יש בזה איסור ספיה לקטן. ורק אם מניחים לפניו אין בזה איסור.

קטן שנרדם מחוץ לסוכה - אין חיוב לאביו מדיני חינוך להכניסו לסוכה. (ע"פ הגרשז"א שפטור ממצות סוכה). אך בקרוב לגיל מצוות ראוי לחנכו.

שינת בנו הקטן בסוכה או חתנו בסוכה - אדם שיש לו בן קטן שהגיע לגיל חינוך בסוכה [בד"כ גיל 6-5] ויש לו חתן שאין לו סוכה, ואין לו מספיק מקום בסוכה, כיון שחייב בחינוך בנו צריך לתת לבנו לישן בסוכה. ואף

פטור מהסוכה, אם אין לו סוכה אחרת במקום הנ"ל. (עי' רמ"א סי' תרל"ט ס"ה, ובשו"ת מהרש"ג ח"ג סי' ל"ט ובא"א בוטשאטש סי' תר"מ ס"ד שהגדר בזה שאם היה בצער היה יוצא מחדרו או ביתו הרגיל לחדר או בית שאינו רגיל בו).

וכיון שהוא דבר שבחובה אי אפשר לקנותו מכספי מעשרות, [והרי הוא בכלל הוהצאות שבת ויו"ט שחוזרות], אך יכול לקנות לאביו מזגן בסוכה מכספי מעשרות. (ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף שאלות ותשובות המצויות במעשר כספים פרק י"ג).

אמנם במקומות שהחום אינו מרובה, ואפשר לישן בסוכה בלילה בלא מזגן, ורק בצהריים שהחום מרובה אי אפשר לישן בסוכה, הרי היא נחשבת לסוכה כשרה כיון שברוב היום הרי ראוייה לדירה.

דיני מצטער מחמת רעש

הקדמה: יש שני הלכות בדיני מצטער, **דין א'** שאין לבנות את הסוכה במקום שמצטער כגון במקום הריח או הזבובים והפרעושים, שהסוכה פסולה כמבואר בשו"ע (סי' תר"מ ס"ד). **דין ב'** הסוכה נבנת במקום ראוי לשינה ואכילה, ואח"כ אירע פטור של מצטער.

ולכן למעשה יש בכך כמה דרגות.

א. אם בונה את הסוכה במקומות שיש רעש כל הזמן, אם יש רעש באותו איזור משמחת בית השואבה עד השעות המאוחרות של הלילה, או שהסוכה ליד כביש סואן או בית הכנסת מרכזי, א"כ הרי הוא בכלל העושה סוכה במקום שמצטער שהיא פסולה, ואינה ראוייה לדירה.

ב. אם בונה את הסוכה במקום שיש רעש רגיל שיש בכל רחוב ששומעים בסוכה, כיון שבשעה 11 בלילה שיש רגילות לישן מאוחר שאינה פסולה, כיון שבשעה שרגיל לישן אינו

עכברים וחתולים וכדו' לתוך הסוכה הרי הוא מצטער ופטור מן הסוכה, אבל אין לבנות את הסוכה לכתחילה במקומות הנ"ל שלא ראויים לשבת שם, ולכן אם עשה שם סוכה יוצא בסוכה הנ"ל יד"ח כיון שלא יכול בסוכה הנ"ל כל צרכיו, ואינו תשבו כעין תדורו (שו"ע ורמ"א שם, ומשנ"ב שם סק"כ).

פטור מצטער לפי דרך בני אדם - פטור

מצטער הוא דוקא אם דבר שדרך בני אדם להצטער בו, (רמ"א שם) אלא א"כ הוא אנין דעת שהרי הוא פטור מהסוכה (משנ"ב סק"ל, ועיין בביה"ל שם ד"ה אלא).

מצטער מעכברים - אין לבנות סוכה במקום

שיש בה עכברים, ואם בנאה שם לא יצא ידי חובת סוכה כלל, וצריך להוציא עד חומש מממונו לבנות סוכה אטומה או במקום גבוה שלא יבואו לשם עכברים, ויהיה מצטער מהסוכה. אך אם לא ידע שיש שם עכברים, ובאמצע סוכות רואה שיש שם עכברים, בדיעבד יוצא בסוכה זו באכילה, ובשינה הרי הוא פטור מהסוכה מחמת דין מצטער, ואם אין לו טורח גדול צריך ללכת לסוכת חבירו או שכינו או קרוביו, חוץ מיום הראשון שחייב להשתמש בסוכה זו. (עי' שו"ע סי' תר"מ ס"ד).

מזגן בסוכה - בזמניו במקומות שהחום

מרובה, **יש חיוב לשים מזגן בסוכה כדי**

שיוכל לשבת בה לאכול ולשתות ולישן, ושלא

יהיה מצטער מהסוכה. [בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קצ"ד) שאין חיוב לחתן לבנות סוכה של ארבע דפנות ולבנותה גדולה כדי שיוכל להיות בסוכה הוא וכל בני חופה, וא"כ ה"ה הכא, ובפרט כמ"ש בפמ"ג (סי' תרל"ט משב"ז סק"ז) שאשרי מי שיש לו סוכה מיוחדת עם תנור, שאינו מן הדין אלא ממידת חסידות. ומ"מ אם אפשר בקלות להכניס תנור או מאוורר כתבו הפוסקים שצריך להכניס, וכ"כ בהליכו"ש (פ"ט סק"ז) ובמועדים וזמנים (ח"ח סימן קז), ואפשר שבלי מזגן בסוכה, הרי הסוכה אינה ראוייה לשבעה]. אך אם שכח להפעיל את המזגן בערב יו"ט, אם הוא במצב שאי אפשר לאכול ולישון שם וכל האנשים מצטערים לשבת בסוכה הרי הוא

סוכה במקום רעש, ומ"מ אם בונה סוכה במקום רעש שאי אפשר לישן ברוב שעות הלילה, יש אומרים שצריך לקחת כדורי שינה כדי שיוכל לישן בסוכה, ולא יצטרך לבנות סוכה במקום אחר. [וע"ע בהלכות חג בחג (סוכה פט"ו הערה 14)].

ה. מצטער מכל רעש קטן - יש בני אדם שמצטערים מכל רעש קטן, ולכן אינם יכולים לישן בסוכה כיון שהיא אינה אטומה, משא"כ בתוך הבית, אף שראוי שיקח אטמי אוזניים או כדורי שינה, כדי לקיים מצוות שינה בסוכה, מ"מ נראה שיש להם פטור של מצטער, [ע"פ מש"כ במשנ"ב (שם סקכ"ו) בשם הנהר שלום, שבסוכה שיש בה ז' טפחים על ז' טפחים, שאם הוא מעונג וקים ליה בגויה דלדידיה הוי מצטער לישן שם בכפיפה, אין הכא נמי שפטור מלישן שם ע"ש. וה"ה הכא שהסוכה כשרה וכיון שמפריע לו כל דיבור קטן דינו כמצטער מפני הדחק ופטור, וכ"כ בשו"ת פקודי הלוי (ח"ב סימן ו')].

ז. אם הרעש מפריע לו מעט להרדם, אבל לאחר מכן יודע שתחטפו שינה, כיון שזו דרך שינה בסוכה חייב בסוכה. [וכן נראה מדברי הגרנ"ק (פסקי שמועות סוכה עמ' קכ) שאם מצטער מהראש שבאמת לא יכול לישן פטור, אבל מי שרוצה לישון בסוכה הרי הוא לא מצטער, ובשו"ת פקודי הלוי (שם)].

ח. זקנים וכן אנשים שמתעוררים באמצע הלילה מכל רעש קטן, יש להם דין של מצטער, [ע"פ הנ"ל, וכן נראה ממש"כ באשל אברהם מבוטשאטש (סי' תר"מ) שזקן שיש דברים שמצטערים אותו מחמת גילו שמשערים אותו מחמת גילו, ע"ש].

ט. מצטער שיש רעש בצהריים - אם הולך לישן בצהריים, ויודע שאח"כ יהיה רעש מילדים או משירת השכנים, הרי הוא פטור מעיקר הדין כדין מצטער [שושנת ישראל (סוכות עמ' קנז)].

בכלל מצטער. ולכן אם בנה את הסוכה במקום רגיל, ובלילה אחד יש רעש יש לו פטור של מצטער מהסוכה.

ג. רעש בבנינים גדולים - אם יש רעש כמצוי בבנינים גדולים שישנם מאות בני אדם באותו בנין, ושכן אחד שעושה רעש, עושה רעש לכולם, [וא"כ לכאורה כיון שאי אפשר לבנות סוכות אטומות, וכמ"ש בשו"ת אור זרוע, מפני הגשם, וא"כ א"א לבנות סוכות מפני הרעש, וא"כ לכאורה הסוכה פסולה, אך נראה מכמה טעמים שהסוכה נחשבת ראויה לדירה וכמו שנתבאר בארוכה בשערי יוסף סוכות חלק בירורי הלכה], ולמעשה נראה כיון שבד"כ יכול להרדם אם עייף, נחשב סוכה שראויה לדירה, וראה פרטי הדין להלן.

ד. אטמי אוזניים או כדור שינה בסוכה שיש רעש - בסוכה שיש רעש [חד פעמי ולא קבוע] אינו חייב לשים אטמי אוזניים, כמו שחייב להביא כרים וכסתות, [שכתב בביה"ל (סי' תר"מ ד"ה מפני הרוח)] ואמנם אפשר שאין אדם מחוייב לשים אטמי אוזניים, מדין תשבו כעין תדורו, וכמו שבביתו לא נוהג כן ה"ה בסוכה, ומה שחייב לשים בשעת האכילה בגדי חורף, ולהביא כרים וכסתות מביתו, כיון שאף בביתו ישן עם כרים וכסתות. ומ"מ ראוי לשים אטמי אוזניים, אם יכול לשים בקלות, וכמו להכניס תנור. וכן יכול לקחת כדורי שינה, [וכן הו"ד הגריש"א באשרי האיש (ח"ג פכ"ו סמ"א) שיש לקחת תרופה אף כדי לישן בסוכה, כיון שאף בביתו היה עושה כן כדי שיכול לישן]. ויש אומרים שאינו צריך לקחת כדורי שינה, [בשו"ת רבבות אפרים (ח"ו סי' רס"ד) כתב ששמע מהגרשז"א זצ"ל שאין חיוב וצורך ליטול תרופה בכדי שיוכל לישן בסוכה, ע"ש, ומסתברים דבריו ע"פ הנ"ל דתשבו כעין תדורו, והרי הוא בכלל מצטער. וכן נראה לפי מש"כ בשו"ת חכם צבי (סימן צ"ד) בשם התרומת הדשן (סי' צ"ב) שמי שאינו יכול לישן בסוכה רק אם הרגליות מכווצות שאין לו מקום לפשוט ידיו ורגליו אין לו פטור של מצטער שהרי כל סוכה שיעורה ז' על ז', והעיר החכם צבי ע"ד דודאי אינו מוייב לישן בסוכה כזו, עכת"ד, וא"כ בודאי שאדם שלא רגיל ליטול כדורי שינה, שאינו צריך ליטול כדורי שינה בסוכות], אך כנתבאר היינו דוקא ברעש שמגיע לאחר מכן, אבל לא בונה

פסקים דיני הפטורים והחייבים בסוכה והלכות

סוכה ואפילו חש בראשו או בעיניו. (שו"ע סימן תר"מ ס"ג). ואף אם חולה באחד מאיבריו דינו כחולה.

גדר החולה שמחמת החולי מפריע ומצטער
לשבת בסוכה, אבל אם אין לו הבדל חייב לשבת בסוכה. (עי' משנ"ב סק"ו וסקי"א).

משמשי חולה (ג)

משמשי חולה - פטורים מהסוכה אף ביו"ט

ראשון של סוכות, (שו"ע סימן תר"מ ס"ג) משום שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (משנ"ב סק"ז, ואף שכתבתי בכמה דוכתי בשם הגר"י זילברשטיין שליט"א שאין את הדין של עוסק במצוה פטור מן המצוה היום שעוסקים לדברים אחרים, מ"מ בכה"ג הרי אינו שייך את הטעם הנ"ל כי יכול לעזור לחולה וגם תוך כדי לענות לטלפונים והבן). והמשמש לחולה פטור מן הסוכה אף בזמן שאין החולה צריך לו, אבל מ"מ אם יכול להיות בסוכה בשעה שהחולה אינו צריך לו יהיה בסוכה (עי' שו"ע ס"ב וג'). ויש בזה עוד דוגמאות כגון נשים לפני הלידה, ולהלכה כל שיש חולי וצריכים עזרה יש בזה פטור של משמשי חולה.

משמשי חולה בשכר - כגון שישן עם חולה בלילה] - פטורים מהסוכה, (עי' כה"ח סקט"ז).

אשה שצריכה את עזרת בעלה בלילה בטיפול

בתינוקים - פטור משינה בסוכה. (עי' שו"ע שם ומקור חיים שם, שתינוק שמוטל בעריסה שצריך לנדנד עריסתו בלילה להרגיעו ולהשקיתו אף המשמשו פטור מהסוכה, ובשו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קצ"ח, ובחזו"ע סוכות דיני ישיבה בסוכה). ומצוי באשה לאחר לידה. (הורני חוקיק סוכות עמ' רלז). או באשה מעוברת שאינה חשה בטוב.

שלוחים/עוסקים במצוה (ד)

שלוחי מצווה או עוסקים במצווה, פטורים מהסוכה, (עי' שו"ע סי' תר"מ ס"ח) אך אינו מצוי כ"כ בזמנינו. אמנם מצוי בבחורי ישיבה שבאים לישיבה בערב שמיני עצרת בצהריים,

[י]. **מצטער שיש אור בצהריים - אם הולך** לישון בסוכה בצהריים, ומצטער לישון מחמת שאור יום, הרי הוא בכלל מצטער. [הגר"ש אלישיב זצ"ל בפסקי שמועות (סוכה עמ' קכ)].

סוכה שלא ראוייה לשינה - כגון סוכה בפראקים או ליד בית הכנסת ובכותל המערבי או ליד מסעדות וכדו', הסוכה כשרה, אך צריך לבדוק שהיא כשרה כדין. (עי' בשערי יוסף סוכות חלק בירורי הלכה, ובמש"כ בזה בספר הורני חוקיק סוכות עמ' רמב).

מצטער מחמת נחירות וכדו' - אם אי אפשר

לישון כך פטור מסוכה. (ווי העמודים י' עמ' ע), אך לכתחילה כיון שיודעים מזה, צריכים לבנות ב' סוכות, כדי שיוכלו לקיים מצוות סוכה. וכנ"ל.

מצטער בסוכה מחמת שבניו הולכים לישון

מאוחר ואח"כ מפריע לו לישון - אינו חשוב מצטער כיון שהוא בעל הבית, והרי הוא חייב בסוכה. (הוראת הגר"ש אלישיב זצ"ל).

מצטער לישון בסוכה כי ישנם אורחים בסוכה

- פטור מלישון בסוכה ובביתו גם לא היה ישן בסלון אם היו שם אורחים כיון שהיה מתבייש לישון ותשבו כעין תדורו, [כיון שאף אי נעימות הרי הוא בכלל מצטער בסוכה, שפטור מהשינה, ורק באכילה חייב עי' משנ"ב (סי' תרמ סקכ"ב וסקכ"ג) ובשו"ת אמרי יעקב (ח"ד סימן ס"ג)], אך אם הוא בעל הבית כיון שהוא הזמין אותם ויכול לסלק אותם אינו נפטר משינה בסוכה.

מצטער מחמת שאשתו מפחדת לישון לבד -

מעיקר הדין אינו פטור, וצריך לבנות סוכה באופן שיכול לישון שם עם אשתו.

חולים (ב)

חולים - חולים פטורים ממצות סוכה, ואף חולה שאין בו סכנה, פטור ממצות

לאכול בודאי שדינו כהולכי דרכים, וכמו שיתבאר להלן.

במקום מצוה (ו)

חוב שנה בשנה בסוכה בשנה ראשונה - אף שיש שכתבו להקל שבשנה ראשונה חתן פטור מסוכה, מחמת מצוות ושמח את אשתו, להלכה אף בשנה ראשונה חייבים לישן בסוכה, כיון שיכול אשתו תישן עמו, אך אם מקיים מצוות עונה בכל יום [אם היא טהורה] הרי הוא חייב בסוכה, [ויש מתירים אף לכתחילה לעשות כן אף שלא בשנה ראשונה, (שמעתי מהגרע"פ) ואך למעשה יש להתיר רק בל"ט או במקום מצות עונה (כה"ח סקמ"ו) או בשעת הדחק שיאן לו סוכה].

במקום כיבוד הורים - להתארח אצל הורים שאינם שומרי תורה ומצוות ואין להם סוכה, אין להתיר בזה, אלא א"כ ההורים זקנים או חולים שפטורים כדן משמשי חולה, ולכתחילה יבנו שם סוכה, וגם משום מצוות אכילה בליל יו"ט הראשון.

טרודים בטרדת מצווה (ז)

חתן שבתוך שבעת ימי המשתה, פטור ממצוות סוכה, (עי' שו"ע שם ס"ו) אך בזמנינו אף חתן בתוך שבעת ימי המשתה חייב בסוכה, כיון שאין שושבינים בזמנינו. [ובלא"ה אינו כ"כ מצוי].

תשבו כעין תדורו (ח)

תשבו כעין תדורו, וכמו שאדם מתנהג בביתו, כך בסוכה, ולכן אם נרדם מחוץ לסוכה אין חוב להעירו משנתו, [ויש אומרים שצריך להעירו משנתו, (עי' בא"ח ש"א האזינו ח'), והכל לפי האדם, אם יודע שרוצים להעירו, שנזהר מאוד שלא לישן בסוכה יש להעירו, ולכן מותר להעיר אף את אביו אם נרדם מחוץ לסוכה, אם יודע שמקפיד ע"כ, אבל אם סובר כשיטת המקילים לא יעיר אותו].

מותר לנוח בחדרי הישיבה ודינם כשלוחי מצוה שפטורים מהסוכה. [מו"ר הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א בשו"ת אמרי יעקב (ח"ד סימן ס"ג)]. אמנם יש להעיר מכמה טעמים שאינו נחשב שלוחי מצווה, כיון שאין חיוב מדאורייתא או מדרבנן להיות בישיבה בשמחת תורה, ויכול להיות במקום אחר, וא"כ כיצד יפטר מסוכה דאורייתא, ועוד שיכול לישן בבוקר, ולא להיות ניעור בליל הושענא רבא שאינו חוב גמור ורק מנהג. ועוד שאינו נחשב כמצוה באותו זמן שהולך לישן מחוץ לסוכה. [וכן הסכים עמי מו"ר הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א מח"ס שו"ת שבט הקהתי].

חיילים במלחמה שנלחמים בשטח מול המחבלים ועוברים מבית לבית שפטורים ממצוות סוכה. (כדן שומרי העירף כמבואר בשו"ע שם ס"ט ובמשנ"ב שם סקמ"ו, ולפעמים אף משום מצות פדיון שבוים). אך השומרים וכדו' שיכולים לשבת בסוכה או בזמני המנוחה [אם אינם במקום סכנה] חייבים לבנות סוכה. (כדן הולכי דרכים כמבואר בשו"ע שם ס"ח). [וכן ה"ה לגבי חיובם בד' מינים, (שאלת הג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך)].

הולכי דרכים (ה')

הולכי דרכים ביום ובלילה פטורים מהסוכה. (שו"ע סימן תר"מ ס"ח). ויש בזה עוד פרטים.

הנוסעים לטיול מחוץ לעיר - פטורים מן הסוכה ויכולים לאכול ולישון ברכב, וכן הדין בנסיעה באוטובוס בין עירוני או ברכבת וכל כיוצא בזה, ומ"מ אם יש לו סוכה ליד הרי הוא חייב בסוכה אך אין היתר לאכול בפראק וכדו' בלא סוכה, ויש מחמירים שאף באוטובוס אסור לאכול בלא סוכה, (עי' חזו"ע סוכות), ולהלכה נראה שאף המחמירים היינו דוקא שהולכים לטיול כגון למסלול וכדו' של הרבה זמן ומפקיעים את עצמם לגמרי ממצות סוכה, משא"כ אם נמצא בדרך ורוצה

פתיחת גג עם צירים לאכילה - אם הפסיקו הגשמים, אעפ"כ חייב לפתוח את הגג עם צירים, [אף עם סולם] מחמת מצות סוכה.

חזרה לבית לישן שהפסיקו הגשמים - אם התחיל לרדת גשם באמצע הלילה, ועבר לישן בביתו, ואח"כ הפסיקו הגשמים, אינו צריך לחזור לישן בביתו, אלא יכול להמשיך לישן בבית עד עלות השחר, אבל לאחר עלות השחר, או בשנת הצהריים אם התעורר חייב לקום ולעבור לסוכה. (עי' שו"ע ורמ"א שם ס"ז, ואף השו"ע מסכים לרמ"א, ויש אומרים שבזמנינו שישנים לאחר עלות השחר, אף אם התעורר לאחר מכן אינו חייב לעבור כיון שלא מטריחים אותו. (חזו"ע סוכות עמ' רז מדנפשיה).

אם הפסיקו הגשמים, ועדיין לא שכב במיטתו - להלכה נפסק: שכל שיש לו טירחא, אינו חייב לחזור לסוכה. ולכן אם כבר העביר את המזרונים והכרית והשמיכה וכדו', אינו חייב להעבירם לסוכה, אם הסוכה מלאה מים, ויקח לו זמן לנקותה, אם צריך להתלבש בבגדים כדי לרדת לסוכה, אם יש לו גג עם צירים וקשה לפתוח אותו, אינו חייב לפתוח אותו, אך אם אפשר לו בקלות לחזור לסוכה כגון שהסוכה במרפסת ביתו, שיחזור לישן בסוכה, (עי' משנ"ב שם סקמ"א, וחוט שני סוכות עמ' רמח), וגם מחמת שאם יתעורר לאחר עלות השחר צריך לחזור ביתו, לכן עדיף לחזור לסוכה. אך אם התחזית שיהיה גשם, והגשם מתחיל וחוזר, אינו חייב בכל זה, אלא יכול להמשיך את שנתו בבית אף לאחר עלות השחר. (עי' שעה"צ סקע"ח וכה"ח סקפ"ה, ואף למשנ"ב, וכמו שיתבאר בהלכה הבאה).

שמע בתחזית שירד גשם או שיש עננים ונראה שהולך לרדת גשם - יש בזה חילוק בין אכילה לשינה, שאם רוצה לאכול בבית, אם עדיין לא התחילו גשמים, אין בזה פטור של ירדו גשמים, כל עוד שלא התחיל הגשם. (עי' משנ"ב סקל"ג, ובספר שער"י עמ' 162 בארוכה). אבל אם רוצה לישן בבית, אם נראה שירד גשם, פטור מהסוכה, כיון שאין דרך

להרדם מחוץ לסוכה בנסיעה - מותר להרדם לכתחילה להרדם מחוץ לסוכה כגון שנוסע מחוץ לעיר נסיעה ארוכה, כיון ששיבת הסוכה היא "תשבו כעין תדורו" וכן היה נוהג בשאר ימות השנה, אין בזה איסור. ולכן אם דרכו להרדם באוטובוס או בנסיעה אף שהיא בתוך העיר אין בזה איסור. (הסכמת הפוסקים).

דיני ירידת גשמים בסוכה (ט)

אם יורדים גשמים בסוכה פטור מהסוכה, כיון שמצטער, והממשיך לשבת בסוכה שיורדים גשמים, אינו מקבל שכר, ונקרא הדיוט, כי כל הפטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט. (סי' תרל"ט ס"ה). מלבד ביום הראשון שחייב לאכול כזית פת בסוכה וכמו שיתבאר להלן.

שיעור ירידת הגשמים שפטור מהסוכה - אם הוא באמצע לאכול הוא כמות של גשם שיכול לפסול תבשיל שמתקלקל מהר מכמות מועטת של גשמים, [או שיורדים מים חומים מהסכך] ואז יכול לצאת לביתו לאכול ולגמור את הסעודה. ואם אינו בקי בשיעור זה יכול לצאת מהסוכה בשיעור שאם היו יורדים מים בביתו היה הולך לאכול בחדר אחר, אם הוא באמצע לישן הוא אף גשם בכמות מועטת שמצערת ומפריע לו לישן. (רמ"א שם ס"ז), וגדר הדברים הוא שאם היו יורדים גשמים בבית, היה עובר מביתו לחדר אחר. (כמבואר ברמ"א שם ובשו"ת מהרש"ג ח"א סי' לא ב').

חזרה לבית לאכול שהפסיקו הגשמים - אם התחיל לאכול כבר בביתו אינו חייב לחזור לסוכה עד שיגמור את הסעודה, (שו"ע סי' תרל"ט ס"ו). אך אם עדיין לא התחיל את הסעודה צריך לחזור לסוכה. (משנ"ב סקל"ז וכה"ח סקפ"ב). ולגבי היסח הדעת מברכת לישוב בסוכה, להלכה אינו חשוב היסח הדעת, כיון שהישיבה לפני ואחרי היא מצוה אחת. (עי' שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' שכ"ה, ונאמרו בזה עוד כמה טעמים, ונתבאר בספר בארוכה).

פסקים דיני הפטורים והחייבים בסוכה והלכות

מדאורייתא כזית בסוכה, אם לא אכל כזית ראשון, **לבני אשכנז**: חייב בסוכה ולא יברך לישיב בסוכה, **ולבני ספרד**: פטור מהסוכה, אך אם רוצה יכול להמתין ולחכות שיפסקו הגשמים אך לא יברך לישיב בסוכה.

אם יתכן שיפסקו הגשמים - לכו"ע צריך להמתין ולא לקדש ולאכול מחוץ לסוכה שמא יפסקו הגשמים, אלא א"כ מצטער ברעב או בשינה או שיש לו אורחים.

האדם ללכת לישן במקום שירד גשם. [וכנ"ל שיש חילוק בין אכילה לשניה, כל שיורד מעט גשם פטור מהסוכה, וכ"כ לדינא בחוט שני סוכות עמ' רמז ובשו"ת משנת יוסף (חלק יד סי' שכ"ט), **ויש מחמירים אף בזה**, וכן שמעתי מהגר"י זילברשטיין שליט"א בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שכן השיב להגרש"ק גרוס שליט"א במח"ס שו"ת שבט הקהתי מגדולי הדור של בעלזא, שאינו נפטר, וע"ע בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סימן קצ"ט וח"ג סי' קצ"ב)].

אכילה בסוכה בלילה הראשון שיורד גשם - בלילה הראשון, כיון שיש מצוה לאכול

פרק ל"ד

דיני אכילה ושינה החייבת בסוכה

יש מחמירים אם קבע עליהם. (הגרח"ק בשמחת ישראל עמ' רס).

דיני ברכת לישוב בסוכה

ברכת לישוב בסוכה - לבני ספרד: מברכים ברכת לישוב בסוכה רק שאוכלים לחם, ואף אם הולך להיות בסוכה הרבה זמן אינו מברך ברכת לישוב בסוכה, אך מ"מ אם אפשר לו ישמע מבני הבית ברכת לישוב בסוכה (שו"ע סי' תרל"ט ס"ח, ובכה"ח שם סקצ"ז ובא"ח ש"א האזינו ס"ח וחזו"ע סוכות עמ' קלב), **לבני אשכנז:** לכתחילה מברכים לישוב בסוכה רק שאוכלים פת, אך אם נמצא בסוכה הרבה זמן אף שאינו אוכל לחם, מברך לישוב בסוכה. ולכן לכתחילה יאכל פת הבאה בכיסנין בשיעור כביצה שנכנס לסוכה, ויברך לישוב בסוכה, **ולדעת הגר"א:** מברכים כל פעם שנכנס לסוכה אף ללא אכילה ושתייה ושינה.

ברכת לישוב בסוכה שנשאר בסוכה - אם נשאר בסוכה כל הזמן לאחר הסעודה, ושוב נוטל ידיו לאכילת פת או אוכל פת הבאה בכיסנין, לבני אשכנז בשיעור שמברך עליהם לישוב בסוכה, אינו חוזר ומברך שוב, ברכת לישוב בסוכה.

היסח הדעת - אם מסיח דעתו לזמן קצר כגון לתפילת מנחה או ערבית, ושוב חוזר ואוכל לחם, אינו צריך לחזור ולברך ברכת לישוב בסוכה כיון שאינה היסח דעת. (שם סקמ"ז), ואף אם הלך לסוכת חבירו או שלומד בסוכת בית הכנסת, למעשה אינו צריך לברך שוב, (משנ"ב סקמ"ח) אך נראה שטוב שיצא ידי חובה מבני ביתו.

דיני אכילה החייבת בסוכה

מחויבי הסוכה "תשבו כעין תדורו" לאכול ולשתות ולישן בסוכה, כדרך שרגיל כל השנה בביתו. (סי' תרל"ט ס"ב).

אכילת עראי - מותר לאכול מיני מזונות פחות כביצה מחוץ לסוכה. (שם).

בשר ודגים - אף מעיקר הדין מותר לאכול בשר או דגים מחוץ לסוכה, אך טוב להחמיר לאוכלם בסוכה. (עי' שו"ע שם ומשנ"ב סק"ג, וחזו"ע סוכות עמ' קלח).

פירות וירקות אורז וכדו' - מותר לאוכלם מחוץ לסוכה, אך טוב להחמיר בכך. (משנ"ב סקט"ו ושעה"צ סקל"ח)

שתיית מים - מותר לשתות מים מחוץ לסוכה, אך ראוי מהידור מצוה לשתות בתוך הסוכה אם יכול לקיים מצות סוכה, אך אם בתוך הסעודה חייב לשתות את המים בתוך הסוכה. (עי' שעה"צ סקכ"ט ובהלוי"ע ב' עמ' רעא, נתבאר בארוכה בספר).

שתיית יין/משקאות חריפים/קפה ותה וכדו' -

לבני ספרד: פטורה מהסוכה. (שו"ע. סי' תרל"ט ס"ב, וכה"ח סקל"ו וחזו"ע עמ' קלז), **ולבני אשכנז:** אף שמעיקר הדין פטורה מהסוכה מ"מ נכון להחמיר בכך (משנ"ב שם סק"ג ובשעה"צ שם סקל"ג) **ואף לבני ספרד** ראוי להדר ולשתותם בסוכה לקיים מצות סוכה.

משקאות קלים כגון קולה/אייס קפה שרגילים לקבוע עליהם - לבני ספרד: פטורים מהסוכה, וכנ"ל, **ולבני אשכנז:**

זמן ברכת לישוב בסוכה

זמן ברכת לישוב בסוכה בליל שבת - מברכים בקידוש, וכנ"ל לגבי קידוש בליל א'.

ביו"ט א' בקידוש בבוקר או בשבת בקידוש - מברכים בקידוש, [ויש מבני ספרד שנוהגים לברך קודם אכילת הלחם (בא"ח האזינו א' ה')].

קידוש בעמידה/בישיבה בבוקר בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז. יש נוהגים לקדש בעמידה, כדי שאח"כ יושב בברכת לישוב בסוכה, ויש נוהגים לקדש בישיבה, אך עדיף לקדש בעמידה. (עי' רמ"א שם ס"ב, ובכה"ח סקי"ט ובלוח אר"י ועוד). והמנהג הפשוט אצל בני ספרד לשבת בקידוש. (עי' חזו"ע סוכות עמ' קעב ובמכתב הגר"י מתאריך ב' אלול תשע"ט).

ברכת לישוב בסוכה בהבדלה - יש מבני אשכנז שנהגו לברך על ההבדלה לישוב בסוכה, ונכון לכתחילה לאכול אח"כ מיני מזונות. ואז לכו"ע יכול לברך לישוב בסוכה.

זמן ברכת לישוב בסוכה בסעודת לחם - לכתחילה יש לברך קודם המוציא. (שור"ע סי' תרמ"ג ס"ג ומשנ"ב שם סק"ז, ובא"ח שם ח', וחזו"ע עמ' קעז). **אך למעשה המנהג שמברכים לישוב בסוכה לאחר ברכת המוציא.**

דיני חיוב שינה בסוכה

חיוב שינה בסוכה - בכלל חיוב הסוכה לישן בתוך הסוכה.

שינת עראי - אסור לישן אף שנת עראי על ברכיו מחוץ לסוכה. (ביה"ל סי' תרל"ט ס"ב ד"ה אפילו). ושיעור שנת עראי שיעור הליכת מאה אמה שהוא פחות מדקה כ-54 שניות. (מג"א סי' מ"ד) אך אם מתגמנם, נים ולא נים תיר ולא תיר, אין איסור. (עי' סוכה נג. ושור"ת שבט הקהתי ג' קצג).

אם הולך להתפלל תפילת שחרית - כיון שהוא הפסק גמור של שעה וחצי שעתיים, הרי הוא הפסק.

פת הבאה בכיסנין בשיעור כביצה - לבני ספרד: אינו מברך לישוב בסוכה. ולבני אשכנז: מברך לישוב בסוכה.

פת הבאה בכיסנין בשיעור ג' ביצים [160 גרם] - אף לבני ספרד יכול לברך, (חזו"ע עמ' קלד כיון שיש ספק ספיקא).

תבשיל מחמשת מיני דגן, כגון קוסוקס או איטריות או קוגל - לבני אשכנז: מברך לישוב בסוכה, ולבני ספרד: אינו מברך לישוב בסוכה, אלא א"כ אוכל כשיעור קביעות סעודה 160 גרם. (מאמר מרדכי סק"ג מחזיק ברכה סק"ה וחזו"ע עמ' קלו) [ולאול"צ 216 גרם], [ויש נוהגים שלא לברך לישוב בסוכה (בא"ח ידי חיים עמ' צג ועי' בא"ח ש"א האזינו ה"ח)].

ברכת לישוב בסוכה לנשים - בנות ספרד לא יברכו, ובנות אשכנז, נהגו לברך. אך האנשים לא יברכו להם, כגון שכבר בירך לישוב בסוכה בקידוש ומוציא אותם יד"ח בקידוש לא יברך להם שוב לישוב בסוכה. (עי' משנ"ב שם סק"א).

הנכנס לטיש - החסידים שנוהגים ללכת לטיש של אדמו"ר בסוכות, כיון שהוא לזמן ממושך, אף שמעיקר הדין יכול לברך, ובפרט אם טועם משהו [וכמ"ש בשו"ת ערוגת הבושם (סי' קצ"ב) לגבי הבא לקבל פני חבירו ע"ש] מ"מ המנהג שלא מברכים, אלא א"כ אוכל כביצה מזונות. [וכמ"ש בערוך השולחן (סי' תר"ל סק"ח) ובכה"ח (שם סק"ק) וכן השיב הגר"מ שטרן שליט"א בשו"ת אמרי יעקב (ח"ד סימן סה) בתשובה להג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך].

לימוד תורה בסוכה - לכתחילה יש ללמוד תורה בסוכה, אם יכול ללמוד בישוב הדעת, (שו"ע סי' תרלט ס"ד). ויש לו שם כל הספרים הנצרכים ללימוד. (כה"ח סקס"ב).

תפילות בסוכה - אפשר להתפלל בתוך הסוכה, במנין, אם מתפלל שם בכוונה ובישוב הדעת, ועדיף על מעלת תפילה בבית הכנסת, אך אי אפשר מחמת זה להתפלל ביחידות בסוכה. (עי' שו"ע ומשנ"ב שם סק"ל).

שינה בבית הכנסת בלימוד או בשיעור - אין בזה איסור, ותשבו כעין תדורו, ויש אוסרים. (בא"ח ועוד).

דיני מצות ישיבת הסוכה

מצות ישיבה סוכה - לאכול ולשתות בסוכה כל שבעת הימים בין ביום ובין בלילה, ומקיים מצוות עשה מדאורייתא כל רגע ורגע. (כידוע מהגר"א ועוד, ונתבאר בהרחבה בשערי יוסף סוכות).

פרק ל"ה

דיני דברים האסורים משום כבוד הסוכה

הפוסקים). אף סירים יפים ותבניות יפות או קערות הגשה אפשר להכניסם. (עי' משנ"ב שם ובשו"ת תפילה למשה ח"ב סי' מא).

פלטה - אסור להכניס פלטה לסוכה, אלא א"כ יפסול את הסוכה מעל המקום הנ"ל.

פינוי צלחות וקערות לאחר האכילה - יש להזהר לפנותם לאחר הסעודה. (עי' שו"ע שם ס"א ומשנ"ב שם סק"ו, ובמאירי סוכה כט.).

כוסות חד פעמי - כוסות פלסטיק שמשתמשים בהם שוב, מותר להשאירם, אך כוסות קרטון שהרגילות לזורקם לאחר שימוש אחד יש להוציאם.

בקבוק שתיה ריק - ראוי להוציאו, כיון שאין הרגילות להשתמש בו.

הנחת פח - אם רגיל להניח בביתו, יכול להניח אף בסוכה. אך אם הוא פח גדול יש להניחו מחוץ לסוכה, או במקום הפסול.

מיחם חשמלי/מקרר/כיר - מותר להכניסם לסוכה, אם רגיל להכניסם לביתו. ויש מחמירים. (שמעתי מהגרע"פ).

גריל גז - ראוי שלא לעשותו בתוך הסוכה.

החלפת טיטול בסוכה - אסור. (הסכמת הפוסקים).

חליצת נעלים בסוכה - מעיקר הדין מותר כדרך שרגיל כל השנה, בלילה, אבל ביום לא יעשה כן, כמו שלא עושה כן בסלון ביתו. (עי' ערוך השולחן ס"ד ונתבאר בארוכה בספר).

אסור לעשות תשמישי בזוי בסוכה. (סוכה כט. ושו"ע סי' תרל"ט ס"א) ויש בזה שלושה גדרים: א' כדין תשבו כעין תדורו, וכמו שאדם היה עושה בביתו בחדר החשוב, כגון הסלון וההול, (עי' רש"י שם). ב' מדין תשמיש בזוי, שלא להכניס קדרות או סירים לתוך הסוכה, ג' מדין שלסוכה יש קדושה כקדושת בית הכנסת והרבה דברים מחמירים בו כקדושת בית הכנסת. (עי' משנ"ב שם סק"ב ובשעה"צ ובספר שערי יוסף הלכות סוכה מהדורת תשפ"ב בארוכה). וישנם דברים שאסורים מדין תשבו כעין תדורו, וישנם דברים משום תשמיש בזוי, כגון להכניס סירים עם אוכל, ויש דברים שאסורים משום שקדושת הסוכה מאוד גדולה כקדושת בית הכנסת.

השארת השולחן בסוכה בשעת השינה - יש הקפידו בכך (עי' משנ"ב סימן תרמ סק"ז) ולמעשה המנהג להקל בכך, [שו"ת אמרי יעקב (ח"ד סימן סט אות ב') ונתבאר בארוכה בחלק בירורי הלכה] ויש שנהגו להשאיר שולחן קטן, משום כבוד הסוכה.

דיבורי חול - מותר לדבר בסוכה, כדין תשבו כעין תדורו, אך ראוי למעט בה בדבר חול מחמת קדושת הסוכה. (משנ"ב סי' תרל"ט סק"ב ובשעה"צ שם). וכן מותר לקרוא בה עיתונים או שאר ספרים או לשחק במשחקים לבני הבית.

הכנסת כלי אכילה - אסור להכניס סירים שמבשלים בהם, (שו"ע שם).

סירים שרגילים להביאם לשולחן בסעודת ליל שבת - לכתחילה לא יכניסם לסוכה, אך יש מקילים בזה. (עי' משנ"ב שם סק"ה וכן הסכמת

פסקים דיני דברים האסורים משום כבוד הסוכה והלכות

קפדנריא דרך הסוכה - אין איסור. (עי' היטב

ברי"ק גיאות דף צב, ונתבאר בארוכה בשערי
יוסף סוכות עמ' 107, עי"ש היטב).

הכנסת גוי לסוכה - לא ראוי להכניסו לסוכה

מחמת קדושת הסוכה. אך אין בזה
איסור מעיקר הדין במקום צורך.

עישון סיגריות - אף שיש שדימו קדושת

הסוכה לבית הכנסת, להלכה אין
איסור לעשן סיגריות בסוכה, [מלבד איסור
עישון כל השנה] וכ"ש סיגריה אלקטרונית.

פרק ל"ו

דיני זמן נטילת הלולב וסדר הנענועים

ואם שכח לברך שהחיינו על הד' מינים יכול לברך אח"כ בחול המועד. (משנ"ב סי' תרמ"ד סק"ג).

ברכה על ההלל - בני ספרד מברכים כל שמונת ימים לגמור את ההלל, ובני אשכנז מברכים לקרוא את ההלל. (סי' תרמ"ד ס"א).

סדר הנענועים

זמן הנענועים: מענענים לאחר ברכת שהחיינו **פעם אחת**, ובאמירת ההלל, **לבני ספרד:** מענענים ארבעה פעמים, **ולבני אשכנז:** מענענים חמשה פעמים וכדלהלן:

(א). **הודו לה' כי טוב**, מענענים בכל מילה, נענוע אחד, מלבד שם ה'. (משנ"ב סי' תרנ"א סק"ב ובכה"ח שם סקפ"ב). **ולבני אשכנז:** מענענים גם בפעם השניה, והש"ן צריך לנענע [בנוסף להנ"ל בדעת השו"ע] אף בשעה שאומר 'יאמר נא ישראל', והקהל צריכים לנענע [בנוסף על דעת השו"ע] בכל ד' הפעמים שאומרים הודו, אך המתפללים ביחידות ינענעו רק פעם אחת.

(ב). **אנא השם הושיעה נא**, מענענים פעמיים, בכל תיבה, מלבד בה', אך יזהר שמנענע באנא ה' הושיעה נא שאומר "הושיעה", שלא ישים מרווח בין המילים שכל מילה לא תאבד את המשמעות. (עי' תוס' ברכות מז. ד"ה כל. וחזו"ע סוכות עמ' שנה בהערה).

הודו לה' האחרון - ינענע רק פעם אחת, וכדלעיל, אבל לא ינענע פעמיים. (עי' שו"ע סי' תרנ"א ס"ח, אך נהגו שלא נענע כמבואר בתיקוני זוהר דף יח סע"ב, ובשער הכוונות דף קג ע"ד).

זריזין מקדימין למצוות - ביום א' משכימים להתפלל זריזין מקדימין למצוות. (טור סי' תרמ"ד ומשנ"ב שם סק"א). ואם לא נטלו בבוקר יטלו כל היום בברכה עד השקיעה, ואם לא יטלו עד שלוש דקות מהשקיעה [אף בערב שבת לאחר שקיבל שבת] בלא ברכה. (וכנתבאר בארוכה באו"ח סי' רס"א לגבי מי ששכח להניח תפילין, ובשו"ע סי' שמ"ב, ובנימוקי או"ח סי' תרס"ה, ובכה"ח שם סק"ג) אך אשה שהדליקה נרות ושכחה ליטול לולב לא תשאל על ההדלקת נרות ליטול לולב. (ע"פ הט"ז סי' ת"ר, וכן הורה הגרא"צ הכהן שליט"א).

נטילת ארבעת המינים בסוכה - רבים מקפידים ע"פ הקבלה (שער הכוונות דף קג ע"ד) לנענע את הד' מינים בסוכה. ויש מהדרים לנענע בסוכה בבית לפני התפילה. [ולהלכה אף אם לא בירך ברכות התורה אין איסור לעשות מצווה, (ונתבאר בארוכה במש"כ בס' מ"ז)].

צורת נטילת הלולב - לפני ברכת שהחיינו יתפוס את הלולב ביד ימין, (עי' כה"ח סי' תרנ"א סקנ"ז) ששדרתו לפניו, (שו"ת הרדב"ז ח"א סי' קע וכה"ח סי' תרנ"א סקט"ו ועוד) ויברך בעוד שהאתרוג מונח לפניו או שתופסו בצורה הפוכה, או שיכוין שלא לצאת יד"ח עד שמברך, ולאחר שמברך שהחיינו לוקח את האתרוג או שהופכו כדרך גדילתו. (שו"ע סי' תרנ"א ס"ה ומשנ"ב סקכ"ה).

איטר יד - לבני ספרד: אף איטר יד ינהג כן, (עי' שו"ע סי' תרנ"א ס"ג ומשנ"ב שם סק"ח ומאמר מרדכי סק"ג). **ולבני אשכנז:** יטול את הלולב ביד שמאל, (רמ"א שם ומג"א שם סק"ט ושו"ע הרב שם סקי"ג וח"א קמח' ז).

ברכת שהחיינו על הלולב - מברכים שהחיינו על הלולב לאחר ברכת על נטילת לולב.

מצוה בלא ברכה לצד שאפשר לברך תשמע הברכה מאחד שמברך ותיכף תיטול את הד' מינים ללא שיהיו]. **ולבנות אשכנז:** יכולות לברך על הלולב. **[ולגבי נענוע הלולב,** ע"פ הקבלה אין לנענע את הלולב, (שו"ת רב פעלים ח"א קונטרס סוד ישרים סי' יב) אך ע"פ הפשט מעיקר הדין אין איסור בזה, ויכולות לנענע (שו"ת נחלת שבעה סי' לד בשם המהרי"ל, ובשו"ת תו"ה ח"א סי' שפה). ויל"ע אם יש עניין בזה].

דיני הקפות והושענות

זמן וצורת ההקפות בהושענות - מקיפים
לאחר אמירת ההלל [מצד ימין] את בימת הס"ת עם הד' מינים סיבוב שלם פעם אחת, ונוהגים אז לומר ההושענות, כל אחד כמנהגו. [אך מי שאין לו לולב אינו מקיף].

החזקת בד' מינים בב' הידים - יזהר בשעת
ההקפה שלא להפריד את האתרוג מהלולב במשך כל זמן ההקפות, ואת הלולב בימין והאתרוג בשמאל, ואת הסידור באמצע, ואם קשה לו יטלם ביד אחת, והסידור ביד השניה.

הקפה בסמוך לבימה - אין צריך להקיף
בצמוד לבימה, (עי' סוכה מד. מה). ואף אם רחוק שפיר דמי, וכל שהוא שייך להיקף.

אבל בתוך י"ב חודש על אביו או אמו - לבני ספרד: מקיף את הבימה עם הלולב, (ב"י סו"ס תרס, וכה"ח שם סקי"ז). **ולבני אשכנז:** אינו מקיף. (דרכי משה אות ד').

הושענות למתפלל ביחידות - יש שנהגו
שאינו צריך להקיף. (עי' א"א בוטשאטש מהדו"ת סי' תרנ"א), ויש אומרים שיקיף אף בספרי קודש.

סדר הנענועים - לבני אשכנז: ינענע מזרח-קדימה, דרום-ימינה, מערב-אחורה, צפון-שמאלה, למעלה ולמטה. (סי' תרנ"א ס"ט וס"י) [והוא אף לאיטר יד]. **ולבני ספרד:** והנוהגים כהאריז"ל, מנענעים דרום-ימינה, צפון-שמאלה, מזרח-קדימה, מעלה, מטה, מערב-אחורה. (שער הכוונות דרושי חג הסוכות בהקדמה וכה"ח שם ס"ק קג). **ובנענועים צריך להסתובב,** אך רבים מבני אשכנז והחסידים נהגו שלא להתסובב, ורק להפך את הלולב לאחוריהם. (עי' משנ"ב סקל"ז ובביכור"י סי' תרנ"א סקל"ו ובכה"ח שם סקצ"ו).

כמה נענועים בכל צד - מעיקר הדין די בנענוע
אחד ונהגו לנענע ג' פעמים. (עי' ירושלמי סוכה פ"ג ה"ח ומשנ"ב שם סקמ"ב ושיירי כנה"ג ומחזיק ברכה סק"ו וכה"ח סקצ"ג).

כסכוס העלים בשעת הנענועים - בני אשכנז:

מקפידים לכסכס את העלים בזמן הנענועים, (רמ"א שם) **ובני ספרד:** לא נהגו לכסכס את העלים. (כנתב' בדיני ד' המינים).

לא תגודדו בנענועים - אין איסור, כיון שכולם

יודעים שיש בזה חילוקי מנהגים. (עי' סוכה לז; והגר"ח"ק ועוד). ויש מחמירים שלכתחילה ינענע כמנהג המקום, אך בשיבולאך או בכותל שאין מנהג, יכול לעשות כמנהגו לכתחילה.

נשים - פטורות מנטילת ד' מינים, אך אם

רוצות לקיים המצוה יכולות, **ולבנות ספרד:** לא יברכו על הלולב, ואף נשים שנהגו לברך על ארבעת המינים לא יברכו, [ואף שיש אל תיטוש, הוא רק במנהגים שיש בהם חשש איסור ונוהגים שלא לבוא לידי איסור יש דין אל תיטוש, אבל בדברים שלא נוגעים לאיסור אלא שיש בהם ספק איסור של ברכה לבטלה מדאורייתא, ואומרת וציונו ואינה מצווה, לא תברך, ואם חוששת לעשיית

פרק ל"ז

דיני הושענא רבא

ה. נוהגים להיות ערים כל הלילה. (משנ"ב

סי' תרס"ד סק"א).

ו. מרבית בתפילות ובתחנונים ובתשובה.

(בא"ח שם).

ז. אע"פ שנמסרו הפתקים יש עוד זמן

להצלה עד יום שמיני עצרת, ולכן צריך

להתעורר בתשובה גדולה ביום

הושענא רבא, ויהיה ליבו חרד בתשובה

כל היום. (יסוד ושורש העבודה פרק טו, בא"ח

שם).

מהות יום הושענא רבא

בהושענא רבא² ישנם כמה דברים.

א. בהושענא רבא, הוא יום דין על המים³.

ב. נקרא יום ערבה, זכר למקדש.

ג. מרבית בהושענות, כמו במקדש, בז' הושענות.

ד. לפי הקבלה הוא יום סיום הדין ונתינת

הפתקים ניתנים בהושענא רבא⁴.

² . מצינו כמה טעמים למה נקרא הושענא רבא.

[א]. בלבוש (סי' תרס"ד סק"א) כתב משום שמרבית בו בנטילת ערבות.

[ב]. במטה משה שם כתב אמר הקב"ה לאברהם אני יחיד ואתה יחיד אתן לבניך יום המיוחד לכפר בו עוונתם וזהו הושענא רבא, פירוש שמי אהיה בגימטריא כ"א, ואתה בכ"א עשרה דורות מאדם ועד נח עשרה דורות ועשרה דורות מנח ועד אברהם, והושענא רבא כ"א ימי לחודש תשרי, אמר לו הקב"ה לאברהם אם אין כפרה לבניך בר"ה יהיה ביום הכפורים ואם לאו יהיה בהושענא רבא וזהו איחדתי על שמי, והו"ד בא"ר שם.

[ג]. כתב בכה"ח (שם סק"א) כיון שמרבית באמירת הושענא.

[ד]. הושענא רבא נקרא על שם נ"א יום מר"ח אלול עד הושענא רבא, ונקרא על שם היום הגדול לפי שהוא הסיום.

³ . בגמ' בר"ה דף טז ע"א איתא בחג נידונין על המים, ובגמ' שם איתא מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג, אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, וכתב במהרש"א שכיון שא"א לעלם בלא מים וכמ"ש בגמ' בתענית דף ב' ע"ב וכל החיי אדם תלוי במים וכמ"ש בטור סי' תרס"ד, טור ריש סימן תרס"ד, ספר הרוקח סי' רכ"א, ובשבלי הלקט סימן שע"א כתב שבחג נידונין על המים שבו היו מסיימין ניסוך המים, ובביאור הגר"א סי' תרס"ד סק"א כתב שהו"ר נקרא קצת יו"ט כיון שהוא זמן החיתום הדין על המים שהם עיקר חיי האדם, ולכן הוא יו"ט.

⁴ . וכמ"ש בזה"ק (ח"ג, ויקרא דף לא ע"ב) "ביומא שביעאה דחג הוא סיומא דדינא דעלמא ופתקין נפקין מבי מלכא, וגבורין מתערי ומסתיימן בהאי יומא וערבי נחל (תליין) בהו ובעינן לאתערא גבורין למיא ולסחרא ז' זמנין לרוואה להאי מזבח ממיא דיצחק בגין דאתמליא מיא האי בירא דיצחק, וכד הוא אתמליא כל עלמא אתברכא במיא, ובהאי יומא גבורות בעינן

למייא ולסיימא לון לבתר וכו', עכ"ל, ופירש בסולם, וז"ל: וביום ההוא בהושענא רבא צריכים גבורות כדי להמשיך מים ולסיים אותם אח"כ כי ביום ההוא מסתיים הדין עכ"ל, והו"ד בזה"ק במטה משה (סי' תתקנ"ז) ובא"ר (סק"א) כתב והביא הזוה"ק וכתב שהוא יום גמר דין. [ובתפארת שמואל סוף"ק דברכות הביא ממחזור ויטרי כת"י שהמהר"ם מרוטנברג היה אומר בהו"ר המלך הקדוש והמלך המשפט ע"ש]. וכ"כ גם בהגהות מנהגים (טירגא הלכות הו"ר הגהה רט"ז) וז"ל: למה נקרא שמו הו"ר אמר הקב"ה לאברהם אני יחיד ואתה יחיד אתן לבניך יום המיוחד לכפר בו עוונתיהם וזהו הו"ר, פירוש שמאי אהיה וכו' אל הרב"ה לאברהם אם אין כפרה לבניך בר"ה יהיה ביוה"כ ואם לאו יהיה בהו"ר וזהו אחדותו של שמי וזהו הו"ר עכ"ל. וכ"כ בספר המנהיג (הלכות אתרוג אות לח) שבהו"ר תכלית כפרה.

ואמנם פרי עץ חיים שער הלולב ריש פ"ד, כתב שבהו"ר הוא גם יום דין, ואמנם אף לזוה"ק מריש דבריו שכתב שהוא סיומא דדינא, אפשר שהרי הוא גם בכלל יום דין, וז"ל: ליל הושענא רבא, ועתה נבאר סוד ליל הושענא רבא, כי הלא צריך לדעת ג' זמנים אלו, שבהם נידונים בני אדם, אחד בר"ה, ב' ביוה"כ, ג' בליל הו"ר, אמנם אמרו רז"ל כי בר"ה נכתבין, ובנעילת יוה"כ נחתמין, ובליל הו"ר נחתמין פעם ב', עכ"ל, ובהמשך דבריו מבואר שביום הו"ר הרי הוא נעילה של חותם בתוך חותם, ואמנם בזה"ק נזכר שיום הו"ר הוא יום דין, ובמהרש"ו לא מבואר באיזה שעה החתימה, אך כתב בבא"ח (ש"א פרשת וזאת הברכה ה"ב) שהחתימה היא בחצות לילה, וז"ל: בליל הו"ר בעת חצות לילה נגמר ונעשה בחינת חותם החיצון למעלה, כי ביוה"כ נגמר חותם הפנימי שהוא העיקר יותר, ולכן בהו"ר נמסרין הפתקין ואף על פי שנמסרו הפתקין יש עוד זמן להצלה עד יום ח' עצרת, ולכן צריך להתעורר בתשובה גדולה בהו"ר ויהיה לבו חרד בתשובה כל היום כולו. עכ"ל.

דיני ומנהגי הלילה

עם התפילות של שבעה כורתי ברית שהם בקשת רחמים.⁵

להיות נעורים כל ליל הו"ר - נוהגים להיות ערים כל ליל הושענא רבא, וכן פשט המנהג אצל בני ספרד ויש מבני אשכנז שנהגו בו. (שיבולי הלקט, שער הכוונות, ומשנ"ב סי' תרס"ד סק"א). מי שלא יכול להיות ער כל הלילה ישאר ער עד חצות הלילה ואח"כ ילך לישון. (כן נראה ע"פ שיעקר החיתום הוא בחצות, וכ"כ באחרונים).

תיקון בליל הו"ר, וקריאת ספר דברים - נוהגים לקרוא ספר דברים, ומנהג בני אשכנז וספרד להוציא ספר תורה ולקרוא בו כל חומש דברים בלא ברכה לפניו ולאחריו, (עי' כה"ח שם סק"ד ובערוך השולחן סי' תרס"ד). ובני ספרד נהגו לקרוא ספר דברים ולומר תיקון קריאי מועד של הושענא רבא, ואומרים בו אדרא זוטא וספר דברים, ומדרש רבה על פרשת וזאת הברכה. ולאחר חצות קוראים את כל התהלים

שהוא עד חצות לילה, וכן נראה שם בסק"ד, וכן הביא ביסוד ושורש העבודה. וכן נראה בבא"ח ש"ר פרשת וזאת הברכה כתב בזה"ל: ילמוד סדר המתוקן בשמחה ובהתלהבות, כי בלימוד ספר משנה תורה נעשה עיקר התיקון הראוי להיות ביום זה. עכ"ל, ונראה מדבריו שהוא דוקא לפני חצות לילה נעשה התיקון ע"פ הקבלה כמבואר שם. וכן נראה ממש"כ הגה"צ רבי שריה דבילצקי זצ"ל בקיצור הלכות מועדים סוכות עמ' רכה וז"ל: עיקר התירון הוא קריאת כל ספר דברים, ולכן מי שאינו יכול להיות ער כל הלילה ישתדל לפחות לגמור את כל ספר דברים עד חצות עכ"ל. וכן כתב בספר הלכות חג בחג סוכות עמ' שפט בהערה 2 שהמדקדקים קורים במשנה תורה קודם חצות ובתהלים אחר חצות ושכן הוא ע"פ הסוד.

ג. ובסידור היעב"ץ כתב, וקורין משנה תורה זכר למה שהיה המלך קורא במוצאי שביעית. ולפי"ז יש עניין להשלים את הקריאה בלילה,

ד. בערוך השולחן (סימן תרס"ד סי"א) כתב וקורין משנה תורה מפני ששם עיקר אהבת ה' ויראתו וקורין תהלים ואומרים יהי הרצון המיוחד להו"ר, עכ"ל. [ואפשר שזה המקור למעלת קריאת ספר דברים ולפי"ז יש עניין להשלים את קריאת ספר דברים בלילה. תבנא לדינא: ע"פ הקבלה אין עניין לאומרו לאחר חצות, אך לפי הפשט יש מעלה לאומרו לאחר חצות. [ועכ"פ בודאי היכא שלא השלים שמו"ת כל השנה האחרונה]. ונפק"מ מכל הנ"ל אם אפשר ללמוד או חייבים לומר התיקון, שבני אשכנז נהגו ללמוד כל הרגיל, אך בני ספרד שמקפידים ע"פ הקבלה צריכים לומר התיקון, וכמו שכתב בשו"ת אור לציון ח"ד פרק לט תשובה א' שיש ללמוד בליל הו"ר את התיקון שתיקן האריז"ל ואין ללמוד דברים אחרים כל עוד שלא יקרא תיקון זה ע"ש, ובספר אור אליהו סוכות, והארכת בזה במק"א שבדאי הוא עניין בעלמא, ואין חיוב בזה, רק שלא יפרוש מן הציבור, והכל לפי העניין.

⁵ . נשאלתי האם יש עניין לומר משנה תורה לאחר חצות לילה בהושענא רבא, או שכל העניין לאומרו הוא דוקא לפני חצות. ומצינו בראשונים ובפוסקים כמה טעמים לומר משנה תורה בליל הושענא רבא.

א. באבודרהם פרק כז אות יט וז"ל: בליל הושענא רבא נוהגין מקצת אנשים לקרות את התורה כולה מראש ועד סוף, משום דאמרינן בפ"ק דברכות (ח). לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, ואיפשר שלא השלים כל הפרשיות עם הציבור ולפיכך קורא בלילה הזה התורה כולה וישתלמו פרשיותיו עם הציבור, וכתב שם עוד בזה"ל: ונראה לי שקריאה זו אינה מועלת כלל לפוטרם מתקנת חכמים כי קריאת התורה כלה בלילה הזה היא פעם אחת כל פסוק מפני שאין שום אדם שיכול להשלימה כולה בלילה אח שנים מקרא ואחד תרגום, ולכן יש יחידים שנוהגין להשלימה כולה בחג הסוכות ויותר טוב היה להשלימה בעשרת ימי תשובה, כדאמרינן בפ"ק דברכות (שם ע"ב) רב ביבי בר אבבי סבר לאשלומינו להני פרשיאתא דכולא שתא במעלי יומא דכפורי, פירוש כדי שלא יהא נחשב לו לעון ביום הכיפורים תנא ליה חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפושתיכם בתשעה לחודש בערב וכי בתשעה מתנין והלא בעשרה מתענין, אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי סבר לאקדמוניהו אמר לי ההוא סבא, תנינא ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר. עכ"ל. וכן כתב בשיבולי הלקט סי' שע"א, וכן כתב בא"ר סי' תרס"ד סק"ה וז"ל: כתב שבלי הלקט [שם] יש נוהגים להיות נעורין כל הלילה וקורין מבראשית עד וזאת הברכה, לפי שביום מחרת צריכין להשלים התורה ע"כ. וכבר נהגו ללמוד התיקון. עכ"ל, וכן כתב בביכורי יעקב סק"ד. ולפי טעם זה, יש עניין להשלים את קריאת המשנה תורה, אך אם יודע שהשלים השמו"ת, לכאורה אין עניין בזה.

ב. בכה"ח סי' תרס"ד סק"ג הביא בשם האריז"ל שהתיקון הוא לקרוא את המשנה תורה, ונראה מדבריו

דיני חיבוט הערבה ביום הושענא רבא

נטילת ה' ערבות לחיבוט - ביום הו"ר נהגו
ליטול ערבה, ואף שמן הדין די בערבה אחת כבר נהגו ע"פ הקבלה ליטול ה' ערבות.
(משנ"ב סקט"ז ובא"ח וכה"ח סקל"ד).

פסול בערבות להושענות - פסולי ערבות הו"ר
כדיני פסולי ערבה שבלולב, ולכן צריך להקפיד שהערבה תהיה כשרה בשיעור ג' טפחים, שלימה ולא קטומה, ולכתחילה רובה עם עלים, ולא חשש גזולה, ולא יבשה, ולהידור מצוה לקחת ערבות יפות ולחות.

אגידת ההושענות - נוהגים לקשור את החמש ערבות ביחד, (משנ"ב סק"ז וכה"ח סקל"ה).
לכתחילה יש נוהגים לקשור בגבעול ערבה שלא השתמשו בה לנטילת לולב. ואם לא יכול לאגוד את הערבות בחוט של לולב שלא השתמשו בו לנטילת לולב, אך הרבה נוהגים להשתמש בחוט הלולב ואף שהוקצה למצותו לב בי"ד מתנה עליהם.

אגידה בגומיה וכדו' - מי שאין לו חוט מלולב או שמחמיר שלא להשתמש בלולב לאחר שהוקצה למצותו, יכול לאגוד את הערבות בגומיה או באזיקון, אך צריך להקפיד שלא לאחוז באגד אלא בערבות כדי שלא יהיה חציצה.

שיעור אורך הערבה - שיעור אורך הערבה, כמו שיעור ערבה שבלולב. (שו"ע סי' תרס"ד ס"ד). וכן מנהג בני ספרד, ובני אשכנז נוהגים לקחת ערבה יותר ארוכה, ויש שנהגו לקחת מורביות גבוהות כמו שלקחו בבית המקדש. (חיי אדם כלל קנ"ג ס"ג).

זמן חיבוט הערבה - נהגו לעשות החבטות אחרי התפילה, וע"פ הקבלה יש לעשות

מי שלא יכול להגיד תהילים לפני חצות, יאמר תהילים לאחר חצות. [כיון שבהו"ר הוא יום דין, ויום של רחמים, ולילה כיום יאיר, וכמ"ש הפוסקים לגבי אמירת תהילים בעשי"ת].

דיני התפילה והושענות בהושענא רבא

ז' הקפות - אחרי אמירת ההלל מקיפים את התיבה עם ארבעת המינים, כמו בכל ימי החג ועושים שבעה הקפות, ומרבים בתחינות וסליחות על המים, ויקפיד אף בז' ההקפות להקיף את הבימה שהד' מינים דבוקים שני ידיו.

מתירין אגודו של לולב - בהושענא רבא נוהגין להתיר אגודו של לולב (שו"ע סי' תרס"ד ס"א), והיינו שצריך להפריד את המינים זה מזה. יש שנהגו רק להתיר את אגוד הלולב בחלק העליון. (ביכור"י שם סק"י), ויש שנהגו שלא להפריד את האגוד של הלולב כלל. ויש הנוהגים להתירו קודם נטילת הלולב ויש הנוהגים לאחר הנטילה קודם הלל, ויש הנוהגים לאחר הלל קודם הושענות, ומי שאין לו מנהג יסיר את הטבעות לאחר הנטילה לפני אמירת הלל. ומנהג בני ספרד: שלא להתיר את אגוד הלולב כלל.

הושענות ביום הושענא רבא בעלות השחר לפני תפילת שחרית - יש שנוהגים לומר הושענות ביום הושענא רבא בעלות השחר לפני תפילת שחרית, לניעורים כל הלילה שעייפים ורוצים לסיים את התפילה מוקדם, ואין ראוי לעשות כן.

אבל בהקפות - אבל מותר להקיף בהושענא רבא את הבימה שבעה פעמים, אע"פ שבכל חול המועד אינו יכול להקיף. (סידור יעב"ץ ועוד).

פסקים דיני הושענא רבא והלכות

את חיבוט הערבה לאחר ההושענות. (עי' כה"ח שם סקל"ב).

על מה חובטים את הערבות - מנהג בני ספרד
לחבוט את הערבה על קרקע עולם, ומנהג בני אשכנז לחבוט אף על רצפת קרקע בית הכנסת. (עי' שו"ע שם ס"ד, ובמשנ"ב שם סק"ט).

חיבוט הערבות עד שינשרו רוב העלים - יש
לחבוט את הערבה שנים ושלשה פעמים, אך מנהג בני אשכנז יש לחבוט את הערבה כמה פעמים עד שינשרו העלים, ויש שנהגו שינשרו רוב העלים. (עי' שו"ע ומשנ"ב שם, ובשעה"צ, ובמקור חיים, ובכה"ח סקל"ז).

להשתמש בערבות שחברו חבט בהם - נהגו
שכל אחד ישתמש בערבות שלו, אך אם אין לו ערבות אחרות יכול להשתמש בערבות שחבירו חבט בהם, אך בתנאי שנשארו בהם עלי ערבה כדי שתשאר כשרה. (עי' שו"ת זקן אהרן או"ח ח"א סי' ל).

להשתמש בערבות הלולב - לכתחילה אין
להשתמש בערבות שהשתמש בהם ללולב, אך אם אין לו ערבות אחרות יכול להשתמש בהם. (עי' שו"ע שם ס"ו).

חיבוט הערבה לאשה ולקטן - יש שנהגו שאף
אשה וקטן חובטים את הערבה, אך ע"פ הקבלה אשה לא תעשה. (שו"ת רב פעלם ח"א סוד ישרים סי' יב). ויש שנהגו לחבוט עבור תינוק בן יומו, אך אין צריך לחבוט עבור עוברים.

מנהגי יו"ט בהו"ר - יש שנהגו בהושענא רבא
מנהגי יו"ט להדליק נרות. (משנ"ב שם סק"ז).

עשיית סעודה ביום הו"ר - בכל יום מימי
חוה"מ יש חובה לשתות יין לשמחה, ובהו"ר רבים נהגו להוסיף מאכלים נוספים כמו בסעודת יו"ט. (עי' מנורת המאור, ביאור הגר"א וערוך השולחן סי' תרס"ד).

פרק ל"ח

שאלות ותשובות בהלכות שמחת תורה

בכל אופן יזהרו הציבור שיהיו עשרה שישמעו את הברכות וקריאת התורה, כדי שלא יהיו הברכות לבטלה.

ואם שמע פעם אחת קריאת התורה, ויש עשרה שמקשיבים לספר תורה, יכול לדבר לצורך, וללמוד נראה שיכול ללמוד.

ויש להזהר שלא לצאת שהספר תורה פתוח, כיון האיסור לצאת שהספר תורה פתוח הוא אף בשמחת תורה. אך מ"מ במקום צורך כגון שהולך לקבל עליה במקום אחר או שהוא בעל קורא שם אין איסור.

עליה לתורה לשני אחים

שאלה: האם מותר לעלות בשמחת תורה שני אחים לתורה בזה אחר זה.

תשובה: אף בשמחת תורה אין לקרוא לשני אחים בספר אחד, אבל בשני ספרים אין איסור ולכן אב ובנו יכולים לעלות האחד ל'חתן תורה' והשני ל'חתן בראשית', ואף בס"ת אחד אפשר להקל בזה. (הגר"א דינר שליט"א בגליון מים חיים מס' 377 בשם הגר"ק, שיש להקפיד על דין זה אף בשמחת תורה, ומ"מ בחתן תורה ובחתן בראשית אפשר להתיר, כיון שהוא שני ספרי תורה כמבואר במשנ"ב סי' קמ"א סק"כ, וכ"כ בשו"ת יחו"ד ח"ג סימן נ' שאלה א' ובחזו"ע סוכות עמ' תעד, וע"ע בכה"ח סי' תרס"ט סק"א ובסי' קמ"א אות לגף ומ"מ אף בספר תורה אחד יש להתיר כיון שהוא כשני קריאות).

עליה לתורה לקטנים

שאלה: האם קטנים יכולים לעלות לתורה בשמחת תורה.

קידוש בליל שמחת תורה

שאלה: האם מותר לעשות קידוש בליל שמחת תורה לאחר תפילת ערבית לפני ההקפות.

תשובה: נהגו לעשות קידוש, וראוי שיקפיד לאכול כזית מזונות, ובהרבה ישיבות נהגו לעשות ההקפות אחרי סעודת יו"ט, ואף שיש שהקפידו בזה להלכה אין איסור בזה.

ישיבה בסוכה בליל שמחת תורה

שאלה: האם מותר לעשות קידוש בסוכה בליל שמחת תורה.

תשובה: בלילה אסור, משום איסור בל תוסיף, וצריך לפסול את הסוכה בערב החג, או להכניס לשם סירים או פח וכדו', אך ביום אין איסור בל תוסיף.

עליית כל הציבור לתורה בשמחת תורה

שאלה: האם יש חיוב לכל אחד לעלות בשמחת תורה.

תשובה: נהגו שכולם עולים לתורה, אך אין בזה חיוב, ומהיכן עולים כל הציבור, מנהג בני ספרד שמעלים את כל הציבור לתורה בפסוקים ולאשר אמר, ומנהג בני אשכנז לחזור ולקרוא את פרשיות וזאת הברכה עד מעונה, ויש לקרוא לכהן לוי וישראל, ואם אין כהנים ולוים, יעלו ישראלים.

חיוב ההקפות בשמחת תורה

שאלה: האם יש חיוב לעשות את ההקפות בשמחת תורה לאחר כל תפילה.

תשובה: נוהגים להקיף את התיבה שבעה פעמים, ושרים ושמחים לכבודה של תורה, ומותר אף לרקוד כרגיל ולמחות כפים לכבוד התורה.

והמתפללים ביחידות או נמצאים במקום שאין להם ס"ת, כגון חיילים במלחמה יקיפו ספרי קודש.

ואם אין לו זמן כגון ובשעת הדחק יכול לעשות ההקפות בשעת קריאת התורה.

נהגו לרקוד ולפזז לכבוד התורה ולמחות כף על כף, ואף ששמחת תורה שחל בשבת מותר.

מחיית כפים בסעודת שמחת תורה

שאלה: האם מותר למחות כפים בסעודת שמחת תורה.

תשובה: אף בשעת הסעודה או הקידוש ששמחים לכבוד התורה מותר למחות כפים. ויש מחמירים בזה.

עמידה בפני ספר תורה בזמן ההקפות

שאלה: האם יש היתר לשבת בפני הספר תורה בזמן ההקפות.

תשובה: יש לעמוד בפני הספר תורה כל זמן ההקפות, אם אוחז ספר תורה בידו אין לו איסור לשבת. ואף יש שהקילו לסמוך על זה שיש מחיצה של אנשים בזמן הריקודים, אך לכתחילה אין לסמוך ע"כ. אך זקנים וחולים יכולים לשבת בין הקפה להקפה, ולכתחילה טוב לעשות צורת הפתח בחלק מהבית הכנסת כדי שהחולים והזקנים והתשושים יוכלו לשבת לכתחילה.

תשובה: בני ספרד נהגו שהקטנים מגיל שיודעים ללמוד גמ' ולברך כראוי עולים לתורה, אך בני אשכנז לא נהגו בזה.

ומ"מ אחרי שעלו כל הציבור נהגו לקרוא את כל הנערים לספר תורה כדי לחנכם במצות קריאת התורה. ועולה לתורה ומוציא את כולם ידי חובה, ולבני ספרד קוראים להם מולאשר אמר ולבני אשכנז קוראים להם ולדן אמר והלאה עד מעונה.

יש שמסרו שעליית כל הנערים הוא סגולה לזרע של קיימא, אך לא נמצא לזה מקור בדברי הפוסקים.

כהן בחתן תורה או בראשית

שאלה: האם כהן או לוי יכולים לעלות לתן תורה או לחתן בראשית.

תשובה: יכולים לעלות, [ואף לחתן מעונה או לכל הנערים אפשר להתיר].

קידוש לפני קריאת התורה

שאלה: האם מותר לעשות קידוש בבוקר לפני קריאת התורה.

תשובה: לכתחילה יש לעשות את הקידוש אחרי קריאת התורה, ואפשר לעשות קידוש בין תפילת שחרית למוסף, אך יש להזהר שלא לאכול יותר מפת כביצה, ואף מפת הבאה בכיסנין, [אך קוגל תפוז"א, או קוגל איטריות כיון שדינו כתבשיל אפשר להקל בזה] ומ"מ אין למחות ביד האוכלים יותר משיעור זה, כיון שמתפללים בציבור זוכרים להתפלל תפילת מוסף. אף שיש נוהגים לעשות קידוש מ"מ אין לעשות את סעודת החג אז.

פרק ל"ט

שאלות המצויות לאחר חג הסוכות

ורבים נוהגים לקחת את עלי הערבה לשמירה, (משנ"ב סי' תרס"ה סק"ח, ובמועד לכל חי סימן כד אות יח). ויש בזה עוד סגולות נוספות, ונתבארו בארוכה בשערי יוסף הלכות הושענא רבא.

ויש נוהגים לשמור את ההדס לבשמים במוצאי שבת, כל עוד שניתן להנות מהריח שלו.

סגולת האתרוג של צדיק

שאלה: האם יש עניין לקחת את האתרוג של צדיק או אחד מגדולי ישראל, ולעשות ממנו מרקחת, או אפשר לעשות כן מכל אתרוג שבירך עליו.

תשובה: ורבים נוהגים לקחת את האתרוג ולעשות ממנו ריבה, ואוכלים ממנה בט"ו בשבט, והוא סגולה ללידה קלה. (עי' מועד לכל חי סי' כד אות כה, וכה"ח סי' תרס"ד סק"ס). ואי"צ לקחת לזה אתרוג של גדול מישראל, אך יש שנהגו לקחת דוקא אתרוג שגדול מישראל בירכו עליו, ומנהג ישראל תורה הוא.

אך סגולה לזרע של קיימא, לקחת דוקא אתרוג של צדיק. (הסגולה מיוחסת להגאון רבי אליהו רחמים ניסים יצחק פלאג'י, אך אין לזה מקור ברור, וכן נהגה הרבנית בת שבע קנייבסקי ע"ה אשת חבר למרן שר התורה הגר"ח קנייבסקי זצוק"ל, וראה עוד חזו"ע סוכות עמ' תנ' שכתב בזה"ל: ואנא עובדא ידענא, שהאתרוג שברכתי עליו בימי החג ויצאתי בו י"ח המצוה, חילקוהו בני ביתי לנשים חסוכי בנים, אחר שמנה שנים ושתיים עשרה שנה מנישואיהם, ונתנו לכל אחת חתיכה מן האתרוג, ובאותה שנה נפקדו בבנים ובבנות לחיים טובים ולשלום. וזכות המצוה ראויה היא שתגן אלף המגן. עכ"ל. ושוב שמעתי בזה בשם דודי הג"ר גד יזדי שליט"א במח"ס הליכות שבת וש"א"ס, מכלי ראשון באשה שלא היה לה ילדים כעשרה שנים ובאה לפני הגרע"י זצוק"ל ואמר לה

זריקת הד' מינים לאשפה

שאלה: מה נוהגים לעשות עם הד' מינים לאחר סוכות, והאם אפשר לזורקם לאשפה, והאם חייבים לשמור אותם לשריפת חמץ.

תשובה: אף שקימ"ל שתשמישי מצוה נזרקים. (מגילה כו: ושו"ע סי' תרס"ד ס"ח), מ"מ אין לבזותם. (עי' שו"ע ומג"א סו"ס תרל"ח ומשנ"ב סו"ס תרס"ח), ולכן אין ראוי לזורקם ישירות לאשפה, [אע"פ שמעיקר הדין אפשר לזורקם ישירות לאשפה]. (עי' שו"ע סי' כ"ב וברכ"י שם סק"א). אלא יכול לזורקם בתוך שקית.

ואע"פ שרבים נהגו לשמור אותם לשריפת חמץ, (עי' ברכות לט, ובספר הרוקח הל' בדיקת חמץ אות יט, וב"י סי' תרס"ד). אך מ"מ בודאי שאין חיוב בזה, ולכן אפשר להקל בזה אף שלא במקום צורך. (עי' משנ"ב סימן תמה סק"ז, שאם נשארו לו, ומוכח להדיא שאין חיוב בזה). [ובודאי שאין צריך לזה התרת נדרים, והרי הוא כמנהגי מצוה שלכו"ע אפשר לסמוך בזה על התרת נדרים בערב ר"ה].

יש שנהגו לשרוף אותו בתנור של אפיית המצות. (עי' רמ"א סי' תרס"ד ס"ט, ובא"ח ש"א פרשת וזאת הברכה יא, וכן נהג הגר"ח קנייבסקי זצוק"ל).

שמירת הד' מינים לסגולה ושמירה

שאלה: האם יש עניין לשמור את הד' מינים לסגולה ושמירה.

תשובה: יש נוהגים לשמור את הלולב והד' מינים לשמירה. (החיד"א בככר לאדן סימן ו' מדברי הירושלמי בשבת פ"ב ה"ו).

ולגבי דפנות הסוכה, ראוי להשתמש בהם רק לדברי מצוה, אך מעיקר הדין אין איסור בזה, ואפשר להשליכם לאשפה. (עי' בסדר היום הנהגת מוצאי יו"ט של סוכות, ומשנ"ב סי' כ"א סק"ו).

זמן קריאת שמו"ת פרשת בראשית

שאלה: ממתי אפשר להתחיל לקרוא שמו"ת של פרשת בראשית משמחת תורה או רק משבת בבוקר.

תשובה: אפשר לקרוא בשמחת תורה, לאחר שעלה החתן תורה לפרשת בראשית.

מקור: י"ל כיון שקראו בשמחת תורה פרשת בראשית הו"ל כהתחילו לקרוא בראשית בתפילת מנחה שאפשר להתחיל לקרוא שמו"ת, וכן כתב ברמ"ע מפאנו במעין גנים ד"ג ע"א, והו"ד בחזו"ע שבת ח"א עמ' של, וכ"כ בחוט שני שבת ח"ד עמ' קיד, וכן הו"ד הגריש"א, וכ"כ בשש"ש ח"ב פמ"ט הערה קיח שאפשר לקרוא שמו"ת ממתי שעלה חתן בראשית, וכ"כ בשו"ת מנחת אשר ח"א סי' יג, וע"ע להגר"ש דבילצקי זצ"ל בהסכמה לספר ביכורי חיים ע"ש, וצ"ע ע"ד ממתי ששמחת תורה חל ביום חמישי כמו השנה, שלפי הקבלה יש לקרוא השמו"ת ביום שישי שבדאי נראה שתחילת זמן קריאת שמו"ת הוא משמחת תורה שקראו לתורה לחתן בראשית. וכן נראה בכה"ח סי' רפ"ה סקי"ח, וכן כתב לדינא בגם אני אודך תשובות בעל האבני ישפה סימן עד ענף א' שאפשר להתחיל לקרוא שמו"ת משמח"ת.

שתאכל אתרוג של צדיק, לאחר חג הסוכות השיגה אתרוג של הגרע"י זצ"ל ואכלתו, ולאחר שנה נולד לה בן, ואחר כך נולד לה עוד ילד, ולאחר מכן שרצתה עוד ילדים הלכה לחלבן זצ"ל שהיה מקובל כידוע, והסתכל לה בכף יד ואמר לה שמעולם לא יכול להיות לה ילדים, וכל מה שהיה לה הוא בגדר נס, עכת"ד, ומכאן רואים את גודל סגולת אכילת האתרוג).

הנחת ערבות מעל הארון קודש

שאלה: ישנם רבים שנוהגים להניח את הערבות (מלבושי יו"ט ס"א) [ויש נוהגים אף להניח את הלולב] מעל הארון קודש, האם מותר לנהוג כן.

תשובה: מותר לעשות כן, ולב בי"ד מתנה עליהם. (שו"ת מהרש"ם ח"ד סימן נז).

זריקת הסכך לאחר סוכות

שאלה: מה עושים עם הסכך-עלים לאחר סוכות.

תשובה: וכנ"ל שתשמישי מצוה, שמעיקר הדין מותר לזורקם לאשפה, מ"מ טוב לזורקם בתוך שקית לאשפה. (עי' כה"ח סי' רצ"ה סקי"א, ובגנזי הקודש עמ' קפה בשם הגר"ק, ובשו"ת שבט הקהתי ח"ד סימן י', והגרע"פ).

אף בזמנינו שיש הרבה עיריות כגון עיריית בני ברק שהסכך נאסף ע"י העיריה בנפרד, מ"מ ראוי שלא יניחם ברחוב, במקום שאפשר לדרוך עליהם, ואף שאיננו מקום של אשפה.

פרק מ

דיני אמירת משיב הרוח ומוריד הגשם

הגשם, וימשיך בתפילתו מהיכן דסליק ענינא. (בב"י סי' קי"ד מבואר שאי"צ לחזור, ואמנם לגבי על הנסים מבואר בשו"ע סי' תרפ"ב ס"א שכן צריך לחזור, והקשה במאמר מדרכי סי' קיד סקי"ג מאי שנא, ומ"מ כתב בפרי מגדים סי' קיד א"א סק"ח שמדברי השו"ע בסי' קי"ד ס"ה נראה דהא דאין מחזירין אותו דוקא היכא דלא שייך חזרה, אבל היכא ששייך חזרה מחזירין אותו, ולכן כיון שנמצא במצע הברכה יאמר במקום שנזכר, וכן כתב בביה"ל שם, ובכה"ח סקל"ח, ובנהר שלום, ובקיצור שו"ע סי' קיט ס"ג, וכן הו"ד הגר"ח ק, וכן כתב בשו"ת יחו"ד ח"א סי' צא אות טו בהערה, ובהליכות עולם ח"א עמ' קלו, ונתבאר בארוכה בשערי יוסף הלכות שמחת תורה).

נזכר לפני ברוך אתה השם - וכן אם נזכר שלא אמר "מושיב הרוח ומוריד הגשם" לפני המילים ברוך אתה יתקן, [ואף אם מתפלל עם השליח ציבור בשווה, ולא יספיק לומר קדושה, מ"מ עדיף שיאמר מוריד הגשם, (עי' ריטב"א תענית ג: וכמו שנתבאר בארוכה בספר שם)]. ואם נזכר בין ברכת מחיה המתים לאתה קדוש יאמר שם "משיב הרוח ומוריד הגשם", (בא"ח ש"א בשלח אות טז).

נזכר בחתימת ברכת מחיה המתים - אם נזכר קודם שאמר שם השם, יאמר שם משיב הרוח ומוריד הגשם, ויאמר מעין החתימה ונאמן אתה להחיות מתים, ויחתום "ברוך אתה וכו'", כיון שצריך להזכיר מעין החתימה סמוך לחתימה (משנ"ב שם סק"ט) ואם טעה ותיקן מיד וחתם את הברכה בלא לומר מעין החתימה סמוך לחתימה כאמור, יצא ידי חובה בדיעבד. (ע"פ המבואר במשנ"ב סימן סו סקנ"ב).

נזכר בתוך החתימה לאחר שאמר שם השם - לבני ספרד יסיים את הברכה ויאמר שם "משיב הרוח ומוריד הגשם". (עי' שו"ע שם ס"ו, משנ"ב שם סק"ל). ולבני אשכנז: יסיים "למדני חוקיך" וכיון שכאלו הוא עומד עדיין באמצע הברכה, ויאמר ההזכרה ויסיים מעין החתימה והחתימה. (משנ"ב שם סקל"ב, וביה"ל ד"ה בלא חתימה).

הזכרת גשם בברכת מחיה המתים - בשמיני עצרת מתחילים להזכיר בברכת מחיה המתים "משיב הרוח ומוריד הגשם". (ברכות לג. תענית ב. שו"ע סי' קי"ד ס"א).

אמירת משיב הרוח וכו' בקול רם בתפילת שמו"ע - רבים מבני ספרד נהגו לומר בימים הראשונים בתפילת שמו"ע משיב הרוח ומוריד הגשם, ואין איסור בזה מעיקר דין, (כמו שכתב בספר צרור החיים לרבינו חיים בר שמואל מטולידו עמ' טו בשם הרשב"א). אך מ"מ מספיק שהש"ץ או הגבאי יאמרו בקול רם, ולא כל אחד מהציבור. (הגר"י).

שכח ולא הזכיר גשמים וסיים את התפילה - אם טעה ולא הזכיר גשם, וסיים את התפילה, צריך לחזור לראש התפילה, ויש מבני אשכנז שבימות הקיץ לא נהגו לומר מוריד הטל, [כגון בני חו"ל (רמ"א סי' קי"ד ס"ח)] אך בזמנינו שאומרים מוריד הטל, אם סיים את התפילה אינו צריך לחזור. (שו"ע שם ס"ה), כיון שהוא שבח להקב"ה, (משנ"ב שם סק"ז). ואף שאין צריך לחזור, היינו דוקא אם סיים את התפילה, אבל אם לא סיים את התפילה, אלא נזכר תוך כדי ברכת אתה גבור, צריך לחזור (פוסקי זמנינו). וכלדהלן:

נזכר בתוך כדי דיבור - אם שכח ונזכר תוך כדי דיבור, יתקן כדי דיבור. (ובהזכרת משיב הרוח ומוריד הגשם בחורף לכו"ע מהני, וכדקימ"ל בכל התורה כולה תוכ"ד כדיבור דמי, עי' נדרים פז. ובמשנ"ב סי' רט סק"ו, ועוד).

נזכר באמצע ברכת מחיה המתים - אם נזכר שלא אמר "משיב הרוח ומוריד הגשם" ועדיין לא סיים את ברכתו יאמר באמצע ברכת מחיה המתים היכן שנזכר משיב הרוח ומוריד

אמירת משיב הרוח ומוריד הגשם 101 פעמים

- ראוי לומר ביום שמיני עצרת 101 פעמים "מחיה מתים אתה רב להושיע משיב הרוח ומוריד הגשם" שעל ידי כן מוחזק שאומר כראוי "משיב הרוח ומוריד הגשם", ואף במקרה של ספק, אינו צריך לחזור ולהתפלל. (עי' שו"ע ורמ"א סי' קי"ד ס"ט ומשנ"ב שם סקמ"ב, וכה"ח סקנ"ה, שלא יכשל בהזכרת השם לבטלה, ובילקו"י ח"א עמ' רמה בהערה שגם שמשון השו"ע משמע שמתחילים דוקא מאתה גבור מ"מ סגי להתחיל מן מחיה מתים אתה וכו', ואמנם בשו"ת אור לציון ח"ב פרק ז' בבאורים תובה כט כתב לדינא כמו שנראה מדברי השו"ע "אומר ברכת אתה גבור עד מוריד הטל", ומש"כ שראוי לומר כן, כן נהגו הרבה גדולים כגון הגרשז"א והגרע"י ועוד, ונתבאר בהרחבה בשערי יוסף דיני אמירת ותן טל ומטר לברכה/ברך עלינו מהדורת תשפ"ד בהרחבה עי"ש). [ואי"צ לומר את ה101 פעמים ברציפות. (הגר"ח ק) באשי ישראל פכ"ג הערה קלו].

אמרו רק תשעים פעמים - ואף שצריך

לכתחילה צריך לומר כן 101 פעמים, מ"מ בדיעבד אם אמר רק תשעים פעמים והסתפק אח"כ אם אמר "משיב הרוח ומוריד הגשם" אינו צריך לחזור. (משנ"ב שם סקמ"א בשם החת"ס חאו"ח ס"כ, ובביה"ל שם ד"ה אם ביום ראשון של פסח, וכה"ח שם סקנ"ח בשם החס"ל). ורבים מבני ספרד נהגו להקל לאומרו רק 90 פעם, [וכמו שכתב בשו"ע לאומרו תשעים פעם, וכמוזכר בדברי הראשונים].

שוכח לאחר 101 פעם - אם אמר 101 פעם

משיב הרוח, ואעפ"כ שוכח לומר משיב הרוח, וקרה כבר בשלושה תפילות שמסתפק אם אמר משיב הרוח ומוריד הגשם, כיון שאורעה חזקתו, אין מועיל לו החזקה, וצריך לחזור ולהתפלל. (עי' משנ"ב ביצחק יקרא שם) ונראה שטוב שיתפלל בתורת נדבה. וכן אם הסתפק אם אמר 90 פעם, יחזור ויתפלל בתורת נדבה. (שם הערה קלא בשם הגר"ח ק, ובילקו"י סו"ס קיד). **ומ"מ בימינו שאומרים מוריד הטל, אין בזה נפק"מ כ"כ.**

נזכר לאחר שסיים את ברכת מחייה מתים -

יאמרנה שם, (שו"ע סי' קי"ד ס"ו, והוא אף לבי אשכנז במשנ"ב שם ובביה"ל שם האריך שמדברי הרבה ראשונים נראה שצריך לחזור לראש, כיון שסיים את החתימה, ומ"מ סיים שם בביה"ל, שקשה לחלוק בזה לדינא על דברי השו"ע).

ספק אם אמר משיב הרוח - אם מסתפק אם

הזכיר משיב הרוח, כל שלושים יום, יום הרי הוא בחזקה שאמר כהרגלו הראשון, ובודאי שהזכיר הזכרה לא נכונה וצריך לחזור, אך לאחר ל' יום חזקה ששינה את הרגלו ואינו צריך לחזור (שו"ע שם ס"ח).

ואם היה בדעתו לומר בתחילת התפילה, אם

אחרי התפילה מסתפק, חוזר ומתפלל, אבל אם מסתפק זמן רב לאחר התפילה, [כחצי שעה, או ששכח מה שאמר], יש אומרים [מבני אשכנז/ספרד] שאינו חוזר ומתפלל. אך להלכה [בין לבני ספרד, ובין לבני אשכנז] חוזר ומתפלל, כיון שתולים שהתפלל כהרגלו, וטוב שיחזור ויתפלל בתנאי של נדבה, או שישמע את חזרת הש"ץ מהש"ץ ויכוין לצאת ידי חובה. (במשנ"ב סי' קי"ז סקל"ח כתב, בחזקת שהזכיר וכו', ואם ברור לו שהיה בדעתו לזכר מעין המאורע בתוך התפילה, ולאחר זמן מופלג נפל ספק בלבו אם זכר בתפילה או, אין צריך לחזור, ואם נתעורר הספק מיד אחר התפילה יש לחזור, [מור וקציעה ומגן גבורים] עכ"ד, וכן כתב במגן גיבורים אלף המגן אות יב בשם המור וקציעה, וכן הוא בסידור יעב"ץ דיני ר"ח שער החדש פתח ב' אות ה' ו'. ומ"מ בספרו מור וקציעה כתב שאין זה נקרא ספק אלא כששם אל לבו הספק תיכף במקום שהיה לו להזכיר בעודו עומד שם באותה ברכה או לפחות שנפל בספק בעודו עומד תפילה שהיה לו להזכיר בה אבל אם אחר התפילה, וכ"ש אם אחר זמן מופלג נכנס הספק בליבו, אין צריך לחזור עכ"ד, וכן כתב בכה"ח אות מח, וכן כתב לדינא בשו"ת אור לציון ח"ד פ"ו תשובה ב' ובביאורים שכל שהתעורר הספק לאחר התפילה אינו חוזר, כיון יש לנו לתלות שאמר כהוגן, ומ"מ כתב שם שהרוצה להחמיר על עצמו יחזור על תנאי נדבה, יעו"ש, אבל בילקו"י מהדו"י ח"א עמ' רמז בהערה כתב שהעיקר הוא בזה כדברי ההלכות קטנות ומהר"י מולכו והחיד"א שחולקים בזה על המור וקציעה ולא ס"ל חילוק זה, ולכן צריך לחזור גם אחר התפילה, כיון דסו"ס אפשר ששכח לומר מוריד הטל, ומ"מ נראה שבכה"ג טוב שיכוין לתפילת נדבה או שיצא יד"ח בחזרת הש"ץ).